

Heifert

Rocky

D-59.247

~ Pristup ~

§ 1. Što je objava? Što je histo- rija objave Božje i kako se zove?

1. Kad nam Bog kojimgod načinom očituje sebe ili djela svoja ili volju svoju, kažemo, da nam se objavljuje. Može nam se tako Bog objavljivati na dva načina: na naravni način, očitujući nam se svugdje i svagda u svietu fizičnom i u svietu dušnom, ili na posredni način, očitujući u priilog vjeri i pakomu svijetu, djela i pri-poviedi svoje neposredno i izravno u odredjeno vrijeme i na od-
ređenom mjestu nekim ljudem napisao. Što nam Bog govori naravnim načinom, spada u obseg u kraljestvo naravi ili prirode, jer što se u tom kraljestvu najviše događa to pripovieda svjetovna historija; a što nam Bog očituje načinom posrednim spada u obseg u kraljestvo milosti; te najviše događaje u tom kraljestvu pripisuje historija objave Božje, koja se i zove sveta historija, jer joj je svet i predmet, ili materija [sadržina, početak, nastavak i svrha] i izvor, ili forma [to pismo ili biblija]. Onu prema da se sveta hi-
storija razlikuje od svjetovne, osobito u tom, što Bog u onoj radi upra-
vno i neposredno, a u ovoj nepravice i posredno, da svom tim obje-
se u mnogom podudaraju; jedna i druga običa se na pamćenje i obli-
va se na svoj lude. Štoga je volja Božja, da jedna druga pomaže
i popunja; sveta historija valja pivo ljudski da posvati i presobran
te bude kao duhovni krovac u svjetovnoj; svjetovna pak treba slo-
bove svojega naravnoga razvoja da obrati na korist historiji sve-
toj. Budući glavni izvor za historiju objave Božje biblija, neki ova
historiju naravnu i historijom biblijskom zove ili historijom biblij-
skom, na čemu se, da taj naziv nije pogrešan, jer za historiju objave
i. Pol.

2-
Bari, mi nam, isto samo biblija; sam, toga po historiji biblijskoj rani
miu se običu iznaničeno, popularno prirovidanju zgodu, što se
nalaze u bibliji.

2. Objava Božja postajala i gumalo se, razvijala. Drugičje se Božji
torac patrijarhom, drugičje svet, ra. Mojisa, drugičje opet preko sina
svojega jedinorodjenoga, i zato i ina objava Božja svoju historiju, jer
sve što postaje i razvija se, može biti predmet historije. Historija
dakle objave Božje pripovijeda početak, razvoj i završnije godine obja-
ve Božje od stvaranja svijeta pa sve do onda, kad je utjelovljen Sin
Božji dovršio spasavajuće djelo. Za toga vidimo, da se Historija Kralje-
stva Božjega svršuje pod Koncem prvoga vijeka pr. H, kad je na ime
dovršena objava Božja i isprava o njoj, biblija dokončana, nakon to-
ga počinje se historija uskrsnuta

3. Kraljestvo Božje, na ovom svijetu temelj je, pakt, ugovor [den Tyin, testamentum, foedus], koji je Bog ugovorio najprije s izabranim narodom, da slušaju obave. u paklu sa velikim budućim rodom preko Sina svojega Gospodina našega Isusa Krista, koji ga potvrdi krvlju svojom prolivenom, pa mnogi radi odpuštenja grijeha. Kako je Sin Božji središte kraljestva milosti, budući na ovaj svijet poslan od Oca, kad se je ispunilo vrijeme [Gal 4. 4 ubi venit plenitudo temporis], ono se diči na dvoje: na kraljestvo Božje prije dolaska Kristova ili na stari pakt [antiquum testamentum] pakt zakonski [foedus legale] i na kraljestvo Božje poslije dolaska Kristova ili na novi pakt [novum testamentum], pakt evanđeoski, pakt milostin [foedus evangelicum] foedus gratiae.

Stari zakon imenoma se, također jednom, piše zakon, a nova milost.
Stari zakon bio je priprava novomu [Gal. 3. 24. o ročnoj uvodnjavoj q-
mij sigovr ič Krištor] a novi objasnjava stari. Ovu samjinitost
obaju zakona najbolje je izrekao sv. Augustin riječi: „Novum in
Vetere latet, Vetus in Novo patet.“ To ovom se, dieli i historija
objave Božje na dvoje: na historiju objave Božje starozakonske i na
historiju objave Božje novozakonske. Nama je razpravljati samo hi-
storiju starozakonske objave Božje, koju neki nazivlju historijom

naroda Izraelitoga, jer ova sačinjava obilježje veći diel one, nu ipak je samo diel njezin, pa stoga nije taj narod sasvim shodan. Da bude naša historija anektotična i podpunna, treba ju zgodno popuniti i potkrijepiti bilježnicama pismovodnim, pismovodnim, arheološkim i sličnim.

4. Historija starozavjetne, objave Božje, odlikuje se od svjetovne historije tim nekim osobitim značajem i to: 1. čudesa, kao veličinu vrst, čudesa napomenuti nam je bogajavljenja [theophanias] t. j. proslave pojave Božje, u obliku čovjeka, koje su u uveljavljenju Sina Božjega postale najviše čovječanstvo, bogajavljenja su, čini se, u početku historije. 2. proročanstvi, koja su se zajedno s historijom razvijala, jer proročanstva sadržavaju u sebi kao tu ključnu stvar, a kasnija razvijaju proročanstva, proročanstva su ljudi staroga zavjeta na neki način učinili službenike spasenja po Kristu ljudskom rodu domsona, zato se, veli, da je Krist janye koji je, reklo se, od početka svijeta [vid. 13. 8]. 3. Tipična t. j. proročanski simboli, osobami na ime, stvarni i dieli, koja su napred, namnažala i citala Krista, njezova djela i sgo. Ovim osobitim značajem, kojim se naša historija odlikuje od svjetovne, zajedno se u njoj ističe djelatnost Božja, koja u historiji svjetovnoj nije tako očividna, premda u jednoj i drugoj radi Bog i čovjek, samo što se u svetoj historiji više ističe djelatnost Božja a u svjetovnoj čovjeka.

5. Historiju starozavjetnu dielimo na tri doba: I doba od stvorenja svijeta do Nojina obilježja običnu historiju ljudskoga roda, nu koja ima posebnu svrhu, da pripravi pravedno spasavanje, te prelazi na posebnu historiju puka Izraelitoga.

II. Doba od Nojina do robljstva Babilonskoga. Obilježje posebnu historiju puka Izraelitoga, ali koja ima obilježje svrhu, da sa sav ljudski rod pravedno spasi do dolaska Mesijina.

III. Doba od robljstva Babilonskoga do rođenja Kristova pripovijeda, kako su se brane partikularizma židovskoga revile

i tim put kriće običaj svjetskog, i druge t.j. knjige prelaz posebne hi-
storije Izraelске u obćenitu. Svako doba dieli se opet u više manjih
perioda.

§ 2. Izvori za historiju starozavjetnu.

a) prvoga reda.

Izvori su kojih upravo historiju starozavjetne objave Božje, jedni
su prvoga a drugi drugoga reda.

Izvori prvoga reda I. sv. Knjige starozavjetne, koje buduću Bo-
gom, nadahnute i po tom proizvode objave Božje, sačinjavaju. Svi
dieli ove iste historije, stoga sva ona pitanja, po kojih se mogu
knjige svete bolje upoznati i objasniti; spadaju u našu histori-
ju; takova su pitanja: kdes je pisao kojih knjiga; kad je pi-
sana, kojim jezikom, u kojemu doba, je li knjiga do sada, iel
sačuvana, je li dostojna vjere, na koje je jezik provedena itd.
Bogom su pak nadahnute sve one Knjige, koje crkva Katolička
drži za bogoduhne [Bogom nadahnute] ili koje ona stavlja u
kanon.

Primjetba. Grčka riječ *kanon* pravi pravu latinu, po tom u
obće pravilo, kojim se stvari budu fizične budu moralne, udeša-
vaju. Odatle sv. Chrysostom [202 I] udv. kan. II. 35. 4. i Tertulijan [229
p. 34] nauke Bogom objavljene i u crkvi čuvane, dovu: *kanon*
εἰς ἀληθείαν, εἰς ὁρθότητα, εἰς ἐκκλησίαν, ἐκκλησία δὲ ὡς ὅτι ili *namo*
τὸν κανόνα - regularum veritatis, fidei, ecclesiae, ecclesiasticum, jer
nauke Bogom objavljene a u crkvi naučavane valja da bude
istom pravilo za život i buduću da sv. pismo sadržava nauke
Bogom objavljene, i ono se zove canon veritatis. Ali mi izvodi Ori-
gena [255] in Jos. hom. 15. 6. *Libellus non habetur in canone* po kano-
nu razumijeva se obično svieka, ili imonika, ista knjiga bogodu-
hi ili biblijskih, jer su nam te knjige jedno pravilo za vjeru i
život a drugo istova svieka, pakom istom oblači, naučena pravo-
vriemno je pravilo, po kojem mogu svete knjige razlučiti od ne-
svetih. Inačito od apokrifnih. Knjige u kanonu sadržane zove
se kanonske. [kanonici, kanonici] inačito pak kanonske

Knjige staroga zavjeta one su naročito, koje su napisane prije dolazka Kristova, napisane je sinagoga u kasnije, otkriva Arhala pa svete i bogoduke.

2. Koncilij Tridentski, izjavio je, da sve Knjige, cijele ili svimi, svoji mi čestiti, kako se nalaze u starom latinskom prijevodu Vulgata proquanom valja smatrati za svete kanonske. - Sacrosancta oecumenica, et generalis Tridentina synodus placuit Koncilij sepf. II in Decreto de canonicis scripturis / - - - omnes libros tam veteris quam novi testamenti, quum utriusque unum Deus sit auctor - - - pari pietatis affectu ac reverentia suscipiunt et venerantur - - -

Sunt vero infra scripti Testamenti veteris: quinque Moysi id est: Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri, Deuteronomium, Josue, Judicum, Ruth, quatuor Regum, duo Paralipomenon, Esdras primus et secundus, qui dicitur Nehemias, Tobias, Judith, Esther, Job, Psalterium Davidum centum quinquaginta psalmorum, Parabole, Ecclesiastes, Canticum, Canticorum, Sapientia, Ecclesiasticus, Isaia, Jeremias cum Baruch, Ezechiel, Daniel, duodecim minores prophetae id est: Iseia, Joel, Amos, Abdias, Jonas, Michaeas, Nahum, Habacuc, Sophonias, Aggaeus, Zacharias, Malachias, duo Machabaeorum primus et secundus - - -

Si quis autem libros ipsos integros cum omnibus suis partibus, prout in ecclesia catholica legi consueverunt, et in veteri vulgata latina editione habentur, pro sacris et canonicis non susceperit - - - anathema sit Vatikanski je koncil, ora odobren samo ponovio velat in sepf. III. c. 2 / * Veteris et Novi Testamenti libri - - - prout in episcopatui Tridentini Concilii decreto recensentur - - - pro sacris et canonicis suscipiendi sunt.

3. Sinod Tridentski u svojom decreto ove Knjige, koje su ikadve, razlike, kako se nalaze u Vulgati, za svete i kanonske proglašuje, kadu dakle katolički bogoslovci u školi, čine razliku među protokanonskim i drugo kanonskim Knjigami / libri protoanoni

ci, ot deuterocanonici / ako prema svu razliku među njima u staro doba, nego su ušli tek protestanti, čine oni to samo kratkoća radi a kao da bi veću uglednost podjeljivati Knjigam prvokanonskim nego li drugokanonskim, jer Glasko, reklo smo, Koncilij nimalo ne razlikuje ovih knjiga od onih, osim toga Knjige drugokanonske valja da priznamo, što čine nuždan most sa staroga zavjeta na novi zavjet, te bi bez njih bila štrba u potpunom inače ustrojstvu objave Božje.

Knjige drugokanonske u starom zavjetu su: proročstvo Barukovo, Knjiga Tobijina, Knjiga Judithina, dvie Knjige Makabejske, Knjiga Ekleziastika / liber Ecclesiasticus / Knjiga Mudrosti, i odlomci u Knjizi Esterinoj 10, 4-16, 24 i u Danielovoj 3, 24-90, glave 13, 14. Sve druge Knjige poovu se prvokanonske. Najviše bismo mogli kazati, da je razlika medju prvo i drugo-kanonskim Knjigama u vremenu, kad su one u kad su one priznate za kanonske, to jest one Knjige, kojim o uglednosti kanonskog nije nikad nitko sumnjalo, jesu prvo-kanonske kao kanonske prvoga reda, a Knjige, kojim kanonska uglednost nije bila svagda i svagdje priznana, nego se je o njoj sumnjalo, pa je tek s vremenom, od svih crkava prihvaćena, zovu li drugo-kanonske, t.j. kao li kanonske drugoga reda, Ovo protestanti zabacuju iz kanona i nazivlju apokrifnim.

4. Da su Knjige st. zavjeta svete, ili Bogom nadahnete, kao što je objavio Synod. Tridentski u navedenom dekretu, dokazujemo:

Oto je sv. pisma

a) Velika najprije slušati pisce njihove, što kažu o postanku njihovom. Oni ne riedko kažu, da pišu po nadahu Božjem. Jer. II. Mojs 17. 14. "Dixit Dominus ad Moysen: scribe hoc obmonimentum in libro. Jer. 30. 2. "Scribe tibi omnia verba, quae locutus sum, ad te. in libro. Dan. 10. 4. "Tu autem Daniel claudes sermones et signa librum. Habak. 2. 2. "Kae Gospodin scribe visum, et caplana cum super tabulas. Ovo mo spadaju i ona, my sta sv. pisma, u kojih se kaže, da su Knjige biblijske pisali proroci ili

ljudi Bogom nadahnuti; kao I Timot. 29, 29; II Timot. 26 22 st. gdje: pisanu su vele, da u ime Božje besjedi, da duh Božji po njim besjedi itd. Patina, navedena, nješta govore samo o nekih djela vlt. Knjiga st. pravitelnih, nu kao što se kaže samo, o nekih djela vlt. sv. pisma, pravom protječno na sve Knjige st. praveta, jer sinagoga nije imala nikakve razlike među Knjigama, ona je sve shvaćala obćenitim imenom svetih Knjiga. Ep. I, Mark. 16. 9: „Habentes solatis sacros libros, qui sunt in manibus nostris. Ne-koji pisci starozavjetne bili su poslanici Božji, dokazajući to sa- vanrednim djeli, ja kako i pisanje Knjige spada u to poslan- stvo, jerak su st. u ime i po nalogu Božjem. Da su sve Knjige staroga zavjeta Bogom nadahnuti, bilo je obćenito, mnogi su u Lidovali; tako Iov. Flavije svjedoci, da su Lidovi za Knjige svoje, sudnici bile pravilno i po božanstvenim prgane / dikaiwv dĩa vrombvwvra / i po Božje zapoviesti / Orov, dĩavata / bili gotovi mu- ke i svaku vrst smrti podneti; što, da nebi nikad Gnu, ma im sve Knjige propale, kad ih smatram, da su još većjom voljom napisane. To isto doznajemo od Titola / Tit. 1. 2 / koji Ove obćenite, yeri u Lidova, nisu Christ Gospodin i apostoli po- byali, pače su ga potvrdili. Jer Christ ne sumo da je Knjiga st. zavjeta radi vijedočanstva po božansko, svoje poslanje / Math. 11. 3-7; 22, 43. Marko 9. 12. Luk. 4. 17, 24. 25; 27. 44-46; 18, 31. Ev. 5. 39. 46; besjede svoje odanle potvrdjuje i kao božanstveno istine do- kazuje / Math. 15. 3-6; 22, 31-32, Mark. 7. 9 13. Luk. 16. 39 / i nje- roba da me i ostati jedne zote ili jedne jeknje, u pakonu, dok se sve ne izvrši / Math. 5. 18 / da sve treba, da se izvrši, što je po njega pisano u pakonu Mojsijevu i u prorocih i u psalmih / Luk. 24. 44, / da se pismo ne može ukinuti / Ev. 10. 35 / nego i isrekom ove Knjige njevolje zakonom, pismom, slovi, duha svetoga ili govorom Bož- jim / Mat. 15. 3-6, 22, 43. Luk. 4. 21. Ev. 10. 35. Tako se i apostoli Knjigami st. pravitelnimi služe kao svetimi sv. Pavao apostol u 2. Timot. II. Timot. 3. 15. 16 govoreći o Knjiga st. pravitelnih vlt. i: Omnis scriptura divinitus inspirata utilis est ad docendum ili

da su Bogom nadahnuće i da pripadaju Duhu svetom
Origen ^{in libro de} ^{Praxata} nekako samo nego baš dokazuje (u djelu de princ.
 p. 1. 4.) da je sv. pismo bogotvorno, a to dokazuje njegovo dokomo-
 ovno rečmi. Isto smo na broz dokazali, da su sv. pismo Bo-
 gom nadahnuće, treba da naspravimo s nama, baš da su
 ista. Predugo bi tražilo, kad bi smo hteli da se jas - drage
 sv. stie crkvene se svedoke nase; to drage Basta će biti u kose,
 mo napomenemo i sv. Ivana Dlatostu, koji veli, da se u pismu
 Duhom sv. napisanom nalazi, nerazjerno blago; sv. Augustina
 i sv. Gregorija Velikoga kojim je sv. pismo epistola omnipoten-
 i s laci ad, creaturam napokon Theodoret, koji mnogi, da jer
 i mka sv. pisma mesa ništa drugo nego pisa Duhom svetoga

Da su sv. stie knjige staroga zavjeta držali na bogotvorne me-
 rakira se samo iz pojedinih reči njihovih, koje su gđjasto u
 pismih svojih kao slučajno napisali nego također iz sv. ega ksh
koga reda njihova. Zato naima, što su sv. pismo smatrali knji-
 gom od Boga danom, njegovu su božanstvenost navodili, bilo
 da dokazuju, ilanke vjere, bilo da reše prepoona pitanja, bilo
 da pokazu nauke krovovjerske; zato su i sv. knjige lumacioma
 objašnjivali besjedami i homilijami pjoznikom ruelagali, zato
 ih i u crkvi kod službe božje čitali

5. Čle što smo do sada naveli na dokaz tomu da su knjige star-
 zavjeta Bogom nadahnuće, moglo bi se reći, da dokazuje božan-
 stvenost samo prvokanonskih knjiga st. zavjeta a ne i drugo
 kanonskih; zato nam valja napose dokazati, da su i drugo-
 nonske knjige božanstvene ili ti Bogom nadahnuće premda
 i ovi dokazi valjati još i za božanstvenost prvokanonskih
 knjiga.

6. Iz sv. pisma novoga zavjeta. a) pisci knjiga novozavjetnih
 često navode knjige starozavjetne po prievodu sedamdesete,
 ničkom; pa i takova mjesta se njih, u kojih se tekst grčki raz-
 likuje od teksta maticina; sdatle je bjelodano ako i nian
 Hrist i apostoli upravo odobili ovaj prevod da se ga
 ipak držalo autentičnim, dakle da su i one knjige, koje
 Fol. 2.

se ne nalaze u bibliji hebrejskoj ali su u prievodu grickom po-
mislane medju druga knjige, smatrali su kanonske. Ima u
knjigah novozavjetnih do 350 mjesta nevedenih iz knjiga staro-
zavjetnih, pa se čini, da se od njih samo 50 mjesta ne navodi po
prievodu sedamdesetorice Jap. Kautsch. delois V. F. a Paulo al.
legatis Lpg. 1869 Stoga sv. Augustin gledajući baš na tu poruku,
naziva taj prievod od apostola Dobrimom (ep 82).

B. Akoprem se mjesta u drugokanonskih knjiga starozavjet-
nih u novom zavjetu upravo ne navode - kao što se i neke prvo-
kanonske u njemu ne cituju n. p. knjiga Iudaika, Propovjednik
Gjerna nad pjesmami i t. d. ipak se u evanđeljih i u posla-
nicah nailaze na mjesta, koja se tako podudaraju s mjesti-
drugokanonskih knjiga, te nema sumnje, da su sv pisci ima-
li ova mjesta na umu i stoga da su drugokanonske knjige iz
kojih su ta mjesta uzeta držali za bogoduhne Jap. Math 27 40
43. sa Mudr. 2. 13. 17. 18. Luk. 6. 31. sa Job 4 16 Naročito sv. Pavlo ču-
sto navodi u svojim poslanicah mjesta iz knjige Berkenice i
iz knjige Mudrosti. Jap. Rim 1, 20 sa Mudr. 13-15. Rim 13, 1 sa Mudr
6, 4. Hebr. 1, 3. sa Mudr. 7. 26 II Kor. 9, 7. sa Crkv. 35, 11. Jap. Danko de
sacra scrip. p. 22

B. Iz predavanja

a). Ivi gotovo grčki i latinski sv. otc i crkveni pisci iz prva tri
kršćanska vijeka, od kojih su se do danas sačuvala pisma,
navode u njih mjesta iz prvo i drugokanonskih knjiga, ne
činivši nikakve razlike medju ovimi i onimi i to navode kao
mjesta iz sv. pisma; k tomu oni upotrijebljavaju varda i u pre-
jiskah sa krivovjerci prievod grčki sedamdesetorički ili sta-
ri latinski a u jednom i drugom bitu su knjige drugokanonske
pomislane sa prvokanonskim, te oti i pisci jesu po imenu
sv. Klemente Rimski [+ 107] sv Polikarpo [+ 167] Athenagora [+
180] sv Irenej [+ 202] Tertulijan [+ 220] Klemente Aleksandrijski
[+ 220] Hipolit [+ 230] Origen [+ 253] sv Ciprijan [+ 261] sv
Viktorin Optavski [oko konca 3. vijeka] i t. d. Svjedocanstvo
njihova dovest ćemo na pose kod pojedinih knjiga

drugokanonskih, ka I budemo o njih razpravljali.

b). Še su kršćani prva tri vieka i knjige drugokanonske štvali kao knjige svete bogoduhne, svjedoče nam takodjer slike, koje su se u katakombah i u starih rimskih basilikah sačuvala i koje prikazuju osobe ili stvari ne samo iz prvokanonskih (n. pr. Mojsija, Iona i t. d.) nego takodjer iz drugokanonskih knjiga kao n. pr. Tobija, Susana, bra. iu, Makabejca i t. d. I u napisih u katakombah sačuvanih nalaze se ricci iz drugokanonskih knjiga. To sve svjeda da je sadržina tih knjiga prvim kršćanom bila poznata i da su ih držali za svete.

Na prvimi kršćani prva tri vieka provodila se većina grčkih i latinskih pisaca 4. i 5. i sljedećih viekova shv. ricci se knjigami drugokanonskim isto tako kao i prvo. kanonskim. To su po imenu: kod Syraca sv. Isidore, kod Grka: Didim, Basilije, Gregorije Nysenski, Klatoust, Cyrillo, Alexandrijski i dr. Kod Latina: Leon Veliki, Laktancije, Firmik, Materno, Ambrosije, Pavao Krossije, Pavlin, Leon Veliki itd. Sv. pak Augustin izbraja sve knjige prv. i drugokanonske kao kanonske, veli (doctr. christ. 2, 8) Totus autem canon scripturarum his libris continetur (izbraja se sve prvo i drugokanonske knjige bez razli. ke). His 44. libris Testamenti Veteris terminatur auctoritas Eusebije Caesarijske kaže, da su prvokanonske i παρὰ τοῦς ὁριζούσας καὶ ἡμῶν περὶ ὁριζούσας ὅτιαι ὑγιᾶται, veli takodjer, da oi ἐκ περὶ ὁριζούσας imaju samo 22. bogoduhne knj. go, na citaje jednako drugokanonske knjige kako i prv. kanonske. ²⁰⁰⁶

Ali nekoji od najuglednijih otaca 4. vieka govore izbraja. jući knjige staroga zavjeta prave drugije o drugoka. nonskih naimo od grčkih otaca sv. Athanasije [† 373] sv. Cyrillo Jerusalemski [† 378] i sv. Gregorije Nazijan. ski [† 390], od latinskih sv. Hilarije Poitierski [† 368] Rufin [† 410] i sv. Jeronim [† 420] i sv. Ambrosije

i. crkveni pisci. Ali samo prvokanonске s brajaju. I...
 ove nazivlju kanonskim a drugokanonске drugije i drugo
 sčimera libri ecclesiastici k. Dito pa i apokrypha
 Na isti ove stici navode u svojim djelih isto mjesta u drugo
 kanonskih knjiga isto tako kao i prvokanonskih, ka što
 naravno kao mjesta sv. pisma dakle u praksi njim su jedna
 ke ove i one knjige. I kad se radi o tom, da se dozna, što
 je s toga u njihovo doba došla do knjiga drugokanonskih
 onda se valja više obratiti na njihovu praksu nego li na
 njihovu pojedina mišljenja, koja su prvih toga izjavili, već
 nom samo prigodno i dvojbeno. Uvijek pak glavni, što su po-
 menuti sv. st. drugokanonске knjige razlikovali od prvo-
 kanonskih bio je taj, što Lidovi nisu prijavili drugoka-
 nonskih knjiga nego samo prvokanonске i što su odatle
 oni a gdje koj drugi st. izvodili, da se drugokanonске
 knjige u prepisak sa Lidovi nemogu navoditi. Tako ka-
 je sam sv. Augustin (Civ Dei 17, 20): *Adversus contradictores
 non tanta firmitate proferantur, quae scripta non sunt in
 canone Iudeorum.* Tu razliku medju jednim i drugim knji-
 gami htjedovše pomenuti st. izstaviti onimi nazivi: *braj-
 uokrypha, apocrypha, libri ecclesiastici*, ali im nije prošlo pa-
 iu kom, da valjan naziv pronađu. Pa ako su u onom raz-
 likovanju knjigam drugokanonskim skilja davali manju
 važnost, što je samo kod gdje kojih sva prilika, to se ne
 slaze s tradicionalnom vjerom crkvenom a niti baš s nji-
 hovom vlastitom praksom. Tako svi st. a knjige drugoka-
 nonske navode u svojim pismih kao svete, vid. t. čemo raspra-
 vljajući s njih pojedine. Dodje da vidimo samo što sv. Jeronim
 dovi do knjiga drugokanonskih; jer protivnici njihovi najvi-
 se se na nj. naslanjaju. I Jeronim in Prologo galato
 braja knjige prvokanonске staroga zavjete i novoga, pa
 na koncu ka: *Quidquid extra hoc est intra apocrypha esse
 ponendum. Igilur Sapientia quae filii Vulgo Salomonis an-
 scribitur et Ison filii Sirach liber et Judith et Tobias*

(et Pastor) non sunt in canone. Ut praefariji in libro Salomonis Sicut ergo Judith et Tobit et Machabaeorum libros legit quaedam ecclesia sed eos inter canonicas scripturas non recipit sic et haec duo volumina (Eccl et Sap) legat ad aedificationem plebis non ad auctoritatem ecclesiae, sticorum dogmatum infirmendam. Ut praefariji in Judith Apud Hebraeos Judith inter apocrypha legitur, cujus auctoritas ad corroboranda illa, quae in contentionem veniunt minus idonea judicatur. Ut praefariji in Tobit Librum Tobiae Haebrei de catalogo divinarum scripturarum secantes has quae apocrypha memorant manserunt.

Atko promotrimo te rejavre u Jeronima o knjigah, koje sada nazivamo drugokanonskimi svojdoit, ierno se u) da svetac na gdje kojih mjestih govori o kanonu i) idovskom, u kojem dakako nije bilo knjiga drugokanonskih, tako govoru naricito u predgovoru k Judithi i u predgovoru k Tobiji, tako se imaju zamais razumovati a mris u poobga: inter apocrypha sunt. non sunt in canone (exp. c. Ruf. l. 23) dakle ne kais svojega mnienja nego mnienje p) dooske. Kato se i brani u poslanici proti Rufinu ovako: Quod refert, quid adversum Iusannae et Belit et draco, nis fabulas (= prepovjedke) et hymnum trium puerozum, quae in hebraeos volumine non habentur Hebraei soleant disce, qui me criminatur stultum se sycophantem probat. Non enim, quid ipse sentirem, sed quid illi contra me dicere solent, explicavi.

b) Haid Jeronim u predgovoru ka knjigam Salamonovim kais: da rekva knjige Judithinu, Tobijinu i Machaboj, s) i) ta do dais, ali ne prima medju kanonska pisma-onda ali sam sebe protuslovu ili pak izjavljuju samo svoje posebne mnienje, jer nam je on sam svjedok za to, da je rekva pomenute knjige u njegovo doba dricane ka svete, te ko.. knjige Judithinoj veli: hunc librum synodus, Nicaea, na in numero sanctarum scripturarum legitur, corripim.

tasse, praef in Judith) opet: Ruth, Esther, Judith tanta gloriae sunt, ut sacris voluminibus nomina indiderint... 1. & knjige Tobijinog. Liber Tobiae, licet non habeatur in canonice, tamen quia inducitur ab ecclesiasticis, veris talis gratia memorat (praef in Ton), V, Makabejskih: Totius orbis in ecclesia Christi laudibus praedicantur et Baruchovog knjige. Librum autem Baruch, qui apud Hebraeos non legitur nec habetur praetermisimus pro his maledicta ab omnibus praestantes. c) Jeronim na mnogo mjesta navodi drugokanonske knjige kao i prvokanonske ricima božanske pisane govore. prvoe sojedoci - pisane kaže - pisane je i. t. d. N. pr. u poslanici Julijani pise: Divina scriptura loquitur: Musica in lucra importuna narratio sive in ricis iz Psal. 22, 6; in temaču k Jeremiji veli: Alis propheta testante: eam homines sunt sapientia ejus, ovo je iz Mudr. 4, 8. Kad bi trebalo mogli bismo takvih mjesta puno navesti. -

Ovakva kolebanja gdje kojih sakvenih pravaca i obsega starocajetnoga kanona iini se bila su usrok što su otom konum 4. vieka i početkom 5. nekoji crkveni sabori stvorili odluke. Synod Hipponski od god 393. i treći i šesti pokrajinski synod Kartagiški od god. 397. i 419. ustanovili isti kanon koji pozniji koncilij Trientski tako i papa Inocencije I. (god 405) u poslanici pisanoj Cesuperiju Toulonskomu. - Od onda prihvaćaju crkveni pisci latinski i grčki sve knjige staroga nabzeta kao svete akoprem još Tunilij. Africki (+ 560) Gregorij Veliki (+ 604), Isidor Sevilski (+ 636) Hngon a s Caro (+ 1260) i Toma Akvinski (+ 1274) povodeći se za sv. Jeronimom na razliku medju jednimi knjigama i drugimi mi anadu. U biblijah crkviom upotriebzovanih u srednjem vieku nalaze se drugokanonske knjige pomiesane medju prvokanonske u knjigah bogoslužnih, kao u sakramenta rijih, leksionarijih i missalih ima odlomaka takodje iz drugokanonskih knjiga, crkveni sabori srednjega vieka broje u drugokanonske knjige medju bogodu,

he tako u saboru Konstantinjskom (Constantiensis gođ 1414-1418) i ja, u Ivan Stojković Dubrovčanin u ime svih Insuper manifestissimum est multos in eodem volumine contineri libros qui apud Iudaeos in auctoritate non habentur sed inter apocrypha computantur, qui tamen apud nos in eadem veneratione et auctoritate habentur sicut et ceteri et hoc non nisi ex traditione et acceptatione ecclesiae universalis catholicae quibus contradicere nullo modo pertinaciter licet. U koncilju koji je održavan u Firenci (1438-1442) otkriveno dokazuje se knjige Mudrosti 7, 25 26. ishodjenje duha sv. od sina, tako u pogrivotij iz II Mak 12 46 Knjige drugokanonske nalaze se također u svih prevodih starih i novijih istočnih i zapadnih pravoslavnih sa prvokanonskim, a tom se napokon sa zapadnom katoličkom crkvom slaže i istočna pače i sve one crkve kršćanske na istoku koje su se od katoličke tokom vremena odvojile; tako naravno grčko-istočna raskolnička crkva stoji kao sv. knjige sve one koje izbraja koncilij Tridentski; pa osim onih gođ I i II. knjige Izdruma i III knjige Makabejske, tako u bibliji pr. danoj u Moskvi gođ 1778. nalaze se sve knjige staroga zavj. sa prvo i drugokanonske i to onim redom poredjane kojim i u Vulgati, a osim njih poslije knjige Nehemijine II^a odnoš. no III^a knjige Izdruma, poslije II. Makabejske ima III. Makabejske i poslije sve II^a odnoš. II^a Izdruma. Niti se je u tom dala crkva istočna raskolnička smesti u 17. veku kada je Congradski patrijarh Cyrille Lucaris priznao i sa bludom protestanske hotio se biblije da izbaci knjige drugokanonske, jer proti tomu uistaše patrijarh Antiohijski Makarije 1671. i Skofij 1671 i Posithy Jerusaalemski 1672; ovaj to sacrasvi synod izjavi, da se pravim knjigam sv. pisma imaju pridati i one knjige, koje je Cyrille Lucaris ludo od vernosti ili pravije od klobe procvao apocryphum, jer da je i ove stari običaj ili pače crkva katolička bez sumnje predala kao diove svetoga pisma.

Je svega do sada znanoga zvečano je i bjeleodano i
 sv. synod. Tricentoki sledio samo neprekidnu trad. i
 ga sice do vremena apostolalnih kad je odlučio
 broso tam veteris quam Novi Testamenti cum utroque
 nas Deus sit auctor, par pietatis affectu ac reverentia
 suscipiendas. - Protestanti iznenjivši se toj tradiciji
 knjige, drugokanonike i druge crne i drugokanonike
 ih pače posve odbacuju a evo ih apocryphum. Martin
 Luther u svojem priručniku metras je drugokanonike knjige
 među stano i novorazvijetne knjige pod naslovom: Apocryph
 das sind Lügen, so nicht das J. Schrift ylschlyfulten, nisi
 das nützliche und gut zu lesen sind in dem vortaus je u tih
 lje god 1545 izdanoj knjige drugokanonike na svojem, nješto
 kaanije se kolebao što da do njih dođe? ter je izjavio: Quam
 quam non is sum que lectorem horum librorum velim pro
 sam improbare. Anglikanska crkva kače u članku svojih
 39. članaka s tih knjigah: Druge pak knjige, kao što veli je
 nonum, čita do dase crkva na primjeru a živata i na svata,
 nje dobiti običaja ali ih neupotrebljava na potvrdjivanje
 vjerskih nauka i na školske presbyterijanci i kaanije i
 prosveta iz kanona. Tako su te knjige bile u svim škols
 protestantskih biblijah i protestantski su ih bogoslovci ve
 cinom upotrebljavali sve do našega doba; akoprem sam
 uci i od prije gdjekegi pobijali vjersnost, historijsku, dog.
 matičku i moralnu, naročito a 17. vijeku profesor Oxfordok
 Jo Rainold u opisu: Censura librorum apocryphorum v
 Contra Bellarminum praelect. XLV. p. 447.
 Kad je pak britanska i nostrana biblijska društvo u
 Londonu u. Olinja 1804, zasnovano hotjelo god. 1817. knjige dru
 gokanonike i ba i ti je sv. pisma, nastade zbog toga velike
 rasprave među katolikima; Jedni od njih branili su da
 knjige, kako ih oni pomin apocryphum, nisu do dase Bogom
 nadahnute, ali da su providencijske, Bogom k tomu od
 redjene, da se u objašnjavanju prvokanonskih knjiga

jes i ovrna biblijska. Quinto. Nam ycu pogubna. Kado citanje analogo. pa.
ma hoc opura viderem. Katalickom propusana. more shiga. liti ycu. pa.
yubno ygodni nam sakla naruzenska. Inp. Kat. List 1871, broj 41
i 42.

S. III. Onadahnuću knjiga biblijskih.

Čita. Katalicka uči, da je Bog glasi, nioai, auctor knjiga olojih. eazjela.
Hommes libros tam Veteris, quam Novi Testamenti, quom utriusque
omnes Deus sit auctor... pari fustetis affectu, ac reverentia
conoscipit et veneratur. Conc. Trid. Sess. IV. Decret. de canonicis
scripturis, da je nebesko blago svetih knjiga Duh sv. ljudom produio.
Xris coelestis ille ss. librorum thesaurus, quom Spiritus Sanctus
summa liberalitate hominibus tradidit, neglectus jaceat, statuit
et decrevit. Ib. Sess. V. c. I. De institutanda lectione s. scripturæ
et liberalium artium, ida po nadahnuću Duka sv. psuane
mudu Boga za auctora, / Spiritu S. inspirante conscripsi Deum
habent auctorem. Conc. Vatic. Sess. III. c. II. / Auctorem parlo sv.
knjiga more se Bog samo onda xvati, ako je kado god, i zvanič,
i, vhumaracis rasio i pomagao kod njihova sastavljanja i
pisanja. Ta parlo pomoć i radnja božja kod pisanja sv. knji.
gu xos se nadahnuće božje - inspiratio divina. Po tom je
daskle nadahnuće božje takvu vhumaracis rad božji otlo Duka
pisčeva, da se ono, to pisac za onoga rada božjega, pise, mu
smatrati mađu božjom i Bog se moše doivati auctorom pisma. Ario
h se kaže pita: kado e Bog ili Duh sv. radi otlo duha ičijijega i da
li ga na pisanje potiče, kado god kod pisanja pomare, udiše li
mu pječinu usću i samo stoar i t. d. - o tom nije volja mista
odlučila, niti se bogoslovci u ovom slađu.

Počvši od Bonifacija pr 1648, Kralje občno bogoslovci nadahnu,
ie božja u božje.

1/ Inspiratio udivelens et verba, kad Duh ičijiji i samo ti. gr.
ii, ite mu duh božji služi i uvolje.

2/ Inspiratio concomitans, kad Duh sv. ičijela na pisanje po,
kado, pisi pisanje pomare i od pogrješka piva

3/ Inspiratio subsequens, kad li kado napisao knjigu bez vhu,
n/ Sess. de Reform.

naravno i razno, ne kao što bi se Duh sv. proglasio slatkom
 što se tiče onoga mišljenja, po kojem bi se i onakova knjiga mogla
 naraviti toj knjizi, koju bi napisana bila na prave riječi na
 čin bez ikakva razne pismoviti Duh sv., u što bi po njemu Duh sv.
 (primo crkve) izjavio, da u ovoj naime pogriješila, ili ako bi bila
 formljena u klanon, pa tma ugovina na čast slova božjega,
 to je mnijenje prošle koncilu Vatikanskoga nadopunjenosti, i
 uah isti koncil: Eos vero / Veteris et novi Testamenti libros /
 Ecclesie pro sacris et canonis habet, non ideo, quod sola hu-
 mana industria concernati sua deinde auctoritate sunt ap-
 probati. In doista je inspiratio subsequens contraductio in
 uellecto; jer ako bi knjiga napisana bila na prave riječi

Gracijom bez ikakve pomoći božje, nebi moglo i klanon mišljenja,
 mišlju božjom na govoru biti, niti bi se moglo klanati, da je Bog
 auctor ili glavni pisac onakove knjige. Ali memože se u ovom
 prihvatiti niti protivam propjam o nadahnućem božjem, po ko-
 jem bi Duh sv. ove one što će prave pisati, probičivao profor-
 mi i sadržini, ter bi mu, biće, u pravo kazivao. Na taj na-
 čin bi se dakako Bog mogao punim pravom zvati auctor
 sv. pisma i sv. puno slova božje, ne onakovo slovo na-
 dahnuće sv. pisma, „inspiratio verbalis“ ne misle se
 prihvatiti s ovih razloga:

A) Kaduže da pisoviti sv. pisma nemogu biti u ovom jednaki
 u metikom pisp. predgovor na Ezechielu: non deficiunt
 verba hebraica, quando fuerint translata in ultimam
 linguam; / noli, nam oni mogli varbliti iel: i uvrži,
 ne objave božje; čemu se protivni poabe crkve i njena is-
 java, da je prevod lat. u Vulgati autentican. o.

B) U knjigah novoga zavjete česta se navode riječi iz
 knjiga starozavjetnih po gučkom priroci, a ne po ma-
 kici, i to ne uodro slobodno, a ne iot po rici. - Tako n. jn
 sv. Petar / Epist. apos. 2, 17. / navodi riječi Joela proroka i po pisp.
 udu gučkom.

c) Sr. pismu staroragjitetu razlikuju se pr. izlomu, slogom i nacinsom
pisanga, pa kad i s jednog te istog stvari izvjeslugu, izvjeslapi su im
carlute; tako n. pr. knjige *Quemola* razlikuju se i na paralelnih mjes
tih od knjiga *Khalfockih*; tako i druga knjiga *Markabejotla* od prve.
A to bi bilo nista cindra kraj olornoga nadahnutia (*inspir. verbalis*)
d) Sr. pismu nadsto se tako izjavljaju, o svojem pisanju, ter je oco,
vidno, da ne pismu tek ono, sto im Duh sv. otkrjuje; n. pr. pisac
I. knj. *Markabejotla* kaže (2, 27), da susajpici djelo *Tasona* *Gyaoma*
skratiti, nji nur to posao cakati, nego da ga prack itoji mnogo
znaju i neoma. *Isr. Lurda veli*: u *aplik apok.* 1, 3, da je sv. otkr hris
da pise, sam upetao. - Ooga mnijenja, da je naimo Duh sv.
u samu rici *Kazivao*. sv. pismu, bili su istina, stariji kat. bo,
goslovi, poredavsi se za izjavami, nedjijih crkvenih otaca i
pisaca, nu noviji su ga, malo ne vi, napustili. Stariji protestan
teri bogoslovci bijahu gotovo svi za najtecanije storno nadahnu
ce, noviji, protestantsi se ucinsom u racionaliste, ponicu svako
nadahnutie boije. Klonei se ooc strajnosti, tvrdimo. da je sv.
Duh svakoga sv. pisca potaknuo na pisanje, i da ga je kod
pisanja vodio i curoas od svake pogreske, jer samo uz ova dva
vojita mozi se zbilja staviti, da je Bog glavni pisac i autor
sv. knjiga i da je sv. pismo slovo boije. *Isr. inspiratio concomitans*.
Kod kod nedjijih crkvi sv. pisma, kao kod pravoslavlj. knjiga i
kod onih u knjiz ima objava boijih Duh je sv. prioblivao i
samo uackinsom pisanju, pa ne to, nadsto valjda i sam ses,
stavak cindrine. *Isr. inspiratio antecedens*. Po tom davle
nama se ureti kod svake sv. knjige jednake stupanj na
dahnutia boijega; kod historyalnih, pjesmickih i poucnih
knjiga suslopi se nadahnutie boije u tom, da je Duh sv. pis.
ca potaknuo na pisanje i kod pisanja rukovodio i curoas od
pogreski ka. Kod pravoslavlj. pismo Duh je sv. osim svega toga
objavljao pismu i stvar, koji ce pisati. Kad Duh sv. pisca na
pisanje samo potice i u pisanju pomaze, natice da pisac
zna ka ova pomoć boijju, to vo carubie is mucedanoga mjestu
I knj. *Markabejotla* 2, 27. Ali kad Bog pismu priblije i stvar

koji će pisati, onda ga jamačno čini i sproved i im du objava bi. po-
ma kao tadom, mado bi mogao pisati koji nudi i paio tlapny
mryte kao objavo boje

S. IV. Knjige apokryphne i izgubljene.

Oprata knjigam kanonskim su knjige apokrifne, ili darto se u
starim literaturis apomenit naravno, knjige laiko stama su
sada apokrifne i se knjige, koje bi se bili zbog pisca, rijetom ve
pripijan, budu bog stari, o koji govor, budu zbog naslora, koji
ima du na čelu, lakti moglo smatati za ovete, nu dopin crta
reprimu u kanon i to i stoga, što se za njihovo nastajanje
boje nerma, li što se u njima nalazi očv. Dik poq ievstla.
Po tom darto dno su ovoti apokrifnih knjiga. II I. ovoti spa-
claju one knjige, koje od dobrih pisaca pisane, moglo bi čitati,
konstatu, ali se omenalae u stari sv. knjiga; takove su knjige
II i III. Markabeylla, Molitve kralja kinnassija; knjige III i III Iz-
dine - psalam 157; predgovor za knjige Ewangelia; pripona,
nast laicu Jeronimo, i dodatek u Jobu u grodom pnavodu.
II. Osta apokrifna su knjige koje su rabini, kniojneri ili
drugi fudi ustavili, a pume su, rogniearta i tlapny. Čarto,
ve su: Testamentum Adami, liber de filiabus Adami,
liber poenitentiae Adae: vita Adami, Apocalypsis
Adae, psalmi Adae; praeccepta Adae ad filium Seth,
Evangelium Hevae, Seth, liber Enochi, Mathusala, Samuel
vaticinationis Noe (iemo Noe) Cham, psalm Melchisedechi,
apocalypsis Abraham, Testamentum Jacobi patriarchae
et testamenta 12 patriarcharum, Josephi praeccepta, Jamnes
et Marnbres, Mojis Testamentum, secreta, apocalypsis, as
nalepis et alia: Eldad et Medad, Summus liber de fine
regni, Paterium Salomonis, Elias Apocalypsis, reclusus
et visio, Isaius vicensio et visio, Apocalypsis Siphonias,
Habacumi, Ezechielis et Danielis. Litterae Summi ad 10
tribus, Apocalypsis Euchariae (otia Francosa). Oduportalypsis
i. Mojis se de o. do sacrale u latinskem, Dunge u groz,

3. i 4. knjiga Makabejska, predgovor ka knjizi Eusebiji, jer.
promenat i plaćen proroka Jeremije i dodatek k. Jobu u grčkoj,
prevodu, o kojih ćemo još govoriti; zatim molitva Kralja Ma-
nešija, koji Lidon sastaviše grčki u poslaćanju k. ba. pr.
Is., a kasnije prevodose na Hebrejski; sastoji se od 18. vers.
a nalazi se u grčkim rukopisih, kadšto u dodatku r. Vulga-
te i u t. 30. konstitucijah apostolskih 2. 22. Iulian 157. fjes.
ma, koji tobož David uspeva nadvladaos i Golata; nu,
baci se na kraju psaltnova grčkog i u prevodih s knjiga
nacijskih. ... ga sv. Athanasije, Vigilije Ithapocnosti
i drugi. Psalter Salomonov ima 18 psalama, koji se knu-
pripišu Salomonu, a pisani su negde oko 68-489 pr.
pr. Is.; jer opisuju žalostno stanje naroda Izrael, koga za
Hiskana II. Tristobula II. i Pompeja. Iz prva bješe pisan
hebrejski, kasnije prevoden na grčki; te malica propade, netočan
veći psalmi nalaze u grčkom sv. pismu oimah public ro.
knjiga nov. zaveštaja; navode se past i u knji Athanasijeovoj,
kopji sv. pisma, i Nicef i spomenje modju enteligomenciat
zaveštaja. Knjiga Plinova u 108 glava, govori o namih stvarh. ogus.
su angjeolom, o putovanjih Plinova po nebu i zemlji, o manji;
i o čudnih i nebeskih stvarh koješta; čini se, da je izdvojeni ili oca,
mejski 2. marta pr. Krista pisma na običnu pravovernogosti;
dovodja proti širenju se hellenizmu; sačinjava se cela u novo,
du ethepskom i u staroslovenskom $\omega\tau\theta\epsilon\kappa\eta\iota\gamma\theta\epsilon\kappa\eta\alpha\iota$ mnogi
ju pisi grčki i latinski navode i Tertulijon Dvi je antihent;
nom. Poslanica Barnova doctm plamenom uračlohim bješe
vašla cinsti pisma od Kristanostoga monaha i čini se da je
vamo čest večega upotreba. Apokalipsa Barnchi, Dvo je
knjige opat različite Duga apokalipsa na Knjiga oacuvana u
prevodu actioptom. Liber jubilationum, inač: bntij jer. 63
li 200 450 p. Murius pripriveda same priprivede: Dvoe,
nja višta do Knjige i bježi 50 godina jubilejskih (50, 49, 24) Dvo
dolaže u Hanaam, tu je knjigu po svoj public pisan palatins,
i u radnjem vištu knji Krista, Da jidovstvo brani proti hellenizmu.

-24-

Ascensio ili assumptio Moris najprijemlje hebrejski je Palestini
male Kaenije; Karlo je Tito razorio Jerusalema. Testamenta 12
prophetarum pisana su valjda svjetkom I. ili početakom
drugoga vijeka po Isusu grčki za židovski narod, koji će da se
obrati na Hrišćanstvo; Karu je zgođe i napustile 12 sinova Jada,
bivih, što su umirali davala djeci svojoj. Ascensio et visioesens,
yuo; ascensio grčki pisana od pokrštena Eida u 2. vijeku,
priporoda mučenika smrt toga proroka, i bila je Tertul,
Ljenu i Augeriu znana. Duge Karu je masaslo Kaenino na
nebesa i vidjenu njegova. Epifanije je zove svo p. Servio i
Jeronim spominje pod imenom ascensio imajući gnostic
u stihija; polazi sa o. vieda. --

2). U ov. pismu staroga zavesta navodi se više knjiga, kojih va-
da više nemamo, nego su se izgubile. Tako II. Krij. 29, 14 knjiga
o ratovih Gog i Magog, Gov. 10, 13, knjiga proročanstva (liber
istoriarum) III knj. Habsaon 4, 32, tri tisuć pisma Sabamu
novih i njegovih zionin i 5 pjesama; III knj. Kralj. 14, 19, 29.
Knjiga Dvorstva Kraljeva Jerusolim i Judinim I Kralj
29, 29, knjiga Samuela vid'oca, Nathanova proročja i Gada-
novo. II. Kralj. 9, 29. knjiga Abije Siloma i Adoloma
vid'oca, II. Kralj. 2, 3., knjiga Jazona Cyrenca. -

Vita se, jam li'ore knjige bile Bogom - nadahnute i nada
i kako su se mogle izgubiti. Jedno je da su bile nadahnute,
te one knjige, kojim su pisci bili prisiljeni; a nada su se
i kako izgubile, nema se više. Dugo možemo u obći narati,
da nam se je iz vrh propalih novčića bogoduhna knji-
ga ne izgubila, što je za ravnatelj djela spasavajućega bilo
potrebno i korisno doći izati van uvala u uvadku
u se knjigah; koje sada još imamo, u morimo tako
djela narati su se. Klitoustom, kom. G. in Mathj., kako
mje bilo proti izvornu promislju da su se mnoge uvali
i narati su se promislju, knjiha i apostoli i imenice odmah
su samim svojom glasom izgubile, te im nemamo više niti
spomena, i to mje bilo proti izvornu kom. G. in Mathj.,
i knjige su se narati narati i "bistojek"! —

i čitavo pleme ašeradio, koje će biti nad pravim ponašanjem i sto-
 vanjem božjim. Do vremena sudac iloga živio je još i oštri duci,
 nogu naraštaji, koji su na putovanju po pustinji doživjeli čvrsta
 glada i čudova, često i istušio, da mu sa srećom i spasenjem stoji
 da ožernoga stvaranja božjega i židovnoga vrsnjanstva propisa
 i zapovjedih božjih, a nemar i ometništvo od Boga, da se namu.
 Kad bi li ma što potčinio istovakati zakon božji bili bi ožerni
 stvaraju božji i naročito levi, a medju ovim sećenici, kojim
 je dužnost bila pariti na izvršavanju zapovjedi božjih, onom.
 Naraštaje za cilo opasiti, i zapucati širenje vrtloženoga jama.
 Ako i plut posle smrti Josuina u vrijeme sudaca bilo časova,
 u kojih je narodi Izraeliti zanemarivao zakon božji i pravu,
 paoga, nije ipak to zanemarivanje i prestopanje bilo ipak, kao
 obćenito, jer je i u ovo doba bilo puna viemih stvaralaca božjih
 i namiteja, ja jaden. Takovi su bili nuda sve proroka Delvan,
 sudci i li vladavci po imenu; Othomel, Barak, Geddon, koje
 je idole sruio i Jehovi oltar sagradio (Jud. gl. 6), a osobito Sa-
mmel, koji je, ntemljivši s'mole proročke, najveće zasluge, to
 kao za pravo dobro narodno i za ožerno stvaranje božje. On
 je i to u onome sudaca potčinio isopaciti jama Mojzijeve
 bio bito, za vrsnjanje zakona Mojzijeve zaneseni proroči, i u,
 dac Sammel jamačno opazio i ostro dazneta predavati? -
 Budući pariti da su i za služenje božje Proroci i Sudci li ti
 vladavci imali ugled i vlast razmuciti bitno promienjivanje i isopa-
 čivanje knjige Mojzijeve i budući da o potkura takova upaciovana
 miđe ni spomena nema, to modoviđa jedino od najpocid toli is,
 to koram i karkijem elocinstoa, nije jamačno bilo ni krasno.
 C). Posle sudaca od Samuela pa do Malatije raznyega proroči
 u star. zavjetu, od kojega imamo pisama, koje su u najpocid,
 nom esdu Bogom poslanu proroči koji su se oko ude i ožernu
 jama opere i oko izvršavanja zapovjedih božjih svega roga ožernu
 buditi i imuciti, različe prestopne naroda jama i samih me,
 nista i karkieva ožernu karkie, na tim narodu i sli neprijatelj,
 lru, proročstva i samu smrt. Budući pariti da u jama i proroči,
 bit miđe nema ni spomena o karkieom isopaciovani jama,

grode finisovao po pisma, i, i, je bio opet u tisku: tiskao francuskomu sa prip
vorn. Uredništva razjerenost... o. drugoga nije moći se pomisliti, da li bilo gub
nako: obćenito napravljeni. U to lihi su ključakovi brvčljivi uivani su. Naga
ga: I. Matk. 1; 60; 3, 48]. Na sav naroda židovske bio je. povrati se u seli
tvo, gotovo za oostovojci Krijge se nasooje i samu smot podmot, u.,
dij. nego. E ih imelati ih radili što prot njima, kao što nam sijedrovi
graj. Flavij (u opisu: contra Apionem) i, 8) velat: Koliko itovunji
modernu napravn Krijgam uoprin, vidi se u samu stvar. Ijeratle.
pion je već toliko oostova protokla, nitko se još nije naučio dodati im
vrogodj; ni oducati; ni promjeniti. Nego svim nama je od rođjenja
samoga udjeljeno i prirodjeno, da ih držimo za loje zapoviedi, ur
njih da sto bio pruanjamo, i zbog njih, ako bi trebalo, smot dragooodj
no podnascimio.

f. Sukrot : učienici njegovi njegdje sudore Lidova zbog isprave
 10. Knjiga, pa ce sve, tako vedjemo, Dže sa istinito i Bogom nadal
 mto. Nekreba, gotovo, da napomenuemo, a isto bi, pa sigurno istinitostu
 novoga svijeta, i apokaliptična. Haje su drzali Knjige iste, zapeta sa
 istinito i bogovi, da bi, u bitna sadržina bila promijenjena
 ili istinita.

g) Pošle Isukrista preročeno je sv. pisano u onogo peca, ka razjareno po ciclu svetu, mu sv. pucati i mi pri njem sv. pis. ma u bitnom svojo slavi, i tega i od najmanjih Hristanovih pisa i od mnogih gotovo ni prijavaju, da se židovska matica sv. pisma i danas vajuvala cicla, neupravana. -

h) Ku čemu toliko dotraživanje, da se. Njige staroga raje, ta nam iskazuje i tu to i sumo pažljivo čita, lakše se o tom sprovede. Jer da u Lidoru itog u svojih Njigah omenjali, bih bi jamačno u njih promienili ona mjesta, u koji se prethodavju lirodomnosti izlože, u koji im se tegde zapre- di nalazi, u koji im se smislo glo prirode, i mnogo za nji samotna priroda, prave i slabosti i opacine razmatranjih njihovih ljudi kao Davda, Alakama i dr. preporučuju se pravo, u krasu, bez staroga ustručavanja i upravljanja. Čore sprovede čita, da se se. Njige u bitnom onako do danas uio- vale, kako u upravljanje napredak.

[illegible]

30-
 „Da se one knjige, koje pripadaju našoj vjeri i sada čuvaju u Zidone
 to je djelo u prolaz namu radićega promišla božjega. Jer da, domaći ih
 i celok ne da jemo u svotu sumnje ljudom, koji nas rado ogovara-
 ju, zahtijevamo neka se domaći i s obornica izabornik, da se is
 samih onih knjiga, koje se sahranjuju kod njih, jasnije i očitije
 vidi, da su naši zakon, koji su se ljudi za nas pisali.“
 „Mista, za koja su još i u novije doba gđe koji držali, da su ih zido-
 vi uopćili jesu osobito ova: I. Mojs. 49, 10 $\pi \cdot \zeta \psi$; Vulg.: qui mittit,
 duo est /, da je izkorenjeno u: $\pi \cdot \zeta \psi$ ili $\pi \cdot \zeta \psi$; V. Mojs. 27, 4: $\square \cdot \zeta \cdot \zeta \cdot \zeta$
 u $\zeta \cdot \zeta \cdot \zeta$; /: Genesim u Ebal. /; ps. 16, 10: $\zeta \cdot \zeta \cdot \zeta \cdot \zeta$ u $\zeta \cdot \zeta \cdot \zeta \cdot \zeta$ /: Sanctum
 tuum u Sanctos tuos. /; psal. 22, 17: $\zeta \cdot \zeta \cdot \zeta \cdot \zeta$ u $\zeta \cdot \zeta \cdot \zeta \cdot \zeta$ / Vulg.: fide-
 runt / u $\zeta \cdot \zeta \cdot \zeta \cdot \zeta$ /: Kao laos /: Is. 19, 18: $\zeta \cdot \zeta \cdot \zeta \cdot \zeta$ u $\zeta \cdot \zeta \cdot \zeta \cdot \zeta$ / civitas solis / u
 $\zeta \cdot \zeta \cdot \zeta \cdot \zeta$ / civitas destructionis /: i Is. 53, 8: $\zeta \cdot \zeta \cdot \zeta \cdot \zeta$ (ai) u $\zeta \cdot \zeta \cdot \zeta \cdot \zeta$ (us).
 Negocijama Katolič. dokazju Kao L. Reiche / u Beiträge zur Ent-
 rüing des alten Testaments. Münster 1866. III Band. S. 317 ss, da Zido-
 vi nisu naredenih mjesta historice izdružili, nego da su promijenili
 realitete ili samo povidno ili da se mogu zadržati historikom laktovima,
 mačiti. Jerma je part hebrejske pismo staroga zapisa u bitnosti dođa
 nas sačinjavano cijelo i nepovredeno, sasvim tim i u koje je podražalo
 mnogih pogrešaka, kao u svaku staru knjigu, koje ipak nemjenjaju
 stare audirne njegove. jer pisan, koji su tolikom točnim viekova pre-
 pisivali tekst hebrejski, da su on i bili učeni, marljivi i pahljivi. Post-
 u su mogli započeti, a da im se nepodražano pogreške, od kojih
 su neki barem umale smetla, pa tako naprosto, preporuče bi
 se nadahći, ter se napokon rukof. uo niču slagati, a citave nije
 mogao odmah razabrati, u kojim se smislu ova ili ona mjesta
 čita pravo a u kojim krivo t. j. nastale su varijante /: lectiones va-
 riantae. Čakovič varijanta sabrali su učenci uci publican broj
 porodiči stare pravočke, mista u otuđenih pisacah navedena, u
 Kopuo i Stampama izdanja sv. pisma. Većina varijanta je u sjeni,
 ne, su umde ih i čakovič, koji ponešto i smisao nmenjaju (varia-
 to patio nastoji na dva načina. a) slučajno pogreškom pisara
 b) kuvinu udom pisara. Itehotu, slučajno mogao je pisar
 kod prepisivanja pogrešiti, jer je 1) drugo vidio, fra je a, promja-

to pismena reči ili varata n.pr. $\text{עֲדָה} 2, 46$ עֲדָה ; $\text{שָׁמַיִם} 1, 48$ שָׁמַיִם ; ili je G. olina pismena zamenio, tako je zamijenjen 7 sa ז i ז sa ז n.pr. $\text{מִלְכָּם} 12, 3$ מִלְכָּם u v. 14 מִלְכָּם מִלְכָּם ; na taj način postalo su mnoge i znatnije pogreške u brojcih, koji su se nosili / pismeni / brojcih / pismeni / pismeni, pa zamijenjenom njihovim listu su postali oni ogromni brojevi, što se čitaju u mnogim historijskim. Supr. II Sarat. c. 13 / Abia ima 400.000.000 momaka; Zerobabam 800.000.000. Džokh, rade razjinih 500.000.000 / G. ili je pismena reči ili varata uputiti; to mu se je lako dogodilo, ako se je u istoj liniji nalazila 2 ili višestruka, ili su se dve linije istom reči deklinirale / duovet' duovet', tako inde, da je n.pr. a ps. 37, 28. posle reči $\text{וְיִשְׁכְּחוּ} \text{וְיִשְׁכְּחוּ}$ / in aeternum conoubabuntur / raskličenosti postalo $\text{וְיִשְׁכְּחוּ} \text{וְיִשְׁכְּחוּ}$ / inuisti pumenter - / per dentur / što se je u LXX. sačinavalo.

3). Kad se je pisan u pismo razvratlo mogao je skoro čiti pismo, mieniti pismena jednako glasica n.pr. $\text{זָרַח} \text{זָרַח}$ sa $\text{זָרַח} \text{זָרַח}$ I. Sam. 22, 18.3). Pisari se je mogla iznervirati pamet, ter je on a, zam. nio uca istoga značenja n.pr. $\text{זָרַח} \text{זָרַח}$ sa $\text{זָרַח} \text{זָרַח}$ II. Sam. 22, 1, G. zamenuo paralka, na mjestu, koja su mu, pod, izvodila, a da nije ne opazio, n.pr. $\text{זָרַח} \text{זָרַח}$ 6, 16 $\text{זָרַח} \text{זָרַח}$ / propter noniam tuum / oryeto $\text{זָרַח} \text{זָרַח}$ / propter noniam tuum / per orio često dolazi. G. s istoga uzroka mogao je pisan premitnuti ili uputiti reči ili varata.

4). Kadšto nije pisar dobro razumio tekst, koji je bio, pismo, pa je stoga a) skoro razdijelio reči n.pr. ps. 55, 16. myeto $\text{זָרַח} \text{זָרַח}$ čitao je grešni prevodilo $\text{זָרַח} \text{זָרַח}$ ili $\text{זָרַח} \text{זָרַח}$ —, uo je prevoio i $\text{זָרַח} \text{זָרַח}$ $\text{זָרַח} \text{זָרַח}$ i po tom blagui; uo mat. more super illos (ps. 59, 16); G. skoro razumio kraćenice i G. gao pismena i nca sa kraćenice, a nem lile takore; tako me voditac itlaandrijski nije Jon. 19: $\text{זָרַח} \text{זָרַח}$ razumio kraćenice 4, to je čitao $\text{זָרַח} \text{זָרַח}$ = $\text{זָרַח} \text{זָרַח}$ uo, myeto $\text{זָרַח} \text{זָרַח}$ $\text{זָרַח} \text{זָרַח}$ — shiga Gospodnji; G. pisar bi mislio, da opazila na kraju na pisanu spada u tekst, te bi ju zblaga u tekst umetnuto; tako su uo; Jo. 40, 8. $\text{זָרַח} \text{זָרַח}$ / vere faciam cot, uo; huf valda o kraja umetnuto u tekst; a prevodu Laron Mesary chigskom ili naime. —

Kadikada. su se pisanu nedostatkima od glave i opasnosti, da se pismo uslan...
nego u najboljoj namami, da se popravo, noudeli menjanje stoga, i to 1) loše va...
zamienjujući latinsku i pravilno kolunni, tako se I. Ines. 2. 48. mjesto $\overline{\text{7}}\text{5}^{\text{f}}$
u novom kolunni čita $\overline{\text{7}}\text{7}^{\text{f}}$; jer se protio na zvonko ime. 2) Mjestu len...
nja objašnjivajući (2 paralelnih), tako je moglo u I. Ines. 14. 14. došlo imog...
da Dana. 3) Popunjivajući tobožnje praznine, tako su Samantance do 11
Ines. 4. 8. popunili učenim $\overline{\text{7}}\text{7}^{\text{f}}$ $\overline{\text{7}}\text{7}^{\text{f}}$ = idemo na polje; ooc uči...
imadu i LXX. i. Vukata: egrektivni foras;

4) Mijenjajući tekst po novih prazninama; tako Ines. 18. 34.
mjesto $\overline{\text{7}}\text{7}^{\text{f}}$ čita se $\overline{\text{7}}\text{7}^{\text{f}}$. 5) Dodavajući stoga, su
se tekst objašnili, tako se morda I. Ines. 35. 19; 48. i stoga Efrate do...
da je Betlehem. —

Kako valja različitte variante prosuđivati, krive razpru...
navati, a prave ili barem najpouzdanije poračati, to ooc uči Kratica
biblijska.

5. II. Ljude biblijskoga hebe. tekste.

Kako je bio tekst hebrejski u Knjiga, prije nego su prevedene u
3. vjeku pr. Isus. na grčki jezik, malo znamo, jer ne imamo za to pot...
bitih izvora iz onih vremena: ni u kolunni ni praznina, ni citate,
kod ludačkih pisaca. Na svim tim možemo:

Kajati, budući da su se 20. knjige i vada prepisivale, da su se tako,
djer u tadašnje doba podimalo pogreške, kao što se podnaču više
manje u svaki prepis, pa se imamo za to nekoliko dokaza u samom
tekstu, tako n. pr. ako je II. Ines. 2. 14. oten Eliafom i imo Regul
u u II. Ines. 1. 14. Deguel, to se je moglo dogoditi samo posredstvom praz...
nom, što su namo 7 zamienili sa 7 om; tako pita, koja se
u II. Ines. 11. 14. 2000 $\overline{\text{7}}\text{7}^{\text{f}}$ u paralelnom mjestu V. Ines. 14. 10
ooc se $\overline{\text{7}}\text{7}^{\text{f}}$. Mesto, u kojem je Jona prokopan u Isus. 24. 30.
judi e $\overline{\text{7}}\text{7}^{\text{f}}$ $\overline{\text{7}}\text{7}^{\text{f}}$ a u Isus. 2. 9. mjesto $\overline{\text{7}}\text{7}^{\text{f}}$ $\overline{\text{7}}\text{7}^{\text{f}}$.
Kod njih anapromi u o. o. o. u dano doba u hebrejski tekst pot...
le praznina i ispravke, nije se bojeto, da bi bilo te gvozdito točke i lo...
ke, da bi ih bilo, da bi se njim tekst litris promjenio i ispravio
Zato što je pogreška nije bilo od 3. vjeku pr. Isus. pa do iznašanja

stampa, jer je mnogo moglo biti u ovo doba, kad su se Knjige ujedno
prepisivale, questo u jednu. jer imo lako oparati, pa je i mnogo
vremena potrošeno - Iz 3. veka pr. Jav. imamo knjigopisne alfa-
bete i litice Sedamdesetorice, ali ga ipak odemo sa sadas-
njim tekstom hebrejskim opariti ierno znatnih razlika među
njima; nu is tak razlika namjerno odmah suditi, da su Sedam-
desetorica, prevodioci i hebrejskoga na grčki kod ovih razlika
čitala Dugo što u tekstu, nego li čitamo sada mi, jer ova
znati:

1) Da je i sam prevod Aleksandrijski do nas došao dosta
promijenjen; nalka inžen jevarstvom grčkih, to namjerno
za uelo znati, Karlo su Sedamdesetorica upravo ovako njez
to prevela, o toga da su oni i točno prevodili o hebrejskoga,
nebismo još mogli znati, što su na svakom mjestu čitali u
svom tekstu.

2) Prevodioci Aleksandrijski namjerno potpuno ma he-
brejske slovnice, čiče su pogrešno prevodili, a:

3) Budući su oni slobodnije prevodili namjerno se njez
znati, što su čitali u tekstu svom.

Ua ova to bita će jamčeno i takovih razlika među sadašnjim
tekstom hebr. i prevodom alexandrijskim, koji su nastali
odatle, što je tekst hebrejski, kojega su se držali prevodioci alex-
andrijski imao mjestu, drugacije glasovih i litice lekija duga,
javićih, nego što se nalaze u sadašnjem tekstu. -

U takovim razijantama, koje se osvrću na starije,
Korn tekstu, pa nam napredno, Karlo bijaše ovaj stariji
tekst upotrebljen od Sedamdesetorice, pribajamo ona izmješ-
na, dodana, promijenjena mjesta u prevodu alexandrijskom,
koja se nalaze i u drugim starih prevodih a da nisu u ovoj
prevodu došla is alexandrijskoga; i pribajamo i ona mjes-
ta, koja se samo u Sedamdesetorici nalaze, ali su takova, te se
vidi, da se njihovo postojanje namjerno tražiti u volji ih pogrešno
prevodilaca, nego u samom tekstu. Iz toga sledi, da je tekst
koji su imali prevodioci alexandrijski pr. ovci, na dosta mjestu
bio različit od teksta hebrejskoga, koji nam se je dodanas sa-
čell 5.

čuvao, a koji negotovo sadrži stariji tekst u 2. vijeku pos. Tursk. dičnom; u toga shodu također, da je prevod alexandrijski uza se ne je nadostatk reoma gnamenit za ključna teksta biblyškoga.

A kako je nastala ona razlika među starijim i kasnijim tekst. kabejskim. Po svoj prilici ovako. Od Mojsijevih i drugih knjiga bilo je mnogo pre. pisa od kojih nekako dođoše u ruke Lidovom i rodu jerusaloma. Paktine živući. Kod ovih se je s vremenom stvorio tend onarot, kakvo je su prodlogu služio prevodu alexandrijskomu, pa i prev. tateuku Samanitaru komu, kao što ćemo ovdje, Drugi prepiri na. lasili su se u jerusalomu u rukla svećenika i učionjaca. Veliko što vanje, koji su u tom mjestu imali napram sv. Knjigam, poraba. netih knjiga kod letungu i kramu, ova je to čuvala jerusalomske prepise od pogrešaka, koji su se po malo podhralo u prepise jerusalomske sv. Knjiga. Po prepirih izvan jerusalomskih, koji su se gđjekoje greške već tako rano podhralo, da su ih Lidovi. ližili vis za sostinge nego li matine, nastade tekst, koji ima. demo danas. Po ovih istih prepirih načinjeni su prevodi: Aquilin, Symmachos, syrski i Jeronimov. Odatle se. mogu računjeti gđjekoje razlike među ovim prevodi i jozne i. prevodom grčkim i tekstom Samanitaru komu s druge strane.

Kad je Lidovom propala doruča i razoran kram, mi. lili ličmišlove i razpisi po svijetu nigdy bili merčeni i pre. gungim; neotla im gđjekoje msta nego sv. pismo u njemu. inadyaku son utjehu i na du svoju. Po prepirih njegovih, ka. dilo je otkako moguo izljenje svoje savnati bijas i mi najne. ba briga, proučavari biblye jedini prouk njihovih učionjaka. Buasici se tako neprestano biblyom. opagiv različite medju ovla. prioi na netih mjestih, ispravljajući ruzofnise i one razlike ih. ti variante. otad se kufite, otad se tako variante i u vrote. poredane analaze se u Thalmudu jerusalomskom sastav.

Genoma od 2. do 5. vijeka po Tursk. Ezerih: 77777777
77777777. pablati scribarum. A. j. kaže se na prst onjesta, da. teta vermit, vomi i pnotite. m. pr. I. Mojs. 185 mjesto
77777777 da čitas 77777777 77777777 77777777 / arrotis vula.
rum.

2. j. na 16. ili 18. mjestu prepisuje se 2. Dvije samovite ova, koja se
 čine boja n. pr. E. Sam. 3, 8 קָרַב / qum / mjesto בֵּן / mon / d. Ma 15
 samoviti uči ima jednom ili više samovodnih pismata n. pr.
 pr. 2, 15 $\text{קָרַבְתִּי לְבָרְכֶם}$ / qum / mjesto / d. j. naprasno / d. j.
 na isprava, a drugdje nadjena, da je naprasna kragu / m. margines
 po ju treba čitati u tekstu, gdje se nalaze pismata vocalia pisma,
 dajica 11 uči; takovih mjesta ima po Shalmudu vedam n. pr. II.
 Sam. 6, 3 u tekstu jesu samo samoglasne וְהָיָה ; a na kraju וְהָיָה ,
 dakle čitaj u tekstu $\text{וְהָיָה קָרַבְתִּי לְבָרְכֶם}$ / qum / mjesto / d. j.
 norma se čitati / l. j. uči nalagica se u tekstu čiti samoglasnih na,
 ma se čitati; po Shalmudu ima 5 takovih mjesta. n. pr. II. Hvalj.
 5, 18 $\text{וְהָיָה קָרַבְתִּי לְבָרְכֶם}$ / qum / mjesto / d. j. mjesto anglasnih na
 pisanu u tekstu, čitaj anglasna pisanu na kraju, a samoglasna
 valja uči upod anglasnih pisanu u tekstu; takvih mjesta bo
 ji se puka 1200 n. pr. čisto בֵּן mjesto בֵּן i obratno. U
 Shalmudu uči se nalazi takovijer bilježnica, doliko imade pismena,
 doliko uči, a doliko versova u pojedinih ov. Napisa i u nji,
 hovit odjaci i koji je iici u vedam iide kragu, a koja u
 vedam pojedinih odjaci, tim se je načinom htjelo sačuvati,
 li tekst 2. poglavlja.

Čak do sada izbjegavali su u Shalmudu uči protuberantne
 kritične opaske o tekstu hebrejskom čine temelj. Masori, tj.
 onaj akcisi kritičnih i gramatičnih bilježnica o tekstu hebrejskom
 d. razjela, koji su najprije ustmeno predaovali, a kasnije popuvali
 posvodi od 6. do 10. vijeka uči u Lidovi osobito u Tiberijadi. Taj
 glasi naravno מַסְרָה , מַסְרָה , מַסְרָה ili מַסְרָה , uči
 ja, bradito מַסְרָה od kojana מַסְרָה predade, prvito
 rablini Ras Mbenasec, Kuncu i drugi, da su oni bilježnici pre
 sajom dabili 2. Mojsijan Pisci Masore zom se Masorethi, u l. pr.
 hebrejski

Koji su dobili graciina samoglasna, naglasna i interpunkci
 ja i poroc ustanovili zrac se masorethski ili prewadoni
 tekst (textus receptus), jer su se po njima u napred uči u
 kopiji prepisivali

Stvari one, što se nalaze u Masori uveć Masoretke ili u predaju i Thalmuda ili ih pronadjuše poredci, izgno rukopise, ili ih pak stvorio svojim pronalaskom i proučavanjem biblije, u a). ili opasne slovnice, egegetike i prapise o samoglasih i gna ih diakritičkih, o pisanju pismom i manifestacijom, o značenju nekakih riječi, o broju slova, riječi i pismena u svakoj knjizi, o rednom pismenu, riječi i versu svake knjige, o posebnosti nekakih slova n. pr. da u zaponu Mojijem dva slova počinju sa Š, da se u njemu li slova pčinju i dodatna pismenom I /imam/ i t. d. o spoju slova n. pr. da je u sv. pismu.

Y D V' 17. pisma spojeno sa לִפְּנֵי ; ili su b) popravci teksta koji se naznačuju noćmi לִפְּנֵי i t. d. da nešto poprijekos u tekstu napisano (לִפְּנֵי) valja ovrlo ili onako ispraviti, no čitati (לִפְּנֵי), a ispravljajući se pismena promotriti i zamijenjena, popunjati se ispuštena, ispuštena u novina, za noć Rusa razlaženje Raga se, Raga ih valja razstaviti ili složiti, ovamo i slovnicu לִפְּנֵי , da se n. pr. mjesto

לִפְּנֵי ima čitati לִפְּנֵי — . Iste ove bilježke u Masori imaju svrhu, tešt hebr. i t. d. i neposredjen sačinuti, i se var, da ga obraniti od nade promjene i izmijenosti. I biljka, to su Masoretke postigli, nu odnuge opet nulle Masora je u tom što dila, što židovi, mnogiči ovrlo ustanovljen i obćenito prihvaćen tekst nisu više manji poredjivati ga sa starijimi rukopisi i tako su mogle gojiti dobre variante svojaste, i mnoge su se synagoge torvotorno držale prihvaćenoga teksta.

Masora pojedina, koja sadržava se pomenute bilježke o tekstu hebrejskom zov se velika, a izvadak u nje Mala Masora. Bilježke, što se nalaze na kraju teksta sačinjavaju Masoram tekstualom, a nalaze se na koncu svake knjige Masorom finalom. Prvijsom palestins, tak židova protaknuti židovi babilonski također su reproducirali rukopise i otisnuli variante, nu o istu njihovu (iz s. v. 12. v. 13.?) alako što znamo, osim što je R. Jacob Ben Jda, jini bibliji Bombergovoj dodao i t. d. varijante intencij

(Babilonitih) i zapadnih (palestinitskih), kojih u oslalom nema mnogo, a raznačljaju sitnice (o konsonantih). Tu su videti još iu rabini Akabar ben Isac u Palestini i Jakob ben Neftali u Babiloniji potupili varianata, nu i ovi su sitnice (o vocalih), kojedvoje kaže, da je u to doba svotat punitarje bio već variran.

Učenik Kladov došao u 11. veku u Italiju u Evropu donoseći sa sobom sv. Knjige. One bijahu prepisane u 11. v. i 12. veku, najprije u Francuskoj, Njime u. Talijanskoj i Španjolskoj. Tu rukopisa hebrejskih do sada se malo sačuvalo; najstariji je rukopis pentateuka nepotpun i nepravilniji od grčkog rukopisa zadnjih psalmsa u 10. veku. Rukopisa sedate, mom ima u 12. veku 6-7, u 13. do 50, u 14. blizu 18.

Rukopisi su svi ili pergamenski listi (volumini), na kojih su Mojsijeve i druge liturgijske Knjige napisane pomnim pismom quadratnim crnom tintom napisane bez samo glasnik punita bez naglasaka, za porabu u zbornicah; ili su privatni rukopisi pisani na pergameni ili na papiru pismom quadratnim punitovanim ili rabbinim, kime bez punita a sadržavaju sav stari zakon ili samo dio od njega.

Prvi rukopis koji je hebrejski čisto vel štampom izdan najprije izdan bi psalter 1477 (u Bologni) bez vokala, a čisto stari zakon 1488 u Sincinu protestan sa samoglasnicima i naglasnicima god 1494 u Brescii. Ovo izdanje osnovano odnovo odnovo Brncijsko biblije hebrejske koji se medju poglavita izdanja, u prvom dva izdanja, u mnogoznačaj bibliji izišlo u Compluturnu ilite Alcali 1502-1517. Gdje imu čest hebrejski s punita samoglasnicima uk se naglasaka iznađen po rukopisih. Pombergovo Drugo izdanje biblije hebrejske, koji se svet ugledalo god. 15256 u Alctih. Ova tri izdanja imala su mnogih naznijih od kojih su yvan gđekopi pjevanjena po rukopisih. Medju novijim pmašljaja su: od Jos. Alctina u Amsterdamu 1661-1667 i od E. von der Hooght u Amsterdamu i Jos. I. vort tisa,

nu su najnovija izdanja. Pošto Seb. Minster (p. 1552) Buxtorfa, Floubriganta napred su se trudili oko ousvajanja hebrejskih u Kopisa i oko sadržavanja varijanata Benj. Kamicott, (proff. u Oxf. 1783) i Bernardo de Rossi (proff. Logos u Parmi 1821). Oni je ispisali 615 rukopisa, a ovaj 1846. Iz svega toga što smo došli o hebrejski tekstovi Masah, sledi, da je on u prkos mnogim varijantam sačinio iel i u bitnosti neposredjen, konida i vrada Nivo, koji ga zapravo taj stari pismo, bilo to grickom, bilo latinom, ili glede pravitelstva tekstu Samaritanom.

O petoknjžju Samaritanom

Samaritanci, od kojih još dandanas ima nekoliko obitelji u Napliou (Napoli) blizu brda Garzima, i koji ga sveto Knji, ge dase samo 5 Knjiga Mojsijevih imadu svih oči 5 Knjiga u jeriku hebrejskom, a promem rojini Samaritanom i Gwaniti. Jedan rukopis toga petoknjžja pisan na perzama mom hebrejskom pismom dovoju u zbunio sorjoj, te Kasu, da ga je pisao Kronos brat Fines 13. godine po odlazku Arahaca u Palestinu. Iz njihova Nazivnje broji se došao medju bajke. Prvi je u Evropu jedan rukopis samaritanški kupljen u Dimaetu god. 1616. domio Petar della Valle, a iza njega Ivan Morin (p. 1659.) u polyglot. tih Knjig, pošto je još više rukopisa Samaritanških došao u Evropu, tako, da ih sada po publici virade u raznih Knjiznicah do 15. i u polyglottah Londonških i dano bi petoknjžje samaritanom. Od onda je veću svet Evropu upoznao to petoknjžje, nu što se tućo upogoa pritanke i mednost, došlo mirenje i njemu olada. Jedan Kasu da je petoknjžje Sam. nastalo tek pošto uzajanjstva babilonska, kad je naime u Samaritanom p. h. gao Manasije, sin vel. voćomla Jacholusa, te sa sobom pones Knjige Mojsijevu.

Drugu mnenje razlozi su a) u Mafceston 10 plamena i kod kome ritanabab nije bilo uređena bogostoga, dok nije kram bio supračin na Gaurimov; b) u petoknjižju samaritanostom spominje se Gurnuho mjesto Ebal, dakle je pisano, jer je u Gaurimu već bio sagrađen kram; c) teli Manasije donese petoknjižje u Samari, lancem je do onda bi u njih nepoznato.

Drugo je mnenje, da se poslanac petoknjižju Sam. ima tražiti u ono doba. Nad se je 10 plamena odmetnulo od Mafj. Judejstoga. To dokazuje tom d). Mo je mzižja Samaritanice odpravala od Ebal na tobo, da nije pulika, da bi bili dovoli primili Njigju, Maslar je pentateuk, Samaritanice nemaju nogo Njigje Mojsijeva, a da su ih primili teli odika narifa u vremen Alexandra Vel. Bili bi s njim i Duge Njigje Nanora Eprina primili, i) pramo Sam. stanje je od mzižja toa babilonskoga. j) Samaritanice su hotili pomagati Ebalu, vrativšim se u susanjtra kod gradjenja krama u Jemgalom, što pokazuje da su im zakoni Mojsijevi bili poznati, dakle da su ih već i imali; —

Koji na ovo drugo mnenje postavju, razloge za prvo mnenje probijaju ovako: Jeroboam je doviše svećenika i levite pravo ho praci u Mafj. Judejstko i Jemgalom (I. Dnev. 13, 13-16) i pak je više svećenika i ostalo u njegov Mafceston (II Mafj. 10, 13) i jamačno više porodica njegovih Boga, u Mojiti su se nalazili prepisi zakona Mojsijeva, da neli zaboravili zapoviedi Božji. Osim svećenika bilo je neprestano i proroka, koji su Mafce i narod navicali na Dikanje zakona; zar u proroci nisu imali prepisanoga petoknjižja. 2 Pa nije li i sam Jeroboam znao za zakon Mojsijev uvođavši istovnje alatah tetaca i obradi; Nako ih Ovedjopi rati zakon i Tolovota Oracici su znali za zakon Mojsijev i onda, Nad im je Mafce, too već bilo propali per citarno (II Dnev. gl. 30, 31 i 35) da su za Ezeleje i Jemje i ostali Oracici ioli u Jemgalom, da svetkjuj pashu, i da su astli idole u Efraimu i Manasiju kao što zapoviedi Mojsije. Bile se ono znanje kod Njigje dji,

rije. Bili su oni evanđe bor Knjige Mojsijine bilo sahranilo u
narodu, Mojs je malo obišao s Judejci, onim Had Lina ajit rukovao.
Tamo su svi mika u Naljevu. Teračlo Koga, Mojs Ljer Salmanaxu su,
injezja, bješe jedan proštan natrag u Samariju, da novovle nauči zakon
Koga gospodara ovoj zemlji, t.j. zakon, Mojs dade Bog Mojsji, nje hitaj
svećenik imao Knjige Mojsijine? Jli je Knjigu sa sobom ponosio, ili je je
našao u zemlji, Kamo je došao, jer Nalke bi drugačije naučio, evo,
sam nije znao. Može li se pomisliti da su Samaritanci drugo vo.
mena bili bez Knjige Mojsijine, pa su prikratili. Kao onda ovi su.
Dova, Had su uac mozgom. Kupili jedan na Drugoga? Pa da
su istom tada sumu od Židova Knjigu Mojsijevu, zašto ne,
li bili od njih poprimili. Druge Knjige Mojs su za Aleksandra
Vel. uo bile u Naronu židovskom. Ili Ejdronom? Nalke
znatno je historije, da su se Samaritanci pomogli Židovom
za pomagace u gradjenju kama, pa Had su ih ovi obeh, saza
dali su se na Garizim ovoj kam, da u njemu uoriavaji capo,
vjech Mojsijev, dakle im bijasi poznat zakon Mojsijev, —
umak su za fusana

Bez razloga se dakle tori, da je Samaritanom tek Manasije
dovio zakon Mojsijev.

Isto se u petotrijzji samaritanoskom (V. Mojs. 27, 4) nješto
Hebal Lita Garizim, to je interpolacija samaritanoska uči,
njena za to, da se gradjenju kama na Garizimu opravda
zakonom božjim. Ili došlo recenoga vjerno, da miješanje
yo, Koga Dru, da se postane petotrijzja samar. imatira,
žiti u orieno odmetnistu u plamena od Kuće Davidoze,
ako i nije poroc utroženo, Nalke je čoršik od prvoga peto
noga. Isto se tiče orienosti petotrijzja samaritanoskog,
Ludui je Samaritanaca bilo puno manje no Židova, te se
tako mti njihovo petotrijzje nije često preživjelo, to je
naravno, da se u nj nije moglo toliko posustiti, priesaka
koliko u Židovskom. Na svim tim ima u petotrijzju
Samaritanoskom poroc druge crste marna, Nalke u
židovskom nema —

jer J. Samardžića neizgovorljivo glomaz, fus maza, čisto ih nuni-
odale nastoji carika, Rije se imadu na smatke kao prapriciće nego li
uprosti, takozvane, mites lectionum i t. d. u u prototipiziraju vrm. i p.
Huk pravilih razradene, nauprot u testu habreptom fondacija je sliv-
obode u pravopisa.

2. Imade višo mysta u tekstu samurstonom, doje u rěčično promj.
m ena i pridrassda i le dogmatičtich razlogu n. pr. u Gen. gl. 5. i 10. i 11.
i putriarhom puvorlmyc puvda rěčiči u kabejotom u Psal. 27. i 4. myjasto
Heb. i čitje se Gen. 1. i 2. ⲱⲡⲉⲛ lasiu mysto ⲱⲡⲉⲛ

3. U tekstu sam. ima imenata u mjesta paralelnih, tako kod Num. 10, 10 i Dent. i; 6-8; kod Ex. 18, 24 i Dent. i; 9-14. U to isto da neka ujednaost protodnjija Samar. ovo ima isto tako kao i hebr. protodnjije valjanost teksta prvobitnoga, ima pogrešaka prava, hih, ali je drugije celo u bitnosti, pa ako i ima nestih promje. njeni mjesta, koja su ve u tekstu hebrejskom cela sačinavala, za to opet o druge nulte, budući se nije tako isto prepisovalo, makar hebrejski sačinavao je jamajčno dobrih lektija, koji su se u hebr. sam izgnbili; jednom riječi: tekst samaritan. popravlja tekst hebrejski, pa o togi shodno gresci on, koji kaže, da valja protodnjiju samaritanu srgdja prednost dati pred hebr. him, tako u on, koji ima je hita maki cionu davaju -

3. H. Privodi se pisma st. Lav.

Štari pisci sv. pisma vsota se enamanti za triletno biblijo
 per poudari in se siceram tistim rebrjskim, vendaru nam, da se
 oboji in oba doba i točen, adoprati je g. Ji što vicitniamu naložen
 a bas to pturno, mogu se štado i pisci popravit. Enamanti
 su štadojev štarpiscovi za tinnacnje sv. pisma, per u njih vidi
 mi, kako su pisci per poudari amosov matice. Negled štadi
 biblijskih piscov, poudari nam naproti, štadi se je i štadi
 sv. pisma vito moga narodi in razum do slovi vito Kristove

Imo: Dubrova ne neposredno: Razi su najizum i ma
tice i ma, ponekad: Koji su izgradjeni

jezovit o njemu glasi: „Herenmüllerschen“, Handbuch für Gew. u. Kera.
für Ger. u. Kell. Kritik und Vergleich B.S.H. 1844

Demetrije Falerej - to je jezgra keta - ieviti Knjzmiro Mleto,
dvojke riptora gospodra vojega Stolomeja Filadelfija, da blago
voje Knjzmiro povca jidovskim zakonim, na gricki prevodim.
Kralj Justinian na svojel odluci zavlati od vseh. roccenika u
jeruzalemu jedan primjerak zakonika. A da to tim latso pov.
tigne odkupi 200000 Zidova, koji su u Italijevim zgozaj
camili u Palestini; i posla poslanika, medju njime i Kristegu
sa skupljenimi darovi u Jeruzalem, da dohju zakonik. Bel.
svetost. Olegandade dragi solje poslanikom Knjzmu zakona
Mosejeva napisanu slatunim pismom i odpremi upedno i
poslana 72 miana Zidova, vjesta hebrejskomu i grickom
jeziku, po svetostim od svetoga filomenu, koji ce zakon prev.
ti. Dorasiti u glas. grad Misiroli bjehu liepo primljeni, za
tim i Demetrijem Falerejem poslani na otok, gdje su zajed.
no 72 dana sv. Knjzmu prevodili na gricki, i prevod Deme.
triji u pero Knjzmiro. Svoim prevod ita Demetrije sbora
svetostila i Drugih mianih Zidova, od koji odobren, bude
metnut u biblioteku. Prevodeci bogato nadarjeni od kral.
za povratiti se u Palestinu.

Ovaj izvještaj unosi Joseph Flavije u svoju historiju
(Antiq. Jud. 12, 2). Posebje u prijevodu Evangelistiku (Matp.
Evang. 8, 2-9) pripovijest o obadva na Kristegu. Iako o vjesta
priporuci i Filon Sid (de vita Mos. 2, 6, 7) samo isto msta
netkari o broj prevodilaca, a primjerje: Kano bi janesoni
prorokatu, ne svaki drugo isto, nego svi ista imena iucio
kan da je pojedinim kapitalac neodljivo doglavivao (na svop
ex sobocitres, ego, egeron, oit Zida Zidov, ca o sira noid,
vrousta kai egeron, egeron ino pocias i naciros dora cas egeron
Zidov). Filon pripovijest Kristege, nego Maji, da judi joi dano
polaze ono orjeto, gdje je prevod nacijen Kristegu cizvno
bez sumnje je temelj Justinovoj pripovijesti, da su prevodi,
ci u 72 celije zatvoreni, nacimti 72 prevoda, koji, iduorje.
ni, prave su se slagali.

to stvorio za tu vel. voj. poslanici.

Je poslanici se od; da je jesus njegov lič. :

1) Knjiga Moiseva i njegova biblioteka opisuju kao naj-
veće dobrobiti Lidovom i istovremeno jankova njihova. Gledajući
da je matrica, o koje bi finetud učen, uzeta je arhiva jeruzalomske.
Moje i dopuštenjem vel. učitelja, od učitelja i u Palestini sa-
djerni Lidova prevedena na grčki. Gernu je hotio pisati to
da dokaz. Valda su Lidovi Palestinski prevodu grčkom
prevodili; da je učen ne na razgovor zakonske oblasti vel.
Knjige pogovorne, koje je Knjiga narod mabram i opširno hram
boje; drugo da su prevod učinili nepoznati ljudi; po u.
Knjazi tekstu - morda sa po tekstu Samaritanom. -
Lid morda sa voe prevodore eubrije umeli poslanicu Laži-Mis-
tajinu, pa da po tom lakše probavi vjera, ispraviti u njegovu ston,
u koje su od Dugul lile obično poznate. Knjovi Aristeja nije mogao
ni hotio tajiti, da je po prevodu mas dvel i Knj. pogovorn, na mjestu
Stolomja Lagova, koji opširno hram jeruzalimski; podrijetom stol.
Filadelfa, vijetela Lidovom, ja to i Knj. Plinijev. ubranostaj,
Knj. Stron 3.23, da jedan morda prevod u dane stol. Lagova,
u drugi dane stol. Filadelfa. Na Knj. eon razgovor učen
njen prevod, mogut, da je ston učen Lidova ili synedrij
židovski odobrio, pa je po prevodnik u onoga ston ili ima.
Knj. dobio prijevrat: prevod 72, ili Okruglom brojem.
Prevod 70. Prevodnici da su bili židovi mabrami, u koja
guzi mnogi vjeru; koji se u pretorijuzji nalaze, a mogli su
biti poznati samo židov u Mian jankov, kao n. pr. uč.
za 17. 18; i u 19. 20. I tenot o Knjega bi učen, po
rod, morda je biti različit od teksta palestinskoga, mada se prevod
onoliko različit od teksta mabramskog, Knj. je i eon, pa.
lestiniski.

Kako Knjige nego peterhijiz je prevedene su i u tome
u Knjige st. zavrjeta, i to kako pokazuju same prevedene Knjige,
od raznih prevodilaca, tako se jedna te ista riječ na raznim
mjestih različit prevodi n. pr. 17. 18. 19. 20. u Knj. 17. 18. 19. 20.

roboke, kneževine, gospodarstva, dostojanstva i pramisljenosti... i tako npr. u Jeremiji 46 57 po hebr. izdanju i po Vulgati nalaze se u grickom prijevodu 20, 13 i to drugim redom: Onaj je preovod u vol. crani bio u Egiptu, svodo 2. veka pr. Isusa, upotrebljavali su ga i u varu Lidove Helleniste, nego i Palestinski; još je radio Jos. Flavij, a Filon je bio bogobit, i u Thalimda imade mjesta, u Kopt. se taj prijevod sa sašću spominje, paer au ga i po subotal Lidove šitali javno u oborriah, Marko Nazo Tertulijan: vob et judaei palam lectitant (Apol. 18) Justinianova novella 14, 6: qui per quacumque (linguam) legunt, I. II. edantur traditione, Kasnije su ga Lidove oblacili s protumisljenih razloga. U novom se razvjetu mjesta sa starozavjetu često navode po ovom prijevodu, ter je imao u crkvi razda veliku uglednost; u grickoj crkvi bijaše i jest javno prihvatićeni prijevod, i latinska je volja imala, a od česti i još sada ima prijevod, Koptima je bio poče, gori prijevod I. II. i drugi su stari prijevodi po njemu nacinjeni; kao jermenisti, Koptični, u etiopski, arapski i dr. Mr. G. i sv. sv. otu dršali taj prijevod logodulim kao Justin, Jernej, Klement Alexandry. Cyrillo Jerusalemski, Epifanije, Theodoret, od latinskih: sv. Filastuz i sv. Augustin, koji Nazo: Spiritus, qui in prophetis erat, quando illa dixerunt, idem ipse erat in fo visis, quando illa interpretati sunt.

Uza sve pogrješke svoje prijevod je Almandrijstis od nezmyerne vrednosti i do najstarije iljuc sa razumijevje Knjiga starozavjetnih, kao najstarije recalo tekstu Hebrejsk, Kuma, koji do čednoj Kritici po tom prijevodu namije iri: niti, kao najstarije Kantiola predanom razumijevanju sv. puma. Uima znamenito imo mjesta prijevod ovaj u historiji objave Božje. Jer po njemu je nezabogaćli sviet najprije spoznao objavu Božju, te tako došao prvi put jasno u satoru Bismole. Tim prievodom počeo je se nijedno misli particularizam židovski, koji se put Krišćanstva, u kojem religija Izraelova postaje svjetlom religijom; etvorio se unaprije Krišćanstva fazis, kojim će se progovoriti. —

Pravod je LXX. mudi staroga zapisa jezika Daria novom jeziku, a
 (Jez. Del. kerh. 6, 3, 42) Ovisrenosti pravoda LXX u crkvi Krišćanskoj,
 Kasi sv. Jeronim: „et hinc et ecclesiae roboratur fides“ (1, 14),
 in Hic. 4; LXX. interpretes leguntur in ecclesiis / in Is. 28, 14;
 quorum editis toto orbe vulgata est / in Is. 6, 22. Stoga
 tomu pravodu u sv. Jeronima zove **Vulgata** / (1, 14).

Kad se je pravod LXX, budući u obćenitoj porabi kod
 Lidova iapoda, u isto tome i Krišćana, u nobrojenih crkvenih
 razbircu, le se i u nj podhrala mnogo nedostataka u pisarstvu
 grickom, Origen, Da pomona razvije medju Lidovi i Krišćan,
 koji prapuni se i Krišćani govorili bi, da se pravod LXX
 razlikuje od hebrejskoga da ma gdje što više, a gdje što manje
 nego li matua, i radi naffrije „Tetrapla“ a zatim.

Tetrapla, u kojoj je u prvoj stupci isti tekst hebrejski, prva nam
 hebrejskimi, u drugu stupcu isti tekst hebrejski pronom
 grickimi, u treću stupcu pravod Aquilini, u četvrti Sy-
 machos, u petu pravod LXX u šestu pravod Theodotus
 nos, a napokon gdje što u sedmi, osmi i deveti stupac
 druge iste pravode nalogih samo knjiga sv. prva fra stoga
 zove se **Tetrapla** takodje „**Oktapla**“ li „**Enneapla**“ li
 ga nije bilo u pravodu LXX ono je Origen (prijavio) popun-
 io i drugoga kojega pravoda, pomisli u Theodotus,
 nova, mada se zove iacian (asteriscus) X i protivna
 primena od pravoda i kojega je uceo popunio; a što
 je u LXX bilo unosi od matua ono je obelom praznjen
 — — — / Kao odnosi, a uvidati onakova primenka da
 odrediti naznači Djeva uelgima punktima: i li
 metobelom / o. Isto je Origen kod toga Djeva uelgima
 komuniste ~ i hipokomuniste ~, in li se u originalu
 naznačivali, vidio se pravo nerna, valda su naznačivali
 variante. Ovakvo je citat jednim pravdom mogao
 razabrati, u kojih se nještih oni pravodi staju, a u kojih
 se razlikuju, oboje pak u tom se pravod LXX razlikuje od
 matue hebrejske.

Text priručka LXX ovako Orogenom napisan prozom *hexaplar*,
 nim / *textus hexaplarus*, a tekst nije razjeren, nepravilno. *ἡνεν*
ἔαδον - editio vulgata. *Καρυε* / *margines* na hebrejski i grčki
 Orogen opaskama; od kojih su mnoge tumačile enameno vanje i na
 na hebrejski, ili su nacionalne varijante iz teksta hebrejskoga,
 samarijanskoga ili syrologa.

Ovo ogromno djelo, sastojec se od 80 verzova, što kojega je
 Orogen u Tjru 27 godina radio, te ga je god. 331. dovršio, prenešeno
 u god. 333 u *Caesariju* u *trijznicu* *Pamphila*, gdje je sv. Ezer-
 nim svoje hebrejske rukopise po njemu ispravio. Bilo bi
 nije nikad bilo prepisano, to je valjda otkriveno, kad su
Varacem *Caesareju* 635. razorili. Eusebije i *Pamphil* djelo,
 dani u redavanje priručka LXX prepisano u *hexapla* sa svi-
 mi znani: asterisci i obeli, što se razirili po *Palestini*; zato se
 zove izdanje *palestinus* ho. Ali s vremenom se i ovo *hexaplar*,
 no izdanje istovani; ispuštene bješe revizije ili promjene
 na kriva mjesta i drugi znaci zamijenjeni, pa se tako napa-
 kon nije znalo što je od LXX, a što od Orogena. Od *hexapla* sa-
 čuvale su se do danas samo odlomci, koji su izdali *Bern de*
Montfaucon O. S. B. u *Parisi* god. 1714 u dva svezka i L.
 B. *Drach* u *Migne-voj* *Petrologiji* grčkoj sv. XII.

Ovim pomenute pomenute dvije recenzije priručka LXX,
 recenzije naime i *ἡνεν* *ἔαδον* i *hexaplarne*, još su dvije i sa-
 le, jedna od *Suyana*, rečena antiohijskoga, umrloga umrin
 mučomishom god 311, a druga od *Hezihija* biskupa macedonskoga,
 ona se bješe razirila od *Antiochije* do *Carigrada*, ova po *Misru*;
 znana se rukopisi su bile ove recenzije, kad se nije do danas od njih
 ništa sačuvalo.

Rukopisa priručka alexandrijskoga sačuvalo se
 do danas mnoge urocijalnih i *Racionih* od različite dobe u
 vrednosti. Nemože se proučiti je li u kojem rukopisu sačuvalo
 čist priručak LXX; *Katar* je naime bio, nije recenzija Orogena
Suyanovih i *Hezihijevih*. Neptanji su rukopisi toga priručka
 : *Vatikanški* II. ili B. *codex Vaticanus*, *Alexandrijski*
 LXV.

(*Thih A. Codex Alexandrinus*) i Sinajski / *St. Codex Sinaiticus* /
 Za sve tri; sudi se, da su u 4 svotke po Fl. u Vatikanu i u Njizi
 ova saopštena, samo se ispravila I. Mojs. 1-46, 27. i ps. 105; 27-137. 6; fusan
 je pako na osoma lantloj pergameni pismom unajalunim u tri
 stupca, naoma pismena imajalunim, interpunctijal ima veoma
 malo, a vecinom su nadomjestene prazniji prostorom.

Aleksandrijski rukopis, Cyrillum Luthansom, patriarchom
 carigradskom darovan Karlu I. kralji engleskomu, a sada
 čuvan u muzeju britanskom, ima malne celi staninove sa,
 ijt, fusan je pismom unajalunim u dva stupca.

Rukopisa Sinajskog nadje Konstantini Tischendorf
 uci god. 1844. u manastiru sv. Katarine na gori Sinajskoj i neke
 odnute, te ih 1846. izdale pod imenom: *Codex-Friderico-*
Alexandrinus (F.A.). Na trećem svojem putovanju po istom
 nadje 1859. isti ucenjast u pomenutom manastiru ostale dio,
 looc rukopisa, te ih darogljivost cara ruskoga Aleksandra II
 god. 1862 izdale u 4 svotke. U tom su se rukopisu saču-
 vale knjige starozavjetne: *Thobijina, Judithina, I-IV. Makabej-*
ka, Solija, proroci manji (vism. *Isae, Amosa i Micheja*), 6 pjes.
 rucnih knjiga i odnuta i I. *Tronika i Jeronije*. Rukopis je
 fusan na lantloj, antikaotj pergameni pismom unajalunim
 u 4 stupca. Po modu Tischendorfovom Sinajski je rukopis u 4
 svotke, i modji ova tri napostariji. Po rukopisu Vatikanu
 pricovod je LXI izdan po nalogu Sitta V. u Rimu god.
 1584. i ijt po Cardinalu Angjelu Majer god. 1857. po ruku-
 firmu Aleksandrijskom po J. C. Grabe-u u Oxfordu 1707-20.
 I ova dva izdanja protklo se gotovo sa drugom izdanjem pricovoda
 LXI. Vanjante se mnogih rukopisih (I-XIII. i 14-311) protkne,
 ne su u izdanju Holmsom i Parsonsom u Oxfordu 1798-
 1827. 5 fol.).

Druga izdanja pricovoda LXI valjana su od:
 Scandara van Ess u Leipzigu 1824; i R. Tischendorfa I. iz-
 danje 1850, 4. izdanje 1869. i od Val. Locha 1866. Iva ova izda-
 nja olicu tekst Vatikanu, a Tischendorfovo izdanje ima

možda namu dobar i varjante u raznih rukopisima, pa i u Sinagoga

Prievod Aquilin.

Aquila (Aquila) rodom iz Sinopa u Pontu preseljen, za cara Hadrijana (117-138), početkom II. vijeka prevođa knjige st. zavjete. Ona je bila na grčki, jeruk, paor put po nešto slobođnije, nego od kojega prevođa do danas se nešto sačuvalo nije, drugi put po ne rotski, nastojeći i hebrejske particule i etymon hebrejskih reči igrici, od ovoga im, goga sakramto se do danas odličnata u hebrejskih Origenovih. Zato, vi su mnogo ranih prievod Aquilin, na prvot su im oter puge, varate, kao da je potomci celivio neta sjedvočinstva za Mociu n. pr. Jo. 7, 14. rečis mjesto rap krov. -

Prievod Theodotionov

Theodotion (Theodotus) Ebionit iz Efera prevođa knjige st. zavjete na grčki oko polovine II. vijeka, jer njega kao i Aquila spominje se u 1. Franj gov. 208. (Contra Iulian. 3. 21) On je bio presadio i popra, bio prevođa LXX, nego li sam prevođa o matice, nu kadšto je pridžio reči hebrejske nepromienjenju. n. pr. Lev. 7, 18 קִדְּשׁוּ = 5750 = abominatio, 13, 6. וּבְעֵלְמָה = 377300 = incontinentia, Vulg. scabies. Njegov prievod knjige Danielove etna je od nemona Origenovih prihvatila, i još ga danas čitavo istočna upotrebljava.

Prievod Symmachov

Symmach, Samaritanac, poslije Tada ili Ebionit nacim prije, u vrijeme cara Severa (193-211). Njegov je prievod najbolji, jer se meduze rotski sici, nego gloda vae na emuao, za toga stari prijei vrlo hvale. On. Franj ooga još nepromienje. Jed ooga prevođa, kao i od Theodotionova i Aquilina sacina, lo se odlomata u hebrejskih. Sva ova tri prevođa i ova u obzoru, reči upravje prevođa nego li LXX, nučavajin tropa u pravu igraje i čisto se slagu starištom hebrejskim preoti LXX.

Origen je našao i druge grčke prevođe od nekih sarno knjuga st. zavjete, koji se, imbuću nam poznati prevođa, i po boji stupaca u hebrejskih zovu prievod V. II. III. Oni se, da su u V. II. prevođa knjige: polotkupizji, psalmi, pjeam

nad pismom i. manye proroci, a u VIII psalmu. pismom eodem pismu, tako barom sudimo se vno malo odmakla, sto su se 3. l. h. pismo da vama. Prevodnici V. i II. pismo, bili su vama su. Jeronim - Vidovi (str. Ruf, 233), ali budu da prevodilac II. pismo. Hab. 3, 13 pismo: da I 7500 100 18 600 600 (Kulg. egressus es in salutem populi tui, in salutem cum Christo tuo), to hmo cetli, da je bio Hrisćanin.

Latinski prevodi

1. Italiki. Bitanje se pisma bijaše svagda u Hrisćanah bitu diel pismoga logoshija i bijaše takodje običaj u prvo doba pismatno citati se pisma. Stoga čim se je ojera razvila po zapadnih stranah rims. carstvo, gdje se je latinski govorilo valjalo je se pismo prevesti na latinski jezik. Mli norma sumnje, da se se sv. Kirije vci u staro doba Hrisćanstva prevodilo na latini, mi neg. namo sa ciele je li takov prevod učinjen vci u doba apostolske ili bje za tui, je li ga naime jedan ili više njih u rano doba, jesu li male pojedine crkve svoje pismo, ili su sve latinske crkve pismo jedne pismo, ali se znade sa ciele, da je vci pod konar II. veka u Africi bio običaj prev. hrisćan jednog prevod, jer Tertulijan veli (oko god. 200) *Idemque jam in usu est nostrorum, per simplicitatem interpretationis verborum (slova) vivere in primordio apud Deum fuisse (Aldo. Praelexam 5). Taj prevod zove se sv. Augustin: italikom (interpretatio itala), sv. Jeronim Vulgatom, a sv. Gregorije Vel. stariim (translatio vetus) i za sv. Kirije sv. Kirije, da mu valja prednost dati prevodim lat. pismo, jer da je „verborum tenacior cum perspicuitate sententiarum.“ (De doct. Christ. 2, 15). I s toga upravo, sto je jedan prevod u Africi ovaobu običaj prev. hrisćan, a taj prevod imamo dočas se Italije, rad sta se zove verso Itala, dakle bio i u Italiji poznat i prev. hrisćan, izođe mli je, da u staro doba, prije sv. Jeronima, mli nije bilo više latins. pismo su pisma, nego samo jedan, pa kad sv. Kirije upominje latinas interpretatio tres, to da tui razumijevaju samo razne rekon. zije jednog pismo. Mli čini nam se, tako bio prednastavio, tvrdila*

napela u 10. staka, gdje govore de latinis interpretationibus. Ludo cō orare,
dociti; da se nemoq̃ carumq̃ tēd o carmīd recitatibz, rogata in vāfā
tumacitē, razum' pīsvodit. Baram neci? v. Augustina (de doct. Chri.
211) Qui Scripturas ex hebraea lingua in graecam ver-
terunt numerari possunt, latini autem interpretes nullo modo, ut
min' enigere primis fidei temporibus in manus venit eodē groe.
aus et aliquantulum facultatis sibi utriusque linguae habere videba-
tur curans est interpretari - oac, rēloh, rēcū v. et hūgus. tēto je pīsvodna
tēti carmī o razlūitibz recitatibz v. pīo, nēc h' it' ch. carmī pō sebi li
u carmī s pīd nīm i shēdēcīmī. Tōv Flīkijē Nāc; (in Ps. 54) Hūm,
nos aliqui translators nostri carmina nuncuparunt, plēnq̃
autem hymnos. pīsvodierunt.

U stank latins. pīsvodit hūc sū stān' gōjēt pīsvodēn o
grēkoga pīsvoda LXX, a nō o hebrējskō anaticā, pīnq, što je Jeronimom
i drugim lat. govorecīm hūdēm sū pīsmo bīlo pīsvodāno u pīsvodu grē.
Nōm; a drugo što je malo tēto znāo hebrējskō. Pīsvod onaj, kojemu v.
August. da je pīd nōst pīd vōmū drugimū latinskimū, vōm sū italiskū
sādō pō domōmū vōjij, što je nāmō i Italijō pīsvodēn u Africki;
aklōpām nōmū nīcīpācī Pōmāgij, da je v. pīsmo nā latins. pīsvod nāz
pījē u Africi pīsvodēno, nāvōitō Itali; da je domōmū Africkā, a u
Rīmū, da je kōd Krišānā bīo dō 3. vīetā u pīvābī grēkī jōvōt. Kūvōt
i dōpūstīmō, da je u rīmōskij cirkvi bīo u pīvābī dō 3. vīetā grēkī jōvōt.
nūhād; da sū kōd nījēdū cirkvī u Italijī nījē upōtēbīlācās pīgīl latinskī;
pā pō tōm hījān pīsvod latinskī sū pīsmo pōtēbīl' u Italijī; nūh
carumijēmō Nācō lī v. Augustin pīsvod, nācīpām u Africi nāz
vāo Italiskū. - Nēgō u nācē dōbā vīzīmā sū nīcī; pīsvod Italiskī
u cīrkvī rīmōskī, nēgō lī jī jēvīzīmās v. Augustin; v. je nāmō tām
carumijēvās sāmō jēdān pīsvod, kojemu jī pīd nōst vāvās pīd vōtū
līmū, a mī sādā govorecī o Italī; razumijēmō tām u obic latins pīsv.
vōdē, Nōjī u bīl' u pīvābī pījē pīsvoda Jeronimovā.

Sv. Jeronim je nāmō i nōvā pīsmo s hebrējskoga nā lat. vōjijē.
at. vōjijē, nū vōlājē jō upōtēbīl' u cirkvi zapād pīsvod Italiskī, pōmālō
pōvō sē jō u Italiskī upōtēbīlācāt i Jeronimov. Za Gregorijū Vālfabōj
u rīm. sū cirkvī upōtēbīlācās jēdān i drugī pīsvod, Nācō vōjijē vōtō

pape u poslanici Leontraf (Migne. Patrol. lat. Tom. LXX. p. 316). Latinski
se brzo zametnuo kao prevod stari, a sve više prihvatio Jeronimov, barem
da se je taj po vjerodostojnosti sv. Tridora (4616) u njegovo doba gotovo u cel-
celoval upotrebljivao. De officiis 1,12. - Budući ovako prevod Italije
zaprstan, izgubio se s vremenom, pa su se do danas iz njega sačuvali
samo knjige Mudrosti, Brbljenja, doric daktabefote i Bernhova sa pri-
stavom Jeronimovom. Koje su knjige iz Italije prenesene u sudanju la-
tinu Bibliju i tamo su upisane u fragmanti; gatin su se sačuvali od-
ci od Italije u masalu u introitu, gradualnih i offertorijih, i u rimskom
brevijaru u invitatorijih i responsorijih i mnoga mjesta citovana iz
Italije u sv. stari. I u starih papirskih sačuvali su se pojedini od-
lanci Italije. U sadašnjoj latinskoj Bibliji ima još i psaltira iz Italije, ali popra-
ćen D. sv. Jeronima.

Odlomak staroga italijanskoga prevoda pokupio je i izdao
t. sv. u Rheimsu god. 1743. Petar Subatier, iz čora sv. Marka
u i kasnije su učenjaci obreli i izdale novih odlomaka.

Iz dole sačuvalih knjiga i odlomaka italijanskoga prevoda vi-
dimo, da se je taj prevod većom stranom držao riječi i bio pisan jezi-
kom latinskom, ne klasičnom, nego prostim ljudskim. -

Kad je tekst italijanskoga prevoda bio po neravnosti, neznanya
i sumnjivi priča mnogo ispravljen i po rukopisih grčkih juno
popravljen ili, pravo govoreći, istvaren, i kad se je i tamo reči
ka među Italom i grčkim tekstom heraplanim, te matcom ho-
bejstom sve više opazala, bijaše timdji ta revizija prevoda italo-
kru obično prima neobidno potvrditi. Tekom revizije razlozi

Quirias papa Jeronimu sačinu; za to je ovaj god. 383. naprije
novi začet popravo po grčkom tekstu, promienosi u Italijamoo,
no, što je imao mutilo, a ostavio dugo, kaslo je bio. I to onogoi
i shodac u Rimu popravi poneki psaltir po prevodu Septuaginta,
te (kroz evošoy); taj popravljen psaltir primljen bi u basili
Vatikanu; gdje se još i sada upotrebljava, pa se zato zove psaltir
rimski. U istoj godini (383) stanovnici u Bethe,
kenu u zamoljen od sv. Pavle i Eusebijske popravi po Dugi put
psaltira, im sada potestu heraplanom; taj psaltir prevode

napisane u Galliji, gde se i 1000 psalterium Gallicanum, namye
i ove druge lat. celine ra javnu porabu, to se sada nalaze u našoj Bibliji.
Tako je sv. Otac i ove ostale pravoslavne knj. staroga zaveta popraso
po kancelarskom terlatu Ugenom, upotrebivši i njegove kritične zbirke
i pogledavši latinske u maticu hebrejsku. To je sv. Jeronim napisao dog.
390, ali mu još ra njega živa knjige tako popravljene ugrumise ovu
knjige Jobove, tursko se u poslanici 134. sv. Augustina pisanog:
Pluribus prius libris graeco cuiusdam amissimus.

II. Prevod latinski: Bulgata.

God 390. lat. se sv. Jeronim pisa, da sv. Knjige preveda sa hebr. na latinski.
Tako mu bijaše pristom sada pokazati fukem latinskog govorenja, što je u listu
hebrejskom, da prepisnici se kistom sa Lidov, ovi se nebudu mogli uputava
u, da nije tako u hebrejskom sv. pismu, nego da budu svojim vlastitim angijom
svladavati. (Isp. pish. jer Jostromija pisanu).

Nije pat sv. Jeronim sv. Knjige omu redom prevedao, kojim su po
redano u Kanonu hebrejskom, nego kako bi ga koji prijatelj zamolio, da mu
oni ili omu Knjigu prevede, tako bi i uradio. Toci je najprvo prevedeti
Knjige Samuelove, Kraljevske, onda je po malo prevedio psaltir, 16, ps.
volka, Joba i Knjige Salomonove, Proverbe, Knjige Ezirov, Istevanji-
nu, 16 Ezechijem, napokon vsmotrijzja (Octatouchus), nam 16
Knjige Mojsijevih, Josua, Sudce i Rikhu. Knjige Samuelove prevede
već oko god. 390. a ovi drugi, kao što veli sam u poslanici Luciniju pisa,
najgod. 398, Knjige pravoslavne otim smotrijzja prevede do god. 398, ali
knj. Jeronim yda u svet. teli pishu smoti sv. Pavle, tj. posle 400. Sv. Jeronim,
prevede samo Knjige Kanona Ezirov, a Knjigah Drugotkanonskih 16. razjta
niti prevede niti popravi rancovih Knjige Tobijana i Judithina, koje pristoi
ne s hebrejskoga reči s kulejskoga; ni odlomke u Knjigi Ezechijem prevede ipak
sami s grčkog tekstata LXX, a odlomke u Danuda s prevoda Theodorikana.

Si je Jeronim yčih osobito truma jezicima: hebrejskom, grčki,
nu i latinskomu, prevedeći sa hebrejskoga upotrebljavao je valume endopise.
Dugao se na prevode grčke i tuncionja Lidova, nije se pri tom odnačivao
iicci, niti od njih odse odstupao, nego je yčno i jedno smeko urađivao, kao
što sam reče (ep. ad Eustell.); non debemus sic verbum de verbo exprime

ut dum syllabas sequimur, perdamus intelligentias. Kadšto ovako, on je mudri-
 ho sve predajne prevodke, i njegov mu prevod našao boga od svih starijih pre-
 vođa, što sada prepravljaju nosamo katolici, nego i nepristrani protestanti u
 novije doba. Uza sve to nemog' misliti, da je prevod Jeronimov djelo, podpruno
 savršeno; kao što svako čovječije djelo, ima i taj prehod manje, što sam
 Jeronim priznaje, dok u tumačih svojih prevod izpričlja. Tako n. pr.
 u Rom. in Jo. 19. i: „Nos autem verbum **ἡνίκα** dum celeriter, yncus
 scripta sunt, vertimus, ambiguitate decepti, reprehentemur dicimus,
 quod significatus Aquilla transtulit **ἡνίκα** Kadšto je
 morao tako naglo gđerlojiti i tajigu prevoditi, da mu nijefbilo moguće
 prevod izgladiti i podpruno dotjerati. Tako mu je valjalo tajigu
 Tobijinu i a jedan član prevesti, Salamunove svetie rei tri dana;
 niti je sv. doctor smao sve prevod, kadšto bi bio sam kotio, nego mu se bi-
 lako kadšto prilagoditi prevodulit. ne novitate nimia lectoris stu-
 diorum detercerem, karo u praef. in Eccl., „ah se je prilagodio samo
 na onih myiotik, gdje se prevod LXX. nije odrič razlikovao od matice hebrej-
 ke: in his dimittat, quos non multum ab Hebraeis discrepabant
 Što se tiče sloga i ji iha latinskoga u prevodu Jeronimovu, on
 mu je lakak' ugovjitan i liep, no ima u njemu ipak tragova
 i svoje puchlosti, na svem malom zapadu običnomu, i z. Ita-
 le morda predričarik n. pr. Ex. 35, 35. ubietarius /- jelo/ duodijcha, I.
 cum. 2, 14. caldarici, sud ra vruin vodu, Num. 10, 4. clangneris
 vel claryo, koji glagol nouma perfecta.

Prevod sv. Jeronima našao na mnoge vjestike protivnike,
 koji su uhorcovahu (orobito Rufin), što je taj prevod nacinio,
 Tobo, samo da poništi i satire uglednost prevoda LXX. Isam
 sv. Augustin, pjevna je priznao, da je prevod ~~Jeromov~~
 istinit, nehtjede ga u crkvi čitati, nego se i nikadje služi pri-
 vodom italokim, a to, kadšto on u poslanici Jeronimu pisa-
 noj /82/ karo: profitema volo tuam ex hebreo interpretata,
 tamen in ecclesiis legi; ne contra LXX auctoritatem, langua-
 novum aliquod proferentes, magno scandalo perter demus
 plebes Christi; i (p. 92) si tula interpretatio per multas
 ecclesias frequentius coeperit lectuari, a gravis ecclesiis

latinae dissonabunt. A kasnije poslije smrti Jeronimove (Jeronim + 420, Augustin + 430), poia i on njegov prievod upotrebljavati, kako se vidi iz Doctr. christ. II, 7. -

Nu nadje u prievodu Jeronimovu i hvalitelj: Sofronije, ničan Egle, preveđa uci pr. g. 392. prealtier i proroka s prievoda toga na grčki; tim se prievodom služio: Vincentije Lirinski (+ 450), sv. Prosper Aquitanski (+ o. 455), sv. Faustini diakon, Paschasje, sv. Eñodije (+ 521), sv. Caesarije, biskup Arclatski (+ 543), Tv. Cassijan prozva ga emendator translatio; sv. Gregorije Vel. svjedoči, da se stolica apostolska u njego-vo doba služila obojim prievodom, starim (italjskim), i novim (Jeronimovim); sv. Teodor karia (de offic. I, 12.), da obćenito svim crkvam rabi igdanje Jeronimovo gako: „quod veracior (přilic) sit in sententiis et clarior in verbis.“ Jednako svjedoči i Eucherije za crkve engleske.

Posljednji pisac crkveni koji je samo Italju upotrebljavao, bijaše sv. Kolumban (+ 615). Poslije se ona navodjaše samo kadšto za porabu književnu. Rhaban Mauro (biskup u Maingu + 856), Haymo, (biskup Halberstadtski u 9. vijeku), sv. Anselmo (+ 1109), Petar Lombardo (biskup parizski u 12. vijeku), sv. Bernardo (1153), sv. Toma Aquinski (1274), i svi potlaćnji crkv. pisci upotrebljavaju jedini prievod Jeronimov. Vidi se pak iz dosek rečenog, da je taj prievod primljen za porabu crkvenu samo običajem, pa običajem je i st. italjski iz ašao iz porabe. Prievod Jeronimov u starih piscu nazna imade imena: „emendatior (u Cassijana), nova editio (u Genadija), nova (u Gregorija Vel.), nostra (u Eucherija i Bada) kasnije nazna se po obćenitoj porabi: „Vulgata“. -

Gladi se je pak Vulgata svaki dan sve većma širila, dogorbi se i ojoj, što svim starim prievodom; toliko su se umnožavale grietke, do od pisara, do od onih, koji su miedali novi prievod sa starim italjskim, ili su unj koješta unocili iz paralelnih mjesta, iz liturgijskih knjiga, ili iz spisova Jos. Flavija. Budući da su se rukopisi Vulgate ovako puno razlikovali medju sobom, uze ničan Alkuin pričetkom 9. vijeka (804), na zapovjed cara Karla Velikoga prievod popravljati i to ne po tekstu hebrejskom, nego po starih rukopisih Vulgate. Tim podom bavio se je u 11. vijeku, i nadbiskup Lanterbierski Lanfranko,

a u 12. vjeku stožerik Nikolaj djakon. U 13. vjeku mnogi su se trudili oko popravljavanja teksta u Vulgati dominikanci i franciskane klerici stavili djela prozvana correctoria biblica ili epanorthotae, u kojih je bio popravljen tekst sa varijantama na kraju uzetim iz starijih rukopisa sa vjerskim i se. otacima i blizincima iz teksta hebrejskoga i grčkog da se ocijeni početak i vjerodostojnost varijanata. Luven je: *Correctorium domini canum* do danas sačuvani, sastavljen pod nadzorom Florigona. S. Caro, koji je također prvi spisao konkordanciju biblijsku. Napisao je i rudio biblijske s kraja prave i sam tekst, a ovaj bio često popravljan ili pokračan, Roger se Bacon (+ 1214) mnogo tuži na popravljanje sv. pisma dominikance i franciskane.

Od Vulgate ima više starih rukopisa, od kojih su najpoznatiji: *Codex Amiatinus* / sad se nalazi u Firenci / od svih / najpoznatiji, najstariji iz 6. vjeka i najbolji, imajući sav stani / osim Barucha, novi svijet, koji posljednji izda K. Tischendorf u Leipzigu godinu 1854. *Codex Bezae Cantabrigiae* iz 8. vjeka; *Codex Bezae Cantabrigiae* i *Codex Bezae Cantabrigiae* / u Rimu / iz 9. vjeka; *Codex Bezae Cantabrigiae* / u hantonskoj knjižnici u Zürichu / također iz 9. vjeka. Posljednja tri rukopisa razlikuju se po izdanju Alkuinovo. Vulgata izadje na svijetlo, prvi put sine loco et sine anno / pro njima u Bambergu 1453-55 i poslije u Mainz 1457 / jedan exemplar kupio Ludovik XVIII za 12000 grana. Lieta biblija izadje u Mainz 1462. Prije 1517. izadje izdanja biblije broje u Italiji 35, u Francuskoj 79, u Njemačkoj 44, svega 228 izdanja.

Za izdavanje i popravljivanje Vulgate velikih zasluga stekao je izdavači polyglotta Complutensis Roberto Etienne / Stephanus / čije je najboje izdanje od 1540. god. i bogoslovci Löwensteini, kojim je navedeno Etienneovo izdanje bilo podlogom.

U 16. vjeku opet su se različita i izopćena izdanja Vulgate raznovila; pa se izdazili su novi latinski prijevodi do su katolika, i nekatolika, kadšto okruženi benediktinacima; zato je crkva kat., brignu za spasenje vjernih i za čistu nauku u konciliju tridentskom u 1546. god. 4. odlukom: *De editione et usu sacrorum librorum* objavila:

„Insuper eadem sacrosancta synodus considerans, non parum utilitatis accedere posse ecclesiae Dei, si ex omnibus latinis editionibus, quae circumferuntur sacrorum librorum, quae etiam pro authentica habenda sit inoleseat: Statuit et declarat, ut haec ipsa vetus et vulgata editio, quae longo tot saeculorum usu in ipsa ecclesia probata est, in publicis lectionibus, disputationibus, praedicationibus et expositionibus pro authentica habeatur, et ut nemo illam rejicere quovis praetextu audeat vel praesumat... sed et... decrevit et statuit, ut posthac sacra scriptura potissimum vero haec ipsa vetus et vulgata editio, quam emendatissime imprimatur,

Do odluci koncila Trientskoga, da se Vulgata izda isto bolje popravljena, rimski su pape sastavili više saborova od učenih ljudi, kojim je bilo Vulgatu popraviti i u prvo stanje povratiti. Taj posao lagano je napjevao za Pija IV., Pija V., i Gregorija XIII., više ga je popjevao papa Siksto V., sastavivši sbor od čuvenih stožer-
nika Haroife, Holonne, i de Mirande, i učenih ljudi Rob. Bellarmina, Toleta, Flaminija Nobilija, Lelija, Petra Morina, Angelija i dr., ovim se trudili poredati prastare lat. rukopise i na sumnjivih mjestih također tekst hebrejski i grčki, prijevod Jeronimov očistiti i uzpostaviti u prvo stanje. -

God. 1590. izadje napokon popravljeno sv. pismo pod naslovom: Biblia sacra vulgatae editionis Sixti V. Pontificis Maximi jussu recognita atque edita (3 svg. u fol.). Nu kad se ipak i u tom izdanju našle pogreške, odluci papa Gregorij XIV., pobrinuti se za novo izdanje, koje za Klementa VIII. god. 1592., izadje u štampi Vatikanске (in folio); isto izdanje prestampalo bi 1593. (in quarto), a 1598. (in octavo). - U ovom posljednjem izdanju valja se kaza-
la pogreška k svim triim izdanjima Klementovim. Tekst u tim Klementovih izdanjih javno je otkriven tekst Vulgate i ošto je zatra-
njeno isto u njemu mijenjati. U prvih izdanjih nema na naslovu imena pape Klementa VIII.; ovo dođe tek na izdanje Lyonске od g. 1675., te je sad naslov Vulgate: Biblia sacra Vulgatae editionis Sixti V. Pont. Max. jussu recognita et Clementis VIII. auctoritate edita. -

Izdaje Klementova Vulgate, ako bi se i moglo, još gdje⁶ malo dotjerati, jer kao svako ljudsko djelo, nije ni ono potpuno savršeno, ipak prigoditi se mora, da je takovo, da potpuno odgovara i potrebi crkve katoličke i zahjevom znanosti. Jer kod popravljanja upotrebljavali su se mnogi i stari rukopisi /i codex Amiatinus/, gledalo se na navode u sv. otaca i prevedili teksti izvorni, a popravljači bili su ponajznatniji učenjaci svojega doba kao: Bellarmin, Tolet, Hamminij, Nobili, P. Morin, Agellij itd.

U tri Klementova izdanja i u ostalih odanka nastalih izdanjima sveto je pismo razbiješeno na glave i na rečke. Na glave razdijeli ga prvi u 12. vijeku Hugo a St. Caro, a na rečke, ili ti varse Robert Stephanus u izdanju novoga zavjeta 1551. Među izdanjima po exemplaru Vatikanskom najinjenimi odlikuju se u novije vrijeme izdanja dra Val. Locka u Regensburgu 1849 i 1863., Facin. ta Marletija u Turinu /1851./ i Harla Versellonea u Rimu 1861.

Po tom, što smo dosad kazali o Vulgati, u njoj ima 1) Prievod svih prvokanonskih knjiga /osim psaltiera/ i drugokanonskih knjiga Tobijine i Juditine, učenjem sv. Jeronimom i Hebrejskoga i Kaldejskoga. 2) Psaltier Gallikanski, iz Itale sv. Jeronimom po tekstu hexaplarnom popravljen. 3) Knjige drugokanonske /osim Tobijine i Juditine/ iz prijevoda su italiskoga. Dodatke ka knjizi Danielovoj prevede sv. Jeronim i Theobotionova prijevoda, a dodatke ka Esteri popravi po prijevodu LXX.

Kad je koncilij Trientski Vulgatu proglasio autentičnom, nije tim namislio, da je prievod njezin kao baslaav bogoduh, nego da je prievod vjšan i istinit, izražavajući vjerno baram u bitnosti tekst izvorni tj. da vjerno, potpuno i neizopačeno sadržava objavu, koju je Bog u sv. pismu pohranio. U tom smislu brane autentičnost Vulgate najznatniji bogoslovci kat., među njimi nekoji, koji su bili sami nazočni u konciliju; tako Alf. Salmon, Andrija Vega, Marijan Ruggiero stoljenski Ballavicini i Bellarmin, zatim Frassen, Bonfrerij, Rich. Simon, Du Pin, Calmet, Tisengi etc.

Dakle 1.) Nije Vulgata u tom smislu proglašena autentična,

da nema u njoj ni najmanje pogreške, nego da nije u bitnosti pogriješna, da ne sadržava ništa, što bi se protivilo objavi Božjoj, tako da se može citati i javno upotrebljavati bez svake pogibelji. 2) Koncil nije Vulgatu proglasio takim savršenim prievodom, da se bolji učiniti nebi mogao; jer prievod ne bude autentičan svojom savršenosti, nego izjavom crkve. 3) A lat. je Vulgatu koncil proglasio autentičnom, jer je latinski prievod u lat. crkvi potrebit, ako pram bi se i prievodi u drugim jezicima mogli proglasiti autentičnim. 4) Koncil nije svojom izjavom ponizio ugleda tekstu originalnomu, jer ovoga ne treba proglašivati autentičnim, kad je takav sam po sebi, niti ugleda starim prievodom, jer o ovih nije govor, samo se među svim latin. prievodi izjavlja Vulgata autentičnom.

Drugi stari prievodi.

I. Prievodi haldajski. Židovi povrativši se iz sužanjstva babilonskoga priučavali su se pomalo jeziku haldajskomu, židovskomu po svu srodnost, dočim je ovaj izumirao; stoga je bilo potrebno sv. knjige hebrejski pisane u sbornicah narodu haldajski tumačiti. To je, čini se, početak prievodom haldajskim, obično tumači, latinski paraphrases zvanim, jer tekst hebrejski više tumači nego prievode. Thargumi, koji su do nas dospjeli, nisu stariji od 1. vijeka poslije Krista; a gledajući na njihove autore, doba, čistoću jezika i način prevodjenja, puno se među sobom razlikuju. Budući thargumi više slobodni nego li slovni prievodi, manje su korisni za kritiku teksta hebrejskoga, a više za razpoznavanje, kako su Židovi u ono doba sv. pismo naročito mjesta nejasna u njemu.

1) Iz najstariji od svih dže Onkelosov targum psalmski. Onkelos bijaše suvremenik Gamalilu, učitelju sv. Pavla/po mišljenju nekih njegov učenika, ili Filona Židu. Ujernije nego drugi thargumi dži se teksta hebrejskoga, samo ga malo gdje objašnjuje: stara već, neobična imena zamjenjuje novijima poznatijima, tamna mjesta tumači, za, rječi dvojbeno upotrebljavajući većma jasne i

vladite, kloneći se antropomorfismom i anthropopatris mom, utelo-
javiti mjesta messijska, (Onkelos ima samo dva I Mojs. 49. 10 i II Mojs.
24, 17; noviji thargumike dopuštaju ih i 17), popuštajući gdje sto, osobito
pjesnička mjesta, iz mjesta paralelnih ili od drugod. Piše čistom hal-
dejskim, koja se mnogo jako približava biblijskoj.

2.) Jonathan Ben Uzziel, napisao thargum proroka predjašnjih i po-
stojih. Glad je on živio, teško je znati; po Thalmudu bješe većih stari-
jega Hillela, bio bi dakle stariji od Onkelosa, ali čini se, kaata je pri
svojih prievortih vsi upotrebljavao Onkelosov thargum, dakle da je mlađi
od njega ili je barem kasnije nego Onkelos pisao svoj thargum. -

Jonathan prevodi slobodno i parafrastički, osobito potonje proroke; ra-
čie rina umiesanil rabbinških bajka, nu koji brane veliku dricongfona-
thanova tharguma, kaže da su bajke Kasompunij umetnute; niti je jezik Jona-
thana niti tako čist kao Onkelosov. Iz svega nam je vjerojatnije, da je
Jonathan pozniji od Onkelosa.

3.) Ima thargum petoknjžja, koji se krivo pripisuje istomu Jonathanu;
stoga se zove: Lači-Jonathanov thargum petoknjžja; jer pozniji
je doba dokazuje ne samo različiti jezik pomiesan sa stranjskim rije-
mi i puno gorji slog, nego i koje lakše umetnute bajke i pogreske.
U tom se thargumu spominju Carigrad: Longobardi (II Mojs.
24, 19. 24) i Turci (I Mojs. 10, 4.)

Ima još jedan thargum petoknjžja, thargum Jerusa-
lemaki (Thargum jerusalim) prozvan, u kojem rices isumaicene
sve glave petoknjžja, te se čini, da je to zbirka iz različitih tharguma
a, načinjena tek u 7. vijeku.

4. Nalaze se također thargumi hagiografa, naročito pet knjiga Me-
gilloth zvanik (Ruth, Esther, Blac Jeremijin, Propovjednik i Djisma
nad pjesmanici); dvovrstni thargum Esthere, onda psalama, Toba,
priča Salomonovih i Dnevnik. Ovi thargumi puni su tšapnja i ma-
nje su znatni od predjašnjih; što ih je napisao, neznase; R. Josef Fliepi
(4 325) nije im pisao, kako sugljednici misle. - Posada, se rices
našli thargumi knjiga Danielove i Ezdrine i Nehemijine. Svi su
thargumi znameniti za poznavanje vjere židovske o Bogu, messiji

i o eshatologiji. Izdani su u biblijah polyglotnih i rabbinških, i također napose.

II. Široki prevodi. 1) Najstariji prevod syrski. sv. pisma zove se pesita t. j. prevod prost, jednostavan, naima jasan, slovan (simplex, literalis). Prvokanonske knjige staroga zavjeta prevedene su valjda u 2. vijeku poslije Isus Krista i do rukom kršćanskom vjerno i dobro shebrejskoga, drugokanonske knjige prevedene s grčkoga, nisu puno kasnije dođane, jer se njimi služi već sv. Efrem († 379.). — Pešito imaš se u syrskoj crkvi iste uglednost, koju prevod LXX u grčkoj i Vulgata u latinskoj. Od toga prevoda imaju tri recenzije 1.) katolička, kojom se još služe Syrci katolici (i nekihrirovjerci). 2) nestorijanska, koja se malo razlikuje od predjućnje i 3.) jakobitska, koja se i gorstva i barkafska zove, jer se njom služe monaši u manastiru Barkafu na gori Segaru u Mesopotamiji. 2) Syrohexaplaris 2) Po nagovoru Athanasija patrijarha jakobitskoga u Antiohiji, revete gođ biz. biskup Tellski Cavaas, boravši u Alexandriji, sv. pismo s teksta hexaplarinoga na syrski jezik. Prevod ovaj bježe stogo grčkoga teksta, pa se pridržava kad što i same grčke reči i ima one iste znake, koje i Kirgenova hexapla; stoga je za kritiku teksta ovakoga hexaplarinoga od velike namjenitosti. Zove se versio syrohexaplaris ili (u nerazporazumku) figurala. Torna Heraklejski prevede drugokanonske knjige.

3. Tyloksenov. Okolo god. 500. prevede horoziskop Polykarpos po nalogu Tiloksenaa, biskupa u Hierapolu ili ti Mabugu (u Siriji). Novi zavjet i psalms s grčkoga prevoda LXX. Taj se prevod zove tyloksenov i Heraklejski; jer ga oko g. 616. u Alexandriji popravi Torna Heraklejski.

III. Prevod Samaritanstki. Petohinjizje samaritanstko i shebrejskim jezikom a pismeni samaritanstkim pisano, prevedeno bi na najčiće samaritanstko; prevod je točan, osim što gdje gdje imena stara jammajzje novijini, rečenice damnije objašnjava, anthropopatismom i anti-opomorfismom uklanja. Samaritanci kažu, da je taj prevod načinio pravećnik samaritanstki Nathanael, koji, da je umro 20. god. prije Is. i da, jva. kako je bio gotov već u prve vijekove kršćanstva, jer ga okoli 3. i 4. vijeka već na grčki prevedena navode. — Tako je petohinjizje Abu Said u 11. ili 12. vijeku preveo na arabški. —

Samaritanci imaju oim petolengija, te knjigu Josuim, arapski fusam, nu različnu od biblijske istomene knjige. To je historis Samarićani sadržavajući u 47 gl. posle čije dogovore Mojsijene, dogovore Josuim ne s mnogimi bajkami pomislane i neke dogovore naroda hebrejske ga do cara Hadrijana.

IV. Prievodi arapski. Sveto pismo staroga zavjeta prevedeno na arapski jezik razni pisci u razno doba s različitih tekstova. Židovi prevedoše ga s hebrejskoga, naročito R. Saadia Gaon († 942) a kršćani što s grčkog LXX, što sa syriskoga prečito. Ne buduć li prievodišta riji od VI. vijeka, u kritici su male cime.

V. Prievodi persijski. Kršćani nisu knjige staroga zavjeta prevodili na perzijski jezik, jer se u Persiji živeći služe jezikom i prievodom arapskim. Od 16. vijeka prevale s hebrejskoga na persijski Knjige Mojsijene yjerno, pače roboki Žid Jakob ben- Josef Tavus (iz Tavana grada u Horasanu?) učitelj u Carigradu. Imaju još persijski prievod triju knjiga Salomonovih s hebrejskoga, i prievod psalama s Vulgate.

VI. Prievodi misirski. Kako se je vjera kršćanska ranu razširila u Misiru, i u 2. i 3. vijeku već gavladała celom zemljom, potrebno bijaše sv. pismo prevesti na jezik domaći, koptski. I doista bješe već rano takvi prievodi sačinjeni; jer sv. Antonije († 356) po svjedocanstvu Palladijovu naučitelj grčkomu jeziku poznavao je veoma dobro sv. pismo, dakle ga je čitao i slušao u jeziku domaćem. Imalo prievoda u tri koptska narječja: u sahirskom ili li gornjo-misirskom, u memfitskom i li srednjo-misirskom i u bašmurskom, koje se je govorilo u doljem Misiru, u malj Delti.

Svi koptski prievodi starozavjetnih knjiga načinjeni su po grčkom LXX; a prievod knjige Danielove po prievodu Theodotionovu.

VII. Prievod etiopski. Etiopski je jezik semitskoga porijekla, srodan arapskomu. Do 13. vijeka književnim jezikom bijaše narječje Geex zvano, što se je govorilo u Axumu.

Kad se je nova dinastija iz Seve uzvela na kraljevski priestol, zavlada zemljom narječje amharško, koje je ova dinastija govorila, a narječje Geex bjaše pomalo izignuto iz porabe. Sv. pismo staroga zavjeta bješe s grčkog prievoda LXX prevedeno u ono

stara etiopsko najviše Geza zvano, koj prievod pripisuje sv. Isidoru, ciji, prvomu apostolu etiopskomu, koji je u 4. vijeku živio; nu s vremenom se je prievod na razni način izkvario. Ima u njemu ofim prvo i drugokanonskih knjiga i apokrifskih, u svem 81. knjiga, od kojih 46 spadaju u stari, a 35. u novi zavjet.

VIII. Na jermenski jezik bibliju prevade/ stari zavjet s grčkoga LXX. knjige Danielovu s Theodozianova/ Mesrop (+441), uz pomoć svojih učenika. Za kritiku prievoda Alexandrijskoga znamenit je prievod jermenski; budui vjeran i čistom jezikom pisan - IX. U 4. vijeku obreće Ulfila (+338) biskup gotski pismena ga narodu svoj i prevade, sa Gelmon sv. pismo staroga i novoga zavjeta, na gotski jezik. Stari zavjet preveden bi vjero po grčkom prievodu LXX., te je značajan za biblijsku kritiku. Iz staroga zavjeta samo su se rjeđki odlomci do danas sačuvali. S vremenom bješe prievod po Tulgati miješan.

Znamenit i glavovit je codex argenteus iz 5. ili 6. vijeka, pisan na skrbelnoj pergameni srebrnini pismeni, sadržavajući odlomke gotškoga prievoda; 1669. nalazi se u Upsali. -

X. Na georgijski ili bi grusijski jezik prevedeno b. sv. pismo u 6. vijeku s teksta grčkoga LXX., kad su se naima Grusiji odvojili. D crkvene oblasti jermenske, nu pridizali su pismena jermenska. Prevod je izdan u 18. i početkom 19. vijeka u Rusiji, nu promijenjen po crkveno - ruskom izdanju biblije.

XI. Prievod staroslovionski. Kad su braća sv. Cyrillo i Methodije među poslovanjenimi Bugari i Slovieni panonskimi vjerni kršćanstvu navješćivali, uveli su u liturgiju jezik nazobni, slovionski. K tomu je pak bio potrebit prievod sv. pisma na jezik slovionski. Izbiha po svoje dočanstvu suvremenih i malo poznatih pisaca prevedene bješe još za života sv. Cyrilla (+ 869.), one knjige, koje bješe potrebite za liturgiju, naročito iz staroga zavjeta psalmski iz novoga pak evanđelje, izborno, apostol. b. j. Djela apostolska i poslanice, u kojima su se širale u crkvi. Posle smrti Cyrillove nastavi se prevodjenje sv. knjiga na jezik slovionski, koji posao po frjedočanstvu istih

pisaca obavi sv. Methodije uz pomoć svojih učenika; naročito kaze Ivan eksark bugarski, žitelj evši za bugarskoga cara Symeona, (888-917) o Methodiju, da „veliki božji arhiepiskop Methodij, brat njegov (Cyryllov), preloži sve ustavne knjige - 60- od jelsinoga jezika, jer je jest grčki u slovianski;“ t. j. prevede sv. knjige prvokanonske staroga zavjeta i knjige novoga zavjeta, koje nisu bile uoi prevedene za života Cyryllova. To isto svjedoči i pisac žitija sv. Methodija, valeći, da ovaj „preloži sve knjige razvše matkabejst, razumievajuci po ovih posluhivjeh u obće sve drugokanonske knjige. Pisči Ivana eksarkia potvrđuje i star prolog, pisan prije 13. vijeka. U njemu se čita o sv. Methodiju: „u zemlji monastkoj preloži sve - 60- knjige staroga i novoga pakona od grčkoga u slovianski.“ Dakle do g. 885., koje je umro sv. Methodije bio su sve knjige prvokanonske staroga zavjeta prevedene na staroslovianski jezik. Je li se prijevod sv. brata Cyrylla i Methodija do danas gdje god u rukopisih sačuvao celi i nepovrijeđen? Najstariji za sada rukopis celoga sv. pisma st. i nov. zavjeta sačuvao se je od g. 1499. u moskovskoj synodalnoj knjižnici. Rukopis taj točno opisao Gorski i Nevostuev u djelu: „Opisanie slavjanskih rukopisaj Moskovskoj synodalnoj biblioteci. Ot dčl pervij. Svjašt emve pisanie. Moskva, 1855. I. sv. i t. sv. Rukopis je god. 1499. u Novgorodu u dvoru arhiepiskopa Gennadija od djakonâ Vasilija, Grida i Klimenta. Oni su iz različitih rukopisa, koji su im došli u ruke, pojedine knjige sv. pisma prepisali i tako sa stavili celi sv. pismo u slovianskom jeziku.

Knjige u tom sv. pismu pribrane, u razno su doba i od raznih pisaca prevedene na slovianski. Tragova davne starine nalazimo u knjigah: preloknjižji Mojsijevu, zatim u Josuinoj, Sudačkoj, Ruthinoj, potom u Tobovoj, u psaltieru, u Pričah Salomonovih i u Pjesmi nad pjesmami, i napokon u prorocih. Tu Presvjetlosti Isusa sina Sirahova ima znake starine u pravopisu, slovničkim oblicih i riečih, ali u jeziku znatno je prijevod obnovljen. Tragovi starine u tih knjigah, dovode nas na u doba apostola slovianskih, na tim se potvrđuju svjedočanstva ovih pisaca, koji vele, da su sv. Cyryll i Methodije preveli sve knjige prvokanonske staroga zavjeta, na slovianski jezik.

(Izpr. i. Tisnovica slov. apost. Cyrila i Metheja. U Zagrebu 1863. Na str. 140. Književan rad sv. Cyrilla i Metheja. Grobno dr. Fr. Račić.) - Knjige pak Drugokanonske prevedene bijahu puno kasnije, barem se ne nalazi tragova starij prijevoda tih knjiga. U navedenom rukopisu cele biblije prevedene su Drugokanonske knjige latinske Vulgate, naročito knjige 3. Eždrije, Tobijina, Judithina, Mudrosti i dvie Makabejske, još su i obje knjige Dnevnika prevedene s Vulgate. Nema dvojbe, da su ove knjige prevedene u Rusiji u 15. vijeku, s latinske Vulgate, po Dvulgovom urijku, koji je u Koncilu Florentinskom / 1438-42 / potvrđen, a bila među Rimskom stolicom i, ruskom crkvom. Da nije tomu što su Drugokanonske knjige u Rusiji bile prevedene s Vulgate, razlog pomanjkanje teksta grčkoga i neznanje grčkoga jezika u Rusi, kao što mniju gore spomenutih opisivajući synodali, ne bibliotške moskovske na str. VII., nego da je tada obnovljena unija tomu razlog, dokazuje sam navedeni razlog još i to, što su sv. knjige u onom rukopisu onako poredjane kao u Vulgati, u nekih knjigah, kao u Psalms i u Sirahu i glave onako poredjane kao u Vulgati, što su i praznine u starijih prijevodih n. pr. knjige Estherine i Jeremijine popunjene iz Vulgate, što su napokon i predgovori pojedinih knjigam uzeti iz Vulgate. Iz svega toga vidi se, kako je ruska crkva u 15. vijeku gledala, da ima bibliju, što suglasniju s biblijom upotrebljivanom u zapadnoj crkvi; a tomu (pa) drugi razlog ne može biti, nego unija u onom vijeku stvorena među istočnjaci i zapadnjaci. Po tekstu, koji se nalazi u pomenutom rukopisu od g. 1499. izast je stampom s istu sv. pismo napisano u Petrozu g. 1581. U tom se izdanju knjige s Vulgate prevedene gdješto popravljen po tekstu grčkom. Za tome imade u tom, stampanom izdanju i 3. knjiga Makabejska, koje još nema u onom rukopisu. Po Petrozkom izdanju izlazila je biblija na svijet u Rusiji već 1751. God. naima 1712 zapaga car ruski Petar I, da se ima biblija pregledati i pregledana izdati. Recenzenti ili ti popravljači uzise za temelj bibliju izdanu 1663. u Moskvi. Popravljena biblija izast g. 1751. u Moskvi; iz nje su prijevodi prije po Vulgati načinjeni; izbačeni su dobi. ne knjige iznova prevedene s grčkoga; samo tri, odnosno četvrt knjiga Eždrija, nalazi se u toj bibliji s latinskoga prevedena, ali je posve

na kraj svih starozavjetnih knjiga umetnuta. Po ovom moskovskom izdanju od god. 1751. izdava se sve do danas u Rusiji biblija za državnu crkvu. U njoj su sve knjige staroga zavjeta kao i u Vulgati, osim toga imade u njoj još i 3. i 4. knjiga Ezekira, i 3 knjige katekazejske. —

S. VIII Biblia polyglotta.

Mnogi od starih prijevoda sv. pisma, malo prije razpravljanih, štampani su u biblijah mnogojezičnih, in bibliais polyglottis, od kojih su znatnije:

1. Polyglotta Antuerpiensis ili Regia, jer su u Antverpenu u Plantinovoj štampariji troškom Kralja Filipa II. izdata pod upravom Benedikta Arje Montana 1569-72. Sadržavaju osim onoga, što je u komplutskim, targume drugih knjiga.

2. Polyglotta Complutensia; nalogom kardinala Hieronyma izdana u Alcala / Complutum / od 1514-17. Sadržavaju sva četiri hebrejski staroga zavjeta, LXX, Vulgatu i Targum Onkelosov.

3. Polyglotta Parisiensia, štampana u Parizu 1628-45. nastojanjem Mikhaela Le Jay-a. U ovih su i sirijski i arapski prijevodi i petoknjžje samaritanško.

4. Polyglotta Londinensia, Brianom Waltonom izdana 1658-57. Osim svega onoga, što je već u parizskim, u ovih imade još i prijevodi perzijski pet knjiga Mojsijevih, i etiopijski psalama i pjesme nad pjesmama.

S. IX. Imena i dioba sv. knjiga.

1. Knjiga knjiga bogobutnih i crkvom odobrenih zove se sv. pismo, svete knjige, pismo, biblia, pa prenesavši ime zavjeta (ugovora) medju Bogom: Jerasci sklopljena na knjige, u kojih se pripovijeda historija toga zavjeta, zove se ove knjige staro i novije knjige staroga zavjeta, stari zavjet —

U starom gajetu xovu se sv. knjige □ 7 33 = knjige
(Dan. 9, 2) i 7 7 15 = zakon, koji najpr upotrebljava i Zantkrst (Ev. 10, 34,
15, 25); i, τὰ βιβλία τὰ ἁγία (i. Mak. 12, 9). U novom gajetu:
„γραφαὶ ἁγία“ scripturae sacrae (Rom. 1, 2.) „τὰ ἑρμῆ γραμματα“ sa-
crae litterae (II. Tim. 3, 15), „αἱ γραφαὶ“, scripturae (Mak. 21, 32 itd.),
i ἡ γραφή, „scriptura“ (Ev. 19, 36 itd.), ὁ νομος, lex (Ev. 12, 34). —

U greeck i latinskih oblac zove se sv. pismo: „Iετα γραφαι“, „Ιεοπνευτοζ γραφη“, scriptura divina, scripturae ili paginae coe-
lectes, divinae litterae, scriptura Dei, „τα βιβλια αγια“, sacra
biblia, ili βιβλια κατ' εξοχην, po LXX. Th. Hebr.: 23, 2, βιβλος της
δικης της, vetus et novum testamentum, instrumentum. In. fero-
nim zove zbirku sv. knjiga „bibliotheca divina“; Alkuin „Pandectae“
kao zbirku zakona i naredaba Bozjih; aliova imena nisu obicajna primjena.

2. Lidovi broje sv. knjige star. zavjeta ili 22, po broju pismena u alfabetu hebrejskom, kao Josip Flavije (Chr. Ant. 1, 8.): 5 Mojsijevih, 13 prorokih i 4 pjesničkih i moralne; ili 24 po broju pismena u grickom alfabetu, u kojem slučajni više knjigu Rutnu od sudacke, i Tug balice Jeremijine od njegove prorokih knjige, tako talmud, zato se stari zavjet zove naprosto 24 ili napokon 27 po tom, što ima u alfabetu hebrejskom 22 pismena i 5 finalnih. Dve knjige st. zavjeta, dijele se u Lidova u: Zakon (petoknjžje), u proroke i prednje i podnje i manje, hagiographa.

Dva dioba dolazi uci u pregovora ka knjizi Lokenica: o vopos, o preofrae, kai ra zila (= hagiographa) i u Luk. 24, 44: Loe, prophetae et psalmi, qd je psalmi ka prai medji hagiographa stoji za dva hagiogra-pha. Po 3135D = Megilloth = volumina, razumijevaju Jidovi pet knjigi- ca: Psalme nad pjesmami; Ruthim, Fuzbalice Jeremijine, Propo- vijevnika i Estherim.

Prščani pak dield svih 66 knjiga starozavjetnih a) u prvo: Drugokanonske; b) u historijske; c) psalmske; d) zakonite, Joannina, Ludačka, Ruthina, 4 kraljevske, 2 Dnevnik, 2 Esdrine, Tobijina,

Isaiah, Jeremia, Ezechiel i Daniel (veći proroci), 12 manjih proroka i Baruka; i u pjesničke, poučne, moralne, mudrostne, (libri poetici, didactici, doctrinales, morales, sapientiales), Zbova, psalmi, Grči, Propovednik, Gesna nad pjesmami, Mudrost, Otkrivenica, i Tugbaliczeremija

3. Celoknjžje Mojijevs dieli se kot Židova na 54 velike pa-
raše za čitanje po subotah v gbornicah; parasa označuje se črma

3 ili 0, a svaka se čeli opet na manje paraše naznačene
 jednim 3 ili 0. znači פפפפפ = paraša otvorena, linijom
 počimajuća; a 0 znači פפפפפ = paraša zatvorena, u liniji
 počimajuća. Pošto paraše iz petoknjižja čita se "haflara" iz pro-
 roka (prednjih i poslonjih). Love se pak komad čitan iz proroka zato פפפפפ
 t.j. otpustanje, dimissio, jer pročitavši komad iz proroka, puka se kući
 otpusta. Haflare se samo na kraju (in margine) blyče. I druge su
 knjige prema tomu bile podjeljene na odjčke (פ.י.ק.). - Ho su u ži-
 dovske bibliji paraše haflare i sadarim, to su starid prievodi ev. pisma
 od milike bila "κεφάλαια" capitula, tituli, breves. U tumačih Orige-
 novih i Jeronimovih περὶ σκοπῆς, capitula ne znače stalne drugčije
 obične odjčke nego odjčke u koje oni sami pismo dielu po tumačenju.

St. Nego, da se knjige lažje budo čitale. Razumjelo, včasih se
davno (to se spominja v letu 1460) pravaičes delile u □'p70 3
u sadašnje po priliki redke, a pjesničke pisale su se otyxno7s t.j. svaki
stik sačinjavao je posebnom liniji. Na pesnikom nizu se izprva nazna-
čivali znakom kakvim ili pravnom, nego samo pisčin iz porab
zapamćenom (7n70), istom poznije znakom, koji se zove „sof pasuk“ -

5. Sadašnja dioba biblije na glave (capita) načinjena je u 13. vijeku po svoj prilici od kardinala Hugona a s. Caro († 1262), a po namjeri njemu od nadbiskupa katebunjskoga Stef. Langthona (1227). Ta dioba na glave prenesena bi g. 1525. iz Vulgate u tekst hebrejski. Glave su to vremena Hugona bile podjeljene pismeni: a, b, c, d, e, f, i, g, na manje glavice, dok nije g. 1548. Roberto Etienne u Vulgati, redke brojevima označio, pa iz Vulgate prešeo ta dioba. sv. pisma na, redke (versiculi) u bibliju hebrejsku. Prije bi se sv. pismo navodilo u

Athanasije komentare u psal., odlomke u Joba, Gjeonu i rano pjesmaricu; Basilij (+ 379) Gornilija u hanašmeron i neke psalme, komentar u Isaiju (1-16); Gregorij Niski (+ 395) hanašmeron, o napisih u psalama, homilije o Trojstvu i Gjeoni nad pjesm.; Ivan Zlatousti (+ 407) hom. o Genesi, 60 psal., Is. (1-8) i Danielu; Theodor Mopsuestenski (+ 428) kom. u manje proroke; Cirillo Alexandrijski (+ 414) kom. (1. i 2. sv.) u petoknjžje, u Is. i manje proroke; Theodor el Lyski (+ 458) pitanja o petoknjžju knj. kralj Dneonik; kom. u psal. Gjeona nad pjesm. i veće i manje proroke. -

b) Syrac: Efrein (379) kom. u petoknjžje, Jos. Sud. Iznaj. Job. proroke veće i manje.

c) Latini: Hilarije Piktavijski (+ 366) razprave o psalmih; Ambrosij (+ 397) hanašmeron, objašnjavanje psalama 118 i drugih 12 psalama, razprave o pojedinim djel. historije st. zav. Jeronim (+ 420) Quaest. hebraice in Gen., Reg., Barab, com. in Eccl. Is. Jer. (1-32) Exek. Dan. et minores prophetas, poslanice i druga exegetika djela; Augustin (+ 430) Liber impers. de Gen. ad literam, lib. 12 de Gen. ad literam, quaest. in septuaginta, locutiones in septuaginta, annotationes in Job, enarrationes in psalmos; Leon Vel. (+ 461). Sermones in variis Script. locos; M. Cl. Cassiodor (+ 555) Expositio Psalterii; Gregorij Vel. (+ 604) Lib. 35 moralium in Job, hom. in Exec. com. in Cantic. -

2. Pisarovi židovski pisaca: Josipa Flavija, rođena u Jerusalema oko 37. g. a umrla 100. g. po Hr. - Ona mu bio rođ. evrejskog, a majka kraljevskog. Proti Vespasijanu vojevao u Galileji, nu od njega uhvaćen bi poroblavan; za Tita je proveo i vojsku rimsku proti Jerusalemu, kasnije živio u Rimu. Pisao: Περὶ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ πολέμου, ἢ Ἰουδαϊκῆς ἱστορίας περὶ ἀντιστοιχίας (de bello Judaico) u 7 knjiga; Ἰουδαϊκῆς Ἀρχαιολογίας (Antiquitates Judaicae) u 20 knjiga, historija židovska od stvaranja svijeta do Nerona; Ἰωσήφου βίος - autobiografija od 37-90 god. Κατὰ Ἀπρίωνος (contra Apionem) u 2 knj. polemiski spis proti Apionu, gramatiku Alexandrijskomu, koji je proti Židovom pisao; (Ἐγὼ Μακαβαίους ἢ περὶ αὐτοκράτορος λογιζομαι, pripovjeda o muci st. koje je bio potomak?).

Filon, koje na se pristiava ime Žid (Judas), da se razlikuje od mnogih drugih istoimenih ljudi, rođen u Alexandriji oko 20 prije Hr. umro oko 50 g. po Hr., najslavniji reprezentant grčko-židovske škole. G. 37. išao s nekoliko Židova u Alexandriju u Rim pritužit se caru Hadrijanu na onaj ašnjeza namjestnika Flakka. Napisao mnogo spisa etičkih, političkih, alegoričkih i historijsko-biografskih, od kojih su za našu nauku znatniji: o živo-
tuplojijevu, o stvaranju svijeta, o životinjah prikladnih za jhtva, o 10 zapovie-
dik božjih, o obrezavanju, o raznih vrsta žrtava, proti namjestniku Flakku.

Talmud (nauk), koji je zbornik tradicionalnih objašnjivanja, primjenjivanja (aplikovanja) i popunjavanja učinjenih od kasnijih Židova k zakonui Mojsijevu, manje kojimi ima znatnih razjašnjivanja o starih običajih, ali i visetih nepouzdanih bajka i klapanja. Tradicija one spadajuće na zakon i su pismo prvi je počeo Kupiti oko g. 105. po Hr. rabbin Severus 146. nov. Just. Mišna dieli se u 6 odsjeka (סֵדְרֵי מִשְׁנָה), avaki odsiek u traktate, traktati u glave, a glave (פְּרָקִים) u pojedine odluke. Budući prak da je u Mišni bilo tamnih mjesta nastala su u njoj nove razprave, u 3 i 4 v. sabra ih rabbin Johanam u Gemaru (svrštak), koja bude kao tumač pridana k Mišni pa s Mišnom sačinjava Talmud Jeru-
salemski. Nego i Židovi u Babiloniji živući objašnjivali su i popunjava-
li Mišnu, pa odavle nastala Gemara babilonska, prvi je osnov položio
ovoj Gemari R. Ase, ravnatelj škole u Sori, s pomoćnikom svojim R. Abinom u prvoj polovici 5. v. a dokonio ju R. Jose ravnatelj škole u Pumbe-
dithi početkom 6. vijeka. Gemara babilonska s Mišnom sačinjava
Talmud babilonski, koji je u Židova u reišjiceni od jerusalemstoga.
Mišna i pisana jezikom Židovskim promišanim s kaldejskim; Gema-
ra više kaldejskim, a obje u formi katehetskoj. Elementi u Talmudu jesu
halackah (norma) više u Mišni, i haggadah (rečeno) više u Gemari, k to-
mu dolazi kabbalah, nauk mističko-religiozni. Najbolje je izdanje
Talmuda babil. Bombergovo u Mletik, g. 1520 u 12 folijanta.

3. Hrijige epokrifne st. zavj, o kojih gore govorismo.

H. Pisci poganoki a) Manethon, svećenik u Sebentyhu u
dolnjem Misiru oko 260. pr. Hr. napisao djelo o starinama i vjerci misir-
Fol. 10.

u 3 knjige, od kojih su se u starim historijskim samo neki odlomci sačuvali. U njima su glavni popis 30 dynastija kraljeva u Asiriji.

Uzimajmo b.) Sankhuniathon, Berossus, Abydenus, Hecataeus.

c.) I grčki i latinski pisci spominju gdješto o židovskom narodu, na koje nove vijesti kao u obće svih poganskih pisaca, o tom narodu valja o najvećem obziru uzimati.

5. Imajmo i drugih izvora za našu historiju kao starost, novaca, napisa i drugih spomenika, što su u najnovije doba izkopani, na čijim su prilikama natpisi asirski i haldejski te starine Asirske. —

Historija starozavj. objave Božje.

Prvo doba.

Od stvorenja svijeta do Mojsija.

Period prvi.

Od stvorenja svijeta do gricha
prvih ljudi.

S. 1. Stvorenje svijeta.

U početku stvori Bog (Elohim) nebo i zemlju (Gen. 1, 1. kosmogonija Mojsijeva; odmah u Gen. 1, 2. prelazi na geogoniju). Zemlja bijaše pusta i prazna; bez života, svjetla, topline i reda, gotovo u potpunosti obložena, oko koje je tajinstvenom moćju svojim lebdio Duh Božji. U čest dana (perioda?) htjedne Bog zemlju ovu Pričinu i na premdro da uvede i utvori: prvi dan načinu svjetlo i

ciju se kosmogonije neznabožacke, koje su bile ili hylozoistične, prvo-
deci postanak života i svih živućih bića od pramaterije; ili pan-
theistično - emanatistične misli, da je svet izljev obćenitoga bo-
žanskoga sućva; ili mythologijske drželi, da su bogovi i ljudi izšli
iz chaosa ili iz svjetlaskoga jajeta.

b) Bog je stvorio svet po stanovitom redu, najprije nebo (u početku
stvorio Bog nebo, ne dakako prazno nego puno anđela, stanovnika
duhovnih, koji bez tiela darke i bez razjavanja imadu volju i potpun
znanje (Expor. Gen. 2, 1; ps. 102 i 148; Dan. 7, 10; Hebr. 1, 14). Po Job.
38, 7, stvoreni bijahu anđeli prije nego zemlja, a kojsije ih ne spomi-
nje s razloga pedagogijskoga, da zaprieči otmicništvo od vjere u jednoga
Boga k mnogobožstvu. Jedan od anđela xk upotriebivši slobodnu vo-
lju, sotonu (שָׂטָן, Sita Sodoš) Job. 1, 9; Apok. 12, 10 jamačno prije gnje-
ha prvih ljudi, po svoj prilici malo kasnije kako bijahu anđeli stvore-
ni, u istini ne osta (Zv. 8, 44) i druge povuče sa sobom u propast, sači-
njavajući s njimi kraljevstvo tmine. Latim ili po sv. Toru Aquinskome
(sum. 1. t. 9. Gl. art. 3.) zajedno, stvorio (stvaranje prvo ili neposredno)
Bog zemlju ili ti prirodu stvarnu, gomila onu pustu, bez oblića
אֶרֶץ תֵּהוֹמָה, chaos prozvanu gledi na red i ljepotu potonju, kao
sjeme svih naravnih bića, sućva ljepasnoga sveta, materiju nevid-
ljivu (Sap. 11, 18), koju je duhom svojim ne samo uredio, nego u njoj
i iznova stvarao (אֶרֶץ תֵּהוֹמָה). Pojam stvaranja odnosi se samo na proi-
zvajanje neba i zemlje (Gen. 1, 1), životinja (1, 21) i čovjeka (v. 26), zato
se ostali proivoti mogu smatrati samo kao razvijena stvorenja i
onoj gomili Bogom Danih (stvaranje drugo, posredno). Poslije Th.
Calmersea mnogi, osobito protestanti, karstavljaju u t. glavi knjige
Gostanstva drugi verac od prvoga, pa vele, da je u prvom vercu opisano
prvo stvorenje sveta, koje prve već uređen, pretvoriše u tihom vabohu
(chaos) propali anđeli, a u 3. vercu, da se opisuje restoracija sveta, to
je hypothesis restitutionis, koje međutim sama nikadova ismijela.
Koliko je vremena gomila ona bila u stanju pustom i praznom, ili koli-
ko je vremena minulo medju stvaranjem neposrednim i početkom
stvaranja posrednoga, ne zna se. -

Bog je sve stvorio, oblike i sile prirodne proizveo tijekom slatkovita vremena, u kojem je bilo odjeka ili ti prielaza. Tih prielaza bilo je sedam; pošto je Bog, što ne posredno svojom svomogućnom moću, ali posredno preko sile prisiljene u gromili priobćenih, proizveo savršeni svijet, bijaše sve gotovo i strogo mu određenu had. To bijaše počinak Božji. Onih 6 dana rada Božjega i sličivši s tim sedmi dan počinak Božjega, temelj su pomisli sedmici ili ti tjednu. Čovjek radi 6 dana, a sedmi dan počiva. Kao što Bog predstavši 7. dan raditi, pušta čovjeka i prirodne sile, da rade tako i čovjek 7. dan prestaje raditi i pušta da Bog oko njega radi.

U knamenovanju dana (Dj) u historiji stvaranja ovog svijeta, različita su u učenicima ljudskim mišljenja, jer svaka o tome nije ništa izjavila.

1) Neki, kao sv. Augustin, misle, da je svijet po ideji stvoren, tj. po ideji uređen, u tri dana ovako: Bogom, stvoren, kakav je sada, a onih 6 dana, da je 6. čina Božjih, koji se samo logično razlikuju.

2) Neki opet one dane drže za naravne dane (od 24 sata), po promjenama geolojskih na zemlji vele, da su se bile počele gošta prilikom ljudi; i bukuc, da su istom 4. dan sunce i mjesec došli u sadašnje odnosej napram zemlji, vele, da prva tri dana stvaranja baš nisu morala, ali da su mogla trajati 24 sata (dani umjetni).

Ali 3.) većina kršćanskih učenjaka drže, da su oni dani ne naravni od 24 sata, nego periodi neizvjesna trajanja, i rieči večer i jutro razumievaju metaforički o prestanku jednog, a početku drugog perioda. A zašto sv. pisac periode stvaranja imenuje dani? Zato, što je u 7. odjeka stvaranja htio prikazati arhetip sedmice ili tjedna; htio je nasloviti sedmicu ili tjedan Božji. Koliko je vremena jedan dan u sedmici Božjoj trajao po našem boženju vremena, ne možemo tačno znati; sv. pjesnik kaže: "Tisuća je godina pred očima božjima, kao dan jučerati." (Ps. 89. (90).)

4.) Da barem prva tri dana nisu bili naravni dani od 24 sata, priznaju i oni, koji "dane" razumievaju u pravom smislu, kao je sunce i mjesec istom 4. dan stvoreni. Iako dakle geolozi i tisuću god.

nedanostiji na postanku i prevaranju, gora prii nego u je čini, a p...
 na zemlji, ne zriese proti bibliji i nauku o postanku sveta...
 Biblijskim piscem, a o to je više xado tak istraživati stvari prirode...
 kosmološke i vjerske, nego tumačiti stvari religiozne...
 u kojih se samo kadiče. nary rauce; pa u koliko mogu, u, o...
 na stvari prirodne; pisac izvještaja o postanku sveta napose n...
 zadatka, da odgovara na pitanja prirodznana o postanku...
 stvari; samo tim, što uči, da je sve postupice postojalo, kao da je...
 kao posljedke prirodznosti istraživanja, i tim kao da je htio dati...
 istinitosti, kabi ljudi tim strajovoljije prihvatili glavne nauke o tom...
 izvještaju.

Opazna se također neki paralelizam među prvom 3 dana i
 stvaranja i među posljednja 3 dana: napram svjetlu i prvom danu,
 tj. svijetla (4. danu), napram vodu i vodu (2. danu), ptice i životinje
 u vodi i vodu (5. danu), napram kopnu i bilji (3. danu), ptice i životinje
 na kopnu i čovjek (6. danu); i kao što je 3. dan Bog dvojako djelo učinio, tako
 i 6. - Paralelizam taj zametio je već sv. Toma Aquinski: *sum. i. q. 70.*
art. 1. i q. 71. art. 1. -

(c) Sve koliko je priroda djelo božje, kao što je dobra. Ova istina o prvom
 danu, da svi stvorovi izvode se ne samo na koncu pogledom na sve
 (1. 21, nego i pojedince i to kod 6. stvorenja, kod proizvođenja svjetla (1. 4), kopna i mo-
 ra (1. 10), bilja (1. 12), sunca i mjeseca i zvijezda (1. 16), nižih životinja (1. 21),
 i viših (1. 25). - Čak i to je, kako pisac hoće da istakne, da je svako koliko svet
 lično, dobro djelo Božje. Tim se odbija misao na zla, crna boga, i na misao
 koga Typhona i na njihova stvorova. Nijedna zvijer, nijedna zvijezda, nijedna
 stbilija nije po sebi zla, jer je sve dobro djelo dobrog Boga.

(d) Na zemlji je čovjeku od Boga dana velika vlast, on će nad cijelom zem-
 ljom vladati (1. 28); on je slika Božja, jer je Bog čovjeka stvorio na sliku svo-
 ju, na sliku Božju stvorio ga je, muža i ženu stvorio ih (1. 27). -

Tako se u kratko na čelu biblije više odnosi Božji k čovjeku i s vrlu
 i obratno.

Opazka. Glazali smo, da je prvi čovjek stvoren od približno 4200
 g. prije rođenja Isidora; jer se u bibliji govina od stvorenja sveta do

ore kršćanske ne slažu nišijaci. Tako da samoznačnije napomenemo. Nicefor u kronologiji broji od Adama do dolaska Kristova 5308 god., za njim povodjaju se istočni narodi. Lidozi broje 3761 god., a Petarije broje 3984. - Ekipovotzi se za Heilom (Commentar über den Anfang Moscs.) brojimo 4157. Toj narliči u brojenju godina od stvaranja svijeta do rođenja Krista mnogo ima varloha, a osobitiji su:

- a) Ekipi je pias je genealogija a ne kronologija, akoprem je u genealogije upleo kronologiju, bilješi o patrijarat godina rođenja; ali tako se ne dobiva lakak i jasan pregled vremena.
- b) U samih genealogijah Ekipijevih nalaze se tovoritni veoma razni brojevi; druge naimne brojeve imade tekst hebrejski i po njemu Vulgatin, druge tekst samaritanoski, druge opet tekst grčki; pa jedni ugmu tekst hebrejski ili ti Vulgatin, drugi samaritanoski, treći grčki, brojeći godine patrijarha.
- c) U sv. pismu, kad se čje godine kažu, broje se naroda čitave, ali je mogu u tom manjkati nekoliko mjeseci ili ih više biti.
- d) Ekipi broje u sv. pismu godine sunčane, drugi mjesecne.
- e) Kad kraljeva Ejudijskih i Etrastkih o kojih je govor u knjigah kraljevskih i u Eneonickih, različi to se od mnogih kumači. Svi različi i naroda, počnosti i izojestnosti u brojenju godina staroga svijeta; naroda se ti mienjaju među 3500 i 6000., ali toliko je izvjestno da jidski -- do na ovoj zemlji najmanje 5000 godina, a najviše 6000 bitava, se -- gričis proti bibliji, ako bi brojio više ili manje godina. --

§. 2. Stvorenje prvih ljudi.

Sv. pisac bio je u glavnom priegledu prve glave samo u sv. i spomenio stvaranje čovjeka, ada dostojanost njegovu i svrhu stvaranja naroda jasnije narloži, vraća se opet u 2, 4 pripoviedati obilnije stvaranje čovjeka, gdje počinje doba historijsko ili ti historija ljudskoga rodu. Telo čovjeko načini Gospodin Bog (Jehova - Elohim) od ilovaca, zemlje daridom natopljene, i udahnu mu u lice dah životni ili ti dušu,

na sliku (אֱלֹהִים = e'lohim imago, tumači se. Zlatoust o gospodovanju na zemlji; drugi otki o darovih naravnih, neki o bezsmrtnoj i slobodnoj duši neki napokon o fizičnoj strani čovjeka bogolikosti) i prilikom pogib (תָּבַח = t'bachow, similitudo, neki tumače o darovih svaturnaravnih svetosti; pravčnosti; neki o karumnoj strani duše, drugi opet o moralnoj strani čovječje bogolikosti) stvori Bog čovjeka i nadari ga još drugim svaturnaravnim darovi duševnim i tjelesnim: Znanjem namne, potpunom uređenošću volje, bezsmrtnošću tiela i nepodvrgnutošću biždan i nevožanju. (Zapr. Skidr. 1, 13; 2, 23) te tako čovjeka, na posljedku i među vidljivimi stvorovi, najavršenijs stvorena postavi u sredinu među svetom duhovnim i tjelesnim (μεκροκομος, izv. Gg. ap. 17, 28-29.); bježe ipak čovjek stvoren prije nego je nicata travka i prije nego je data nataprao zemlji i para se ligala sa zemlji, da natapra sun zemlji (2, 5. 6.) tj. u jesensko ili zimsko doba. Prvoga čovjeka od zemlje (אָדָם אֲדָמָה), od koje bi naćijen, Adamom prozvana (kao u lat. homo od humus) premjesti Gospodin Bog s mjesta gdje ga je stvorio u vrh (לְחַיִּים מִן הָאָדָם) u Edenu na izloku, koji vrh bijaše na visočini natapranj Hrickama (u srednjoj Aziji) a u ga ravi i čuva, i da tako čelo Bogom i čelo nustavi i do- vrsi, najprije u vrhu ruja, u ruvinu po čistom svjetlosti, čini se da ovaj čelo radeći znači tjelesni rad, a čuvati duševni, ili čuvati znači raj i svijet braniti od grieha, a raditi klanjati se Bogu i žrtve prinosit, stoga je Adam bio potpun svećenik, koji otag gnu samo bitinstvo na svojem tielu, kao na žrtveniku prinosis žrtvu Bogu; izv. sv. August. Civ. D. 20, 26: Tunc puri et integri ab omni corde ac labe peccati se ipsos deo mundissimas hostias offerbant.

Opazka. O legi Edena i raja sava nije moći otkriti ništa više izvjestna karati. Neki ule va je raj bio u Mesopotamiji maji Eufratom i Tigrisom, drugi u Armeniji, treći svaćom vjerojatnošću dokazuju, da je raj bio u istočnoj Aziji, u Indiji, jer kako je iz Edena voda tekla i odanla se u 4 riške dielila, nema dvojbe, da je Edenoki priredio bio goraki. Prvi je Eufrat / 4. riška; i Hiddkel / 3. riška; Tigris (LXX. i Dan. 10, 4.). Dva rieka Tison, koja teče oko zemlje Flavilke, nekim je Gauges, drugim vjerojatnije Fasis, tekuci

teknu kroz Holchidu ili Hypharus rieka Indijska; druga je rieka Gihon tekla oko zemlje Eluške, što je Nil ili Qxus ili Araxes. Ove rieke sada dakako ne izvire iz jednoga vrela, nu xna se da je lice zemlje poznato promijenjeno (poslije grieha prvih ljudi, kako misli Veith, Unförmigen der Hantförmigkeit. Wien. 1866. str. 352.) osobito obćim poloprom —

6) Pušćerne Darove u prvoga čovjeka valjalo je razvijati: Bog dovede k Adamu životinje, da im nadje imena prema naravi njihovoj (2, 19-20.) te tako da se dar govora, kojemu je Božji govor prototipom, u njemu razvije. Čovjek nadilavajue životinjama imena, pokazao je s jedne strane svoje gospodstvo nad životinjama, a s druge strane poravnanje naravi. Ali se Adamu ne nadje drug pretna njemu, komu će svoje misli i osjećaje priobćivati i koji će mu biti u pomoć, jark kada Adam spoznao narav stvari počelje Druga, zadovolji Gospod Bog toj želji i pusti, naime na Adama tvoj san (axlaau?) pa mu uzme jedno rebro i njesto popuni mesom i stvori još isti 6. dan (1, 27) ženu (matrium, jer je od muža) od rebra, koje bješe Adamu uzgo, i dovede ju k Adamu, čim potvrdi ženitbu kao moravječi-va jednoženstvo (2, 21. 24.) blagosloviše ih; dade im moć rađanja.

7) I. Mojs. 2, 23 Njedoče neki razabrati, da je Adam bio hermafrodit ili bi androgyn, nu tomu se protivi 1, 27: muško i žensko stvori ih. Što je Eva od Adama načinjena, tim se pokazuje prečnost muža pred ženom i ovisnost žene od muža, kao i to, da je od jedne glave sav ljudski rod, koje istine preznamerile su za prvoj čovječanskoga poklojenja. Našim naukom o jednom čovjeku i o jednoj ženi izprva stvorenih pobija se mnijenje o prodamitih i esadamitih ili bi polygenistih, pa s Mojsijevom antropogonijom slažu se i ostale antropogonije, slažu se nauke sv. Paola: od jednoga načini sav ljudski rod (Pijel. St. 17, 26.) slažu se predavanja svih naroda, istraživanja fiziologijeka i filologijeka, jer ona (fiziol.) dokovuju, da su razni ljudi samo varietete jedne vrste; a ova (filolog.) da su svi jezici iz jednoga izvora.

Teret drugi Od grieha prvih ljudi do potopa.

3. Grieh praroditeljski.

1) Čovjek nije samo pojava Boga i svojstva njegova, nego je i s njim obit, jer je sam Bog odgajao prve ljude i podučavao (bogojavljanje, theofanije). Od svoje drage volje trebalo je da Adam i Eva Boga sluše i uz nje, a pristaju a ne bezvoljno kao ostala priroda. Povod toj dragovoljnoj službi davaše drvo od granja dobra i zla (tako pojava od učinaka, jer Adam i Eva okusivši od toga drva, uvidjeli su, koliko su dobro izgubili, a u koliko zlo pali,) i zabrana jesti od njega; kojoj zabrani doda Bog odmah i poručje: „da će umrijeti (viti podvrgnuti smrti) ako okuse s drveta.“

2) Brama prvih ljudi ne bijaše dugotrajna, pali duh nagnuše Bogu, a zavjodnik sreći praroditeljskoj odluci osvjediti namjere Boga je. Djavol, uljezarši u zmiju, započeo razgovor s Evom, da spolor. slabijim, pa razgovarajući se, njom i nagovarajući ju, prodje sve one mišle, u kojih se svaki grieh rađa: prvo probudi sumnju u riječi Boga, kao nagnuše zavjodu ljudskoj sreći (3, 1) pro tom vjeri Boga lažno i zavjodu (3, 4. 5) i tačnu ovčju sreću (v. 5). Odjednom gnuvom i glavanjem volne zamunji mujeva (antitip Marije. Luk 1, 29. 34.) jede i vade muju jesti, stogu požuda, kasu zabranu, razja gnuv, a grieh nagnuše razja smrt (Jak. 1, 15.).

Opazaka. Gaji se u 3. gl. I. Mojs. govori o xmiiji, ne smije se to uvesti samo alegorijski, nego se to razumijeva maravsko xmiija (isp. II. Kor. 11, 3; I. Tim. 2, 13, 14. Rim. 5, 12.), u kojoj se je stis anaj duhovni stvor (Mudr. 2, 23. 24.), koji se drugdje zove protivnik Božji, djavol, ubojica od početka i otac laži (Jv. 18, 44.), xmaj, xmiija stara i solona, koji xavađu sav svijet (isp. Rim. 16, 20. 1. Kor. 12, 9, 20, 2.); jer praroditelji nisu mogli biti zavjodnici ni Bogom, ni samimi sobom, ni prirodnom neosobnom.

3) Okusivši praroditelji naš s drveta, dogodi se, što im djavo peče, a oni krivo razumješe: stvorise im se oči i vidješe zolotinju (osjetnu pojavu svijesti) i navolju svoju, koja bješe prije navinošću sal ivona,

a sad ju je valjalo lišćem smokovim prikriti; za to se satrčice među drveća u vrhu ispred Gospodina Boga, koji idjaše po vrtu, kao zallakti (oblik prastne objave božje). Adam postade do duše svoj, ali prenesetan. Stidom očitova se zakon poživje vladajući u svim njihovim; s njim se združili žalovanje i priznanje. Pošto su priznali krivnju, ako preme su gledali izgoražujući se umanjiti ju, Bog pravedan izreče kaznu, ali milosrdan i dobar umiceša u nju obećanje i blagoslov. Najprije osudu izreče nad zmijom, oruđjem napasti (3, 14.) i nad djavolom samim napastnikom (v. 15.), u kojoj ujedno ima nada na spasičje ljudskoga roda.

Ovom nadom kao poduprti i pripravljeni pravoditelji čine iz nje Božjih zloretu osudu: ženi, da će mnogo muke zadavati; kao zatrudni, da će s muškarcima radjati djecu i da će joj volja stajati pod vlašću muža njenima, dakle izgubiti slobodu, koju bješe onako zlo upotriebila (u poganstvu i islamskom žena je još neslobodna, u kršćanstvu je ta nesloboda ublažena milošću Spasiteljevom i zaslugami bl. dj. Marije). Na taj način svada žena valja da nešto trpi u porodu za onu porodu, koja je mati griehu nasljednomu. Niti Adam osta bez padešce zemlja, da je proklela, s njega, s muškom će se od nje hraniti, priroda da će lakle na njega nastajati, jer se je slušajući zavedenu ženu odrekao gospodstva svojega nad prirodom. Smrti i nevoljama svoga svijeta proloženi i haljinami odkože obučeni, izdjerani bjehu iz raja (na ne iz Edenskoga kraja) pa da ne bi mogli umići u onaj vrt i ubrati drveća života i tako za prieve poginuti, postavi pred vrtom Gosp. Bog horuče s mačem plamenim i vježajućim se amo i tamo, da živaju put k drvetu života.

Pravka 1. Prokletstvo što Bog izreče nad zmijom (v. 14.) u samoj stvari protiče se na zmiju, koju je kao oruđe grieha trebalo kazniti, i ujedno simbolički protiče se na djavola (v. 15.); u formi pak proleće se samo na zmiju, jer je prokletstvo bilo izvršeno samo šaljaka radi; i zato Bog izričući ju prilagodio se je razumačoj sjeni, koji još nije jasno razabirao misli pojavom /zmijom/ i duhovnim principom /djavolom/. Mnogi misle, da se je onim prokletstvom tielo zmijino /isp. avno/ promienilo u puzajuće. —

Opatka 2.) Onoga prokletstva, koje izriče G. Bog nad praroditelju i sel-
nici su i ptice i životinje, koje su čovjeka radi stvorene, te misle gdje koji,
da nije tim možda promijenjen organizam / barem u ovih, koje meso jemu,
to nauku sv. Pavla (Rim. 8, 19-22.) sve stvorenje uadiše i muče se,
dosad, da se jave sinovi Božji i sprostite se se robljva narpadživosti
na slobodu sl. djece Božje.

Opatka 3.) Herubi nisu samo symboli, nego su bila osobna
anđeli prikazujući nakočnost Boga kao kralja i sudca (ps. 17, 11
Ex. 25, 17-22.); plemeni i vijajući se mač symbol je svetosti Božje,
naučavaju, da se je došlo do Boga kao predobra oca prema griješ-
nim ljudem promienio.

Opatka 4.) Običano spasenje nije moglo odmah ljudem pripasti;
jer se je čovjek morao pripraviti za spasenje, a spasenje za čovjeka,
kao što je čovjek od slobodne volje griješio, tako je trebalo, da od svoje
volje spasenje želi i prihvati. — a) Ljudski rod valjalo je na poseban
način odgajati; prije svega trebalo je u njemu uraditi živati i razvija-
ti pravo poimanje grieha, po tom potrebu i želju spasenja, što se
je sve moglo zbiti tek kistom mnogo vremena, poslije svakog ja-
kih borba, promena i pretepa. — b) S druge strane imalo se i spase-
nje razvijati po malo kao bilma; najprije trebalo je da udari korenje
po tom da viece poljera u usjelovljenju sina Božjega, napokon da
joj plod dozrije u crkvi Kristovoj, stoga apostol vrisme dolazka
Spasiteljeva zove, to najpocinja rođ xristov (Gal. 4, 4.). —
c) Isto tako što ili ti grieh, koje posija djavol, trebalo je, da se po malo
razvija i kori, da na taj način sjeme njegovo (djavolovo) dozrije za
sud božji: vječnu prokletost, stoga Bog nije grieha, mislio, nego ga
prace ustorio (Iz. 54, 12; Mat. 13, 42). —

§. 4. Adamovo potomstvo.

1.) Bilo izmijenjena grieha Adam i Eva rodiše sina na
sliku i prirodu svoju 1.) prirodjenju sebi sliku Božju presadiše

na sina u onom obliku, u kakovom su ju dobili po slobodnoj svojoj volji tj. sliku zračnom zamrzanu, i Eva misleći morda, da se obćanje Božje već počinje ispunjavati, prozva sina Kainom, t.j. čovjekom dobivenim od Boga; nu videći se prevarenom drugoga sina, prozva Abelom t.j. taštinom ili dahom. Kain postade pastir a Abel pastir. U ovih prvih sinovih Adamovih pokaza se umak razlika među sjemenom ženinim i sjemenom djaavolovim, jer obojica prinose prinos Gospodina, nu različit i gledajući na materiju prinosa i na namjeru i na djelo (Hebr. 11, 4). Budući da je prinos Abelov bio kod Gospodina prijetan /što je valjda oganj snega pali i prinos upalivši potvrdio i op. Lev. 9, 24; Sud. 6, 21. Kain srdit i zavidan dozna brata u polju i ostvari ruke, svoje krvlju bratovom vapajućom na nebo (I. Mojs. 4, 1-10).

2.) Kain ne čineći pokore za grijehotu svoju i; proklet od Boga, protjeran bi iz Edena, nu Gosp. zajamči mu život, rizičnu i znakovnu na njemu. Kain ode na istok od Edena u zemlju Noolu (Cinu?), gdje sanda grad (selo) i prozva ga po imenu sina svojega Hensha, kojega mu rodi žena i sestra jedno. Potomci Kainovi podjose njegovim tragom binući se samo za stvari ovoga svijeta, za dobitak i uobnoću obrećuše zanate i umijeća: berbožni Lamech imaše dvie žene, sin mu (od Abe) Tubal bijaše otac gudašima i sviračem, drugi sin (od Sele) Tubalkain bijaše vješt kovati, svasta od mjedi i gvozdja.

Mjesto ubijenoga Abela postade Seth (= naknada), kojega Adam rodi u 130. god. svoje dobi, načelnik kraljevstva Božjega. Rodoslovje Sethovo traje do potopa 10 koljena i opet od potopa pa do Abrahama 10 koljena. Sethov sin Enos počeo prvi prizivati imne Gospodnje (4, 26), t.j. učinio početak jaonomu bogoštovju. Hensha sedmi patri. arch idjaše putem Božjim (5, 22-24), najvećivaoše mud (prof. Tudin. v. 14 i 15), za to ga nastade, jer ga ure Bog t.j. prenese ga u bolji život. Lamech 9^{ti} patriarh rodi Noe, t.j. ljekitelja, odmoritelja od svih posla i truda. Iako je Adam živio do 56. god. Lamechova, a Lamech do bližu potopa, to su Adam i Lamech sas onaj period od stvaranja svijeta pa do potopa ispunili. -

Opazka 1.) Ljudi prije potopa živjeli su vrlo dugo. Adam 930, Seth 912, Enos 905. Hainan 910, Metusala 964, Lameh 777, Malahael 895, Jared 967, Henoh 365, Noa 950. - Razlozi tomu jesu: a) čista josta, krepka, neoslabljena: nacija kvarana ljudska, narav. - b) život jednostavan i hrana, prosta (nada samo od bilinstva). - c) podneblje prvolopsko, d) providnost Božja, koja htjede, da se što prije zemlja napuni stanovnicima, i da, se pritom, malo narasta prvolopna oljuna Božja sačuva ista. -

Da su god. tih patrijarha xbilja periodi od 12 mjeseci, (365 dana, a ne morda period od 36 dana, koju hypothesis spornije sveć. sv. Augustin, vijeti je iz historije potopa, gdje se već broji mjeseci u godini (7. 11; drugi mjesec 17 dan godine 500 Noine; v. 24: 150 dana stajao je voda = 8, 4 sedmi mjesec; v = 5: deseti mjesec; v. 13.); prvi mjesec, v = 14: drugi mjesec itd.); drugo po onoj hypothesisi bili bi patrijarhi imali djecu već u 6-8 godini života svojega; treće, tuži se Jakov (Gen. 47, 9), proživio mu ova bješe već 130 god., da mu godine ne stizu viška otaca njegovih. -

S bližjom o starosti prvih ljudi slažu se tradicije svih naroda. J. L. Lückem Trad. 183. Posle potopa počeo ljudski višek padati i to zato, da se zloba ljudska općenito nevarširi i nemoći kao prije potopa. Tako je Abrahamu bilo samo 175 godina.

Opazka 2.) U brojenju godina predpotopskih patrijarha u I. Mojs. gl. 5. razlikuje se tekst hebrejski (s kojim se slaže Vulgata), samaritanoski i grčki LXI po hebrejskom ima od stvorenja Adamova do potopa 1656, po samaritanoskom 1307, a po grčkom 2242. - Nego, prednost ide već sumnje tekst hebrejski; jer se u drugim tekstima jasno vidi holotično mienjanje brojeva, da bude naimen, više razmjere u broju godina kojih su patrijarhi počeli imati djecu. -

Period treći.

Od potopa do Abrahama.

§. 5. Potop.

1. Noe, sin Lamehova iz plemena Sethova, u 500. godini
vieka svojega rodi tri sina: Sema, Ham i Jafeta. Ali ono vre-
me, u koje je živio, bijaše žalostno. I Semovi se potomci koje su, isto o-
zove sinove Božje, izopačile, zeneći se s rodom Kainovim; tim će
njenjem pomikati se kraljevstvo Božje s kraljevstvom vragijim, i iz-
dvoje divovi, nečilim (אֲנָשִׁים רָעִים), odmetnici, koji su upotrebljavali
i snagu svoju tjelesnu, drugie ih zarobljavali i tlačili. Budući da
ko se postalo obtežito, a nije bilo nade, da li se jide prebaviti Izp. Otkr.
16, 8.), odlučio Bog obiti potopom ljudski rod, ugrecao u neki materijalistan
(Luk. 17, 26. 27.), s licu zemaljskoga satrbi, izugamati jedinoga, čavara oga-
Noa, u porodici njegovoj, kojemu se ovi u agrarstvu lažu sličnu viz-
kovicu; ali dopusti milostivo ljudem još 120 godina, ne bili se pokorom obra-
titi Bogu. Međutim gradjaše Noe ković 300 lakata dug, 50 širok, i 30
visok, u kojem će se sa svojim spakiti, i navješćati mu Božji, ali ga opaki
naraštaj ne slušao (II. Pet. 2, 5.). Noe s porodicom svojom tj. sa ženom i sa
sinovi Sedom, Hamom i Jafetom i njihovim i ženama (kao i 8 roba
I. Gen. 6, 18; II. Pet. 2, 20.) koji su mu našli da slušaju, kradu i rade
Božje i njegove u vreme Noeovo, da se gradjaše ković, u kojem malo... i
duša oslade od roba. I. Pet. 2, 5.; I pruga višta, ne, postat' nego saču-
vati sam osmoja Noa, propovjednika pravde, navode, potop, na svet
bezbožnički (octatum Noe justitiae praesentem custodivit), uferu u
ković uzamati sa sobom po sedmero čistih životinja (da li za žrtvu i za
hranu?) i po dvoje od neč. i l.

2. Kad je bilo Noe 600 godina, sedamdeseti dan drugoga mje-
seca te godine, u pusu g. 1656. po stvorenju sveta poče Bog prvi svet
potopom zatirati, reko, da je postio 40 dana i 40 noći voda noćla 15 la-
ta i naad najviših brda i ptice i stoka i zvijeri i sve što zamira po zemlji
i svigdi, samo Noe ostao što je bilo s njim u koviću. Malo se ja godinu
dana uelavi s ković na brdu Araratu.

Opazka 1.) Procijenilo se, da je krovog dosta velik bio (po nekima 360, 000 kub. stopa, po drugim (Heil) 450,000 kub. stopa, a va tri sprata, te su mogle stati životinje (7000 vrsta) i hrana za njih.

Opazka 2.) Potop je nastao a) od silnoga daida, koji je padao 40 dana i 40 noći (Gen. 7, 12.), b) od izvora velikog brijuna, koji se parvalio na mnog božji, - c) od poplave morske; jer se po svoj prilici dno od mora diglo preoratom u utrobi zemaljskoj, a kopno se nlepenulo. Uvijek je tako moral. ni potopa bijaše isopasenost ljudskoga roda. Stoga Bog daje opet zemlji onakovo lice, kakovo joj bijaše prije posrednoga stvaranja (voda pokriva zemlju; Gen. 1, 2), a novim njezvoj, ponovljajući zemlju.

Opazka 3.) Potop bijaše običan, (trajao 1 godinu i 10 dana) (Gen. 8, 14; Genesis 22, 27° die mensis arefacta e terra) glede ljudi životinja u njegovoj blizini živućih; to svjedoči biblija, koja veli: a) da je voda pokrivala najvišja brda za 15 laktata, b) Gen. 9, 19; 10, 1. 32 od Noa izvodi sav ljudski rod; i svjedoči to geologijeska istraživanja, koja mogu pokazati na zemlji sumne iz obič. potopa; svjedoče to i tradicije svih naroda: Indijana o Mann, Škoti o Hlanth, Indijana o Oviru, Čineza o Tohi, Grka o Deukalionu i Typhi, Frijana (novac grada) o Framoje - kovč. gom i snapirom N. R. Ali nije tugno drži, da je običan potop obič. nit glede i cele zemlje, namine i glede onih predijela, gdje još nije bilo ljudi. Tako miči i Jesuita Liancciani.

Opazka 4.) Stvarak je po prievodu LXX; Vulgati; arapskom, Jos. Flaviju, Eusebiju, Jeronimu i drugil u Jeronimskoj, sada jermonski Massie, tvari Agrivazh, javano budo 16, 254, stopa visoko; po misionju drugil je Džurki ili ti Šaraku u Hindistanu. Gen. 8, 4: 10778 77 77. Vulg. super montes Armenii.

Opazka 5.) Onim ljudem, koji su za navale potopa pohor. činili, sija 1. Knist, da im propoveda; Petar 3, 19. 20. — Po nauku istoga apostola Cetna voda potopa, iz koje se spasi Noe, typ je vdi krštenja, veli na narednom mjestu v. 21: za spomen toga i nas sad spasava krštenje.

36 Noje i sinovi njegovi.

Noe s porodicom svojom, izvšavši iz kovčega, nove roditelji svega ljudskoga roda, sa zahvalnošću prcem princeze žrtvu, koju Bog milostivo primi, i s Noem zavjet sklopi: porabu zemlje i gospodstvo nad životinjama opet mu dozvoli; blagoslov ponovi i obeća, da neće više svršiti potopom zabit, da ne bi u ljudih nada, u spasenje oslabila ili se posve izgubila, i doda zakone: da smiju ljudi meso jesti, ali ne krvi, i da se krvnik imma smrti kazniti, odakle se izvodi krvna osveta, u naroda. Za znak zavjeta s Noem sklopljena dade Bog milostivo dugu, symbol milosti (Ex. 1, 28; Odkriv. 4, 6; 10, 1.).

Noe nije bio samo zakonodavac nego i prorok (kakoga naziva Augustin Civ. Dei 18, 38); sakneovši naime za krivnju Hamovu (Gen. 9, 24. ss. proklet da je Ham, i da bude sluga, slugama braće svoje; 26: blagosloveni da je Šem i Jafet da mu bude sluga) prokleta, a Šem i Jafet blagoslovi, u kojem se prokletstvo i blagoslov, i riječ budućina sudbina naroda i crkve. U sinovih Noemovih pokaza se opet kao u sinovih Adamovih dvojako načelo religioznoga karaktera u ljudskom rodu, Ham je naime prototyp života čovječjega bez Boga, Šem i Jafet života s Bogom; koje dvojako načelo podieli ljudski rod u dvije obitelji, koje si bjehu izvrsna protivna, ali se kasnije imadjuhu opet u jednu sjediniti.

Spazka 1. Židovska tradicija (Sanhedrim. 56 c. 2 i 2.) popunjuje zakon Noe dade, veleći da imadu njom 7. zapovjedi: 1) kloniti se idološkog klonstva, 2) ne truliti na imie Božje, 3) ne prolijevati krvi, 4) ne živiti se bliznjom rodbinom, 5) ne otimati, 6) ne živjeti bez oblasti, 7) ne jesti krvi i ništa udavljena ili zvierju razbijana.

§ 7. Razula naroda.

Kako su se 200 godina od prilike poslije potopa potomci Semovi, Hamovi i Jafetovi veoma pomnožili i Nimrod, sinu Hammor, prvi utemelji kraljevstvo, sagrađivši u Semearu (Mesopotamiji) Babel, Arah, (Orchoi), Ahad po židovskoj tradiciji Elisibi, Alkheti? na sjeveru Babilona i Halame (Halachene) = Alsepan na istočnom bregu Tigrisa; ljudi prije što će biti podijeljeni po svietu razmuli se u ludoj oholosti namisliše sagraditi kulu, kojoj će vrh biti do neba, da si, stoku ime Sj, postave spomenik slave svoje i da se nebi razcijepili po svietu Sj, ona kula da im bude svetište jedinstva. Toj oholosti, škodljivoj ljudskomu rodu i protivnoj volji Bog. Izj. I. 1, 22; 3, 17; 9, 17. opisao je Bog, promjčavajući mi jezik, koji je do onda svim ljudem bio jedan, da etnicizam ne bude obćenit. Ona pomislja je ista učini, da među ljudima jedan drugoga razumjeti i da su se narode podijeli i razmuli po svietu. Stoga se grad, koji hvalioše imati za svetište kraljeva svoga, Bogu protivnoga jedinstva prozva Babel Sj, pomislja. Bog, koji ih se u svjetu ujedinio u poslušnosti prema njemu, hvalio, da se u svjetu razmuli, ebi ne samo zajedničko porijeklo svih ljudi od jednog oca i vrh zajedničkoga jezika, kojim bijahu nekoji ljudi spojeni - jer bijahu na cijeloj zemlji jedan jezik i jednaka riječi I. 10, 1. nego i srodnost pojedinih naroda u etnografskom popisu, što se nalazi u I. 10, 10.

Posto su se ljudi razmuli od Boga i tim razbijali među sobom vez jedinstva vjerskoga, i posto im se je pomog jezik, razcijepio se po svojoj zemlji i tražio si postojbina, koje su bile prema njihovom raznomu značaju. Jafet i njegovi Sinovi i tolike unuke zapaše znatnu diel Asije i Europe; blagoslov otac, pokazujući se u svjetu imenu Jafetovu (slični se, još i Danas ima sličnu svoju, dočim Jafet i sine znanost i umjetnost, pravu vjeru i naselbine svoje. Ham sa 4 sina ote na jug i naseli južno Asiju (kod arapskoga i perzijskoga zaljeva), Indiju i svu Africu i velike gradove sagradio,

Polovstvo Semovo ^{5. sinovi} koje blagoslavlja Gospod Bog, sjede u srednjoj Aziji (Babilonij, Chaldeji), odakle se na istok i zapad razilaze (u Siriji, Arapsku, Palestinu); u 10 koljena njegovih do Abrahama ne zaboravi se na obećanja Božje.

Opazka 1. Do sada je sv. pismo pripisivalo, kako je Bog ljudski rod poslije zločina prvih ljudi i poslije potopa odgajao, da zadovolju spase-
nje; nu buduć da je ova dva puta ljudski rod htio osujetiti namjeru Božju, odlučio Bog drugim putem voditi ljude do spasenja; objave svoga
suštava, da je ju samo nekim obiteljin, poslije samo jedinom narodu;
universalizma prelazi se na partikularizam. Stoga odsele sv. pris-
mo piše samo povicost obitelji, iz kojih je nikao naj odabrani narod; i
kasnije samo historiju ~~svoga~~ naroda, a druge narode spominje samo na
koliko, na koliko je to potrebno za objašnjenje i povjesti objave Božje.
Pošto je pak odabrani narod izvrio svoj zadatak (Mat. 28, 19), histo-
rija objave Božje od partikularne postaje opet universalna.

Opazka 2. I. Od Safetovih sinova 1) od Gomera Kimri kod
crnoga mora, njegova tri sina a) Ascenas je otac Germanom ili etson;
b) Rifat Cellom i Gallom i c) Togorma Pygthe i Slavjani. 3) od Ma-
daja Medi. 4) od Javana Joni, Greci; od kojega su sina Elisa, Thar-
is, Littim i Dodanim. 5) od Tubala Iberi ili Tibareni. 6) od Me-
ska Moshi, među izvori Tarisa (Fasan = Lioni u crnomore) i Lyna
(Flur; Flura u kraljevskom more) stanovajući. 7) od Tiras Thraki.

II. Hamovi sinovi 1) Hud, čiji potomci knuci i juine Azije predjo-
se u Afriku; 2) Micraim, Misirci, koji s gornjega Misira dođoše
u dolnji; 3) od Tuba su Libijci; 4) od Hamana Feničani kod
zaljeva persijskoga stanovajući i Hamarjci, koji dođoše u Palesti-
nu i poprimoše jekite semitike. Od Misiraca su Hasludi koji
dođoše u Palestinu; dobio ime Filibijci, a ovim srodni Hasloni
na Šreli.

III. Semovi sinovi: 1) Elim od njega Elymeji, Lusanci;
2) Assur od njega Assurci; 3) Arfaxad, od kojega Chaldeji; 4) Lus
od kojega Amorrejci i Sirovi; 5) Aram, Aramejci, Siri;
* Sermonom i Trizantoni 2) od Magoga

Period četvrti. -

Od Abrahama do Mojsija.

§. 8. Doba patrijarško.

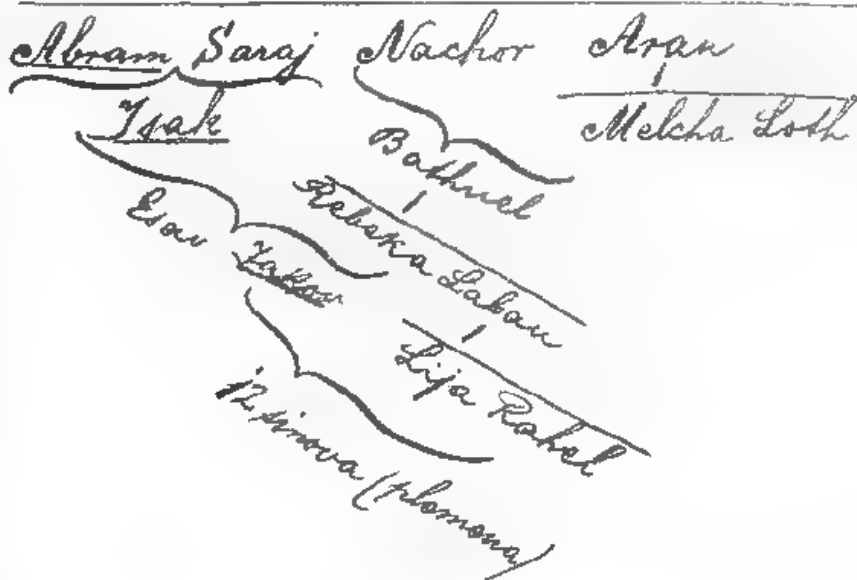
Kako je trebalo od svih naroda jedan odabrati, kojemu će se objava Božja povjeriti, dok se ispunji vrijeme, a kako narodu po stoji od obitelji, to i historija odabranoga naroda Izraelitkoga treba, da se počinje historijom obitelji. Od stable Semova odise se mladica, pre- sadi se u drugu zemlju, rukom božjom zatjerana lično raste, čisti se o- ograna i uzgaja kao stablo (sa 12 grana). To je značaj doba patrijar- skoga ili historije obiteljske. Sva obećanja i očekivanja ovoga doba sastoji se u sjemeni i zemlji obećanoj, u kojoj će ona sjeme kao na domaćoj stijni klijati; zato se to doba pravedno smatra djetinostim dobom u historiji naroda izabranoga ili objave božje, prava čemu je jednostavno bogoslužje i način objavlivanja Božjega. Čim je u patrijarhu bio prošao život vanjski, te im kao nomadom bio stignut na obitelj, čim je im bio udavog život unutarnji i vjere tim čvršća, i čim se je to sve ljepše moglo razvijati, Sam Bog prilagodio se je obiteljskomu življenju patrijarha: spominje u kripi, tješi; stoga se ovo doba od ostalih odlikuje theofanijama. Bog se patrijarhom često jačja buđ u snu ili u utrošaju, buđ u stvarnih pojava. -

§. 9. Patrijarh Abraham.

1. Kad se je ispunilo koliko sve više činilo i malju same potom- ke Semove prošlo (Jos. 24, 2: There pater Abraham, et Nachor,

servieruntque diis alienis" v. 14: „auferte deos, quibus servierunt pa-
tres vestri in Mesopotamia et in Aegypto" Govor, Tosj. Thare, sin-
Nachorov, oče s porodicom svojom iz Ura Haldejskoga (Hasdim u
gorah jermenekih na ppenaru od Mesopotamije), da li zbog prognozo-
ra ili gladi? ne zna se, natančniji preči u Hannanovu zemlju; stari
Haranu (Harrae blizu Edesse) u Mesopotamiji. Tada je Thare umro
(duševno po Dj. ap. 7, 4.) reče Gospodom Abram. 75 god stara da ide u
zemlju, koju će mu pokazati; običniji mu svoj brat Saraj i Thare posle sa-
u Bogu sa Sarajom (polusestrom po obru 20, 12. gila pat. w mei. A
non filia matris meae) ženom svojom nerodakom i sa sinovcem otcom
(sinom Arana, brata Abramova i dođe u Egiptu godine u tvojici
(365. posle pologa) 2137 prije Hrista. Dobiti običniji do Thare sa
ženom zemlju dati kjezenu njegovu, primase i sa Bogu i sa po-
sator mejiu Bethelom i Hajem. -

Nachor + 148 (29 + 119)
Thare + 205 (70 + 135)

2. Kad je nastao glad u zemlji, siđe Abraham u Misir;
ali dođe u pogibe sa ženom; ure mu ju naima faraon, dristi je sa

sestru Abramovu. Ali Bog kazni Jaraona i zato pusti ovaj Saružu, te se Abram s njom povraća u Hanaansku, opet majin Betel i Huz, i prijava da ima Gospodnje. —

3. Kad su se pastiri njegovi svađali i pastiri Lotovi, Abram predloži Lotu, da se u miru raziđe. Lot si odabra ravnišću Jordansku, koju cisku zemlju natapaš reka, i bježe kao vrt Gospodnji, prije nego Gospodin zatre Sodomu i Gomorku, ali u kojoj ravnišću živjahu ljudi opaki, a Abram, dobivši opet od Boga obećanje, da će imati nebrojeno potomstvo, kojemu će pripadati ona zemlja, naseli se u dolini Mambrejskoj kod Hebrona. Kad su kraljevi oblićnjih naroda zavojštili na kraljeve od pet gradova (Sodoma, Gomorka, Adama, Zeborina i Bale, kasnije Segora) u dolini šumske (Sidernejske), i kraljevioni, savladavši kraljeve od pet gradova, zasunijih Lotu i obitelji, Abram doznaoši za to, sleti sa 318 oboružanih sluga svojih za njimi do Danu u polju sa vlada poljedniče, otkin sa plien i oslobodi Lotu. Kad se je Abram vraćao, dođe mu u dolini Savorske, valis Save, koja je dolina kraljeva, u susret Melhisedek, kralj Salemski, koji kao svećenik Boga višnjega u zahvalu za poljeđu, koju stade Abram, prinese hleb i vino i blagoslovi Abrama; a ovaj mu dade desetak svaga pliena, i tim prizna njega nekim od sebe.

Bjanka. Melhisedek t.j. kralj pravdomosti; kralj grada Saloma, ili Jerusalema (ps. 76, (75)/3: *Et factus est in pace (salom) locus ejus*), grada od mira, typ je osobe Kristove i žrtva njegova typ preav. crkva Kristije (isp. ps. 109. 4. i Heb. 7, 1-4: *Hic enim Melhisedek . . . : assimilatus autem filius Dei, manet sacerdos in aeternum*) što i Kanon sv. mise potvrđuje, prastara javna vjera crkve katoličke i složno predanje sv. otaca. Da je primos Melhisedekov bio xbijsa žrtva, a ne hrana prosta za vojnike Abramove, vidi se već iz 14, 18, gdje se kaže: *jec bijas svećenik Boga previšnjega.*

4. Bog obeća po tri puta Abram (12, 23; 18, 18; 22, 18), da će učiniti od njega velik narod, dati potomstvu njegovu zemlju Hanaansku i po njem i po sjemenu njegovu (ps. Kristu isp. Luk. 1, 54. 55. 72. 73) da će se blagosloviti svi narodi; koja obećanje ponovi Bog Izaku

(26.4.) i Jakovu (28.14.). Abram, sliedom nije imao još nasljednika vjerova ipak Bogu i to, mu se promi u pravdu (15. 6). Bog učinio s Abramom posebni ugovor, koji bi vanjskim znakom, žrtvom potvrđje, u tom prilikom Abram u utvori dozna sudbnu naroda svojega.

5. Saraja ne nadajući se više, da će biti majka obća noga sjemena, svojatova Abramova, da ide k Hagari, robinji Misirskoj ne bi li od nje djece dobije. Kad je Hagara zatrudnjela, te se stoga ponijela od gospođe svoje, ona ju slade zlostavljati a ona pobjegne, bježeći u pusti: ni napram Misiru, utječi Angje Gospodnji, obća joj nebrojeno polomstvo, i zapovjedi, da se vrati k Saraji i pokori joj se; u gl. 16.

6. Ponavljajući Bog zavjet učinjen s Abramom, promicui mu ime Abram (= otac visine) u Abraham (= otac mnoštva) i ženi njegovoj ime Saraj (kneeginja) u Sara (plodna?); - gl. 17.

7. Nakon 24 godine posle dolaska Abrahamova u Hana- ansku kraljevinu Bog, da se učinjen zavjet i od Abrahama prihvatiti i potvrditi, naloži još drugi mu znak učinjenoga zavjeta, naime obrezavanje, kojemu se Abraham 99 godina star sa Ismaelom (sinom od Hagar, oцем nomadskih Araba 25, 12-13), 13. god. starim i sa svoim kućom svojom pokori; zato mu Bog obća, da će od Sare dobiti nasljednika.

8. Abrahamu u Mambri stanujućemu prikazu se 3 angjela od kojih jedan, angje Gospodnji (Ishova 18, 13) kaže, da će Sara, čiju je ne- vjeru ukorio, roditi sinu i da će propasti gradovi Sodoma i Gomorha. Ostalac angjela poprati Abraham, pa budući prijatelji Božji, bašti- niti zemlje Hanaanske i sjećajući se svoga zvanja, da imade po njemu doći spaseu je svim narodom, 6 puta ponizno moli Boga, za stanovnike onih gradova; a Bog obća, da će ih poslati, ako se a onih gradovih nadoje id pravdom ka gl. 18. Dva angjela, pratila Božja, došla na večer u Sodomu, dočeka ih po Lot i obrani od napake pođu bezbožnih sta- novnika. Ujutro po savjetu angjela oče Lot s porodicom u Segor (Ba- lu), koji grad na njegovu molbu ota, posvleicu; a onila, so Sodoma i drugi okolini spale ognjem i žvaplom s neba palim, od kojega se upali i smola, što je iavrala u okolini onoj; tlo se uleknu, i tako dolina

Sidimska prebora se u južni diel mrtvoga mora; a ovo more d. bože
veliki jezero postalo, kakvo je sada. Žena Lotova, što se je prole zabranila.
Božjoj ogledala, prebora se klopom od soli s. j. hora od soli je obure.

Obje kćeri iz pričinoga obćanja s opojenim otcom, rode Ammon i Moeab, početnike istoimenih naroda; gl. 19. -

9) Pufujući Abraham na jug Božji u Gerar, gdje mu Abimelech otme Sarcu, ali na opomenu Božju povraća; i s Abrahamom u Bersabai učini zavjet; onda se po obćanju Božjem Abrahamu 100 god. staru od Sare 90 god. stare rodi sin Isak.

10. A kad se je Ismael podmičvao Isaku, Abraham po volji Sarinjoj i dopuštenju Božjem odpuca Hagaru, sa sinom njezinim, koje na čudnom način oživio u pustinji, čovjek divlje čuči (16, 12) pošto otac i knez iz plemena arapskih. (25, 12-16.). Po tom Bog hoće iskušati vjeru i poslušnost Abrahamovu zapovjedivši mu, da dragoga svojega jedinca izbruje na brdu, koje će mu pokazati. Abraham u vjeri poslan Bogu, klijeta Isaka na gori Moriji, na kojoj je biskopom je središte bogoslužju naroda izabranoga, primesti kao žrtvu paljenicu; ali Bog u zadnji čas zamirio Isaka oinom. - Abrahamu budu sva obćanja prije dana svćana ponovljena, i on se vrati u Bersabeu; gl. 22. -

11. Sarcu u 127. godini vieka u Hebronu umro Abraham zakopa u pećini, u Makpeli (Vulg. in spelunca duplici), koja je s obližnjim poljem za 400 sikala kupio od Efrona Hebreja, da mu bude za groblje; gl. 23. - Abraham star, veći vćeni Isaka (u 40^{toj} godini) Rebekom iz roda Mahorova; gl. 24. Poslije smrti Sarine imao Abraham još sa Peturom 6. sinova (Zamrana, Teksana, Madana, Madiana, Tesboka i Sna) od kojih poteklo je strapi Peturovski (25, 1-4; razlićni od strapa, potomaka Teksanovih 10, 26-29.); Madianiti. - Sve sinove nadari i odpravi na jug, da bude sam Isak baštinkom. - Abrahamu u 175. god. umro pokopaše sinovi Isak i Ismael u Makpeli uz Sarcu; gl. 25. -

Opazka I. Obrećavanje s. j. obćavanja okrajka na tielu muškom oštrom kamenom (Ex. 14, 25) mnogo ima znaćenja; a) nijećno

znani nasljedni znak, koji se nuročito pojavljuje u putanju prošlosti;
; drugim ljudima nuročito otkrivena ne može voditi obično i samo
12 pr. ps. 50, 7; 106 14, 4/;

b) i ostao prikazuje Messiju, koji se ima naći u praksi naroda,
um voditi iz Jemenu i Abrahama, obična, 12 pr. 135, 1, 13;

c) običavane znaci, također običavane Gubova, su i običa-
ni najviše obični običaj, 12 pr. 1, 10, 16, 20,
6, 12 pr. 4, 4; Ex. 44, 7; Rih 2, 28; 20/; 12 pr. 10, 16, 20,
6, 12 pr. 4, 4; Ex. 44, 7; Rih 2, 28; 20/; 12 pr. 10, 16, 20,
6, 12 pr. 4, 4; Ex. 44, 7; Rih 2, 28; 20/;

d) običavane je također znak, koji se plemenitara um voditi
prograje; 12 pr. 10, 16, 20, 6, 12 pr. 4, 4; Ex. 44, 7; Rih 2, 28; 20/;

e) i ostao prikazuje Messiju, koji se ima naći u praksi naroda,
um voditi iz Jemenu i Abrahama, obična, 12 pr. 135, 1, 13;

f) i ostao prikazuje Messiju, koji se ima naći u praksi naroda,
um voditi iz Jemenu i Abrahama, obična, 12 pr. 135, 1, 13;

g) i ostao prikazuje Messiju, koji se ima naći u praksi naroda,
um voditi iz Jemenu i Abrahama, obična, 12 pr. 135, 1, 13;

h) i ostao prikazuje Messiju, koji se ima naći u praksi naroda,
um voditi iz Jemenu i Abrahama, obična, 12 pr. 135, 1, 13;

i) i ostao prikazuje Messiju, koji se ima naći u praksi naroda,
um voditi iz Jemenu i Abrahama, obična, 12 pr. 135, 1, 13;

j) i ostao prikazuje Messiju, koji se ima naći u praksi naroda,
um voditi iz Jemenu i Abrahama, obična, 12 pr. 135, 1, 13;

k) i ostao prikazuje Messiju, koji se ima naći u praksi naroda,
um voditi iz Jemenu i Abrahama, obična, 12 pr. 135, 1, 13;

l) i ostao prikazuje Messiju, koji se ima naći u praksi naroda,
um voditi iz Jemenu i Abrahama, obična, 12 pr. 135, 1, 13;

m) i ostao prikazuje Messiju, koji se ima naći u praksi naroda,
um voditi iz Jemenu i Abrahama, obična, 12 pr. 135, 1, 13;

n) i ostao prikazuje Messiju, koji se ima naći u praksi naroda,
um voditi iz Jemenu i Abrahama, obična, 12 pr. 135, 1, 13;

o) i ostao prikazuje Messiju, koji se ima naći u praksi naroda,
um voditi iz Jemenu i Abrahama, obična, 12 pr. 135, 1, 13;

p) i ostao prikazuje Messiju, koji se ima naći u praksi naroda,
um voditi iz Jemenu i Abrahama, obična, 12 pr. 135, 1, 13;

q) i ostao prikazuje Messiju, koji se ima naći u praksi naroda,
um voditi iz Jemenu i Abrahama, obična, 12 pr. 135, 1, 13;

r) i ostao prikazuje Messiju, koji se ima naći u praksi naroda,
um voditi iz Jemenu i Abrahama, obična, 12 pr. 135, 1, 13;

s) i ostao prikazuje Messiju, koji se ima naći u praksi naroda,
um voditi iz Jemenu i Abrahama, obična, 12 pr. 135, 1, 13;

t) i ostao prikazuje Messiju, koji se ima naći u praksi naroda,
um voditi iz Jemenu i Abrahama, obična, 12 pr. 135, 1, 13;

u) i ostao prikazuje Messiju, koji se ima naći u praksi naroda,
um voditi iz Jemenu i Abrahama, obična, 12 pr. 135, 1, 13;

v) i ostao prikazuje Messiju, koji se ima naći u praksi naroda,
um voditi iz Jemenu i Abrahama, obična, 12 pr. 135, 1, 13;

w) i ostao prikazuje Messiju, koji se ima naći u praksi naroda,
um voditi iz Jemenu i Abrahama, obična, 12 pr. 135, 1, 13;

x) i ostao prikazuje Messiju, koji se ima naći u praksi naroda,
um voditi iz Jemenu i Abrahama, obična, 12 pr. 135, 1, 13;

y) i ostao prikazuje Messiju, koji se ima naći u praksi naroda,
um voditi iz Jemenu i Abrahama, obična, 12 pr. 135, 1, 13;

z) i ostao prikazuje Messiju, koji se ima naći u praksi naroda,
um voditi iz Jemenu i Abrahama, obična, 12 pr. 135, 1, 13;

bradom i umom, sada. Zachen-Luth, arapski. To se po jez. 10, m.
 Iza duge 2 1/2 mije široko i visoko obloženo napravljeni br. 1000
 Po 3000' visokom kuća se, samo na sjever i na jug otvara. U ovom
 ovom gradu je Dublje za 1300' od jadrana mora sredozemnog i crve,
 noza; zato voda mirna, ne odliče nego, se izfranje. U se najje
 smole, sumpora, soli i jedna biha asclepius gigartus, s oba
 ina jabuka. Choro dieli se polnostvom Akkadeh na Don Eialu
 najednaka / sjeverni 2/3 i južni 1/3 / od kojih je sjeverni 1000-1300'
 Dubok na južni 1/2 - 6', gubilo po 18'. Istako južni nastao je katu stru
 fom i odomskom a prvije je ondje bila ravina i i dimska, koja
 je izvorjela, pa se to ulaglo i, potom iz sjeverinoga kolu napla
 vila. Ivin rieke Jordana utiče u mrtvo more još Celkon sa zapada
 i Anon i iz toka.

§ 10. Patrijark Isak

1. Pošto je Isak 10 god. bio ožen s Rebecom kćer Izac. teći svoj
 mol. toom, Da joj Bar bade kao milosti a ne spirode, plod od Rebe
 i to blizance, koji se borom svojim u utroči materinjoj naprad po
 kagivali s obima dvaju naroda od njih polskabosti, Da se neje ne
 skuriji sluziti mladšemu. Esava putava i u čita lova, milobasē
 Isak, a krotki i lakob merinče bijasē majci Rebeci Esav protiviti
 se gladi i polja, proda lukavom Isakovu za skuhana, belu
 prvenastao svoje, i nje sa žalost pogib kaditeljah Dore ženo
 Hatajke gl. 25, 19. 55 -

2. Kad je glad nastao u zemlji hajade Isak pici u Mesir, na
 na zap. ovoj. Bojja voda p. i listejshoj gdje na Bog ponosi obicā
 ne cborahamu neinjano. Kako se je ologatio zavirjaha na Fih
 i stajci po Pa bi se oprostito njihovih zadrživanja i do u Berin
 ich, a die ostade, i klopivši zadržat i kraljem albi malschom. U lje
 sen o. Bogu, koji mu se pivo, ugradi, jilovnih i prijava inke
 Isak i nje gl. 26. - Isakov od majke na Esavljiva mjesto, po fka
 na Do Bude, ali, ucinom, koji se ne može odobiti, podmetnut
 Isak i ota klagoslav. Bog tu, Das pose, reveske i dobre zemlje

i pšernice i vina rodilja. Korod: tu slugi i plemena tu se itanjo-
la! Bio gospodar braci svojjoj i klanjale, pi se pironi mulare dvije!
Proklet bio, koji tebe uzvrhlije, a blagosloven, koj. tebe uzvrhli-
je! Pal vidom Dobara zemaljskih i vremenitih kao symbolu i
tipa Dobi obelazje Dobara Duhovnih i vječnih. Esau vidi u sebi
ci, travi ota blagoslova, ali uzalud, jer ota se jucki namjera Bo-
je, ne ljude porski blagoslova Jakovu Dnu, ali ipak porski
Esau porski na njagovu. Esau ad jela crvene iis Edom prozvanu
stan se biti bar (Tulg. In fringetina (ם'כ'ו'י' = bl. fringetinas,
terras et in rore coeli desuper erit benedictio tua) porski zemlje
i bar porski nebeska Drogge, jucki se ad maca svojega, bratu svo-
jemu se slugiti, ali se doći porski te se shroiti jucki, jucki se
vata svojega. Esau postade ota Edomaca i Tulumjaca, kon-
vuko je vee, poharivala barba blizana, a, utroci materinjoj i
porski ota Isak bili su, porski, neprijatelj i narodu njabra-
nomu, potomstva Jakovljeva, V. Maj. 2, 4, 8, 26; II. Maj. 10, 141.
Neprijateljstvo njihovo bifasi nepravdno, Gen 32/ zato ih porski
cisto bore. Tlamajci porski Horje (traglodyta, zanzewi bida
Spiriska (Deut. 2, 12. 22.) friska i neplojna. David klij ih do Duce po-
hora (II. Sam. 8, 14) ali za kralja iudajskoga Torum. apotvano si
izvojevane ploda (II. kralj: 8, 20. 55) Dok ih upet Tura Hyrin-
g. 130 jor. To. porski i porski, da se obrzu i nakon Maj. 11. jor. porski,
ma, cim porski biti porski narodu
Amalaci potomci tako Dja Ova, jor. porski, ma Amalaci, to,
ji Gira u Eliafa, porski Esaujeva (Gen. 36, 12) ljcha u el,
bida porski.

§ 11. Patriarch Yakov.

1. c'khu dojeći se, najpre bratove po razjatu, najpre, prvo
stogolovom, očišćim, poljeće u Mesopotamiju 77 c'khu, na
putu kuzoći u Lurii, u sru prikriza ma se g'acloa, u c'khu
kopirua, na velu kuzoj Tchova istupise ob'chuvajaci na se,
bratove protomato, zemlju Hanuanska i jeme po se ob'chuvajaci

dobruku u Misir, gvozdé u ime bruce svoje, njesto Benjamina, roč.
noga brata Josipova, a ljubi mu otičeva, sebe ponudi za roba I. 42. 43. 44. - Josip pomirivši se s brucem svojom, prajva ota svo.
jega Jakova sa samom porodicom, da se uklo ni gladi u Hamanu.
skaj i dodje u Misir gl. 45. ¹ ² ³ ⁴ ⁵ ⁶ ⁷ ⁸ ⁹ ¹⁰ ¹¹ ¹² ¹³ ¹⁴ ¹⁵ ¹⁶ ¹⁷ ¹⁸ ¹⁹ ²⁰ ²¹ ²² ²³ ²⁴ ²⁵ ²⁶ ²⁷ ²⁸ ²⁹ ³⁰ ³¹ ³² ³³ ³⁴ ³⁵ ³⁶ ³⁷ ³⁸ ³⁹ ⁴⁰ ⁴¹ ⁴² ⁴³ ⁴⁴ ⁴⁵ ⁴⁶ ⁴⁷ ⁴⁸ ⁴⁹ ⁵⁰ ⁵¹ ⁵² ⁵³ ⁵⁴ ⁵⁵ ⁵⁶ ⁵⁷ ⁵⁸ ⁵⁹ ⁶⁰ ⁶¹ ⁶² ⁶³ ⁶⁴ ⁶⁵ ⁶⁶ ⁶⁷ ⁶⁸ ⁶⁹ ⁷⁰ ⁷¹ ⁷² ⁷³ ⁷⁴ ⁷⁵ ⁷⁶ ⁷⁷ ⁷⁸ ⁷⁹ ⁸⁰ ⁸¹ ⁸² ⁸³ ⁸⁴ ⁸⁵ ⁸⁶ ⁸⁷ ⁸⁸ ⁸⁹ ⁹⁰ ⁹¹ ⁹² ⁹³ ⁹⁴ ⁹⁵ ⁹⁶ ⁹⁷ ⁹⁸ ⁹⁹ ¹⁰⁰ ¹⁰¹ ¹⁰² ¹⁰³ ¹⁰⁴ ¹⁰⁵ ¹⁰⁶ ¹⁰⁷ ¹⁰⁸ ¹⁰⁹ ¹¹⁰ ¹¹¹ ¹¹² ¹¹³ ¹¹⁴ ¹¹⁵ ¹¹⁶ ¹¹⁷ ¹¹⁸ ¹¹⁹ ¹²⁰ ¹²¹ ¹²² ¹²³ ¹²⁴ ¹²⁵ ¹²⁶ ¹²⁷ ¹²⁸ ¹²⁹ ¹³⁰ ¹³¹ ¹³² ¹³³ ¹³⁴ ¹³⁵ ¹³⁶ ¹³⁷ ¹³⁸ ¹³⁹ ¹⁴⁰ ¹⁴¹ ¹⁴² ¹⁴³ ¹⁴⁴ ¹⁴⁵ ¹⁴⁶ ¹⁴⁷ ¹⁴⁸ ¹⁴⁹ ¹⁵⁰ ¹⁵¹ ¹⁵² ¹⁵³ ¹⁵⁴ ¹⁵⁵ ¹⁵⁶ ¹⁵⁷ ¹⁵⁸ ¹⁵⁹ ¹⁶⁰ ¹⁶¹ ¹⁶² ¹⁶³ ¹⁶⁴ ¹⁶⁵ ¹⁶⁶ ¹⁶⁷ ¹⁶⁸ ¹⁶⁹ ¹⁷⁰ ¹⁷¹ ¹⁷² ¹⁷³ ¹⁷⁴ ¹⁷⁵ ¹⁷⁶ ¹⁷⁷ ¹⁷⁸ ¹⁷⁹ ¹⁸⁰ ¹⁸¹ ¹⁸² ¹⁸³ ¹⁸⁴ ¹⁸⁵ ¹⁸⁶ ¹⁸⁷ ¹⁸⁸ ¹⁸⁹ ¹⁹⁰ ¹⁹¹ ¹⁹² ¹⁹³ ¹⁹⁴ ¹⁹⁵ ¹⁹⁶ ¹⁹⁷ ¹⁹⁸ ¹⁹⁹ ²⁰⁰ ²⁰¹ ²⁰² ²⁰³ ²⁰⁴ ²⁰⁵ ²⁰⁶ ²⁰⁷ ²⁰⁸ ²⁰⁹ ²¹⁰ ²¹¹ ²¹² ²¹³ ²¹⁴ ²¹⁵ ²¹⁶ ²¹⁷ ²¹⁸ ²¹⁹ ²²⁰ ²²¹ ²²² ²²³ ²²⁴ ²²⁵ ²²⁶ ²²⁷ ²²⁸ ²²⁹ ²³⁰ ²³¹ ²³² ²³³ ²³⁴ ²³⁵ ²³⁶ ²³⁷ ²³⁸ ²³⁹ ²⁴⁰ ²⁴¹ ²⁴² ²⁴³ ²⁴⁴ ²⁴⁵ ²⁴⁶ ²⁴⁷ ²⁴⁸ ²⁴⁹ ²⁵⁰ ²⁵¹ ²⁵² ²⁵³ ²⁵⁴ ²⁵⁵ ²⁵⁶ ²⁵⁷ ²⁵⁸ ²⁵⁹ ²⁶⁰ ²⁶¹ ²⁶² ²⁶³ ²⁶⁴ ²⁶⁵ ²⁶⁶ ²⁶⁷ ²⁶⁸ ²⁶⁹ ²⁷⁰ ²⁷¹ ²⁷² ²⁷³ ²⁷⁴ ²⁷⁵ ²⁷⁶ ²⁷⁷ ²⁷⁸ ²⁷⁹ ²⁸⁰ ²⁸¹ ²⁸² ²⁸³ ²⁸⁴ ²⁸⁵ ²⁸⁶ ²⁸⁷ ²⁸⁸ ²⁸⁹ ²⁹⁰ ²⁹¹ ²⁹² ²⁹³ ²⁹⁴ ²⁹⁵ ²⁹⁶ ²⁹⁷ ²⁹⁸ ²⁹⁹ ³⁰⁰ ³⁰¹ ³⁰² ³⁰³ ³⁰⁴ ³⁰⁵ ³⁰⁶ ³⁰⁷ ³⁰⁸ ³⁰⁹ ³¹⁰ ³¹¹ ³¹² ³¹³ ³¹⁴ ³¹⁵ ³¹⁶ ³¹⁷ ³¹⁸ ³¹⁹ ³²⁰ ³²¹ ³²² ³²³ ³²⁴ ³²⁵ ³²⁶ ³²⁷ ³²⁸ ³²⁹ ³³⁰ ³³¹ ³³² ³³³ ³³⁴ ³³⁵ ³³⁶ ³³⁷ ³³⁸ ³³⁹ ³⁴⁰ ³⁴¹ ³⁴² ³⁴³ ³⁴⁴ ³⁴⁵ ³⁴⁶ ³⁴⁷ ³⁴⁸ ³⁴⁹ ³⁵⁰ ³⁵¹ ³⁵² ³⁵³ ³⁵⁴ ³⁵⁵ ³⁵⁶ ³⁵⁷ ³⁵⁸ ³⁵⁹ ³⁶⁰ ³⁶¹ ³⁶² ³⁶³ ³⁶⁴ ³⁶⁵ ³⁶⁶ ³⁶⁷ ³⁶⁸ ³⁶⁹ ³⁷⁰ ³⁷¹ ³⁷² ³⁷³ ³⁷⁴ ³⁷⁵ ³⁷⁶ ³⁷⁷ ³⁷⁸ ³⁷⁹ ³⁸⁰ ³⁸¹ ³⁸² ³⁸³ ³⁸⁴ ³⁸⁵ ³⁸⁶ ³⁸⁷ ³⁸⁸ ³⁸⁹ ³⁹⁰ ³⁹¹ ³⁹² ³⁹³ ³⁹⁴ ³⁹⁵ ³⁹⁶ ³⁹⁷ ³⁹⁸ ³⁹⁹ ⁴⁰⁰ ⁴⁰¹ ⁴⁰² ⁴⁰³ ⁴⁰⁴ ⁴⁰⁵ ⁴⁰⁶ ⁴⁰⁷ ⁴⁰⁸ ⁴⁰⁹ ⁴¹⁰ ⁴¹¹ ⁴¹² ⁴¹³ ⁴¹⁴ ⁴¹⁵ ⁴¹⁶ ⁴¹⁷ ⁴¹⁸ ⁴¹⁹ ⁴²⁰ ⁴²¹ ⁴²² ⁴²³ ⁴²⁴ ⁴²⁵ ⁴²⁶ ⁴²⁷ ⁴²⁸ ⁴²⁹ ⁴³⁰ ⁴³¹ ⁴³² ⁴³³ ⁴³⁴ ⁴³⁵ ⁴³⁶ ⁴³⁷ ⁴³⁸ ⁴³⁹ ⁴⁴⁰ ⁴⁴¹ ⁴⁴² ⁴⁴³ ⁴⁴⁴ ⁴⁴⁵ ⁴⁴⁶ ⁴⁴⁷ ⁴⁴⁸ ⁴⁴⁹ ⁴⁵⁰ ⁴⁵¹ ⁴⁵² ^{453</}

Tadint sinovi (s Hanan'kom): 1. Her, 2. Oman; 3. Isku; a
s Thamusom: Phares i Zaru.

[illegible]

morem Bogom, Gen 17, 1 / Bog je Bog živim a ne mrtum, kako kaže
 Krist (Matth, 22, 32), jer se (Deut. 5, 26) zove Bog živim, isto k.
 je (Gen 28, 13) Jakovu: Ja sam Bog Abrahamova oca tvojega / veći
 umreloga / i Bog Jakovu. Risti Jakovljeve: sici ču k se na svojem
 (Josifu) a pakao (u grob) 71 XV Gen 37, 35. / Sam putovanja
 mojega jesu 130 god (Gen. 47, 9), spaseje tvoje čakut ču, Gospo-
 dine (Gen. 49, 18.)

Ojela: da ne spominjemo plemenita Henochova (Gen 5, 22 i),
 dvana spadoju brigla Jakovljeva i Josifova, da budu u Hl,
 naanskoj pogrebeni, rečnice sv. pisma: fr. brati se k otcem
 svojim ili k narodu svojemu (Gen 25, 8, 17; 35, 29; 47, 30;
 49, 32), koje rečnice i jkhi tumače o grobnicah obiteljskih,
 ali se tumačeju tomu opise Num 20, 24-26 g. Je se kaže ja-
 chona, neka i Je k narodom svojim, a pogreben bi na bledu
 Hora. U ostalom iz smrti prebivenoga Enoha Bogom ne
 zapriješće i ranoga plemenita Henochova: bijaše, nu tada
 365 god, karatiremo, da je tada zrojela vjera u veći plaću nego
 je plaća samo zemaljska. Vjera ova starih paterjaka, i k
 slavi sv. Pavla Hebr. 11, 13, 14; U vjeri pomnise svi ovi, ne pr-
 mioi obaćanja, nego ih viđevši iz daleka i poklonivši
 im se i priznavši, da su gošti i došljaci na zemlju. Jer koji
 tako govore, pokazuju da traze očakati nu.

II. Vjerom je suglasno opet bilo bogoslužje i suglasni vođa
ji. Patrijarhe naime kao glave porodične bili su zajedno
 susjećali: prizivali su ime Božje (Gen. 12, 13, 14; 26, 25, i. 9.)
 Abraham prizva ime Gospodnje (12, 8) medju Bethelom i
 Hajem, opet ondje, vrativši se iz Misira (13, 4; Tak priz-
 va ime Gospodnje u Bersabeji (26, 25); - dopri nosili žrtve
 (12, 8 22, 2. - Bog zapovieda Abrahamu, da spali Jakovu za
 žrtvu), izvesivali zavjete (28, 22 Jakov, se zavjetova, da će
 Davati dovatnu), obredzavauje i molitve (24, 63), davati se,
 satine (14, 20; 28, 22). Iz Gen 2, 2. i Ex. 16, 22, 23 možemo razabra-
 ti, da se sabota kao dan počinaka svetkovati, a žrtve su
 dopri nosili i molitve činili se u mjestih ja to napose Ove,
 Fot. 14.

dyem nego na hojem god njesta, osobito jako na budih, a luga, bilih, prosvetlih bogjvoljenja, pod drugim gdje bi kadšto postavili kamen pljem pomagan (28, 18; 35, 14 - Takov fali ka, mea pljem - Takov matan spomenuk o kamenu i fali ga pljem,, Duhla, se valjda nastali u pogana kamenu pomara, tri, baivotae, baivotia prozvani.

III. Što se liči naprotiv života Dvijenoga i javnoga, državnoga a labu patrijarha, patrijarha bile su pojshovodje, sudci i garnice obitelji (Gen. 11, 14. - Abraham nasuža 318 sluga) kao nomadi živjeli su u šatorih; ali se i haće spominju (39, 17), da se čini, da su sa stočarstvom sprajali i natar, stas.

Život obiteljski u patrijarha puno se je odlikovao odabi, želiškoga života u pogana. Što je Bog u početku stvorio jedno mužko i jedno žensko (1, 27) i što je onom približno, kad je Bog dao Eva k Adamu, rekao, da će čovjek ostaviti oca i majku i mater svoju i prionuti za ženu svoju i biti će dvojje jedno tjele (2, 22-24), tim je u ženitbi Bogom odpravljen jednoženstvo, monogamija. Pa u tom obziru je, mlađa u patrijarhu nije bila podprava suverena. Strah uime da ženitbani drugi ostanu bez poroda (Gen 16, 13) i želja na brojno prabroštan (30, 3, 9) uvode i u njih monogamiju (polygama) i poraba moć (וְיָדָהּ, פְּלִיטָה, תִּתְּנָהּ, תִּתְּנָהּ, פֶּלֶלֶת, concubina) koje nisu imale jednaki prava: וְיָדָהּ sa ženama zatonstima i. s onima, koje su uz prava ženitbeni i uz sućinosti dovedene u labu dok je za i dočao dovoljna bila zamjenita privolju. Strah je ženitbi uklanjanje, kaotite i mnogite se: 1. prave zemlja Gen 1, 28 i nečuvstva prave (Gen. 2, 20. ali i kadje stvoren drug prava njemu); pa budući da se monogamija taj prvi ženitbi bezuvjetno se protivi; ako joj kuno manje odgovara, nego li jednoženstvo, to monogamija pravo navedeno ne zabranjuje, pa se za to razloga kuno stvor manje savršena može i biti.

Drugo doba

Od Mojsija do sukunjs tva babilonskoga

Period prvi

Od Mojsija do uueća zemlje Hanaanske.

§. 14. Obćeniti pregled ovoga perioda.

Po smrti Jakovljevoj i osifovoj porodica Jakovljeva nastala se je u 12 plemena, koja su ipak ujedinjena ostala i etnikom, vjerom, običajima i t. d. Tako se porodica ipostvarala u narod. U Misir imalo se je potomstvo Jakovljevo karaktističan narod, koji će istina biti svoj, ali ne kao drugi narodi, nego posebnim načinom Boga viđen, privođen, svet, narod svećenički za sav svijet. I toga na čudesni način iz robljstva Misirskog oslobodjen, dobi od Boga proboj sijn zakon njezike i političke — jestu teokratski, da kao narod teokratski bude moćan proći za svikom od Boga mu određenom.

Ata to bude mogao prodpune trebati mu i svoja zemlja; ga to mu Bog dade pro odvetom Losinim za nasljedstvo zemlju obećanu, da u njoj pro pünjenom zavjete u prošlosti i proboj naći ispravlja put spasenja.

§. 15. Misir.

Dužine da se tlo, na kojem se stinaje dogodjaji prvoga dija ovoga perioda, zemlja Misirska, valja se u krutno yraz celuno u zemljopisnom i historijskom pogledu.

Misir, čeg yputa izlazi se na gorji, i glavnoga grada Thebis yrozvan i u dolnji Delta, oballe valjda dvojina. D. 152, prostaje se prate medje $24^{\circ}6' - 31^{\circ}36'$ sjever, ne sijeine i medje $46^{\circ} - 52^{\circ}30'$ n. točno dužine. Rika je u zem,

ti jednu Nil (הַיְלִילִי וְהַיְלִילִי = cen), koja kroz dolinu 1-2
 milje široka i budima s jedne i druge strane zatvorena pravo-
 cem na 112 zemljopisnih milja trči i brzo, naima dužida, u samu
 gvo, tlo joj najam svojim groji i tim plodna čini. 30 milja u
 po prilici pred, većim Nilom onih voda, nastane, te pada on-
 dje široku ravnu, koja se rjevnad Nil u 7 (sada u 2/3)
 toka particea. Voda u Nilu u stanovito doba (mjesece, prajji)
 nabaja i zemlja poplavi (holovoga, i rujna / mjesece, listo-
 pada opet osiće. Od toga prvotnija prolazi plodnost
 zemlja, ali često i elefantini (vrst gabe) i kuga. M. N. i
 u nima mnogo riba, ima krokodila (Crocodylus u Tab. 40, 28/
 i, vodenih kuma (hipopotamus, u Tab 40, 15 behemot); tlo
 egiptsko raste pamukom (byssus) lanom, kumprom, palmom,
 drugim smokom (aycom oros) i t. d. u gornjem egiptu nilo
 nekod pada i u budih kuma za gradja izvestna: mra-
 mora, porfirita, granita i ymita. Zemlja s najam Nil-
 akim pro nješana daje izvestne opake. Najplodniji i puki
 prediel u egiptu bijase iztočni dio donjega egipta [W]
 u LXX 766 u, u Vulg. I. esen sada so- surkujeh progvan, u
 kojem stanovahu 3 kraljei; glavni grad u toj pokrajini bi-
 se Raamses u LXX Pa 766 7 (Heraopolis). Najstariji i sto-
 novici u egiptu bili su Humovci, i to Aethiopci, i t. d.
 siti od Asa, Chisirci ili Egyptjani (Kopti, Pypti) od
 chiecuima i Libijci od Fatu, koji se u egiptu prvo skup-
 iše došli, u egiptu. Sekir im je bio staroskopticki, a tro-
 vstas pismo: hieroglyfsko na, pomenicik, hieratsko u
 knjiga svećenickih i demoticko u pismih 700-300 god pr
 Krista. Najstarija historija egiptiska još je maglom ab-
 tuta i kronologija u njoj u kojoj još nije utvrdjena. Po vi-
 avčinstvu Herodotova (II. 145) smali su egiptci, tridina stije-
 pasova, u prvaj bilo je 8 (po egiptickom 7) najviših bogova
 (u 30 god), među kojima, najviši Ptah, u drugoj: 12 bogova
 od prvih udjenih i u zaviak pomenutih, među ovimi. Bliže
 je u egiptu, u drugoj: 30 janaka. egiptu ovimi di na sti' arni

razgovor razgovor. Tamošnji ljudi govore stovarije z razgovor.
 stovarije. Na stovarije se u Omu (Rohopola), Menta (Mendes? kod grčkih
 prisaša = Pan, u t. dynastiji bogova: 7 planeta Mendes, nebo),
 i Atmu (Ammon?) = smrti = sunce spagore sunjskim, smrti,
 li jakosti / u gornjem chisru, Ptah (Hefestos / kojemu je bio
 spagoreti u. Chakac, i princu ženski Neith u chempise, k
 Tama sunce i mjesec. Nt, kao princu aplodijanci, i zemlja
 kao princu podrii (Ovis i Isis / bijahu također stovari
 kao bogova. Simboli ili utjelovljenja bogova Ra, Ptaha i
 Osirida i bogice Isis i Nephthys, bijahu bistrani, krasni, ko
 jim se se i živim (chris / i mrtvim (Serapis / chisre i krasu
 li. Istovaku također kao bogova razne životinje kao
 pticu Isis, mačku, mačku, psa, lavova, orlane, kobilice,
 kraguje, ribe, zmija Thermatis i druge, a po smrti u smrti
 krasivaha. Pavača gladista govore njena chisroka kao
 obogaćanje životinja medja poimi gjeram hamitskim na naj
 mizjan stupnju. U kasnije doba su chisre i kraljevom kao i
 novom bogova ili utjelovljenom bogom razgovorali iživu
 aka čast. Vjerovani sa chisre a bezsmrtost duše, ne m
 to i u metamorfozi T. f. da duša poslije smrti čovjeka
 prelazi za 3000 god. u razne životinje, vjerovani su da se
 da se tielo, poslije sudu, koji se drži u putu
 (Amisates), vjedini opet sa dušom / koja, da se tjelovna ta
 nahna pakostanija / La to njena mrtva tjelovna, sonalika
 promjenom sakrasivah. Mnogo je bilo svećenika u razne
 razrede razgovorih, vjajnih velika vlast i banećih se
 go anećih i mjestošćih: zemljomjerstvom, proizvodnjom, roštom,
 licimstvom, pjesenistvom i. t. d., oni su prinosili žrtve k
 ne od polova, ovnova a kadšto i od ljudi, sa nalyavi.

§16. Izraelu u Misiru

1. Potomci Izraeljani ili ti Izraelci progovom po njemu
 Izraeli, imena Hebreji, kako neki misle po Hebaru, I koji
 10, 24), ne vjerovatnije po tom, što je abraham došao s one strane

(= 777, na ruci Euphrata; zato je LXX 8. pred 775 = onostranac / gregorijanski
 u su u Egiptu 430 god / pre LXX samo 215 god. A oom računajući 215,
 što su fratrijski bili, u Egiptu = 430 / te, se umnožili nabrojanim
 množtvom. U stvari njihov broj preplati Egiptu, jer kad fratrijski
 ne šalje, koji nije, kao ja i asip i njegove zastupe, zato ih da
 ne tirciti i gutivati, davati im graditi. Pithon i Raemas i pyro,
 mi se. A to što su Teraski bili, više plaćeni, to su se još, nećemo
 množiti; s toga saopredati Faraon, da se njihova djeca bacaju u
 Nil (II. knj. gl. 1.) -

U knjizi o faraona Isevalii avale u Egiptu izra kojeg
 su Platon i sili, kojeg se, ne kaže. Po oblonku ekanethonovu
 i os. Plavija sačinava (c. Ap. I 14) o, istinito što kojega ipak
 i sam Isip Flavije samnja / bilo bi Tykesi / 1711 u 1712, 1713
 s izjaka u Egiptu, naveli predavili ga, gradove i kramove pa,
 čitali i postavili u kraljev Lelabija / 1711. Pen 42, 6 / Egiptu o. 1711.
 1711. uadali, na prvijerani napokon o Egiptu, bilo bi Egipt
 iati - kraljicom Tykesom i Teraskom, ptemajili, po Egiptu opit
 oblonku ekanethonovu (c. Ap. I 26) / bio bi kralj
 cimenosis svo, rečiste, quavos i berbozre obpravos u kralj
 era vada kamen lomiti, prošle da im je das grad elvarem, ba
 svi aj'icani u Egiptu, da se Egiptu fahorili, Egipt
 i kralj e visirski, ne, nadvući, onda on prođ novotvom
 iasiriskom odas u Tyksu, Egiptu su ih Egiptu gonili
 ona fratrijski ika ovis, i kraljima pomicana, natakise, i u
 Egiptu mona i Tyksu, od kojih su uzeli Tacit hist. 5. i
 i laster / hist. 36, 2 / Egiptu pak, moze, da, se u toj fratrijski
 . su, plavija iiti kralj i sili, ipa prošom q Egiptu su om
 Tykesi i oni gubavci i Teraski jedno te isto; Egiptu
 apit, a ovo je, vjerojatnije / čini se, da su Teraski došli u
 Egiptu za Tyksu, naroda njim, uo, na / Egiptu i sili? i sili?
 i sili? Teraski? / jer kad su Tykesi iiti fratrijski, to
 iiti Tyksu, XVIII / stala je pro goniti. Egiptu tra
 fratrijski Tyksu.

2. Teraski u Egiptu, i Teraski, vladavci.

puka stradati i narodom Božjim, nego li imati zemaljske pladost
 gricha (Tisic. 11, 25), nata da beom zemljake svoje i u yem probynu
 i pustinja k Madijancem gdje se oženi sa Soforom, kćerju Ragu,
 slalom (Vestimonovom Ex. 18, 1, a, cestom Hobalovom, Num 10, 20) i po
 ravi nađe 40 god. U pustinji daleko D naslada kisiroskih pjeve,
 koj samoci, u aditaji, svćenichoj, isposnavaše se chojsije
 za isparitelja narodu Israelskomu. Na kako nje sam, na
 vol, tako nje ni sam chojsije pro sebi mogao pro maniti
 žalostu stanje naroda, nego je mogao samo Bog - i Bog zbilja
 adluci pronoiti. Tada je chojsije kod gora Horeba prasio stado
 brata svojega Raguila, javi mu se Pospodinu u kupini, ko
 si je ogriem gorjela, ali, ne sagorjela, i kaza mu na
 kane, da izvede. Tuncle ve skineva pod njegovim vodstvom,
 objavi mu se kuovishova, dvojakom čudom protoreći ga na prošla
 mika evoga, itap, i ketovici se u z mije i kuku, turona u yed
 na bade gubaaa, obacu, da će na isposovati na kuce čudo, kud
 voda iz čitlu i vetaoci u krov, i puidkazi mu ctiona, sta
 njegova brata zu govornika i chojsije 80 god. star odide od
 brata... na fruta opravivši ženu s obrozanim pinom, s atrag,
 i ureta kod Horebe brata ctiona, i kojim opre u kisiroski
 Tarciona, nalesi ga neka pusti, narad, da Boga žrtuje u
 pustinji. Tarcion, ne pristaje na to, praci, uže još gore Israele
 kliciti; onda chojsije i ction opet otide pred Tarciona, i
 nastoja ga eklonati čudom, pretvorivši itap, u zmiju i ctio,
 nov itap prozice itapove večava kisiroskih, koji bješe
 takodjer tako pčirli, većanjem svojim. Na kad sree Tarciona,
 no na to još više otvrdnu, nahalo ga umekitati radovi
 Božjimi, da se probaže na njem, ne više milost, nego sreba
 Božja. Napusti dakle Bog preko chojsije i ctiona, na kisiroce
 (Ispovedivši proćamci od četvrtoga ala kisiroce) 10 zala, i
 acadja (desem flugas)

Onih 10 zala redom, se izbrajaju u onih versneih, koje se
 sastavio Aleksandor Natalis († 1724): Prima rubensunda,
 rancum fluga perunda, Tndu celase tristis, post musca nq

centum istis, Quanta presens stravit antheas, vena cruent.
Post sequitur grando, post bunchas dente nefando, Nana pag i
salem, primam nascit ultima prolem.

Prije nego će na skroz doći 10to gl., zapoviedi Bogitar i
da jagoje (ili jara) cielo, jednogodišnje na 14^{ti} dan mjeseca Kisa,
na (ekhib = klas, mjesec klasanj / žetva, koju njegovom tu putu
aba dovratka i goraji fuag / u znak izbavljenja i osušenja / i da ga
uz neke obrade s površnim klijem i dlijem ločkom, lactucae
agrestes / blageja, i pčiniše tako Trastici. ed ako ipš, noči pčbi
Pospadin sve fuivane u kisiu, a gdje, gdje kru, na pragu
govijem i, na aba dovratka, fuodje, mimo vati orata, pradijati
Pospadin **ΠΟΔΛXX πασσα**, Vulg. Phase, transitus, i ne dudo
kronika pčbi i kude. Taxon pčgibijom svih fuivane u kisiu,
fuo, fuati Flabije, koji dobi vti od kisiiraca glatkih i ravnih,
nih pakita i kalina, i uzamir sa rokom kosi i osi kane
dosi njih 600 000 sami, mukaraca osim djeci iz kisiu na d. n.
15. Kisa na g. 1492 prije pčgijaja Hristova.

Opazaka I. Ila ona, koja je Bog, napustio na kisiu, no
nastoji njeki kao fuajne, naravno a druge kao byta pčbi
tamaciti, bila su čudesa u pravom smislu; su tako da su
ovi događaji nadovezani na naravno fuajne i pčbi stva
je kisiirike, suojm, i lom i pčgikonošica, nstychom i osi kane
mi / n fm na pčbi kčgijajem fuatja i fuatja, liouli fuivane
čudesa ter ovako imali značaji naravno i fuivane naravno i
dosa ova bila su kisiircem sevidan dokak, da je Trastici
Bog absolutan gospodak zemlje njhove, jedini i pčbi Bog,
kaji sudi svim, njihovim bogovm (II kčgij 12, 12) i kčgijja ba
je poslanik Bogji. Ila izlaze na kisiirce i ovih stvarih, i
jim su davali last kčgijastvenu, neka znadu, čim što pčbi i
se tim kimi (ekude 11, 17) Kčgijja, se voda pčbi i kila, osi
zivota i principa oplođivanja pčbi i kila u kisiu
čas, kad ide Taxon da, mu se pčbi i kila. Iz kila i kila i kila
glo: pčbi, koje, mnogotvom, svojim, mnogo dodijaju fuivane. Ila
glo: rabovjeni komarci (**ΠΟΔΛXX. οκτὶς** Vulg. sci ni / ned) do

ture i zemlje, ipak u samoj orogju / proručja, nadživjela. Kad uo-
 zao dovedo u vrata / muke / gnuje LXX i avopvica / Kad proročje sta-
 , uuge marvinške / tpe i turane evolutne, koje u Misirci kao
 neigme što vati i što, lo. tureste gnuje / baginje / f. o. gudi-
 i po stoci proročju, tim, što choisije kaka, u, nebo papala ve psci.
 is tpe. su, kakuo bi kaka gromoino oradjevine, gradovi i fupkamide,
 niscim, spomenuci iile Turanone. Jedno zlo strasna, tica i gromlja,
 vina i osmo: skakuvci nebesari uniste sav usjev prije zetje,
 koja Misirci obilata imadu i tla Kilom natopljena. Uvedim
 glom: devetom, tumom, koje tri dana prije se Misircem, sunce,
 su mial najviseceg bijanstva nitova, dok, vijekost / g. nar mi,
 kaci: obisjana i, radice. Ivi ovek / g. zala nadovokano je na
 naravne prajave i svojstva zemlje Misirske. Voda, u Kilu
 kada, njeseu sifnju kasta, proročje crvenkasta i onda je narbo,
 liu za psci; kada voda Kiloh oraci, a zaostalih barak i m-
 silasija tucija, arafski el-dofka zvanin, komaraca, ima u
 Misircu mnogo, osobito proročje jeteo kad dodje proročje
 na fininista; i proročje muke z nade Misircem dodjavati po
 gore nego komarci; tpe, ptamani, a Misircu kao, u obic. u
 ietoka cesto mnogo stoke; sestoma zlu naravni substrat
 misle neki, da su p. xv. nilske baginje, od kojih gudi u Mi-
 sircu tpe osobito gte. Gumjavica, p. va kadisto u Misircu
 vedu em i dolnjem od fusirica do travnja, pri cam bude
 i, tpe na pscilko i malo. Jedno zlo: tucia dodje kad je je,
 cam vec bio zrio, dakle pocthom ocutja. Sto osta od p-
 ci, uniste strahavci, koji vise puti kao oblak dolaze u
 Misirc. Kako je tpe (deveto zlo) nastala, ne kaci, re
 u pscim, nego kako imadu dosada izbijena zla naravan
 substrat u samoj zemlji Misirc, misle neki da ga ima
 i ovo deveto zlo, a to bi bio vijetak hamir, što p. LXX
 nagovisitaju prevodac psci אֲפֻקִּי Ex. 10, 22: Tulg: to
 je, p. horribiles (= tenebrae caliginis, tmine ad maha-
 , οὐρανοῦ καὶ γῆς καὶ θυλάκων - tuma i maki i, vitar). Taj
 i tak i u vitar hamir, koji, u Misircu obicno o f. o. g. etnoj

jednaki danu i noći 2-3 danu duva, većinom sitana i nevela
duvati pa tako uzvišla sidra fukat i presuk, da sunce izgubi
svjetlo, nebo se guta gustom koprvenom i bule tamnijem dan,
nego u nas za najgriješ magla i jeseni ili zimi. A da se u jeseni
kad toga pojavu spominje samo tama, razlog je su mbo čeno upa
no gnećenje, "tama koja guta se čisire i svjetlo, koje obasja
vaše Israelske, bijele slika Božjega gnećiva i boje milosti".
Na 10to gło: svijetlo fukovaca od ljudi i stoke, fove je
fukonaravno, ne majuc' mkaone naravne fudloge i ja to
ga je sam Bog neposredno na čisire napustio. - Tako sa gla
ona bila zbiha sud Pasradnja na svib bogovih čisirekih, te
se pokazalo njihovo ništavilo; kaznjeni su bili čisireki fveko
svih malo ne stakova: zemlje, vode, zvijezda, žvotinja, na
saih dobroh i osjetilih fve onom u čisire. 5, 21: "i koud čisire se s
njim san svib fveki nerazumnim."

§. 18. Putovanje Israelaca iz Misira do Sinaja.

Narod Israelski imao se na osobiti način Boga fove,
titi i na bohe izojčebati, fveja što se pžeti zemlju obće,
nu, zuto ne ide fvaocem u Hananahu, nego skrenu fve,
na pustinji faraonskoj (sada Et-Tih) i fvaama Čvanom mu mo,
nu. Izisavši Israelci iz Ramasse-a dođoše dolinom Wady
Tumilat najfveje u Lukhoth, fve tom u Elham na, medju one
pustinje. Kojije htjede ih odavde voditi fvaocem u Sina,
ju obisavši Čv. mora. Ali Bog odlači najhvaćim fvidem fve,
ko Čv. mora voditi narod, da se fveja sud Božji na fara,
onu i slava se Pasradnja očituje svim narodom. Na zapovied
Boga Iskove, koji sam svietlim oblakom fvejavaje noću
fve Israelskom, skrenuše ovi na jug fvaama Čv. mora, te
na ravni blizu Pihahirotha (sada čdčrud) kod Balcefonta
sada Lux / najfveje ptoke medju budom, čtākah / i Čv. mo,

rem. Izgubio je faros, otvrdnu mu opet srce i podje s vojs-
 mom u pustinju u Izraelu, da ih provesti u obliku. Ovi obkoljeni
 obilovali su morem, govom i vojnom obiliskom, i provikali na Mojsi-
 ja, koji im obećava pomoć Božju. Stup kao oblak stajao je na-
 tjih obiliskih i Izraelci, s one strane mračna, s ove svjetla; a
 kad Mojsije je zapovisio Božjom pruzi ruku na more, svo-
 je ruke, u kojem se izlaskom osasi i podjose Izraelci na-
 ču između mora i voda im stajao kao zid s obje strane.
 obiliski Izraelci Izraela, podjose u jutro za njimi, ali ih
 Bog smeta razbivši im govom potokom na blizini (izp. ps.
 106, 18) i potopi vodom, koja se vrati na dno, što je Božje Mojsi-
 je na nju pruzio ruku. Tada zapjeva Mojsije i sinovi
 Izraelci Bogu pjesmu zahvalnu. Pl. 15. - Izraelci prešli su
 preko mora, krenuše s morskoga briga (s njima sada
 kao kusa progovara) na jay za stupom od oblaka i iduše
 i. danu po pustinji Ere (ili Ethana, Num. 33, 8) na pustin-
 ju vode i dodjose na mjesto krasnije Mara progvano, jer tu
 njojše goru vodu, koju Mojsije prstom u sladku, metnu-
 ti u nju drvo, što mu pokazuje Gospodin. Po tom dodjose u Elim,
 gdje bijuše 12. izvora i 70. palama i ondje stadoše u okol-
 nosti pustinji dolinom Wady Farisbah stadoše u okol-
 nosti mora, a odande u pustinju Sin, gdje stadoše nikot na Mojsi-
 sija i duona, što nisu imali mesa i hljeba i prola im Bog pre-
 gnuca i dade hljeba nebeskoga, manne, kojom su se hranili
 40. god. dok su došli na medju Kananašku. Iz Sin dodjose u
Eufra, iz Eufre u Elus, a odande / preko plodnih dolina
 khotladske i Feiranske / omedjenih s desna govom Serba,
 tom vodu vodom / umjesto Rafidin, što je bilo po svoj pri-
 lici u dolinah se - Raha i se - Leih 10. sata dugih. U
 Rafidinu suadjaše se narod s Mojsijem zbog oskudice vode,
 a Mojsije im na zapovied Božju iz stane na Haribu što
 je od vode vode i progva ono mjesto Masa i Meriba
 raonja i vodu, Valg. teatatis / zato što su se suadjali
 sinovi Izraelci i što su krali Gospodina veliki je li

§ 19 Zakon Sinajski

Proga dana trećega mjeseca (dakle po 45 dana) iprosto su Izraelci izašli iz Egipta, dodjše iz Rafidima u pustinju Sinajsku, u do-
linu sada ex-Rahah zvanu i ućinise ondje okol. Mojsije kao po-
srednik medju Bogom i narodom Izraelstkim uzadje na gori Sinaj
i obćeci s Bogom ću uvjete, ipod kojimi će se zavjet pćiniti medja
Bogom i narodom: „Kko saslušate glas moj i nćuvate zavjet moj,
biti će to moja osobina izmedja svih naroda, fremda je moja
sva zemlja, i bit ćete mi kraljestvo svecenićko i narod svet" Ex 19,
5.6. Piskavci narod na ove uvjete, pćenuć kćljine svoje i pćosvećuju-
ći, pćipreavljajuć se na sklapanje zavjeta. I kad bi treći dan u jutro
(dakle 50^{ti} pćoolis izlaska iz Egipta, gromovi zagrumisć i munje za-
sivajuć i pćosta gust oblak na gori i zatrubi truba vaoma jak, da
zadrhta vas narod. Tada Mojsije pćovoda vas narod iz okol pćred
Boga, i stadoć iz pćred gore (dćshel Musa) u ravnni, koja se
sada zove Tabajsh. A gora se Sinajska sva dimljać; jer, sedje
na nju Pasfordin u ognju (simbola boćjega i kćaljevstva pćeljan-
stva); i dim iz nje pćodigao se kao dim iz pćeci, i sva gora pće-
sijać se vaoma. Tada pćroglasi Bog zakon. dakalog 10 zapovied
(Ex. gl 20.) sam, a druge naredbe pćreko Mojsija. Narod naima
vidjovai one iznannodne pćejave na gori nymakas l'jeće natez
(u dolinu ex-Rahah) i pćostavio Mojsija svojim pćosrednikom.
Kada Mojsije u ime Pasfordinu Boga ućini zavjet sa narodom,
i kćolja od ćutue pćroćkrope ćutvanik i narod pćosvećui. „Kko
je kću zavjeta, koji pććini Pasfordin s nama za ove pćeci" Tim
i kćroć pććijem pćosvećen bi Izrael za narod zavjetni, i pćostade sp-
soban, da bude dćelnik pćrava, koja pćroććijaje zavjet. Pćoto je
narod obćeo ipćoslušnost uzadje Mojsija s kćonom, njegovim
i navi kćadabom i kćbijujam (kao buducimi svecenim) i sa 70 star-
jesina na gori, gdje vidjovai Boga Izraelova i pćod, no gama njego-
vima kao dćelo od kamena i afira i kao nebo, kad je vedro (Ex
24, 9, 10) i zatim se Mojsije sam pćopće, ući na gori i pćokaza mu Bog

tytu svatoga šatora i sv. posuda u dobi napokon dove ploče kame, na prestom Božjim s obje strane (Ex. 22, 15) posune (II. knj. gl. 19-31) Dok je Mojseje 40 dana boravio na gori, Ahon na salstange nestup, Gvoga i očavajićega naroda, sale tale z ludas, kojemu, so ku. Bože proklorise. Mojseje o tom od Boga obavise, utalvise gujeu Pospodnji, zatim sidje s gore i kad dodje blizu ohola i pyle, da tale i igre rargujevi se u baci iz ruka ploče i razhe k pođ go, kom, tale satra u frak, Ahona Ahoni i knives (3000 ljudi) dade ubiti po sinovih Levijevih, koji pravjući za njera, zbrisasi stiam sa sebe proklorise patrijarha Jakova (I. knj. 49, 5-7) i prozvani k slugbi evačeničkej postovise ga k blagostor Ah, kad prokora cindai fromiri Bože, a Mojseje uzidje opet, na go, na, gdje vidje slava Božju i boravi 40 dana i dobi na pločah (koje on sam iztara) Božom napisanih 10 zapovisdi i ponese ih sa sobom i dodje k narodu, a koja na liu presta mu svetla (7. P. - splendida fait). jer je govorio u I. spodu rom (Vulg: Et ignorabat, quod cerantur) (7. P. - rog) esset fuerat era ex consortis sermonis Domini). Onda pomoću Beestala i Ohohaba načini sator zagjstai, prosveti Ahona i sinove njegove za, evačeničkej i načini druge stvarai postarite za zagjst. Kad bi, era gotovo, slava Pospod, nja napuni sator, a osmi dan pisasi Ahon i sinove njegovi slugjin obaujati i pvanesosi žitai, koja proždre oganj, nabastki za znati milosti nabastke. Kadab i Ahia umivise, što se u sv. šator, umali eganj reprosvaiar. Israski soethovahu drugi put frasku kad Linaja, gdje sa malo ne godinu dana boravili, i pošto je Mojseje prebrojis narod (603, 550 mužkih odraslih) prodivi se oblak ignad šatora od supredčanstva 10 dan drugoga mjeseca druge 40, diu i krenuše Israski prema pustinji Sarsonskoj (napisani m nadom pred vodstvom Hobaba sūrijaka Mojsejeva) (I. knj. 18, 31-44)

§20. Theokratija.

Bož, akoprem kralj nad svom zemljom, upak se je na poseb m način objavio patrijarhom, i nažnom rukom izves Israski.

Misira i njih kao izabrani narod posebnim zavjetom (ugovorom) k
 ebi prisegnu; koji odnosi medju Bogom i narodom Izraelskim pri
 sa Izaii Ruvije (Ezdras 2, 16) proglašeno theokracijom Boga Elahim li,
 i na posebnom načinom Jehova Boga Izraela i kao takav njegov
 maj i vladalac. Iste se Boga i Izraelci medju sobom bili vezani
 kao kralj i podložnici i to po posebnom zavjetu, po kojemu je Izrael
 bio Boga jedina izmedju svih naroda, kraljevstvo svećenstvo i
 narod svet. Istost, naime bijaše svaka onoma zavjetu i the
 kraciji. Zbog toga Boga kralj Izraela, to su obilježja njegova
 i duhovna bila najvažnija i najvažnija, te je svaki zakon i svaka
 naredba protičući imala pravo karakter religiozni i obratno
 svaka duša mislijuća na koji zakon bila svedena, veliča
 stova Boga i s. j. grčki i svaka vlast i čast proističivao
 van Boga, stoga ona stoga je država radila, bijaše stova
 nja li mišljenje Boga. --

Temelj pak theokraciji Izraelskoj bijaše dekalog napisan na
 dva ploče, koje su se čuvale u kovčegu zavjetnom, i po za to
 ove sujedocinstvo (testifikatio), ploče sujedocinstva (tabulae
 testimonii), zavjet (pactum); misli ili ploče zavjeta, te se se
 može smatrati kao diel zakona Sinajškoga, nego kao
 jezgra zakona ili pravo grozice kao fruk i temeljne zapo
 mišti zakona naravnoga; ga to se se može nikad dokazati.
 U dekalogu kao jezgri sadržana se dva objava: dogmatika
 staroga zavjeta (što je naime Izraelom vjerovati); i etrika
 i. j. i. kaditi; na prvij se ploči dužnosti napram Boga, na
 drugoj dužnosti napram bližnjemu. U dekalogu data su i
 znak i njegovoga proglašenja ili njemu kasnije, ali dok se
 još Izraelci bili kod Sinaja, zakoni obradni i gospodarski služba
 Bogu javna i prošena predjela, i tim objašnjenje prva ploča
 dekaloga, zatim zakoni, koji se odnose na život Izraela i
 i javni i oživljavaju drugu ploču. Ovi zakoni nisu podpru
 ni, nego većinom dopiru daleko u doba patrijarhsko, ali
 sa sud, većinom prilagođeni i potrebama naroda, više po
 jeni, da formaju narod Izraela i zvanja njegova.

Dogmatika zakona Sinajski kaže, da je jedan Bog i Mojs 6, 4. Cij, Israele, Gospodin je Bog naš jedini Gospodin koji je duh svet, tiela (II. Mojs 33, 23, reče Gospodin Mojsu: „vidjet ću me s leđa, a lica mojeg neću moći vidjeti, V. Mojs 4, 15. na vidjesta nikakova lica, i ovaj dan, kad sam govori Gospodin na Horoba iz sred ognja, i mudac i pravodan, koji je milosti iabra Israela, a ne gleda što je što (V. Mojs 16, 17) i pomilljiv i milostiv (II. Mojs 32, 14 i razjati se Gospodina uimiti gl. narodu svojemu, koji paca i koji je jedno Gospodina i Bog naš, svoj zemlji (V. Mojs 32, 39: Vidite sada, da sam ja, ja sam, i da ne ima Boga osim mene, koji mazi na svako i dole i dole (V. Mojs 7, 25. Reče Bogu spali ognjem, jer je gadno pred gospodinom Bogom svojim) Zakon Sinajski predstavlja u svojaku slobodna volja (V. Mojs 30, 19: Prijedoci, da dadas i nabom zemljom, da sam stvarno pred nas život i smrt, blagoslov i prokletstvo, zato izaberi život, da buduć živiti i njome staze, ljubavi Gospodina Boga svojega, slušajući glas njegov i dajući se njemu, bezmetu se duša i platu na drugom, svijetu protivdaje. To se vidi iz onoga mika, a kojim umira sredi i Mojsu, iz njihovih pogrebnih obreda (II. Mojs 19, 28: na mrtvašcu ne razite tiela svojega, ni udarajte kamenih biljegah na se. Ja sam Gospodin, iz zabrane izazivati pohojnike, iz nade tugujućih, da se djeca, rođake i sroci smrti naći, iz pojave umrloga Samuela. Vjera i vjera u blaženost na drugom svijetu, nesavršena jeste, više se razvija negativno nego li pozitivno; jer se čitl $\text{V} \text{I} \text{X} \text{V}$ i p. 10, je kao njesta negativno (Pis. 37, 16) njesta pod zemljom prazno. njesta zlatostan i njesta mika, Tob. 3, 13, 17, gdje piše: Boga, no hvali (ps. 6, 6, 87, 62). Ovo se razjašnjenje iz naravi stvarnog, njesta, jer čim se više približava prieme milosti i spasenja, tim je nauk o blaženstvu i plati na drugom svijetu jasniji, što i Mojsu razgovor. Što je tajno Gospodina Boga ono je natija, a što je javno ono je naš i sinova naših na mika da bismo izvivati sa sici zakona ovoga (V. Mojs 29, 24). —

Ali isto je kraka dogmatika, to je obilatiya etika, s toga se
 objava starozavjetna i zora nacinom zakon. Zapovieda se Gaban
 Le Zoga (Deut. 6, 5, 30, 6) koja zabranjuje svaku cast Drugom ko-
 govom, zapovieda se nutrenja svetost, budite sveti jer sam ja Gospodin
 svet Lev. 11, 45; posvecujte se, budite sveti, jer sam ja Gospodin
 Bog vas Lev. 20, 7. Obrizite ruce svoje i ne mojte vice biti sveti,
 vrate. Deut. 10, 16. Sklapam se molitva rukom spominje samo
 kad prinosjenja prvina i darstine, a ispravost greha pomor-
 dan prinoske, ipak citamo, da se je molitva isce izvestivala.
 Kojeja mole se Zoga u boje na Amalekicane (Ex. 17, 16) mole se
 radi gločina naroda svojega (Ex. 17, 23) molci se sam za se, za
 lazi nalazi mitosti, (Ex. 33, 11-16), vrata ekure z'paulje (Num.
 12, 13) ipaci molci se Zoga i blagoslivljući naroda (Deut. 33) Le-
 viti prinosili u jatra i vice kad se obicavahu moliti (Lev.
 1, 10). I ene masztos moljaci se Zoga u viseme kradjenja (Kd
 doba Davidaa tri puta bi se Izraelci na dan Zoga molili, u jut-
 ro i po dne i na vice (ps. 54, 18; Dan. 6, 11). Zapovieda se Gaban
 bliznjega (gubi prijatelja = bliznjega) kao samoga sebe Lev.
 19, 17; Num. 20, 7. I to se protetse i na došljake (Lev. 19, 33, 34);
 ipaci i na neprijatelje (Ex. 23, 4, 5: etko naidje na pola nepre-
 jatelja svojega ili na magara njegovu, gdje je zalutan, o-
 pade ga k njemu. — etko pidiš gdje je pravidnik tuomu
 kao magara pod teratom sujem, nemoj, da ga ostaviš, nego
 mu pomoz; Lev. 19, 18. Ne budi osvetljiv i ne moji vidno na
 srnce naroda svojega, nego ljubi bliznjega svojega, kao samo-
 ga sebe; ja sam Gospodin; tomu se protuslovi Ex. 21, 24, 25. Oke-
 cho, zub za zub, ruka za ruku, nogu za nogu, njezga za nje-
 ranu za ranu, modrica za modrica, jer je ovo nacelo javne pri-
 da; niti protuslovi zator Skanjenja i Amalekicana, jer je
 taj zator bio Zogom predjen i zapoviedan. —
 Zapovieda se stovanje staraca. Lev. 19, 32. Coram cano capi-
 te, consuege, et honora personam senis, blagost napras-
 rabovom (Ex. 21, 2; Lev. 25, 30; Deut. 5, 14, 15); milosrdnost pre-
 na sirom akom, udavam i pivotam (Ex. 22, 24; Lev. 19, 9-13; Deut. 15, 7-11).

Paš zakon ne zabranjuje ni na žustitje: u subotu da ne radi (Ex 20, 10), ptice, da se ne zgimlju iz gricada: „nemoj uzeti majke sa ptici.“ (Deut. 22, 6, 7); nala vrsnosu, da se, nola ne zavjezu (Deut. 25, 1). Zabranyje se kumvarstvo, puteno mistanje sa prodavcu, sa živo, tjaom, laž, krivo svjedočanstvo, osveta (Lev 19, 16-18), lihvarstvo (Ex 22, 25; Lev 25, 35), kradja, ubojstvo i težkimi se pedepsani kazne; zapovjeda se, da se svaki tuija stvar. Komacine je, nala, žano, da produčava djecu i uhucane (Ex 10, 2; Deut. 4, 9; 6, 6 i. t. d.) ženitba, da bude sveta, uče se na njake, sviete; preljuba se smuću kazni, ipak se sumnjiva žena produče kućnji (Num. 5, 13), zapovjeda se poslušnost napram proglašenom i svećenikom, te se preporučuje poniznost; jer je Bog iz milosti Izraela odabrao (Deut. 7, 7, 8.) Vidimo dakle, da je sve zapovijedi zakona chojer, jeva življavao nutejni duh.

Tako se je narod Izraelu, psmenda ga je bilo manje nego itko, jiga drugoga naroda (K. kops. 7, 7) odlikovao a svih drugih izbo, kom božjim i theokreatijom, te naukom vjere i zakona i tim bio Bogu na njaki način bližji nego drugi narodi (K. kops. 4, 6, 7). Ne ima drugoga naroda, veličoga, kojemu bi bili bogovi, tako blizu, kao što je Bog naš prvi svih, molbali, naših. Posvrem tim nije bio zakon chojerje savišen i zavjetan je za svagjale; jer je dopustao mnogojenstvo, razjženitba, krone osveta, nije znao za grijete u, božtva, čistoci i poslušnosti, niti za nasebiciu, obćenitu čin, bar k bližnjemu i drugo kajeta. Tako i Hrist Posprodin savišeni svoj nauki savišeni nesavišenom zakonu (izp. eknt 5, 21, „Čali ste, da je kazano, a ja vam kazem“), te zakon, psmenda je savišen gledat na visine i svrhu, bijaše ipak nesavišen naprama savišenijemu zakonu hroćanskome. Zakon chojerje bijuje naprotiv s frajso s obredi, koji akoprem se zovu vječni (Ex 31, 16: „Kaka čuvaje subotu... od haljena do haljena“ i t. d.) i vječni, vječni i dugo visine / ipak nala bili opredjini za dva vremena imajući samo simbolično - tipično značenje tj. prikazujući realno vječnijsne s Bogom kao cilj i svrhu zakona. Kakovi su zakoni obredni i politični

bila voda, kojom su se svećenici prije službe umivali, i tu
 na je bila, ta fontana, na kraju se (Ex 38, 8); po njoj su
 oviengla. Ured dvorišta postavljen je bio sam sv. sator, čija
 konjast, dugolast, završima pokriven, 30 lakata dug / 10 "
 široka na istok / i 10 lakata širok i visok, krajima sa sv.
 strane sastojale od 48 izglačenih dasaka i završima su bi-
 le ukrasene; istočna mu je strana bila otvorena i za-
 stivala se zavjesom od tankoga platna uzvedenoga bi-
 je, skretane i liela koje. Sator bijaše odloz gotovo sa svim
 pokriven četverostranim zavjesom: 1.) zavjesom od tun. za pl-
 na uzvedenoga i od porfira i od skrelita i od crvea, i po
 njem su bili vezani herabi, ovim zavjesom bijaše pokrivena
 unutnja strana satora od zgora, i po stienah; 2.) zav-
 som od kostrieti, kojom bješe pokrivena vanjska strana
 satora; 3.) pokrivačem od koza vanjskih crvenih ovčjih i 4.)
 pokrivačem od moćnih koža (Vulg. de ianthinis pellibus) ov-
 su koži rado od morske ribe, morska krava" i ane, od kojih
 koža, beduini i danas upotrebu frane. Pored toga dva po-
 krivača bijaše kao sator razapeta. - Sator bijaše zavje-
 som od porfira i od skrelita i od crvea i od tankoga plat-
 na uzvedenoga i herabina izvezenoga, razdvojen na
 dvie strane: svetinja / 20 lakata duga i 10 lakata ši-
 roka i visoka i svetinja nad svetinjama (sanctum
 sanctorum) 10 lakata duga široka, i visoka. Ured, na
 nje do plachia u svetinju nad svetinjama bijaše altare tra-
bion, altare glatke, čvrstimi klatacimi pločami obložen, 2 laka-
 ta širok a 1 lakat širok i duga 4 roga na uglovih na-
 čini u naokolo prase klatacimi vremenom, iznad kojega su
 bila dva glatka visoka za poluge; obzgor je bio altare po-
 sloj prikolici uzveden od platna. Na tom altaru palose had
 10 / 24 vrste, mirisa savtaufas, svaki dan, u jutro i, uveče
 na ugledan miris Pasprodiu. Na južnu stranu satora
 kadionoga postavljen bijaše visinjak od tankoga platna sa
 7 grana, na kojih su bili žigci svetlosti noću i Dagnu? / na

ojasrnu patk stranu od altara krakidnoga hysa stol za
postavljanje hyslova / mensa panum propositionis / na-
 činjen od drveta setima, glatom okovan, 2 lakta dug, 1 širok, $1\frac{1}{2}$
 visok, imajući na 4 noge 4 bisijuga za nošenje; na taj stol me-
 talo se je od subote do subote 12 hyslova prerinu prob u jednom
 redu i na svaki red krakid čistoga, da bude za svaki hysb spomen
 žrtva ognjena Pasprodiva. Kad, su se novi hyslovi metali, stari
 su, svećenici poglagovali. U svetište nad, svetišnjami samo je
 samo jednoga dana u godini veliki svećenik plazio, hysa hoveg
zanjstni ili ti hoveg sujednostrota, načinjen od drveta setima,
 iznutra i izvana poglaćen i obzgo mu zlatni pinnen, u na-
 obliku $2\frac{1}{2}$ lakta dug, $1\frac{1}{2}$ lakta širok i visok. Na 4 ugla
 bijanja mu 4 zlatna bisijuga, kroz koje, su bile prouicene
 ipoluge za nošenje, a ništa se ni rad vadila. Poklopac
 פִּתְיוֹן - profutatorium / hovega bijas od čista gla-
 ta, a na kraja ipoklopacu bijas 2 krcaba zlatna, kroz koje, su
 krcabima zahlanjati ipoklopac, licem bili okrenuti jedan
 prema drugomu i prema ipoklopacu. U hovega zanjstom
 osum plvca zahova bila je zlatna prounda / Hebr. 9, 4. na-
 prunjena manne, stapi chonov i kasnije prokraj njega bilo
mašuto ptochizije (Deut. 31, 25) Kad hovegom i, nad
 ičili krcabstimi quikuzi se oblak (šekinah Lev. 16, 21)
 sjajni simbol, nagovesti Božje. Stvari potražite je, u
 sator, narod, nagovorom chojijem darova, radošću,
 obilato. Pošto je za 7 do 8 mjeseci sve bilo gotovo, prou-
 cen li sator Božje, čije je veličanstvo sjalo, u oblaku i
 sve napunjavalo.

§.22. Svete osobe.

Prije chojije glave poudičke bijanja nijedno, sve-
 ćenik; nego prvobit zanjsta, koji, učinu Božje i Izraelu
 chojije za zapoved Božju ništa prvenasa / koji su
 se gata morali otkupiti od kluzca, svećenike II. Mojs 3;

vi u starom zavjetu, da se o mladju osim svagdašnjih žrtava žrtvuje
prinosi po dva telata, 1 ovca, 7 jaganjaca godišnjih, drvenih
brašnom i naľevom, to su kao žrtva paljenica; i još 6, tomu
jagac jedan za grish. Početke mjeseca najješćivaci su svećenici
trubci i svatko truba, čim je ujedno utvrdjeno brojene mjeseca
O mladju nije bila radnja zabranjena osim o mladju 7. mjeseca,
kojim je počinjala građanska godina, taj je dan bio praznik, što se
je najješćivac trubljem p pog zato se je i zovao spomen truba
(memoriale clangoris) dan truba (dies clangoris). -

II. Praznici su godišnji a) Praznik vagana ili ti praznik na spo,
men ovolodjenja iz roblstva kishovka i izbaľjenja prvotnaca Izrael,
shih od smrti prolazom (= Πῶς) ugnjela kishovka mome domovnu
Izraelu. Ovaj praznik bijaše ujedno početak žetve, a zove se i
praznik prinosil bljehova (Πῶς festum agnorum) jer su
Izraelci duže bili sedam dana jesti privena bljehova čim
žetve razmanoga jagujeta (znacjenje za ovaj praznik još se je
tišnji dan praznika (16. itisama) prinosio snop (jsemeni i pr,
na od žetve i jaguje godišnja s minhom na žrtvu paljenicu i
se je žrtva počela. Prati dan u osmini prinosila su se pr
Izraelci i žrtve za grish. Robstva radnja zabranjena je bila pr
mo prvi i posljednji dan. b) Od 16. itisama brojilo se je 49 dana
a 50 dan (2. πεντεκοστή. Bisl. clp. 2, 1) bijaše praznik od sed
7 sedmica praznov, praznik sedmica (festum hebdomadam,
Svethovao se na hvalu za obavljenu žetvu, pa se zato iz.
praznik žetve. Na taj dan prinosila bi se i dva privena bljeha
s kvascem kao privena od novoga žita a zato se je i zovao dan
privena - kvasca pa se paljenica i žrtve za grish s naľevom pr
nosilo na taj praznik. Po mjerju nještih su ataan i židovski
kobina svethovao se ovaj svetak i na spomen zakonodavstva Iz
najshoga. c) Od 16. - 22 dana mjeseca Tishri, a osam dana praz
nova se praznik sjenica (festum tabernaculorum), je prvi i u osam
dan bio je odmor. Bio je praznik jesenski na hvalu za probanu
rod zemaljski s gumna i je kuce, odakle mu također ime
praznik berbe, a njemu se je taj praznik praznovao (to mu je bio

133

faša glavni i na logjnu spor. en futo. uniu. i razne po fusting, gdje
su pod i tator, gjenicam stanovali, jati an ova sedmice i wyatu post
jineomni naingamni od grana frama i vrbouk, odalle mu i me
okroznjia (iv. 7, 2). Praxnik byaie fun. radosti i veselja, jato se zove
fraxnik najvies i blagdan kart. i kart. v. Laronom elijajevom byaie
za svaki dan u sedmici toga fraxnika visi zrtava zapovidjens
nago li za druge fraxnike, a, tomu su krasnije dodani i drugi obse
di, kao: naljevanje vode, cepljane iz vrata Siloa s moshom u fjeva,
njem (psalama 113-118), karsvellenje zenskoga dvozieta s plesom i
pfjevanjem (psalama 120-135), obelajenje oko zrtvarka s palmama
u kuhama i klicanjem, krossanna. Praxnici fraxe, sedmica u zje
nica goou se zbori (festa conventuum), jer je na ova tu fraxnika
svako muško u narodu Izraelskom bilo dužno pokazati se pred Bozom.
Bozom. d. Dan umira I tu dan puce fraxnika sedmica iiaie
dan umira, oviscujia (10 I. vii - dies expiracionis) / fraxnik u koji
je bilo zabranjeno, svako djelo i jelo - jedan postni dan u godini.
U taj je dan sve sluzba Bozja obavljao sam vel. sacienik. Umro
si tielo svoje i obukavsi obicno biele sveceniško odieo, uzegao
sebe i za dom svoj jurea za grick i ovna za paljenu i dva
jareca za gricke naroda i ovna za zrtvu pfaljenicu. Za ova dva
jareca baci vel. sacienik idriak, jedan Pasprocina a drugi idrije,
tu. Po tom zablta iurea za gricke svoje i jareca (na kojega nije
prao zdrick skracela) za gricke narodne i udje s kadiionikom i
s kadiom u svetinjju nad svetinjjami; ostavivsi ondje kadiionicu
vrati se po ku od zablano ga jurea i jareca poškropi pratom
jedan put prama kadiofra od kocijega zavjetnoga i f puta
prama domu pred kocijgom; izisavsi iz svetinjje nad svetinjja
mi u svetinjju, pomaga kralju pogove od oltara kadiionoga i f puta
altara odzgor poškropi; sto vrini i na altara nyjednom. Im obre
dom acisti se svetinjja od neistote i od pfrestupa sinova i nar
lovia. Vel. sacienik u dvozieta pred oltarom metnu obe kutie, na
glavu jareca za etzagela adredjau, kojim symbolickim fvlasu
njem putu pfrenese na jareca, sve gricke i pficestupe, naroda
Izraelskoga, i po, tom predla jareca cvojaku, koji ce ga odvesti u

gustinja, drzavu djavolovu, za zmlu da se i crasli sivi čani od
gusta tuma i drugi usi gahlon jarac spravljeni ličba izvan sa,
toca i, te cisti. Napokon vovisnih opravoi opet, tielo svoje, obuci
se u voje svetsano adielo, na dva avna za sebe i za narod prona,
se u žitva pafjenice i salo od žitava zapati na oltaru. Osmo
mogu toga go se, udan umira iliti sivičnyju prinase / pro
pridaji židvorkoj priji vrasenje / žitva pafjenica : i. telo, tavon,
i / jaganyaca : darom i i jarac kao žitva za grish.

III. Kao što se je period 7 dana subotom i period 7 sedmica po aznitiom sedmica dvorčavao tako i period 7 godina, godinom subotom, godinom za odmor zemlji; zato se ova godina izove subota Pasprodnja. Kao se godine nije snijelo sijati u polje ni recati u vinogradu, ni žeti ni brati, nego što zemlja rodi sama od sebe za proćivanja svoja, ona da bude hrana i bogom i ljudi i m prajstima. Na 7 raznih sjajica ove godine čitao se je žubor, vesela, narodu razupljenoj pred Pasprodinom Bogom i drugovi se nissa uživali, fremda se nissa ni ophusitali. -

Posle 7 subotnih godina isticila je godina jubileja, steka t. j. pedeseta, koja se je na dan očišćenja najveselija, sa trublenjem u rog, odabla. što znači trublenje, i, g. m. Roim onoga, što je bilo zapovijeđeno za godine subotne, i osu svi robovi roda hebrejskoga puštani na slobodu, polja sva i kuće prodane, vraćane su vlastnikom, dugovi se otpuštali i duginikom zbog dugova prodanim, davala se sloboda; stoga se zove godina opuštena, godina slobode.

S. 24. Intro.

I. Pojam i stvar. Šetva se prinos spolašnji, zakonito
 u sedjenjima se stvar cista ili čist, mjenja ili unioštise po
 zakonito službenika. za priznavanje najvišega gospodstva Bož
 jeza nad svimi stvarima. Šetva se שֵׁט prinos ili הוֹנָה
הוֹנָה הוֹנָה, šetva se u ovom smislu, ili נֶחֱמָה, הוֹנָה dak,

pro anđela, dolare samo u kutnom choj-gyawa; adedjen...
i gnušne nehotične, nčinjena iz neknanja ili iz slabosti...
ipak bila među žrtvama za gnušne i žrtvama za priredup, on u...
je ta različna sastojala, ne zna se pravo. Po svoj prilici žrtve za gnušne
primosile bi se za očišćenje od gnušha kao, takovih na krovu...
li nčinjena nehotice ili u neknanu, a kasnije bi ih se čovjek dozji...
tio, u nebi se žvota... očistio; a žrtvama za priredup očistio...
u čovjek od gnušha, kojimi je priredio prava Bogu. Žrtvi ili ohr...
yme dakako nehotice ili u neknanu i kojimi je, sam u gnušha...
na žrtveniku, i toga je bila i timi žrtvama spojena zajedno...
Tina / satisfakcija / to ili, realna ili, naknadna; ako bi priredup...
nije bio materijalan nego samo i teozofijsko-moralan (n. pr. 4...
ubavena i kod otvorenjavanja krovica) onda, se zadovoljstina č...
bila samo Bogovj. pravdi. Kod priredupa jednih i drugih žrt...
na ima jednakih obreda n. pr. da, se, samo propisani discevi...
na altaru sakreću, a ostalo maso priredupa saccinimom, a...
javnih žrtava, gdje se je ostalo maso imalo sažguti i revan, ta...
kora; a ima i, različne, u obredih, tako kod javnih žrtava za...
gnuše, njihovom bi se krvlju žrtvi proškopilo napram...
nji, njih, svetinjami i namakali, rogovi na altaru tradicijom...
a ostala krv izlila bi, se na podnožje altara. Ujedno me, i...
priredup žrtava za gnuše, krvlju njihovom bi se namakali...
rogovi žrtvenika za prajenje i ostala krv izlila se na po...
nožje žrtvenika, upravo kod žrtava za priredup...
krvlju bi, se njihovom škropilo bi, se oko žrtvenika, u naos...
to, još bi, se žrtvi za gnuše dodavala $\Pi \Pi \Pi$ a žrtva...
priredup primosila bi se tek nji. / Žrtve zajedno לְעֹלֶת
"Žrtve, sacrificia eucharistica i pacifica" primosile su...
zajedno za dobrostanu mitost ili da se dobro kakovo isto...
dobi i ili da se žrtvit izvrši. Za ove žrtve mogle se, u, upo...
tristiti i žrtve: jagnje, kozle i ovce. Čuv od, javnih žrtava...
iznosila se oko altara. Tako na drubu, bubrezi sa masom,
masica na jetrik sa salom i tusti, rep od ovaca, to se pratio...
na žrtveniku, a desno pleće i grudi Boga obitunjem priredup,

dobivali su svecenici; od ostalog mesa nameno bi za kucanje gostu, na koju bi prao robovi, udovice, sirote i ubogi 4) Žrtve posebne; ovamo spada a) žrtve zavjetne ili to ugovorne, što su prinoseli oni, koji bi ugovore činili: kroz žrtvu na dvoje razicpane prolazili bi ugovornici, kao da hoće da kažu: tako se onamo dogodilo, koji prekine ugovor. Ugovornjaci bi posle obično privedili gostu ili barem ušli u sol (odatti) factum salis, zavjet osoljen (Num. 18, 19) b) kod očišćavanja gubavec prinoseo sa se dve ptice: vrabe, od njih se je jedna naklala nad zemljanom posudom punom vode, piva, a druga živa s drvom cedrovim i crvenom i hisopom i a) mčila se u kroz naklano ptice pomiješanje s vodom i pustila se na slobodu, a očišćenje u hisopom i putu poskroplje. Sedmi dan bi očišćenje gubavac sebi obrijao dloke na tisku i okupao se u vodi, a osmi dan prinio bi jednoga jaganjca za žrtvu za grih i jedan leg ulja kralja jaganjca i logom ulja namakao bi se gubavcu palac na desnoj ruci i nozi i ložnji des uha desnoga. Nakon bi se prinela jedna ovca za grih i jedan jaganjac na paljenicu oba sa mirhom. Mesto, ova posljednjega mogao je siromah doprineti dve grlice ili 2 golubice; višputa davao je bogataš žrtvu za siromaha. - 5) Žrtva crvene gurnice; sacrificeum rufae; gurnica bi se naklala u vodu, okola i sol, i rik bi kralj u njenom poskroplju vodom i putu naprati, a zatim i onda bi se gurnica s drvom cedrovim, hisopom, i crvenom sakrila, a pepeo spaljene gurnice s vodom pomiješan upotrebljivao bi se za vodu čišćenja. 5) Žrtve izekrine, prinosele su se od žita, brašna i kvasca, puno na drugi dan vama prinose se, čim se u vodu i žrtva i žrtva za osuđivanjem čim se u vodu i čim se od žita i vna što bi se izlilo kraj oltara, kojim bi se dodavala sol i ulje. Uve žrtve nekruve nisu se samo dodavale. U žrtvi vama kruhim, nego se bile za sebe prave žrtve, to bi se i u vodu spalile ili samo diel od njih 17778 memoriale

spornost a ostalo dalo bi se uočiti.

IV. Ideja o moći krta. Krta ima temelj u tom, što je čovjek svestan svojega grieha i neizbježnoga i neizbježnoga očistiti se od njega. Grichom se odvojio od Boga, pa je više od straha naglo iz Gubavi krio, da se oprosti toga neuretnoga stanja i zato nastojao oprostiti se grieha, što može samo smrti obiti, jer je kako kaže sv. Pavle i Rim. 6, 23. plaća za grieh smrt. Nije bi čovjek namože sebe krtaovati, pristao bi na krta; osim toga kako po neću Propovednikovo (7. 31) nema čovjeka pravedna na zemlji, koji bi učinio dobro, a nebi griehio, krtaovanje nije jednoga čovjeka nebi moglo očistiti od grieha; zato je bio čovjek krtačen drugu nevnu stvar: naprimer prikazanje Krsta Krsta, nevina, Hebr. 7. 26; 9. 14. i. njemu sebo krtaovati, da ne tako barem simbolom označi, što bi bio imao čovjek sam krtačiti. Suproti ljudskim krtaom u nepravdu Bog je potvrdio, razvijanje ljudi krtačima, svi oni, kada je Abraham namienio Krta ovcu. I. Mojs. 22, 13. Krta je pak krta se zakonom Mojsijevim propisuju krtačanje krtačja navodi se u II. Mojs. 17. 11. i. jer je duša tiala u krvi, i ja sam vam je dao i. krvi, da na oltaru njom čistite duše svoje, i kro da bude čistilo duše sa tim je u savetu zakona jesti kro. I. Mojs. 12, 23. jer kako se grieh radja iz poćuće. I. Mojs. 1, 15. i. a kro kao na vrlo izviru duše, koja je u krvi, zato se na kro kao na vrlo i jedinstvo grieha odradjuje predsto po pojedbanstvu sv. Pavla: "bje projev krvi nebiu oprostjenje". (Hebr. 9. 22). —

Krta starozavjetna nisu po sebi ili ti svojom moću oči, iavale od grieha niti se očisćavale u krvi, realno, nego samo pokonito, legalno, a to se činilo, što se bile predstava, kojima se budila i održavala želja za budućim očisćenjem kao symbol i tipu one Krta, koja je primato utjelovljeni Krist, koji je kro kro usao jednom o krtačja navodi oću oću. (Hebr. 9. 12), koji je bio izabijen na kro, i okonja na kro, i njom ranom mi smo se izmislili. 2. 55, 5. —

§ 25. Bogoslužje privatno.

Bog je Hebrejem dao za privatnu njihovu život mnogo uredb, koje kamo smjeraju da se oni u svih okolnostih života, npr. gladanju i da se odvajaju od drugih naroda. Dvama spadaju 1) razlika čistih i nečistih stvari i dopuštenih i ne dopuštenih jela 2) čišćenja 3) novjeto, 4) prasego 5) blagoslovi i prokletstva 6) obredi pogrebni.

1) Kao što je pas život Izraelaca bio zakonom podvrgnut, tako je i jelo njihovo i pilu. Kao stvar nečistu mislu smjeli jeto a) njeko vrsta ptica izbrojene u Lev. 11. 13. ss. ~ Deut. 14. 12. ss.; b) što živi u vodi a neima pera ni kiske c) životinje četvero noge, koje su napredivale ili ne rade poduprte i izdvojenih prstaka d) stogod gamiše, ako i ima krila i ide na 4. noge ali neima dva duga stegna, kojim i skače, kao što ima n. p. skakavac. e) svako jelo i pilo u posudi i svako sjeme namočeno na koje bi pas stao nečisto, životinje f) svako jelo i pilo koje je u sobi ismirućega ili umrlo u čovjeka nebo bilo pokriveno privlačenim proklopcima. — g) sve što je bilo izvolom pasve, čemo h) jare u mliječju njez majke kuhano. Prva jela Hebrejem nedopuštena bila su: a) krv b) životinja od 2. zvijerke raztrpana, jer je krv u njoj ostala c) solo po visokim mračica po jetrik, bubrezi i solo oko njih, i ovi su tu isto jeli, jer je sve to bilo posvećeno oltaru. Razlog pak razlike među čistim i nečistim ponjeto je u nutaršnjih ustrojevih. Životinja je buduć nekoje neudrave ili da jelo ne posvobno ili se od naravi grube čovjeku glavni je razlog odvajanje Izraelaca od drugih naroda, kao što čitamo u Lev. 29. 25. 26 „razlikujte stoku čistu od nečiste . . . i bit ćete mi sveti jer sam svet ja, Gospodin, odvajite vas od drugih naroda da budete moji.“ Dvama te uredbama o jelu i pilu možemo pribrojiti i post, koji je bio zapovijedan na dan čišćenja

2.) Po zakonu Mojsjeva očista su a) gubavci b) kometa-
 sje i c) tko izmuče sjeme kada opava, ženova mukar
 i zakonito... d) rođila po porodu sina sedam dana, po
 porodu kćeri 14. dana e) žena koja ima tečnje krvi li
 vreme f) tko se dotiče mrtvaca ili strva, grobu ili ko-
 stih mrtvačkih i tko je bio u sobi umirućega ili umrloga.
 Tko se dotiče nečista, postao je nečist. Uvijekova tyelena
 nečistoća izlučivala su nečista od svjetinje, pače i dru-
 tva ljudskoga, dok se nije očistio. I bile su nečistoće
 jedne vrste, koje su se uklanjale pranjem i skropljenjem
 vodom od žutice crvene i prinosenjem žrtve: kao n. p.
 u gubavaca) druge su bile manje, koje su se samom pranjem
 uklonile. Pranja ova, iliti puštanje neimaju toliko adras-
 tvenih vrsta, koliko religioznih; neka bi se naime šuro,
 elci, sjecalo da im je život nečist, griesan, ali neka gledaju
 da se očiste; zato nečistota najviše dolazi od oje dvije vrste
 ljudskog života: rođenja i smrti.

3. N. A. Vjetništvo, kojim se pobudjuju bogoljubna vje-
 čanstva i posjebuju religija. Mojsije je pridržao iz starin
 običaja, pa naložio, da bude svatko vjerman u izrečivom
 učenju razjeta ali nije saradovao na govaras du čim su
 vjete, pače je dozvolio, da se razjete mogu otkupiti.
 Razjete su bili ili pozitivni, kojim se je Bogu posvetila
 stvar, životinja ili osoba, i koji su se mogli otkupiti
 osim životinja za žrtve sposobnih, i osim anatheme
 (נֶזֶק־חַיִּים) kojom su se pojava, životinja ili ljudi trodokom
 opasni pravedi običaj. neposredno posvećivati, što su
 je trebalo, natiti. Razjetom negativnim obvezano se je
 tko se hita udržavati od stvari dopuštenih; takav na-
 jete je osobito o nakirestvo, kojim se je tko ovezao
 da će na uvijek ili za stanovito vrijeme, 30 dana, udržavati
 se od vina i svakoga pića opojnog, da se neće škorniti
 mrtvačnom i kose da neće sebe strići.

4. Vozjete je srodna prisega kojom se ili samo istina

posvojdočuje (asseruatorum) ili obećanje potvrđuje (prae-
s. orium); prisere se još obično dodaje zakletva, životnom je
kovićim ili svojim, životom ili oltarom itd.

5) Ušak molitve, za drugoga je blagoslov, koji je i tu
osnovna duvaka kao baština; tomu je protivno! - klatin.
koje je bilo grobno, kad bi ga Bog nad kim ili otac nad
sinom izrekao; ovakovo se prokletvo u nekih psalmu
izričije na ljude opake, da ih stigne prava osveta
Božja. Po zakonu Mojsijevu osim blagoslova oćinskog
i kraljevstoga, osobito je moć imao blagoslov svećenički
jer je Bog obećao, kad budu svećenici prizivali ime
njegovo na sinove Izraelove, da ih i blagosloviti. (Num.
6, 23.)

6. Obredi pogrebnici. Umrucio naredio bi da kuću svoja; domni
disponere Iz. 38, 1; t. j. učinio bi oporuku, umetnuo zatvoriti bi
sinovi i prijatelji oći. Mrtvo tielo bi se opralo i umotalo u platno
i tada bez mrtoričkoga kovčiga zakopalo u grob. Takav je po-
nimu bio u Hebreja kao i u drugih jućinih i silićnih naroda
toga i pokušavala se raznim, razjuskim i rasi. Posle pogreba
priredila bi se gostba, karmine, što se zvalo; i neba za utru-
ila časa, za utjehu; panis ad consolandum, calli ad conso-
lendum Jer. 16, 7.

S. 26. Zakoni politički.

Uredbe političke i građanske.

Još smrti Mojsija, posrednika, medju Bogom i narodom
i abrahim, vlast njegova nepredje na Josua, koji
oomu kao vojskovođi bio samo zadat da prebije
Kanaanke, nego na velikoga svećenika kao rimjstina
Božjega. Za razpravljanje manji stva i saba koga
iz pojedinih plemena bratstva i roba poslaure; i
jeine; koji se ujeno i svito biti sudci narodu tui, roba

oari sačinjavali su u pojedinik mystik mystno vici, a u skup-
 ljeni iz cijele zemlje iz cijele perzije narodni sabor, pred
 Otačojini sad narod. Ubag theokratije svjetovno je sud
 karnio i krionju vjersku (grick) raznimu pedepsami —
 Theokratija smjerala je Isralce što više odvojiti od drugih
naroda, kako sačuvaju od poganskih običaja i ostane
 narod theokratski; al opet im nije branila upravo svaki
 saobraćaj s narodima. Na ono odvajanje Isralaca od pogana
 smjerale su zakoni: a) čistih i nečistih stvari i dopuš-
 tenih i nedopuštenih jelik b) kojimice u Isralaca uode
 običaji posve različiti od poganskih n. p. da ne oblače haljine
 tkane od vune i od lana zajedno; da ne oru na volu i
 na magarcu zajedno; da ne žu u vinogradu drugoga nje,
 merno: I. Mojs. 22, 9-11; da živinčeta svojega ne pultaju na
 živinice druge vrste, da ne razijavaju njive drugom
 sjemenom. c) država Isralcka osnivala se na paterstvu,
 koje je trgovinu i saobraćaj s inostrancima otiravalo; d) zabran
 s drugim narodima s Hananecima; sa svećenitima e) zabrana
 ženito se kćerki od drugih naroda; naročito od Hananaca
 Udobaji građana Isralckih bijahu medju sobom uređje
 a) zakonom kojim se zemlja u Boga kao vlastnika patri-
 arkom obćana imala jednako podieliti prema broju
 imena medju Isralcem kao nasljednike i nastupnike b) na
 kabitu života ljudskoga šćalali su zakon odnarde / pristali
pristali i krvna psveta. 2) na kabitu (vlasti), vlastništva
 a iurno sa zakoni izdani, kao n. p. da se od Hebrejina ne
 truze kamate, ka urajmljeni novac, da se dugovi ne ulje-
 vivaju godi, se subotne, da se ka zalag neuzima kajagod
 stvar po volji, da se najamnika plaća neurtice, da nitko
 ne ima dvojake mjere, itd. —

U drugom dnuine tlu svake sedme godine predusretalo se
 šćtost gospodara i odviše velikom isisavanju i tim
 korenjenja tla. Uvi zakoni ujedno su istačali ude, i theo-
 kralijsku, po kojoj je gospodarin Bog vlastnik i gospodar

i kralj, ve zemlji, a Izraelu samo njegove zakupnine v razjurni-
nici. Vsa ideja oživljavala se je tim što su jihovi posvećenici
soli proemii, sve province i desetine.

S. 27 Zakoni medjujućih življenj je porodično.

Staro ^{rodovnja} običaje ženitbene, kakor je Mojsijev Izraelcem istina pridelan
s bog tordine sreča njihova, kakor tako Izus f. Math. 19. 8. / ali
ih je ipak nečisto stegnulo, ublažilo, kao n. p. zakonom, da kralj
neima mnogo, zeta f. Deut. 17, 17, oca svećenik da ima samo
jednu isto djevojku, zabranom ženitbe medju seodnisi
do drugoga koljena, zabranom ženitbe s narodu a nathe,
matisanima. Zaručnica bi snubio sinovom domaćin
s privolom brata zaručnice. Trije ženitbe ugovorile
zaruci, darovi, cura za zaručnicu do druge usluge koji
su se imale učiniti, roditeljem njezinom. Ženitba bi se
slavila svečano i javno. Kćeri koje nemaju brata bile su
nasljednice, dužne bihale udati se za čovjeka svojega
plemena. Da se ne umanjuje zeta za djevoicom veoma
koristna za umnažavanje naroda, potvrdo Mojsijev običaj
f. jus leviratus / po kojem kad bi tko umro bez djece brat
njegov bihale dužan oženiti se udovicom nejestom svojim,
da podigne bratu svojemu djecu; jer prvi, s m ove ženit,
bi bi upisan na ime pokojnoga brata i nasljedio bi
njegovu imovinu; Mojsijev je ujedno propisao što se
ima ženiti djevoicu, koji se nebi htio i, ženiti nejestom
udovice bez djetinom. Uzjebacinstvo t. j. obličanje
tudje žene ili djevice ili udove nejesto bez djetne
kaznilo bi se smrću. Na obranu svatosti ženitbeno
smjerao je i zakon s ljubavnoj sumnji; lex de zelotypia
po kojem je magas muž dato sumnjivoj ženi pravo, soču,
nika piti gorke vode, da se ogleda njezina nevinost
ili krivnja. Već ženitbeni ukinuo bi se smrću s krivom
zarpućnom f. libello repudiij. Sinovi provinci imali su velu

vlast, od ostalih sinova, paće vlast oćinisku nad njimi; dva su dila dobivali od baktine i blagoslov otac; od svećenstva trebalo je da se sakupe. O obitelji obitelji pripadali su robovi i robinje. Robstvo u majstarije već doba naredno Mojsije je mudrim i zakon ublažio, tako da je stanje robovom u Hebreja bilo mnogo bolje nego u drugim narodima. —

§. 28. Događaji naroda Izraelškoga od odlaska njihova od Sinaja do smrti Mojsijevе.

Izraelci otišavši s brda Sinaja, učinivši okolna mjesta, gdje Bog zbog tuge naroda na terkošu putu sarenje krajne u okolici, pa se ono prozvaו הַטֶּבֶרָה / Taberah, ogorčelo. / Bulg. incensio. Na istom mjestu ogradio ih se marna, dobivši na molbu Mojsijevu mnogo propelice, a Bog pustio pomoć na one, koji se polakomili na meso, i od ukopa pomoćnik proroka se ono mjestoקִבְרוֹת הַחֲטָאִים / kibroth hattawah. / Bulg. sepulchra concupiscentiae / Kriemulda Izraelci od grobova poruče došli su u Hazeroth קִבְרוֹת הַחֲטָאִים ograde. To stadoše vikati Marija i, krov na Mojsijevu radi kene Cenkוֹשִׁית / Bulg. etiojissa, / kaju bješe ures; Ali Marija budikānjema gušom, zato postade narod, u Hazerothu zdanu, dok ona ne travi. Ulatle odoše preko pustinje Farana na među zemlje Hanaanske u Hades / Barna / odakle Mojsije porie 12 ljudi da uhode Hanaansku; Had se uhode poslije 40 dana. Datise pobunise narod, dok ga Josue i Haleb, arabud nte, i avahw, / a mrmjanje naroda svag njegov se Gospodni; y njew njegov utisak Mojsije molitvom; sa svimi tuncu Gos. padim, / a i se pomriče u pustinji svi koji su naveli 40 god. osim Josue i Haleba, i da se djeca njihova 40 god. lutati po pustinji. Uza po to kusaše njeki prodrice u zemlju

občanu, ali ih Amalekovi i Kananejci razbiše i ba-
ciše tja do Horme. Medjuto Hora levit i Dathan i
Abiron / od plemena Rubenova / mučno podnoše
starješinstvo Mojsijevu i Aaronovu, digao buni naprati-
ma theokratiju / pa stoga zemlja buričavila i ove njihove
pročudne. Zatim bi opet svećenstvo, Aaronovo potordjeno
tmi, što je palica njegova na kudelnu način procvatila, kje
se je potom razna nepokornim čuvala pred pojedina-
stom / u kovčegu i svjetnom / izpor. / Hebr. 9, 4. —
Dvije su od prilike godine minule o izlaska Izraelaca
iz Egipta do dolaska njihova u Hades. Istom su još 38
god. boravili u pustinji faraonskoj. Iz ovoga doba u
sv. se pismu o ničemu ne izvještuje osim o darovima i na-
ljevih u pustinji, o pevinah, o risah i plavik u pustinji na oku
Ostarih od kraljeva / IV. Mojs. gl. 15 / a tmi o dokazih svećen-
stva / IV. Mojs. gl. 18 / o pustinji crvene pustinje i o vodi sile i oavija
/ IV. Mojs. gl. 19 / a svjet theokratski bio je obustavljen, a tmi
njegov varijski: obnavljanje propustalo se / Jos. 5, 6 / pustinji
su prestalo / Am. 5, 25 / i tmi je odbaceno i raspršeno kraljevo
Jehova mannom i kraljevo, vodom. Glavno, naime, mjesto škole
Izraelkome ostalo Hades / I. Mojs. 1, 46 / dok su pojedina pl.,
mimo škole po pustinji, a Mojsijev sa svjetinom polazio.
Odatle što su se Izraelci odvojili od svjetine, mnomo razumjeto
idolopoklonstvo njihovo u pustinji, o kraljevstvu kraljeva
24-25. Prooga mjeseca 40. godine poslije izlaska iz Egipta
skupio se opet u Hades / Num. 20, 1 / gdje eharja, sestra Mojsi-
jova i Aaronova, 125 god. stara umre i bi ukopana. Medjutim
bješe malo na sv. odbaceni narabtaj i mnomo i iradio se novi
narabtaj, kojemu mnomaznemu Bog, ludom dade vode, preko
Mojsija, pa kako su ovaj i Aaron s nestajljivošću niko napourdaji
u svemogućstvo Božje ovdje / odatle imo mjestu מִן הַיַּד
agua contradictionis, voda svagdje / pokazalo nebjekni onaj put,
tmi u pustinji običanu. Kad su Edomei i Moabej Izraelcem bea-
priču preko njihove države, odlučio ih običati, skrenuše
dolinom sada Arabah evanom i učinio školu kod buri. Hora

gdje Aaron 123 god. star umre, a nasliedstvo ga dođe svećenikom
 sm Elazar. Pobjedivši jošte Izraelci onogde ili okoro na togo
 Hananejskoga kralja Ahabaskoga, dođe napram Crv. mora
 / zabljeva Helanskoma / a na tom putu pusto Bog na narod
 viedu na njega i Mojsija, vatrene armije, i Bojnik omage po
 mjesto, a kad se narod pokaja, naciše Mojsije mjedene
 armije / tip Krista stradajućega i na križu podignuta po
 sarnik njegovih reči u Ps. 3, 14 / i metnu ja na motku
 i koga god ujde armija, on pogleda / s njerom / s armijom nje
 temu i ordravi.

U biluric Izraelu iztočnu među Idumeje, dođoše ku goru
 Ebarinskima u zemlju Moabsku, koje su imali točnije pu
 stiliše kao Idumejce. Preuobi preko potoka Arnora, stadoše
 u zemlji Amorejskoj; kad kralj Schon ne pusto mir u to
 rešio preko zemlje, kaju yčnu Amoreji oteli Moabce
 u nastalom ratu pobjediše Izraelci Schon i drinu u
 njegovu sebi pokorise. Tako uradiše i Ogom, kraljem Idume
 i Amosima u Ednuu. a potom stadoše Izraelci u radnju, u
 42. okol u polju Moabskom s onu stranu Jordana napro
 Jerikomu. Balak Moabski kralj uhoativši ojeru i kady i
 proto Izraelcem ali neurdajuć se u boju nusi ih dovesti Balak
 vraća se u Mesopotamije, da Izraelce prokune. Balamu po
 rastupio andeo, kojega vidje magarica njegova, ali on si
 magarica kula na tle i bježa Božjom molu progovori glasom
 čov, ejim i ukori Balama. Tada i tvari Bog oči Balama
 i on vidje andjela, koji kaza vraću, da iše svojim peti
 i da govori one samo, što mu on kaže. Balam uođen na
 ovu Balamu, zatraži na vra Fuga, naprosto na vra F
 yora, sukijur i jesti da prokune, i bogogovore i moć i
 daki i pade po nadatku Božjom proreči i dođe i kady
 / II. Koj. 1. 24. 17. 18. / Potom po rieči Balamovoj Moabke i i ledijant
 zavestioše Izraelce na, i rečube na i čovanyi boga Baalfigora
 Finera, ruk sine Elazarov i umruć na Boga ubi Kurvare,
 i Moabce i dođe, ter iše 5 njihovih kincrova i Balamom
 fobu, zato dođe on i sene njgora i najet svećenstva njegovoga

izlask (שְׁמוֹת פָּרָא) = i ovo su imena sinova Izraelovih, koji su
 došli u egipt i u. / počinje kasivati robitvo Izraelaca u egiptu
 pojest Mojseju i izlask iz egipta / gl. 1-15 / potom opisuje put
 Izraela po pustinji do Sinaja / 16-18 / dekalog, poglavito zakone, sa
 Sinto i svete odjele / 19-40 / c) II Levitika / 21 / i dova / gospodina
 Mojseja / i tumači se zakon obredni naimenitac / gl. 1-7 / o svetavane
 Arona i svikenika (8-10), zakon o stvarih čistih i nečistih / 11-15 /
 o životu očišćenja i liti umira / 16 / i o drugih stvarih i svetlovinah
 / 17-27 / d) Brojci i po dwoi = brojevi 77777 u pustinji. Li 7777
 i. reče, i naimo: Treće Gospodin Mojseju u pustinji / kopiraju one
 što se nalazi u Izlasku i u Levitiku; počinje knjiga i brojaj
 i popisivanjem Izraelaca i mnoštva Levita / gl. 1-4 / opisuje razne
 zakone i dubavnoj sumnji / a) otvora / o naricanju o osveta
 vanja Levita / 5-8 / svetlovanje pashe druge godine posle
 laska iz egipta i događaje na putovanju po pustinji posle
 odlaska od brda Sinajskoga / 9-14 / potom se davoju razni
 naredbe i obradi / 15-19 / nastavlja se historija putovanja u pustinji
 pripovijeda se smrt Aronova, podizanje pije mjederu na
 Balarnove / 20-26 / napokon historija 40 godine t / u reče i egiptu
 preko Jordana i razni zakoni o posjedovanju i omje običaj
 / 27-30 / e) Deuteronomium / tako prevedoše LXX u I. Mojs. i 14
 18 שְׁמוֹת פָּרָא = opetavanje t. j. prepis zakona / Prvomenu zakon
 18 שְׁמוֹת פָּרָא, ovi su reči, koje govori Mojseje itd. / U toj knjizi Mojs
 preporučuje narodu Izraelovom da se zakon / gl. 1-30 / i pojam
 vodjen naroda i prava Levitima knjigu zakona / 31 / Mojs počinje
 imade u petoknjžju. Mojseju posljednja pjesma, blagoslov i smrt / 32-34 /
 3. Poruka petoknjžja. Mojsje nije kani pisati obćenitu svjet
 sku historiju a niti patanku posredno svojega naroda, nego je
 htio pokazati, kako je Bog htio sačuvati prava vjera i rod ljudski
 pripravit na spasiye, i obrao osobito narod teokratski, i dao
 mu zakone; dakle je htio opisati najest spasavajućega djela
 Boga i to historijski točetak i zakonito osnivanje teokratske
 Stoga je premito mnoge događaje u historiju, kao n. p. što se je
 dogodjalo 2 a 450 godina njega boravljenja Izraelaca u egiptu, što
 se je otivale od 2-40 god. putovanja njihova po pustinji itd, naravno

[illegible]

4. Pisac petoknjija. Ivi katolici u presmogu nekatoicu dize
jednaglasno, da je petoknjije napisao Mojze, pa za to pjeru
i toranju svoja smadu dokazu A. spogašnik u R. n. l. i. y. h.

a) Pokazuje spoljasnji a) To predavanom i neprestanom pre-
da vanju u Egiptu i u Kanaanu... je književnost Mojsijeva; jer
jer Krist Gospodin i Apostoli višeput su se pozivali na zakon
Mojsijev, tako Krist u Mark. 12, 26. "Čitajte u knjizi Mojsijevoj;
u Luk. 24, 44; Treba da ovi svi, što su pisani u zakonima Mojsijevim
i u prorocima i u psalmima o meni;" u Mt. 5, 17: "Ja dođem ništa
Mojsijevu i moći biste morali učiti ali jer je on vama bio kao
kao u Pj. Apost. 15, 21, da svaki Mojsijev od staria vremena po-
nicah čita, svake subote, i Pavle u Rim. 8, 5 reče: "Onaj koji
pisao, da čovjek, koji čini pravdu koja je od zakona: "Ali, to je moj.
Sumnja se više o mjestu iz petoknjazja u nov. zavjetu navode po-
imenom Mojsijevim, tako Mat. 8, 4: "Idi i pokari se oveberiktono
i princezi dar, koji je pohodio Mojsije rade pojedinačnog imena
- i p. III. Mojs. 19 2. 44. To isto čita se u Mark. 1, 44. U Egiptu prepis-
ivoli se nakon iste petoknjazje Mojsijev kao piscu, tako u Mat.
23, 24 saduceji vele: "Mitehu! Mojsije reče: Ako što umete bez
djelati! To isto u Mark. 12, 19, - u Luke 20, 28. Za piscu peto-
knjazja drže pisci Josif Flavije / u Ant. XVIII. 6, 3; Filon; i Talmud
Pract. Bab. Bath f. 14, 3; Zato nije gotovo nitko do 17. vijeka peto-
knjazja odricao Mojsiju. - b) Autorstvo petoknjazja tj. da ma-
je Mojsija, kojemu se ono pripisuje kao piscu, zbilga, pisao, dokazuju
ostale Kanonske knjige st. zavjeta a historijske: knjiga Ispov-
ina i srikom pripisuje petoknjazje Mojsiju kao piscu: 1, 7, 8:
"Budi slobodan i hrabar, da držiš i izvršiš sve po zakonu,
koji ti je pohodio Mojsije sluga moj. Neka se mekasti ljudi
od usta tvojih knjiga ovog zakona, nego razmišljaj o njemu

dan i goć, da držiš i tvariš sve kako je u njemu napisano." II 8, 31-35: "Tada Josua načini oltar Gospodinu Bogu Izraelovu na goru Ebalu, kao što bijaše zapovjedio Mojsije, sluga Gospodnjeg sinovima Izraelovim, kao što piše u knjizi zakona Mojsijeva oltar od cijeloga kamena... I krejsta ondje na kamenju zakon Mojsijev, koji je napisao sinovima Izraelovim." II 23, 6: "... tvoriti sve što je napisano u knjizi zakona Mojsijeva da ne odstupaš od njega ni na desno, ni na lijevo." II 24, 26: "I nađu Josua, ove riječi u knjizi zakona Božjega." U nemenu ono vrijeme, kada su Filistei vladali, narodom Izraelitim, temelj života političkomu, građanskomu i vjerskomu bio je zakon Mojsijev; tj. pr. krivnja i karan, pokora i zbava; gubio Jerot gal, Jeftin rascjet; Samson naricej; / Iz knjiga Samuelovih, razabiramo, da je petoknjžje, o kojem se izričito ne spominje, bilo pravilo za život teokratski: zakon Mojsijem izdani nису bili samo po sebi nego i s obzirom na Zakoni o svećenstvu i službi levitskoj / I Sam. 6, 15: s levitima i njihovim kovčegom Gospodnjim / s svetkovinama i žrtvama / I Sam. 1, 3, 2, 1, 15 / s utjecajima / I Sam. 22, 18 / nadahnuće narodne o naricajih / Sud. 9, 5, Am. 2, 11 / s izloženicima hlebovih / I Sam. 21, 5-7 / a imma u knjigah Samuelovih i anjesta, koja nas upravo napućuju na petoknjžje, tako u I Sam. 2, 13. s čitamo, kad je tko prinosis žrtvu, kako je mornak sinova. Ili je vik dolazio s vilgutkarskim trokrovnim zvonom i zabadao u sud, što se je natelo na viljutke, urisnu je svećenik i p. s tim V. Mojs. 18, 3, gdje se zapovijeda, da se svećeniku od ovakvog prinesu žrtva, bilo vola ili zarije, dade pleće i obje vilice i re, ludac. U I Sam. gl. 10. zapovijeda Samuel u ime Božje kralja Saula, nika zavojstvo Amalejane za ono, što su učinili Izraelcima, kako su im se opeli na putu kad su išli iz Egipta a to se čita u II Mojs. 17. 81. Glicerik dokaza imadmo i u knjigah Kraljevskih, i u Pseudepigraphik, tako n. p. molitva Salomunova kod posvećivanja hrama / III Kr. 8. i II Cr. 5, 27, 16 jest kao tumač zakona Mojsijevog, osobito Lev. 26 i Deut. 28 Joas kralj sa prestolom daje red zakon / II Kr. 11, 12 / a kralj Josijev nadije u hramu svećenik Helcija knjigu proročanstva.

ilare sa sadus njim petoknjijem i da dopire do vremena Mojsijevih
i d.) da se je ta knjiga pripisivala kao piscu
c.) Kako većina učenjaka drži, da valja postupati petoknjije
Samaritanskoga tražiti u doba prije odmetnutoga Salomona
od kuće Davidove: Dida gore dodatka k §. 6. to je petoknjije
mnogi drevnije nego do subitaju, racionalista, ter idu tr,
govi njegovini od vremena Salomona na kraju u prošlosti,
dolaziti do doba Mojsijeva. d.) Uođem narodom i zakon
drevnom nazivlju Mojsija i Manethon, Charmon, Apion,
pisci i kiserki, koje Jos. Flavije navodi: Cr. Ap. I. toke
Diador Siculus i sv. oti.

B.) Opazi nastanji. Pisac posljednjih četirih knjiga u
petoknjiju u pripovjeda događaje i naodgovore i zakone. On
je srednik svemu tomu, mnoge stvari kazuje, koje je, vidio same
Mojsije, mnoge stvari opisuje tako potanko i sa razmatranom
skolnostnu osobu, mjestu i vremena, da je, po to, mnogim
pisac samu suvremenik; n. p. kako se pripovjeda u Ex.
3. i 4. gl. poriv Mojsijev, u Ex. 15, 22: „Tri dana i noć po pustinji
(Suru), nenadmo, vode! Ex. 15, 27: „I dođoše u Elim, gdje bi
jave 12. izvora i 70 palarna“; Ex. 16, 1: „I dođoše u pustinju i
..... 15. dana drugoga mjeseca, pošto iziđoše iz zemlje
egipatske; Lev. 40, 4. 5: „I Mojsije dođe u Misra i Elisafana,
sinove Oziela, strica Haronova i reče im: kodite i jnesite
brvnu svoju: Kadaba i Kibija sinove Haronove.
i pristupite i jnesite ih, kako su lekali obučeni u platnenu
halinu“; u Num. gl. 7. izbrajuje se potanko protok i kuzova
filemenskih; Deut. 1. 1-3: „Iz, u riječi koje govori Mojsije svemu
Israelu s onu stranu Jordana u pustinji u prol. u: „Kao što
proma Oronomu moru izmed, u Faras i Topela i La,
bana i Haseotha, gdje ima vrlo mnogo alata: u Hebr.
יָרֵד יַרְדֵּן = (iz jarmedu) „Iz - Zekaba jedanaest dana hoda od
Horeba preko gore Seira do Kadešbarna. Četrdeseto god.
prvi dan jedanaestoga mjeseca govori Mojsije sinovima
Israelovim sve što mu bijaše zapovjedio Gospodin, da imo
kazu. —

supisany w. Genesi kao nučdni uвод w ostale knyige, koj...
w uakom sazeru; jer početak Ewoda nastawa kje su nek...
radnje glave w Genesi, pač se w 4 posljednje knyige čisti
obzire na događaje pripoviedane w Genesi, tako n.p. u.
Ewod. 15, 19 čitamo da je Mojsije ponio sa sobom kosti Josipove
jer Josip bješe sinove Izraelove k tomu, rekao, a to se čita
Gen. 50. 24; gdje se w Ex 31, 16, 17 zapovieda prarnavaznje
sabitu, razlog tomu kaže se, da je Gosp. w šest dana stv.
rio nebo i zemlju, a w 7. dan da je počinio od svih djela
svojih, kaobto čitamo w Gen. 1, 5, 2, 2, Num. 26, 19, "Imao je
dva Her i Onan, koji su obojica umrli, w zemlji Hanaan,
kojoj." tako se pripovieda w Gen. 38, 1-10. W Deut. 29, 23 spominje
se propast Sodome, Gomorre, Adama i Seboima, kaobto
čitamo w Gen. 19, 24, 25.

f! Iz svega do seli rečenoga olicu, da je petoknjžje napisano
w vrijeme Mojsijevo život, koji je dobro znao za sve rieči i za
sua djela Mojsijeva, a taj mora biti najprije dakako sam
Mojsije, o kojem pbiha više mjesta w samom petoknjžju n.p.
Deut. 1, 1 da je w knjigu napisivao događaje i naredbe koje
n.p. Ex. 17, 14: "Napiši ovo w knjigu." Ex. 24, 4: "i napisa
Mojsije sve rieči Gospod." Ex. 34, 27: "i reče Gosp. Mojsiju:
napisi sve te rieči, kojmi sam stobom i Izraelom učinio
ugovor." Num. 33, 12: "Uvao u Satoru sinova Izraelovih, kao
i u obzore i u zemlje Misrske... i Mojsije popisa, kako
uđošć i gdje stajao po zapovjedi Gospodnjoj." Deut. 31, 9.
"I Mojsije napisao ova nakon od svećenika levita; Deut.
28, 58, 59, 61. Ako neč držiš i neurtaoriš sve rieči ovoga zakona
koje su napisane w ovoj knjizi... pustit će Gospodin na tebe
i na cijenu tvoje pla... i sve bolesti i sva pla, koja, nesu
napisane w ovoj knjizi... i odhuit će ga Gospod. na pla...
ko svih kletvah zakona pisane, w knjizi ovoga zakona;
w istoj glavi v. 27: "Zato se Gospod. razgnjevi na te zemlju i
i pustit na nju sva prokletva, napisana w ovoj knjizi." Deut.
30, 9, 10: "Dat će ti Gospodin Bog tvoj srce w svakom djelu
ruke tvoje... ako uslušatiš glas Gosp. Boga svojega d.,

Šću zapoviesti njegove i uselbe njegove napisane u knjizi
ovoga zakona.

Ali okoprem nam je moralno izvjestno, da je petoknjžja
pisac Mojsije, sa svim tim nurnamo za ciele, koje godine
i na kojem ga mjestu pisao. Bonferris i Tractaguis in
P. Peripterami C. III. sect. 5. i mnije, da je Mojsije Genes.,
Exod., Levitik i Numere do 16. glave napisao prve god. po-
islarka iz Misira ili barem prije odlaska od Sinaja; a 10-
20 glave iste knjige napisao je od 2-40 godine, a od 21. gl.
do kraja knjige Brojeva posljednje godine putovanja u
pustolini; i Deuteronomium - misli - nije bio napisan
prije zadnje godine. Isto se tiče prigovora proto euthe-
niji petoknjžja, a o rješavanje njihoo sprucijemo na
dobre tumače sastavljene od katolika i vjernjueih protes-
tanata. Samo opazimo: kao što je svjetaj smrti Mo-
sijeoj dodao u zadnjoj 34. glavi Deuteronomija nekogi
drugi bogoduh pisac; Josua? Elazar i j; tako neki
misle, da su oparke arheologijoke objašnjue stvari
novac; Ex. 30. 13, da sveti iikal ima do obola; mjeru; Ex.
17, 36 da je gomor 10. diel efe; i zemljopis; Gen. 17. 18, da bi da je
Hebron; i. ova kve primjetke: Kanaanej in bijuše tada u
zemlji; Gen. 12. 6 itd. j da su velju, gloske skruja unuše
u tekst ili dodatke od kasnijih svetih pisaca n. p.
Ezdra, primetnuto; a drugi to drugije tumače. -

5. Istinitost i historičnost most petoknjžja.

Istinitost historijskoj petoknjžja možemo ogoje,
doit, ako promotrimos, život i karakter pisčevinac
onih stvari, koje karuje.

aj Mojsije odgojen u dvoru Misirskoga kralja i podučan
u ananostih misirskih magao je dobro znati on, što na
početku knjige Izlaska pripovieda o robiji Izraelaca, a
što dalje karuje u 4. posljednje knjige, to je ili sam on uradio,
ili se je dogodilo u njegovoj narocnosti, i za njega živo.
Isto se tiče knjige Postanka, ono što se je zbio u prv. veku,

renja čovjeka, Mojsije je mogao doznati, samo iz objave a, da Adam učenica i predavateljem naučavane do njegovih, mna, ili je to njemu samom neposredno bilo Bogom objavljeno; tako sv. Basilije i Hexamerona; a ono drugo mogao je Mojsije upiti također iz stare i iz obiteljskih, patrijskih i naučane tradicije, koja se je tim ličica mogla saznati, što sve ono prieme od Adama do Mojsija, malo kojim i ispunja radi dugovječnosti tadanjih ljudi. U ostalom imao je Mojsije i drugih predača, stariju historiju: nar, valine kule Babilonske, artoeniki od patrijarha, sagra, djene i naputima možda okićene, rodoslozja, pjesme na, Rodna itd.

b) Da je Mojsije htio istinu govoriti i nije htio varati, vidi se iz njegova anaija i pripovijeda cudesa, koja je počinio i kojim je mogao slaviti stari, ali radi i m, naje, da je on samo orudje u rukama Božjima, i karu također svoje vlastite mane i pogreške. Ividje se u i ribotu pokazuje čovjekom skroz poštenim i skrom, čovjekom čestita ponašanja, srdačno bogoljubnosti, nemorna nastojanja oko kreposti, prevelike strpljivosti. Čovjekoljublja; vidi se to i u prosti, odprta i čedna rila kojim je pisao knjigu. U prvom dobu svijeta pripovijetalo malo, ho sam se Genesis skroz razlikuje od myt, logijskih knjiga u drugih naroda, koje su tim većma natipane bajkarni, čim u starijih vremenih govorili su o sociolozičnosti suvremenih Israelaca koji su bili svjedoci onim događajima koje Mojsije pripovijeda u posljednje knjige, a historiju postanka svijeta u prvih pet to i njihovi potomci znali su od svojih predaka jer su to bili sve juoni događaji. Pa ako je Mojsije i u elcem naložio nakon teške i krute kariere smreiti, što može i pomisliti, da bi bilo oni strpljivo potkome takov, a sam varalice i laša?

b. Harmoničnost petoknjizja. Petoknjizje je

na razvitak spasavajućega djela Božjega, u starom novom
niranjeno koristno pače nikadno; jer ajne samo da je vrlo
na novotariju svetu historiju, nego takodjer pripovijeda
događaje koji su u historiji svetoj prenamenoviti, kao
gricki prvih ljudi obetanje spasenja, izbor naroda Izra-
elskoga, zakonodavstvo Sinajsko itd. U petoknjizju popis
svega je nakon Bogom dane, na kojem se temelje theokratija
živost javni i pukomni, služba Božja, vjera i običaji, sve-
štenstvo, krtoe. I napokon petoknjizje je korien i majka
svetkolika potonje posvećene književnosti, historije pro-
ročtva, i pjesništva. U petoknjizju već se nalazi ključ
idućega spasenja, koja se je imala po malo razvijati
i svijetati, dok nikne od nje rod spasavajućeg ljudske
pokošenja; ova se spadaju mnogi tipovi, što se nalaze u službi Božjoj
starobavjetnoj i u historiji naroda Izraelkoga, i protoevan-
gelijima. Gen. 3, 15; protoevan-; 9, 26, 27; proročtvo o
sinu Abrahama; 12, 3; 18, 18; 22, 18; obetanje Abrahamu 3 puta, 30,
gom dane, da će se u njemu i u yemenu njegova blagosloviti svi
narodi; 26, 4; ono obetanje Izraelu ponovljeno; 49, 8-12; proročtvo
Jakobovo o mesiji od plemena Judina; Num. 24, 15-19; proročtvo
Balaamovo o zvisadi iz Jakova i o Sibiri i Izraelu; Deut. 18
15, 18, 19; proročtvo Mojsijevo o proroku; -

7. Hypothese o postanku petoknjizja. Iste su u 17
vieku stali ozbiljno sumnjati o autentičnosti petoknjizja,
pače podkapitali Hobs, Peyerer, i Spinosa, dokazujući da
je pisac njegov mnogo pozniji od Mojsija. I da njemu pored
se racionalisti protivloga i padanje vjeka, koji odbacuju na,
dok Božji i proročtva u pismu i pribrajajući eudesa ba, Ram,
moraju dokako dosljedno pobijati i autentičnost petoknjizja.
Hypothese njihove o postanku petoknjizja, mogu se pore-
djati u tri kipe:

a) Jedni od njih, vele, da petoknjizje nije pisano u Mojsijem
ni u doba Mojsijevo nego da se sastoji od raznih odlomaka,
koji su bili tečajem vremena u jedan svez sabiranu, pa ih
je nepoznatu auctor napokon od prilike u vrijeme sadnjega

babilonskega uređio: svako, kakovo je sada pčotenzije. On
hipotesu. Niemi. xov: Frorgumman-hypothese; u naše
doba ocl su ju svi napustili.

6) Drugi dokaz, da se petoknjje sastoja od 2 ali 3 pravna, p. od 1. Ustavnost - izjavljeno imenih provin: Elokem i Jihova, elokistične i jehovistične pravne, koji da je nekaj noviji redaktor, dokladi in jo sam njeto, uredio, v sadržaj petoknjje. —

Trci je od svih, Aotruc, pariško čuvnik, H 752, / naposl
onu raskluku mnoga Aotruc, a Genesi, ter izprva dokazuje, da
je Mojise, pisec Genesi, upotrebis dvojako historijsko vrlo,
jedno Elohistično, a drugo Jehovistično; napokon je pak tordis,
da je Mojisijev rabil po Genesi 13 raznih izprava, koje da je on,
ne promjenioši gotovo ništa, sabrao u jedno. Ovo mnijenje As,
trucovo prihvatiše rationalisti, ali petoknjigje u obči Mojisijev
odrekoše.

c) Treća hipoteza tvrdi, da je od sadašnjega petoknjžja isprava u staro doba obstojala samo jedna isprava i to Elohistina; koja da je u novije doba popunjavana: odatle Levit. 24. 16. / dodatni jehovističnini, iz drugih starih vrela erpanirani, a treći neki auctor, i taj jehovista ali od prijašnjega popunjara različit, da je još u poknije doba prijašnjim knjigama dodao Deuteronomium.

Proti ovim hypothesisom osim onih dokaza, koje smo gore naveli
za authenticnost petoknjžja, možemo još kazati: a) Već se
samim različitostima smisla i broja i dužnosti isprava i pisaca
i o vremenu pisanja vidi se kako, kako se rationalistom slabi
dokazi za hypothesis njihove, jer jedan kaže, da se petoknjžje
sastoji od 6 spisa, drugi da od 3, treći od 4 ili 5; jedan veli da
je Deuteronomium novija knjiga od ostalih; drugi da je naj-
starija; jedan pripisuje petoknjžje Eudri, drugi ga smee-
do ba Ezechijasu ili Josijasu; Za svoje hypothesis nemaju ratio-
naliste nikakvih spoljašnjih dokaza, a unutarnji dokazi,
koje navode ili nisu nikakvi, ili se osnivaju na pukom na-
gadjanju. Tako treće glavni dokaz za hypothesis svoje, u razli-

kovanju imena Božjih: Jehova / Tulg. Domineus / Elohim / Q. uel /
 pa odatle svode dva odlonka, od kojih jedan / da se svodi /
 petoknjžje. Ali za cilo je mogao jedan / to isto pisac Boga ovim
 imenu označiti, kad oba imena Boga dodužju; a mogao je i
 jedno, čas opet drugo ime upotriebiti, i za to zbog promjene i na-
 kita u stylu nego i gladei na predmet o kojem upravo govori, jer
 hova je naimne osobni, svetl. Traelov Bog i Bog opasavajućeg djela,
 Bog zaojtni, Bog milosti i spasenja, a Elohim je Bog prirode i svoga
 sveta; prama predmetu dakle upotriebjavao je pisac razno razno
 ime Božje; napokon moramo primati, da je Mojsije pismu Geneti
 upotriebio starju pismenu i pomenike, od kojih jednim Traelu bi
 rabilo ime Jehova, a drugim imeno Elohim. -- Pa kad bismo zbog
 porabe različitih imena Božjih u petoknjžju morali uvesti i
 pisaca ove knjige, morali bismo uvesti i više auktora na proročta
 Izajina, Jeronijina, Amosova, pa i na pojedine psalme kao n. p.
 17: „Diligam te Domine fortitudo mea“.

U tomu sm. čisto čisto jehovističkih / n. p. Gen. 4, 1-16; 6, 1-8; 7, 1-9 /
 elohističkih / n. p. Gen. 1, 1-23; 6, 9-22; 8, 1-19; dolaze i mješovite česti,
 u kojih se Bog imenuje sastavljenim imenom Jehova i Elohim (2, 4-
 -3, 24); kao u nekih čestih govorećih o istoj stvari dolaze čas
 Jehova čas Elohim / n. p. Gen. 22, 1-18; 28, 10-22; imo opet česti,
 u kojih nikakovo ime Božje ne dolazi / Gen. 11, 10-32; 23, 34; 36;
 37; 40) ili dolaze druga imena Božja kao: El, Saddaj, Elyon,
 Adanai; a tko je pisac ovakvih česti? jeli elohista ili jehovista?

Period drugi.

Od ureća zemlje Kanaanke do reformacije Samu-
 elove.

§ 30. Opis zemlje Kanaanke.

1. Zemlja, koja se imala Traelu posrnuti Mojsijevoj pod vod-
 stvom Josuimim uvesti zove se Kanaanaka / יְרֵמְלָא קְנַעַנָא / Tulg.
Chanaan / zemlja Hebrejska / Gen. 40, 15 / od otanovnika Hebreja, zemlja

Teracloka/: Lud. 19, 29; Ex. 7, 2, Ant. 2, 20/ iliti omica Teraclovih/: Jos. 11, 22/; po pronosavi imie Prisdjela Filistijokoga/: נִי־וִי־ד Gen. 10, 14/ na svo zemlju: Palastina/: הַבְּלֵטִינָה Jos. Flavija i Filona/: zemlja Jehovinas, Gospodnja/: Lev. 25, 23; Nos. 9, 3/ sveta zemlja/: Zak. 2, 12; II. Mark. 1, 7/; u Sidonu i krčana, zemlja obelana/: Hebr. 11, 9/ zemlja na koju se je Gosp. zakleo patriarkom/: Gen. 15, 18; 50, 24/; kao takaa: nasljedstvo Teraclovo/: Lud. 30, 6; ps. 135, 12/; a poslije sukunjstva zemlja Judina, Judejska, Sidovska/: Neh. 5, 14/; ko glas, nom plemenu/: Ex. 1, 3, 5; 6, 16; Neh. 14, 1 itd i Izrijah kod Kimskih pitaca. -

2. Zemlja ova različite je imala u razno doba medje; najstarije sa joj medje po Gen. 10, 19. ove: od Sidona idući na Gerar pa do Gaze i idući na Saboniu i Gomorrhah i Adama i Sebeim pa do Lese/: Zemlja, što su Teracli posjeli, dičila se rijekom Jordanom na dvie strane: zemlja s ove strane Jordana (zapadne) koja je upravo govoreći zemlja obelana/: Num. 34, 1-12/; i s one strane Jordana/; istočno/; leži medju 31°-33¼° sjeverne širine i 52°-54½° istočne dužine i mnogo najveći dužinu sa sjevera na jug 33 milje a širinu od zapada na istok 15, najveći 30 zemljopisnih milja, a ciela joj površina običe 465 milja. Zemlja je ova strana is na Jordana većinom brdovita, brda se najviše vostaže od krčnogoga kamenja i basalta/: čadjača/: a medju brdi ima lipih dolina i po, njaka. -

3/ Jordan/: יַרְדֵּן t.j. silavac/ saga od izvora do mora Galilejskoga narovan Ordon, a odanle Seriat el Kebir/: pojisto veliko, jedina je u Palastini rieka, koja to imie nasluruje. Izvire na po, nozju gore Antilibana u z. vecla, kopa kad su ujedine, uticu u maleno jezero ili pravo govoreći baranooanu Merom מֵרֹמִים Jos. 11, 5/; u Jos. Flavija Samochonitis, a pada Bahr el Kuleh, nad narone morskim 40' visoku. Tamo jezero je 2½ sata dugo, 1 široko i 40' duboko, ima riba, ali je blatno, a ljetu kad kad presahne. Izavši Jordan od Meroma 2½ sata, utici opet kod Julijar u je, aro u Pulg. mora, po hebr. יָם־סוּף što znaci mora i jezera Galilejsko, 1. Mat. 4, 18/; koje reinaće takodje zove Fiberijadsko/: Jr. 6 1/; Genavars rethsko/: Luk. 5, 1/; iliti Cenuehsko/: Num. 34, 11; Dt. 3, 17/; od grada

Cencketha [כנעתה] plemenu Neftalijew. Jos. 19. 31. / sada Bahe el Fa, barick, 3 od hilike milje duga, $1\frac{1}{2}$ široko i 120-165 duboko; nar mu je veći 612' niže od Predorinskoga mora; voda je njezina plitka, bistra i ribna; privedje oko toga jezera veći je tropičan. Trijezba Jordanu jezera Genesarethskoga trije pustinjom 3 milja / El-Ghor [Jos. Flavijski u 8. i 5. i 6. = velika ravnina; i nakon ravnih okuća: 27. v. i do 80. manjih slapova i kvara u Mrtom more. Bregovi Jordanski od jezera Tiberijadskoga obrasli su pitomom, trstikom, metlikom, i drugim ovakvim ritom. Jordan je širok po 30'-300', dubok po 6'-12'. U nj utiče od zapada (?) Harith [חריט] koji teče s brda Efraim, skih (?); kod toga potoka sakriva se je prorok Ilija. Od zapada utiče također [חור] [חור] Estonica, Valj. vallis arundineta; / pojanom Jerihonskom. Od istoka pak izliva se u Jordan potok Zabok s brda Galaadskih i Hieromax [הירומאק] Nahr Jarmuk / na jug od Genesarethskoga jezera. Jordan, u proljeće narastao od dođavice izadje iz korita i vrlo brzo teče; korito Jordana spušta se od vrha do dna na 2500'. Vrlo su različite tvorbe zemaljske na dnu gore Libanskih i onih u Pojordanju; a to je i podneblje u Palestini vrlo različito. —

4. GORE. Dva bila idu od Sirije pa sve do pustinje Arab, koje rade u Palestinom. Ta dva bila rađena su u rječju Jordana pa jednako s oboj strane Jordana od Herrona / u Lad. 3, 3. Baal Hermon, sada Rebel is-Sikh, najviši mu vrh 9500' / 7000' / diel je Antilibana / na jug sve dok se sastane s brdi, sve tlo od Herrona preko potoka Hieromax / sada Nahr Jarmuk ili Jariat el Mandkur utiče 2 ista niza Genesarethu u Jordan / do Zaboka koje se gora Galaadskih, odanle na jug Abarimote, pod koje diel lasei narise, toku od mrtvoga mora ima je i rina Farga s vrhom Nebo rasnim. Od Libana opet među kojim i Antilibanom dolina je Coesyrja / sada El-Beka-a / proteže se s oboj strane Jordana bilo sve do gora Amor, rječjkih, preko kojih je sve bilo spojeno sa Sirijom [Gal. 4. 25] / bilo je gorom Harnelotom [Rebel Mar Elias, 1200'] i Gelboom rađeno na sjeveru, iliti brda Galilejska, s gorami Neftalijokimi, koje se pomalo spuštaju u dolinu Jerusalot iliti Esdratomskot / Kagepda Campus Legionis, velika ravnina također procvetla / obkoljena Tobaram (1755) i halim Hermonom (1747) / i rina bilo južno, kamo Fol. 21.

spanj u gore Samarijske i brdo Garizim i Ebalom 2500' vis-
 kine, gore Elraim i Judejske i orhunci i Karlinovim (2500') i
 Quarentanijom; gore Judjske protekuće se do Idumeje, i koga
 mora dolaze također po imenik: pustinja Engaddonska, Maonska
 Phekinska itd. Brodovi predjel i ova stranu Jordana ima na
 zapad i na istok plodnih ravnina; na zapad ravninu Saronsku
 (od Casarije do Joppe, i Selefah od Joppe do Gaze) i potoke: Cison
 (710') koji teče kroz ravninu Esdrelomsku i utiče u more na dnu
 Harinela kod Akre, drugi je zove se i: voda Megeddonstva, sada
 Kanu Mukata; Boso (710') blizu Terelega na jugu od Gaze ističe
 se u more; potok Keirski = Rhinocorura, medja na pram Keiru
 (sada el-keir). -

5. Phanaanska zemlja razvitala se svojom, položajem i pod-
 nebjem prekrasna, bijaše posve prikladna za onu svrhu, koju je
 Bog narodu izabranom odredio; s jedne ruke molena doduše
 imadjaše ipak svega, što je bilo ljudem na pitak potrebno, a od,
 dijelom bijaše od svih susjednih zemalja legom svojom narav-
 nom: od zapada morom Sredozemskim, od sjevera gorama, a
 od istoka i juga pustinjom, stoga sasvim shodna ka rizičarskoj pait,
 kularisan; s druge opet ruke Baredini bijaše medju naobra-
 ženi narodi i kao pripek zemlji tada poznatoj: Asiri, Afri,
 i Europi (Ezek. 5, 5: „Ovo je Jerusalema, koji postaoč usred naroda
 i obložen ga zemljama“; Ezek. 38, 12: „habitator umbilici terrae“; ps.
 73, 12: „operatus est se Deus salutem in medio terrae“); zato se je o-
 dale posljednja svrha staroga i najeta, navješćivanje evanđelja i
 spasenja svima ljudskomu rodu mogla i oploditi na ovoj strani
 svijeta. Ali je bila zemlja Phanaanska prikladna i za svoj stano-
 vitka svojih; jer je Jehova Israelsan dao zemlju najviše nagrađenu
 najglednijim i idolopoklonstvom, da sjećajući se kadatka svojega
 i neokratkega nastoje bogogubnom trudom i korienitju, pre-
 primiti široni njegovo u naselbine, štovanje Jehovino ondi utvrditi,
 to tako Jehovu pobiediteh krivih bogova Phanaanskih i ka prije
 u Keiru a kasnije u Babiloniji; proslaviti i na ravvolinah ovih
 idola utemeljiti svoje tjelesno i duševno dobro. Had bice bio narod
 Israelski u ovom pokorio nakanu i kapavidi božji, nebi imao

ničega bogati od pogana.

6. Stanovnici najstariji u Hanaanskoj po najvjerojatnijem
mnijenju bili su:

A.) Perniti (možda potomci Perneza izna Luda, Gen. 10, 12)
od kojih se jerik prihvatili kasniji stanovnici Hamiti. Ovi
Perniti dielili su se u a) Rekaima, dicoo, (gigantes) kojim
je pribrajaju Emimi otjerani od Moabaca, Turimu i Lito Zom,
ramimi, protjerani od Amorrhaja, Enacimi i Keueji (דן י) (Arim)
protjerani od Josua; b) Horaceji u gorah Seirskih iztisknuti
od Idumeja. Ovim ovih još se spominja Cineji, Cenergeji i Cedmonageji
kvi i narodi, koje drže nekajim od autohtonih, posve bijah raz,
licni od Hanaaneja, ter se u ispravi narodopisnoj (Gen. 10, 16, ni
ni ne spominju. Ovim ovih stanovnika, vjerojatno Perniti,
stanovahu u Hanaanskoj još te:

B.) Hamiti, potomci Hamovi po sinu Hanaanu. Ovi su od
zaljeva Perzijskoga, kamo se bjehu već u najdavnije doba nasu-
tili iz Babilonije, dobili na obali Medozemskoga mora prije
dolaska Abrahamova i prihvatili jerik Pernitski od starijih
stanovnika Pernita. Hamiti u Hanaanskoj stanejuu jedinim
se imenom poziv: Hanaaneji, ali nisu sacinjavali jedan narod
niti jednu državu, nego su se dielili u neodvisna plemena, kapi,
u Padelu kraljiu (po Jos. 12, 9-24 njih 31) i stanovali u gradovima.
Jedam plemena i liti naroda Hanaanejskih prebivalo je u Hana-
anskoj: Hethaeji okolo Hebronu, Gergeraeji na dienom beagu
Jordanskom okolo Jerikona; Amorrhaeji kod Hebronu na
zapadnoj obali Mrtoga mora, Hananaeji (u jednom smislu) kod
Jordana i Mrtoga mora, Terzaeji okolo Bethela, Kia i Micha
Keuaeji (כנעני) na sjeveru Hanaanske i Jebeueji u Jerusalamu i
okolo njega.

C.) Philistejci (פְּלִשְׁתִּים Philistini, Vulg. Philistini, I XX:
פְּלִשְׁתִּים = inoplenenici) potomci Micraimovi po Haschurim
(Gen. 10, 13, 14) došli su u Palestinu, pa kasnije u vrijeme mozeji
Abrahamom i Mojsijem svojimi rodjaci Hetimi (Hafthimim) i
otoka (Hete) preseljeni u Palestinu, otjerani Keueje (Arim) i
okupio južni kraj obale Medozemskoga mora i izmardili

ondje 5 gradova: Akaron, Askalon, Asot, 71708 Gora i Geth i Geth i Geth kojih su vladali kraljevi. Filisteji imaju svoje posebno bogoslužje, skoprom se s njih naslo traga, m. n. ism, kao što se vidi iz historije patrijarha, Abrahamu, koji gdje se spominje Abimelek kralj Geraroki. Svim ovim dodje napokon

§ 31. Terakiti t. j. potomci Tere (Terah) oca, Abrahamova, i to Hebreji i prošli narodi: Ismaelci, Idumeji, Amalekijci (od Amaleka sina Esavljova prvorođenca Elifara), Moabci, Amonci i drugi. Dok su bili Hebreji u Egiptu, narodi su Hana, nejaki osilili, posagradili tvrđje gradove, usavili se u ratnom umišću, u pasterstvu i trgovini i popeli se na dosta visok step, pa su naobražavanost, ali su ukato odani bili posvema idolu, poklonstvu i općinama gadnim s njim spojenim, zbog kojih odlučio Bog natrti i tu kadaću klade Terakitem. Potom prao Bogom danom mogli su jedino Hebreji Hananejima oteti zemlju, ter njih ili otjerati ili uništiti. Ali Hebreji nisu se, s tom zadovoljili naloga Božjerna, nego su mnogi Hananije postedili i s njimi se pomisli, a posljedice te nedopustive snosljivosti bile su: otmatništvo od theokratije, i idolo poklonstvo, kurvarstvo, i druge općine, neprestani ratovi i drugi zla. —

§ 31. Josua.

1. Josua, sin Nunov (pa I. II, Josua sin Navin) od plemena Efraimova, službenik, učitelj, i drug Mojsijev, vojedok po k. Izdese od izlaska iz Egipta, Bogom i Mojsijem postavljen bi vodjom narodu Izraelskom, jer se je iskazao kripotom i trudom oko theokratije, Mojsija ga je i već poslaao na vođa na Amalekijane (Ex. 17. 9) sa sobom novce na linaj (Ex. 24. 13, 32 18) kad uhvatjenja nemlje obicane iskubao vjernim (Num. 12. 4) rukopolaganjem potvrdio u službi (Num. 27. 18) i prvom ego, dom narodu pokazao kao vojkovanja (Num. 32. 12, 28; 34. 17 Deut. 1, 38; 3, 21 itd.) Sam Bog ga je potvrditi darovi i obor

lanji za vrsivanje službe posvetio i ohrabrio (Jos. 7. 14) i dobio
bješe službu, da samju (Kanaanu) predobije i medju Izrael-
cima razdieli.

Kad se vratila dvie uhode, koje je bio Josua poslao u Se-
tima u Jerikon, gdje su se bilo oklonili u Rahabe kurve (kri-
marice?) napovjedu Josua, da Izraelci prođu preko Jordana i
10° dakle mjeseca prooga (g. 1452 pr. H.) u vrijeme žetve, kad je
Jordan pun preko bregova svojih, ponesuće napred svećenici
kovićeg aagjetru i kad skvasiše noge svoje na koprju vode Jor-
danske, ustao se voda, što tečijase odorgor i stade se jedna
gornika vrlo na daleko, i narod prelazio preme Jerikonu.
U mjestu, gdje su stajali poćenici i kovićegom u Jordana dok
je narod prelazio, uzeše 12 kamena sa sobom na noćiste
(Galgala) i metnuše ih ondje; a i u Jordana na onom mjestu
postaoše 12 drugih kamena na ječni spomen Judeinoga
prielaza preko Jordana. I narodom predjoh i plemena
Rubenova i Gadova i pol plemena i Kanašijera pod vođstvom,
kao što im bješe kazao, koji je. I kad stadoše Izraelci u okol-
u Galgali, obrvaše se svi i potom olaviše pascha, i kad jedoše
sutra dan poslije pasche hita ona nomjo, presta mana. Tada
ona rukta Božja, koja je Izraelce prevela preko Jordana, prodati
im i prvi tordov grad u Kanaanskoj; Jerikon (skupio nomjo)
i opet na ber Jude (gl. 25) i stanovnici Jerikonski - kao troi,
oni anathematizirani Kanaane - bješe pobijeni ostrim mačem,
samo Rahaba i sve njene ostale na životu. I dođoše se kasnije
Rahaba za Salmana od plemena Judina cimetnuta bi kao prina-
od pogana u rodoslovi Kristova (Mat. 1, 5). Josua prokle onoga
koji bi ustao da gradi Jerikon (kao tordjara) i teci u rati grad
Hai, Izraelci bješe urbiti zbog krivnje poklepana Ahama, pak kad
bi ovaj kačnjem nadoladaše grad ber tirkov. I potom povede Josua,
sjelajući se u opozjedi Božji (Deut. 11, 29; 27, 4) narod u bratima Garicima
i Hebalu, gdje mu pročitao rječnu blagoslova i prokletstva, sa gradi
altar i nakon vrata na kamene (gl. 8-9).

3. Kad su se bratjeri susjednih naroda skupili, da složno sa-
opjste na Izraela, Gabaceni odmetnuše se od njih i preuzaomu

rečiniše saser s Josuom; kad je Josua tu privaru satras, ostavio ih na psootu zbog zadane risci; ali ih učinio slugami srtoga Sutora. Zbog odmetništva onoga naroda sionisedak kralj Jerusalemski sa drugu. 4. kralj Hananejska na Gabaoncu, na ovim dođe u pomoć Josua i pobi Hananejske; od mačeva Israelovih, više pak od Ramonja velikoga, koji baci Gdm. na nebama njih t. j. od krupne tuče ginjahu neprijatelji, pa kad je sunce, već zapadalo, Josua, da pobije s one, koji su bjegli, pomole se Bogu i reče pred sinovi Israelovimi: „Sunce, prema Gabaonu ne mišice, i mjesec prema dolini Ajalonskoj! Tada se sunce, i ustari se mjesec, dakle se ne osveti narod neprijateljem svojim. Onih 5 kraljeva uhvatiše Israelci u pećini kod Akade: i pogubiše, tri uzeše gotovo cijeli južni diel zemlje Hananske, a ovi drugi godine s, vladaoši 37 kralja sjeverne Hananske uzeše i ovu stranu (gl. 10-12)

4. / Sedme godine poslije oblaska u zemlju kanaansku (gl. 14, 7. 10) Josua u Galgali po zapovjedi Božjoj razdijeli i dionu u četv zemlju s ova strana Jordana: Predoromskim morem pripade plemenu Efraimov, a predjel od Atlona sjever polo, vini plemenu Manasijevu (gl. 13-17). Potom bi p. sator prava u Galgali u Silo, gdje je ostao i onda preko 300 god. i po na, govoru Josuina i ostala plemena napokon posar dielio, svoje nasljedstvo. — Pleme Benjas iacov dobi predjel među Judinim i Efraimovim; Simeonovo napaiše ga laca od plemena Judina i, to na jug i zapad; Labulonovo predjel među morem Galilejskim i brdom Karmelom, Izaharovo među plemenom Labulonovim, Manasijevim i preko jordanstkim Gadavim sa pladnom ravinom Izra, elskom; Neftalijevs sjeverni kraj od Libana, a. Morem ooma na zapad s Karmela prema sjeveru do Feniji; napokon Danas dobi predjel malen u primorju među Efraimom, Benjaminom i Judom. Dakle sva plemena dobiše nasljedstvo svoje sa iom prema blagoslovu Jakovljevom i Mojsijevom. Nadju Josui dadeše Thaumath - Saran na brdu Efraimskom. Pleme Levijevs dobi 48. gradova razasutih po ostalim pl., monih, da budu čuvari vjere i kao pomaćitelji zakona Božjega po, moćnici sudcem u suđenju i upravljanju naroda (gl. 18-19)

5. Poslije toga vratio plamena preko Jordana do svoj avričja i prije sagradiše kod Jordana vrlo velik oltar na spornom jedinstvu naroda, noga i opekloga među svim plamom (gl. 22) Josua budi se i vrlo star, savao najprije sabor, a poslije narodnu skupštinu, u Likem, i izbrojaoš Izraelovu dobroćinostu njima i otkom njihovim od Boga i starosti. Narodu koji izabra oči Jehova a Boga, ier Josua: sami ste sebi sagodali, da ste izabrali Gdn., da mu služite. . . . Povratite dakle bogova tudje, što su među vami! (24, 22-23). tako učinio pakt s narodom, počinu kamen za spomenik i riječ toga paktu napisao u knjigu pakona (pis. podnjega, da se Izraelci budu uvijek sjebali svoje doobitke dučnosti. dr. ste ojeru Jehovi i oduravati i pobijati idolo poklonstvo. Nakon je Josua 110 god. star u 25 (Jos. Flavije i Euseb) ili 27? (Aug. i Lakt) god. službe svoje umro i pogreben bio u Thaumath-Sari. -

§. 32. Historiografija prorocka.

U petoknjžju Mojijevim sliede u Kanonu pidoostkov: 1) knjiga Josuina, 2) knjiga Sudacka, 3) Dvoe knjige Samudove, 4) Dvoe knjige Kraljevske, i to pod imenom: prednji proroci, prophetae priores, דברי נביאים ראשונים skovane se i o historijske knjige prorocke ne toliko što se čini da su im pisci proroci, i što mnogo s prorocima, koliko više stoga što se u njima s gladišta prorockoga t. j. theokratskoga pripozda razooj objave Božje u historiji naroda izabranoga tijekom od prilike 900 god. od smrti naime Mojijeva do sukunjenja babilonskoga. Kao petoknjžje tako se i prorocka historija grafija osniva na temeljiv i načelu theokratskom, koji pronicu i paku i gradju i oblik ovih knjiga historijskih, po čem se historiografija hebrejska razlikuje od historiografije svjetovne, jer ne pripovieda jednostavno, sam događaje naroda izabranoga, nego historiju njegovu, a koliko je, u narodu Izraelskom i preko njega Bog Jehova po savjetu odje svoje pripravio spasenje ljudskomu rodu. -

Isto se čini gradje u prorocko-historijskih knjiga starozagotnih oni se, same događaji i osobe spominju, koje su razvitek theokratije ili pomicalo to prieciti, stoga se ponajviše spominju objave Božje u djelu (iudicia). i rie.

(herocentron). Drugi pak dogodjaji, koji misao nikako utjevali na razvoj
sitak, pa naravno nakredak i snosti i amptnosti i druge takove stvari
i povjest drugih naroda ili se onekono mimoidju ili se samo o toliko opomni
u toliko su u kakvom se ozid s ideom theokratijom.

što se odnosi na oblik, svete historijografije, ona se razlikuje od svake
 druge, što prvo i naravno, i druge strane obilato i pješto, stvara više manje
 opetuje, niti gleda na formalnu, već na prirodatu događaja; i preporuča
 objektivnost i nesubjektivnost, tako da valja karaktere razabrati i na djela po
 svedica njihovih. —

§. 33. *Erjiga Fosmina.*

i: Sadržina ove knjige iktualno smo gorew §. 31. ehoze sva pak knjige
gledeći na sadržinu razdijeliti u 3 diela: u 1. dielu (od gl. 1-12) pripovieda
sa učećomlje Harvaonske, u drugom dielu (gl. 13-21) razdijela pomlje, a
u 3. dielu (gl. 22-24) sabor i skupitina Joswom saravani i pmet. odgovor

Knjiga dakle Josuina nastoji historijsko petoknjžju Mojsijeva shvatiti
ne sačinjavati petoknjžjem jednu knjigu, kao što misle neki racionalisti,
jer 1) knjiži Josuinoj pisac jamačno nije Mojsije kao što je petoknjžju,
2) različit je način pisanja u obje knjige n. p. a Josui 17^a 7^a a u Mojsij.

177. 6) imariču Josue, koji nema u kojoj; 3) knjiga Josuea
supponira petoknjžje kao knjigu savršenu i različitu (Jos. 8, 31; 24, 6); 4) u
Josue/gl. 13-20 pripovijeda se opet o razdjelbi prekojor daniške pomje - o
utočistih, što se već spomenule u petoknjžju (Num. 32, Deut. 4). -

2) Poruka je knjiški pokazatelj, kako je narod Israelski pod vodstvom Josuina, a s pomočju Božjov naravnih i nadnaravnih znamenj, tako objasniti vjernost Jehove Boga i ojetnoga, u razvijanju i obicajima.

3' Prva knjige Josuine. Mnogi Katolici i Talmudisti, da je prava knjiga Sam Josua, po to mnienje brane tim, što se, u 5, 1, tek, tu hebrejskom rita: da je Gospodin vodio Jordan, pred sinom Izraelovimi, dokle predosmo (Ij 24, 26: I napisa Josua ovi riječi u knjigu zakona Gospodnjega, što se točno i govno naovdi riječi Halebore, 14, 6-12, riječi poslanika od plemena Rubenova, Gadova i od plemena Manasijeva (22, 21-29) i govori Josuini (23: 24). Ali ovi tvrde da je kasnije glasovatelj (možda Samuel) na prije sedme godine

Davidove jer sam 15, 63 čita: A Jebusi je stanovnik Jerusalema, ...
 moguće sinovi Judinomi u Jerusalemu do dana današnjega; dočuo
 neke ieste, kao one, u kojih se kaže, da nitko obitaj do dana današnjega
 15, 9, zove se Galgala do današnjega dana; 4, 26: Cesari i Mahati stanov-
 vaju među Izraelu do današnjega dana, 14, 14: Hebron je Hebron do
 dan. dana; 15, 63; Jebusi je u Jerusalemu do dana današnjega; 1, 24
 29 st. gdje se pripovjeda smrt nesvritljena Josuina
 i Josuina, u knjizi i drugih još mjestu, koja tek da su pisana bila
 Josuom; ovo mo spadaju izvještaji, kako je Hebron predobio Hebron i
 Othniel Dabir (16, 13-14) i kako su Daniti uveli Lesem (19, 44) jer
 ako ove izvještaje uporedimo s paralelnim izvještaji otk potje-
 dah u knjizi Sudackoj (Sud. 1, 10-15; i gl. 18) to neima sumnje, da su po-
 memiti gradovi istom posle smrti Josuine, Hanaanima na mjestu
 oteti, to prebiv u Hiran. posle Izraelaca jer po Sud. 1, 1-15, pitohu su
 Izraelci po smrti Josuine Gospodina, tko da hoću reći na Hana-
 neje tj. na mlađojenone još Hanaanije u Becho potoklo, po tom
 i bli na Jerusalemu ovaj grad upali, zatim napustili na Hanaanije
 na gorah na jugu i predobili Hebron i Dabir. Iz ovoga se izvje-
 staja ujedno vidi, da je Jerusalemu bio predobijen istom posle smrti
 Josuine, pa da još i onda niko jebusi bili istjerani iz Jerusalema
 nego da su u Benjaminske ondje stanovali, Sud. 1, 21) dakle da je
 i ono što se u Jos. 15, 63, čita dogodilo istom po smrti Josuinoj. Isto
 što se u Sud. gl. 18. bijelodano da su Daniti iz Sarai i Esthala na
 Lesem u sjevernoj Hanaanskoj zavladali što po smrti Josuinoj.
 To valja dosljedno držati i s onih izvještajih, koji kažu, da Hana-
 neji niko bili istjerani iz ovoga ili onoga grada ili kraja, a zna-
 li su se i u knjizi Sudackoj (up. Jos. 13, 2-5; 16, 10; 17, 11, st. sa Sud. 3,
 3; 1, 29; 1, 27. 28). - Iz ovih izvještaja ovo izvodimo, da je knjiga Josu-
 ina bila napisana istom po smrti Josuinoj, dakle da je izvještaj
 o smrti, njegovoj kao i drugo, se prvotni diel knjige. -
 Ali budući da gradovi Hebron, Dabir i Lesem u Jerusalemu niko
 mnogo kasnije po smrti Josuinoj bili od Izraelaca uzeti, to po onom
 što se navodi za auktarstvo Josuina ove knjige, izvodimo da ova
 knjiga nije dugo po smrti Josuinoj bila napisana, da ju je napisao
 morda sinac sin Elazarov ili koji od starijina narodnih, po

su bili Josuini suvremenici i s narodom na čudnovat način prešli preko Jordana.

4. Knjiga je vjerodostojna, jer su događaji u njoj pripoviedani jasno i s punom formom, a sve se to pripovieda i opisuje načinom posve prostim a točnom. Drugi sv. pisci povijaju se često na stvar u svoj knjizi pripoviedane, Sud. 2, 6. III. Kralj. 16, 34; Is. 67, 13-15; Hab. 3, 8-15. Lidozi imaju od knjigu od najdavnijih vremena u svojoj kanoni i Siracides lazi Josuu najvećom pohvalom (46, 1-15)

S. 34. Službe zakonom Mojsijevim za, branjene.

1. Zakon Mojsijev bio je Izraelcima rito prinositi ma i žiti, kovi na visinama (3102 decia) t. j. na branjama i brdima, a po viedaju (u Deut. 12, 13, 14) da rito svoje paljenice (i druge) prinosi (samo) na onom mjestu, koje izbere Gosp. Boga u jednom od mjesta, koje mora, i nalaže im, da obore sve visine, stanovane (Num. 33, 52). Izraelci ritojući na visinama nisu toliko povalili kao patrijarasi, koji su na mjestih, gdje im se prikazao Bog, gradili ritoenike i prinosili rito, koliko stanovnici, koji su imali svoje idoleke visine. Ito se Izraelci i onda nisu posvema kanili visine, pošto je bio hram sagradjen, možemo razumjeti koje su udaljenosti mjestih Izraelaca od hrama, koje su odnosile, sve rito neprijateljstva kraljevstva Izraelckoga naprama Judjickomu, koje pak odahle, što vidjeli da su u burnih sudackih vremena i sami svećenici i proroci prinosili rito na visinama, mislili su, da je služba na visinama dopuštena, samo ako je posvećena Jehovi. Takova služba na visinama obačala se je osobito u kraljevstvu Izraelckom, jer je Jeroboa načinio kuću na visinama i postavio svećenike od prostoga naroda, koji nisu bili od sinova Levijevih (II. Kralj. 12, 31; 13, 32) i to je tako bilo sve do propasti toga kraljevstva (II. Kralj. gl. 17); ali je i u kraljevstvu Judjickom bilo služba na visinama i na samih bogodolnih kraljeva, tako u kralja Asejiasu bila visina oborana (III. Kralj. 15, 14) rito u Josafatu (II. Dn. 20, 33) rito u Ozije (III. Kralj. 13, 84) rito u Joathamu (III. Kralj. 15, 35) samo u Jeremiji (II. Kralj. 18, 4) da je oborio visine i Josafat (II. Dn. 20, 33) da ih je pokorio.

2. Službi na visinah radna je služba (služba) likova i likova tj. stvaranje, zbog Jehove u likovih i plika, što je zakonom i kojim se obično bilo radu, njeno (Ex. 20, 4; Deut. 4, 16 ss.; 5, 8; 27, 15). Kadju likove Jehovu prikazujuću traže se a/ terafim in Haldejski doneseni (Gen. 31, 19. 34) Rahela ukrade terafim otu svojemu Labanu, koje posle (Gen. 35, 4) i drugim tuđim bo, govori (Hakev) okopa kod Sihema; terafim bili su domaći bogovi (permi, ates) imali su oblike čovjeka i prenosili su se moć i caranja. Služba terafska obotopila se naročito u vrijeme Efraimovih i Miki, koji su im lila Jehovina načinu sebi efod i terafe i kuću nabavi sebi posebnoga levita (Jud. gl. 17) a primio je ta službu u filom Danovo i trajala u njemu, dok se nerazvijeni komlja t. j. dok bi pločeg i svetih u Li, lona; a i kasnije pojačivale su se stvaranje terafa u Terachim (isp. Hos. 3, 4; Ezek. 21, 26; Jer. 10, 2) b) Služba telaca, koju su Terachim preli od Moiraca (Ezek. 32, 34) a opet ju uveo Jeroboam; ova je služba uveo službu Jehove pod likovi dođu klatnih telaca u Bethelu, Danu postavljenih; služba ta trajala je do propasti kraljevstva Terachim i ova se služba se u pr. formi vada od pravoga idolopoklonstva.

3. Pod najostrijim kamnom (pojedina idolopoklonstva) valjalo je kamnom rasuti, a cilom narodu grozio se bog rasulom među ine narode i propašću (bijaše Terachim i abranjen idolopoklonstvo t. j. stvaranje idola i liti obožavanje prirode i moćih nje, ainih / radjajuih, u drčavajuih, i razorajuih). Hlanyaku se pak Terachim idolom Hananjskim i Asyrjskim (haldejskim). Hana, nejski bijaše Baalim i eltharoth i eltheroth (Aberim); Asyrjski pak: Bel i Militta, kojoj na rast žene su palile kobice od maslaka i dala se muškarcem skorniti. Bar. 6, 42-43. Obćenito idol hana, nejski bijaše Baal 𐤁𐤏𐤋 bog sunčani (baal hammam) načelo mud, ko sojatta i pivota fiksnoga (dakle načelo stvarajuih, razajuih i drčavajuih) i u koliko je kar sunčani i hodjiv, baal je i načelo razorajuih i uništajuih, stoga se baal u rano doba i u rano vrijeme naroda način stovao. Od baala oblikovao se Baal fenicki, i pi je hram bio u Tyru, ali u hramu nije bio lik Baalov nego samo 2 stupa (hhaman) i Karak, vrui bitja a službu njegovu i mnogobroj, im soćcutvom uveo je u kraljevstvo Terachim i kralj. 11. Hkarom stovao se Baal kao Belcebub - bog muke u Moabacu kao Baal

- Por iliti Beelzebub (Svuci) iliti Hamos, u Amonac i Hananeja kao
 kraljom iliti i kolok, kojemu su ljudi osobito djeću žrtvovali. Ova
 spada i stovanje, i Ammusa iliti Adonida, kojega su pona u Beelu i
 tle sramotnim djelom i plašom Baalu pridružuje se Astarte,
 אֲשֶׁרֶת u pl. Astaroth) našlo se u kraljevstvu i u kraljevstvu
 šohica mjestima i morna kraljica nebesna (Jer. 7, 18) koje su na raz,
 ličnik mjestih i raznim načinom častili, ali gotovo svogdje djelom
 sramotnim, veneričkim. אֲשֶׁרֶת i. čini se da je simbol Astarte, Aser
 su naine drovni likovi šohice Astarte.

4. Drugiji su bili bogovi Filistijci: Dagon, i, Atergat (i. j. j.
 ska Derketo), naine idoli oblija kraljevstva odorgor, a odorgor i kao
 riba, simbol vode, koja natapa tlo. Nema se pak, kakvi su bili
 idoli. Atergat i Asima (kralj: 17, 20) koje su Chutaci sa sobom do
 u Samariju.

§. 35. Od smrti Josuine do reformacije Sa, muelove. —

Dok je živio Josua i starješine, koje bjahu vidjele sva velika djela
 Gospodnja, narod slušaše Gospodinu; nu naraštaj i na njih koji nije
 poznavao Gospodina ni djela što je učinio Izraelu, činjavu se pred
 Gospodinom i slušaše Baalom i Astarotom (Jud. 2, 7, 11) Had je
 naine Izrael ojačao, udari na Hananeje danak, ali ih neizgna
 (Jud. 1, 28) Oporonuk Bogom preko anđela Gospodnjega podirao narod
 glas svoj: plaka (odatle onoma mjestu rme D. H. I. Bohim, Tulg.
 locus plentium) i prinese žrtve Gospodinu (Jud. 2, 1-5) ali skoro po
 tom činjavu preljuba na drugimi bogovi i klanjalo im se (Jud. 2, 7, 11)
 i konjalo se kćerimi naroda Hananejskoga, i udavalo kćeri svoje na
 sinove njihove (3, 6). Zato se razagnjavi Gospodin na Izrael i dade
 ih u ruke ljudem, koji su ih plienili, i preda ih u ruke neprijatelj
 njihovim, u naskolu i nemoguću se više držati pred neprijatelj
 svojim; nu kad su bili u velikoj nevoli razračali se Gospodin na
 njihova udisanja, i podirao sudce, koji su jih izbačjali iz ruku
 plienitelja njihovih (2, 15, 16).

Poslije Josuinej pred, oditoom plamena Judina natopila
 bješe rat na Hananeje i kralj Beiziki, Adoniberek, uhorben i ova,

kaion. Da su plemena Judina i Simeonovo predobivali brda i gradove (24),
u sobi doline) Polak sjeća se običaja svojega, svatada i nama Hebreji,
izagnati iz njega Enacima, i sinovi Benjaminovi ušli u Jerusolom, ali ne
izagnati iz njega Jebuseji; a druga plemena odustala iz onih borbovine
Ananefe, nego samo Danak na njih udario (gl. 1). U to doba, kad se je
počela odmetacina od yjere i pokvarenost u običajih i, uokradi
što mu je bilo drago (21, 25) načinu najprije Mika, kovač u gori
Efraimovo, liče naran i ločen sa kucu, roj (gl. 14) a posljednjem
sinovi Danovi taj lič i namjestio sigurnost (gl. 18); u to doba to,
koder učinio stanovnic grada Gabaa u plemenu Benjaminovo
godno djelo sa ženom levića Efraimeca (gl. 19); u ratu, Egijptu
plemena digla na pleme Benjaminovo, da osvoje ono i opčinu i, i
gibe malena sa plemenu Benjaminovo, samo 600 ljudi od njega oti
(gl. 20 i 21). -

U to doba od smrti Josuina do reformacije Samuelove, u 350. od pri,
liče godina, best puta predade Gospodin Izraelu u ruke neprijao
telja njihovih, da ih karmu paganske, nu raskoliti na isidisanja
njihova, podire im pokipet i bavitelja. Uoi i bavitelji, budui
i drugije natim upravlali narodom, kova i UDJU = Sudci, pravo
govoreći upravitelji; pa bijaše svim tih i bavitelja i kon onoga
doba još i drugih sudaca od Hhoniela, i bavitelja i pod jarma
Chusan - Kasathaimova i prvoga sudca, do Samuelova i bavitelja
i pod jarma Filistejskoga i posljednjega sudca, svik skupa brojem
16.

Evo tu u kratku pregledu:

I. Robovanje Chusan - Kasathaima, kralju Mesopotamije kroz
8 god. Od toga robovanja i bavi ih 1.) Hhoniel, sudac kroz 40 god.

II. Robovanje Eglona Moabikoma kroz 18 god. I bavitelj 2.) Elod
sudac 80 god. Natim 3. Samgar, sudac

III. Robovanje Tabina, kralju Manancijakoma kroz 20 god. I bavitelj
4.) Barak i 5.) Debora, sudci 40 god.

IV. Robovanje Madijansko 7. god. I bavitelj

6.) Gedeon, sudac 40 god. I potom

7.) Abimelek, 3 godina

8.) Fola, 23 godina.

I. Robovanje Amoneca 18 god. Izbačitelj:

9./ Jephtha, sudac 6 god. Izbačitelj:

10./ Jephtha, sudac 6 god. Izbačitelj:

11./ Abesari, 7. godina.

12./ Abialon 10. god.

13./ Abdon 8. god. -

VI. Robovanje Filistejaca 40. god. Izbačitelj: plov.

14./ Samson, 20 god. (Jud. gl. 16)

15./ Heli, sudac 40 god. (I. Sam. 1-4)

16./ Samuel (I. Samuel gl. 7-11) izbačitelj za robovanje Filistejaca i sudac.

Uto proučavamo sve godine i robovanja i sudčevanja od Othoniel do Samsona u knjizi Sudacskoj, dobijemo 410, dodavši k tomu 10 god. Heli, lijevo sudčevanja (iz I. Sam. 4, 18) imamo 420, a s tim se sudacima ovoga isto kaza sv. Pava (Ojel. Ap. 18, 19-20. po tekstu grčkom): Iztrčati se dam naroda u zemlju Hanaanskoj, a driebom rardiel im (Pog) zemlju njihovu, i po tom kao (u) na 450 god. dade im sudce do Samuela, proroka. Ali po III. Kr. 6, 1, od izlaska Isaklaca iz Egipta do godine, kad je počeo graditi Salomonov hram, dakle do 4. godine kraljavanja Salomonova, minulo samo 480 god., pa kad od ovih godina odbijemo boro vak Izaklaca u pustinji 40 god. 25 (27) god. Josuina i svem 149 god. ostane nam samo 331 god. za vrijeme Sudaca. In tervak kraljali su mnogi narodi na našem mlađu rječiti; najprikladniji je taj, da se u, mu godine gdje koje robovanja i sudčevanja u zemlji s ovim i s ovim stranu Jordana suvremeno (synchronistično) ovako od prilike: dok se plemena preko Jordana ka 80 godina njega sudčevanja odlova i mala mir, druga morda plemena s ovim stranu Jordana robovala su Jabinu i izbačena bila Barakom i Deborah, i dok se plemena s ovim stranu robovala Filistejem i izbačena bila Samsonom i Samuelom, druga plemena s onom stranu u isto su vrijeme robovala Amonecom i podlije upračana bila sudci Jephthom, Abesanom, Abialonom i Abdonom. Za ovakovo synchronistično brojeće godina robovanja i sudčevanja imamo razloga u samoj knjizi Sudacskoj, to koje citamo u 10. f.

Zato se razgnjivi Gospodin na Izraela te ih dade u ruku Filistijem i u ruku amonovom Ammonovim; u 3, 13, spominje se Samgar, a ne navodi se godine njegova sudjelovanja. K tome zna se da su Sudci vladali samo pojedinih plemenu ili, ako, više plemenom, a malo koji cijelim narodom, dakle mogli su vladati sinkronistički. Dakle u Parao seli u 12, 13, 19-20, da su Izraeliti imali Sudce a. 450 god., i objašnjenje je: "kudosa u doba njegovo" i slično, i govori neopredijeljeno, zato je upotrijebljeno - *u s* - od *prilike*!

§. 36. Knjiga Sudacka.

U ovoj knjizi Sudackoj / Liber Judicum, *שופטים* priprema se ono što se Parao u predgovoru §. 1. Toj sadržinu može se knjiga razdijeliti u 2 diela: 1) od glave 1-10. Prirovide glavnije događaje od smrti Josuine do smrti Samsonove, a 2) od gl. 11-21 kao dodatak k prošlom dielu karuje neke posebne zgode. Stiče se skoro po smrti Josuinoj (isp. Sud. 20, 27, 28): "Pa uputaše sinovi Izraela, slavi Gospodina Jince i sin Elazarova sina Aronova stojase pred njim u ono vrijeme; Sud. 18, 30: "Sinovi Danovi" po, stiče se k nerani a Jonathanova sina Gersona i. na kćerku i sinove njega, a slično i u plemenu Danova dodana sudacka stva njihova (zemlje) a vrlo karakteristične za doba Sudacko.

2. Govor je knjizi skoro theokratska; pokazuje naime spisan primjer, kako je Bog narod Izraeliti po kazetv i njim pričinjavati raznim predpisani dozivao na bolji put, kadgod bi pošao za tuđim bogovi. U godinama mirovanja knjiga čuti, jer se je theokracija razvijala naravnim načinom.

3) Pisac ove knjige i doba njenog pisanja neiznani sa nam. Nu. možemo reći a knjiga nije pisana poslije 7. god. Davidova kraljevanja, jer se u 1, 21, vidi, Jebusej stanuje sa sinovi Benjaminovim u Jerusalemu do današnjega dana, a znamo iz II. Sam. 5, 5. da je David 8. godine pre dobio Siou i stjerao Jebuseje odanle; ali nije pisana ni prije, nego je kraljevstvo ujedeno u narodu Izraelskom, to se vidi iz one rečenice što se u volari: "U to vrijeme ne bijaše kralja u Izraelu" (17, 6; 18, 1; 19, 1; itd.) Dakle je knjiga pisana, poslije onog

krakovi bili u Izraelu a prije 7. god kraljevanja Davidova; to rimski
muhazih (Talmuda, gmagih rabbina, s. Davidova i mnogih kat. lumina
Zitella) pisao je Samuel, to misliju Hilova neki proroci i
onih, suvremenik Samuelov. Istovjesta kad je Samuel govorio poslušaj
bejedu narodu Izraelu (I. Sam. 12) to je voljda knjiga Sudaca
već bila napisana, jer Samuel upponije događaji u njoj pripoviedani
kao obće poznate. Isto se u 18, 30 kaže, da su Jonathanovi potomci bili po-
čimci u plemenu Danova do dana seobe romlje וְיָדוּם בְּיָמֵינוּ
(u Vulg. usque ad diem captivitatis suae) ooo se nema razumjeti i
sadržajstom assyrokom, nego o vremenu, kad su Filisteji zarobili
kovčeg zavjetni, kašto se vidi odmah iz sljedećega versa 31. i ota
kod njih (Danita) idol Mikhin sve priema, što je kaša Božja bila u
Filonu; u I. Sam. 4, 21. 22, upotrebljava se to kodje i וְהָיָה (knjiga
raoit) o zarobljenju kovčega i u ps. 77. 60. 61. gdje se o tom zarobljenju
govori kaše se; et tradidit in captivitatem וְהָיָה virtutem e-
orum; ili se pak ono u 18, 30 ima razumievati o drugom kakvom
nam nepornatom događaju. -

4. Nekoji racionalisti tvrde, da uvod u knjigu gl. 1-3 i
dodatak gl. 17-21 nije pisao isto pisac, koji je pisao glavni dio knjige
(3, 2-16, 31) Ali onaj uvod dobro pripravlja čitaoca na glavni dio, a
toboznja protuslova u uvodu samo su prividna; jer i način pisanja
u uvodu jednak je s pisanjem u glavnom djelu. I dodatak mogao
je pisati isto pisac, kašto pokazuje jednakošć jerika i sloga, i pisa-
ga je jer dobro karakterise doba Sudacko, a mitnoga straga, i
u događajih, koji se u njemu pripoviedaju, nema onoga mythical
theokratijskoga, koji se opara u zgodah pripoviedanah u glav-
nom djelu. -

5. Budući da pisac, ako i nije bio Samuel, nije čuo dugi
iza onih događaja, koji se u knjizi pripoviedaju o Jefti i
Samsonu, mogao je to događaje anati i predati vjere dostojne
po svu to djela tako jaona i znamenita, da su se mogla sačuvati
ojerno u prajnoj pameti. Isto se tri starijih vremena Sudackih i
njima pisac manje pripovieda, i pripovieda opet takve stvari, i
su se mogle lako predajom sačuvati. I tomu pisac i načini
mačno pismonih spomenika, kao pjesma Deborah, basna o altamoni

1. morda bezopise Iva je prilika, da su pojedina plemena imala pisanu historiju svojih sudaca, k'm većina što se u njoj nalazi, presjajnih primjera i pravednosti i imslavednosti Božje. Bilo je napokon i drugih spomenika kao imena mjesta, gdje su se stvari događale, n. pr. ד'ר'י'ל (locus flentium), palma Delmana, Ramathlechi, gdje je Samson čeluticu magarećom pobijedio Filisteje, onda ime Jerobaal nadanuto Gedconu. I drugom piscom u Knjizi stare, zajednici; Knjiga je sudačka poznata i dostojna vjere; tako se navodi u I Sam 12, 9-12 naorde mnogi događaji u ove Knjige. Evident su važna Knjigu našu smatrali vjere dostojnom i bogodukom te ju brojili u Kanon. Tako je i otkosa Knjigu Sudačku wagda došla Kanonskom.

§. 38 Knjiga Rutkoma.

1. Uvodna: Ova Knjižica u 4 glave pripovjeda, kako je Betlehemsac Elimelek sa ženom Noemijom i dcerama Mahalonom i Chelonom u vreme Isidai, ko glada kada otišao u Moabsku zemlju, gdje su mu se sinovi oženili Moab. Namu Ofeom i Rutkom. Pošto su Elimelek i sinovi njegovi umrli, vrat se Noemija u Betlehem s Rutkom, koja se po pravu djeverstvom udala za Booca, te rodi sinjima Obedu, oca Jeai-u, oca Davida.

2. Uvodna: je Knjiga kao što se vidi se njena začetka, pokazati kod Davida, dakle i Anstov, koji je rođen od plemena Davidova; nu ova glavna svrha ne iziskuje drugu ka pobosinu, da se namre pokazati, kako i pogani, koji prigle pravu vjeru (1, 16) i uteku se u zaštitu Boga pravoga (2, 12) mogu biti doživjeti milosti božje.

3. Iko je Knjigu pisao i u koje vrijeme, ne zna se ništa. Prije razdvajanja Davida nije Knjiga pisana, kako se vidi iz 4, 17-22. Aramazeon, što se u Knjizi nalaze, ne dopadaju prave poemo doba ili tja doba sušanjstva bio, bilo i Boga, jer mogu biti ili ostali starijeg jezika ili su mogli biti uvođi iz pučkoga jezika.

4. Pisac ne razuje i smišljenju i dyle u pjeemu, kako gdje koji rati o nalisti misle nego pripovjeda pravu historiju bez pjesničkoga naklata, i da se tako ostrems i presjajno, kako bićno i vremenom, mjestom i osobom primjereno razuje, da se odmah na prvi hip vidi njegova vjerska i moralna, što i Mat 18, i Luk 9, 31. potvrđuju. Da je to isto pisac i smišljati, ne bi jamučno za Davida i Abrahamu i izeo Moabku i mnogo Rajeika, što se u Knjizi razuje i.

biše prečutis ili Drugičje kaxao. Židovi i Kršćani držali su ovu Knjigu varda vjere dostojnau i kanonskom.

Oznaka. Knjiga Rutina broji se u Židova medju 5 megil. loth, i Pjesma nad pjesmami, Tvrđalice Jeremijine, Propo. i jednuk i Esterina) i čita se na praznik sedmica.

§. 39. Anđjel Gospod. u st. zavjetu

U sv. Knjigah starozavjetnih naročito doselje rax, pravljenih (u pretekivjnu i u Knjigah Josuinoj i Sudarčoj, čisto je govor o poslaniku ili glasniku Božjem מַלְאָכִים מִן הַשָּׁמַיִם narečenom koji može značiti kako glasnika zemaljskoga, tako poslanika nebeskoga i opet kao poslanik nebeski može biti stvoreni anđjel ili sam Bog.

Stoga je dvojako mišljenje o tom anđjelu Gospodnjem: većina, kamo spadaju gotovo svi sv. otci (izuzev sv. Augustina, Jeronima i Gregorija Velikoga) drži, da je taj anđjel osoba božanstvena i to druga osoba presv. Trojice - ὁ λόγος, verbum, Rieč, koja se pojavila u telu na zemlji za kratko vrieće ujetom pojavila; Drugipak (od sv. otaca: Augustin, Jeronim i Gregorij Vel.) drži ga za stvorena anđjela, za orudje objave Božje.

Da je anđjel Gospodnji (na nekim mjestih) xblja ὁ λόγος, Verbum, Rieč, dokazujemo I. razlozima iz pomenutih Knjigah vođenu. ma, II. iz Snuoaja staroga zavjeta naprama novomu i III. Do. kazji spoljašnjim.

I. Hagaru pojavi se anđjel Gospodnji i obeća joj u svoje ime (nemogućih ču verna ajma... vje) brojno potomstvo; tada Hagara, prievav ime Gospodina, koji govori s njom: „ti si Bog, koji vidi i stupaš, kod kojega jiv nađje anđjel Gospodnji naputku u Sur, progva se stupašac živoga, koji me vidi I Mojs 16, 7-14

II. Drugi put govori anđjel Gospodnji s Hagarom i veli joj Da se on od S. maela učiniti velik narod. I. Mojs 21, 17-19. Pojavu se Gospodinu (מַלְאָכִים מִן הַשָּׁמַיִם) Mojs. 18, 1. Abrahamu u Dolini Koma.

Briz koji sa dva anđjela govori i radi Buz Kero (v. 10. 17 19-21) takvim ga priznaje Abraham (v. 3. 27. 30-32) ovomu priobuzo

nakonu svojih satiti gradove, jer da je vikla dosta preduzeta (20.21)
 i patriarha bude malen kao sudac ciele zemlje (v. 25) i obicajna mi-
 jab (26-32) i prorsy u Lathoru usliu (19.21.22.) Isti angel Gospodnji
 javi se Abrahamu, kad je istovrsno Izaka (22.11.) i ona obećanja,
 koja mu je drugdje (12.2.3; 25.18; 18.18) učinio sam Jehova, opetuje
 i potvrđuje; zato i Abraham ono mjesto nazva **הר ה' יצחק**, u
 Valg. Dominus videt (v. 14). - Javio se i Jakovu u snu, angel
 Bozji (31.11) imenuje sam sebe (u v. 13) Bogom Bethelskim t.j.
 Bogom, koji mu se prije prikazao u Bethelu; a u Bethelu pojavio se
 je (u 28.13.25) Jakovu Jehova. Vraćajući se Jakov u Mesopotam-
 iju bori se sa čovjekom (32.25) koji je angel u Bug (Hos 12.4.5. u
 silu svojaj bori se s Bogom; bori se s anđelom u nadiću), sisti i
 njega blagoslov (v. 28) i sam ga Bogom prizna, priznajući ono borište
 Daniel, jer je, kako reče, vidio Boga licem k licu (v. 30) Istu patn-
 jash umiruću prizna nad prnau Josipa imiv Boga Abrahamova
 i Izakova ... Angjela, koji ga je izbavljao od svakoga zla (48.
 15.16.) - Isti angel Gospodnji Mojsiju u kufinji, koja je ognjem
 gorjela, ali ne sagorjevala (II Mojs. 3.2; upov. Dyl. Ap. 7.30: Javi
 mu sve u pustini (Mojsije) biva Sinajskoga angjela u plamenu
 ognjenom u kufinji] objavi imo svoje: ja sam, koji jesam (v. 14),
 sčitova se Bogom patrijarhskim i izbaviteljem i vođom naroda
 (v. 6-8); po II Mojs. 14, 19 angjel Gospodnji izjave pred vjstkom Izra-
 elkom, a po II Mojs. 13, 21 idjase Gospodini pred sinovi Izraelitima
 dnevno u stupnju od ognja, koji se zove oblak Gospodnji (II Mojs. 10.34)
 kod gore Sinajske, prije što se uimiti ovaj reče Gospodin Izraelu
 preko Mojsija: „Evo ja ću slati angjela svojega, i sa is- (re) tobom
 i čuva na putu i da te uvede na mjesto, koji sam pripravo. Pa
 na nj i slušaj glas njegov, ne moy, da ga prezreo, jer neće opravdati
 kad sagriješ i moći me (t.j. sčitova) u njemu“ II Mojs. 23.26 v.
 Po ovom angjel ovaj je osoba hoćanstvena, ali različna od ašcu-
 Mojsiji kaže (II Mojs. 20.16) Edomskom kralju, i da je Gospodin
 poslao angjela, koji je Izraelu savet u Misinu. Isti angjel
 angjel Gospodnji s. toj i na putu Balaamu i prieto mu se i govori

kao Bog (I Mojs 22, 22-35). Tuma priznaje vojvotom vojske i os.
gospodnje, koji mu se jame kao gospodar, Gospodinom (Ios. 5, 19-21)
anđel Gospodnji, jame se Pedome, pa taj isti anđeo govori: „Gosp.
nom kao gospodinu (אֱלֹהִים) i zove ga da zbavi Izraela (I. 5,
11-24). Anđel Gospodnji, koji se jame jeni Manue Tamta sten
Tamsonova, oblači joj suna i primi ritur primenenu (Ios. 13.2 ss)
Ako promotrimo sva došla navedena mjesta, vidimo, da se anđel
Gospodnji a) sam objavljuje kao Jehova, i to ili izravno, in pr I
Mojs 18.19: II Mojs 3) ili tjelima, koja se drugčije takođe i sama
Bogu pripisuju ili primaju čast koja se može samo Bogu dati,
b) oni, kojim se anđeo Gospodnji javlja, drži ga za Boga (odatle
strah njihov, da vidjavi Boga ne mogu I Mojs 16, 13, II Mojs 3, 6,
Ios. 6, 22; i c) sv. pisci opisuju ga kao Boga - Postoje u narodu te
briskom uvedeno kraljevstvo a) u yinu i prorokstvo, pojavljivanje,
ali ne djelovanje anđela Gospodnjega biva sve redje - jer same
u I In 21.10 ss. čitamo, da se je anđel Gospodnji jame Davidu i
prorok Loharija i dr. je u istomu čovjeka, gdje jahše na konu
vidjiv i stajao među murtami (Ios. 1. 8), a malo dalje (u v. 11,
koje se tomu, koji stajao među murtami, anđel Gospodnji -

A redje biva pojavljivanje njegovu zato, što se je gospod. vlast
se je razvila kraljevstvo, svećenstvo i prorokstvo, omu služao kao
svećenstvo onidji i svedetvi i namjestnici svojini kad prouč.
varja i upravljanja naroda izabranoga, pa kad su proroci
uistjeli, sakri se i sam anđel Gospodnji, dok varja malo ne
se ne pojavi se na zemlji.

II. Budući Hrist Gospodin središte sve historije, trebalo
je, da ne samo prošir. utjelovljenja, nego i prije utjelovljenja i.e.
bije, odoprem na razan način, pa je djelovao. Kao

אֱלֹהִים יֵשׁוּעַ naimne kao i λόγος ne do duše utjelovljen
nego kao i λόγος ὁ θεός pojavljuje se je, ravnan u razvijao
djelo spasavajuće staroga (kralova) razjela i popravlja sve
za novi razjela Ove theophanije nisu bile prave očevite i
jasne, nego više otajstvene, a to radi sklonosti naroda Izraela

4. idolopoklonstvu, ali što to je prociarao, magao to je ipak spoznati. Tako je Mesija već u 1. Mojs. 3, 14 obećan djelovati ličkom, ciljega staroga zavjeta, jer istogov Bog čini vanjskim čini za spašenje ljudsko, sve čini kroz svoga sina; up. Ev. 1, 3. Sve je kroz. Puci postalo i bez nje nije ništa postalo, što je postalo.

III. Štim se sudara i prešao židovska i kršćanska. 1. a) U knjigah mudrosti staroga zavjeta imenito u Ps. 3, 19; Ekl. 1, 1; 1, 4 i Mudr. 12-28; 8, 1, 10, 1 ss. govori se o mudrosti kao osobnoj mudrosti, pa se ta mudrost, kao što dokazuju učenjaci istovjetne riječi (ὁ λόγος) djelujućiom; b) u posredstvom hiebijskih i iseljeničkih Gospodnji dolazi uvek **חַיִּים** = Riječ Gospodnja c) Rabini Talmudski toga angjela nazivlju metatron, koji da se objavljuje u **חַיִּים** (habitation) majestas divina) Riječ metatron injeu izvode iz koriena **מַטְרֵן** čuvati, te bi metatron bio angjel kuvar, čuvar Izraelov; Drugi iz lat. metator, koji znači pred vojevodjom objavljuje vijesti, gdje će se šatori razapeti.

2. Što se lice kršćanske predaje sudara se s tim a) sv. pismo novoga zavjeta, jer je djelovanje Riječi sv. Ev. gl. 1. u opisanu prema djelovanju angjela Gospodnjega u starom zavjetu; po I Kor. 10, 4. 9. Hrist je bio vođa Izraelu i Hrista su Izraelci ište, šavali i on je potresao zemlju, kad je zakon dan na Sinaju (Hebr. 12, 26; po 1. Mojs. 19, 18 Ekhoya sidje na Sinaj i gvo se go. na tresjaše) i po Ev. 8, 56. Abraham je vidio Dan Hristov (tj. samoga Hrista i obradovao se. b) Poim sv. gtaca i Koncil An. hijski (259-70) dokazuje proti Pavlu Samosataninu, da je angjel, koji se je javio Abrahamu, bio Hrist, i Koncil Trijski anathematise onoga, koji porice, da je angjel staroga zakona ὁ λόγος; s tim se potudara i crkva katolička, velio u antifoni na 18. prosinca: "Adonai et dux domus Israel, qui Moysi in igne flammo rubi apparuisti et in Sinai legem dedisti, veni ad revivendum nos in brachio extendo" —

Period III.

Od reformacije Samuelove do sužanjsтва babilonskoga

§ 40 Samuel. Saul.

Posle smrti Samuelove bio je veliki svećenik i jidno i sudac naroda. On Samuelu bio 40 god. Eli iz plemena Ithamarova, koji nije bio opak, ali mlakav i nemaran, pa je crkva i svijeta bila za njega u vrlo lošoj stvari, naročito su dva njegova sina Ofni i Fini, iskrivili službu Božju na naved. (I. Sam. 1) Ali do vrijeme nerotnosti i anarhističnom isprasi si sina Samuela, pa ga iz zahvalnosti kao naroda do smrti ranjetova Bogu i Sarova za sveda na službu sv. i satoru u Šeonu (I Sam. 1) Samuel naširen od Boga i iskusi u Šeonu (kao dopunak tjelesno sakoga Samuelova) i poučen o sv. nit, namjera Božjih usta naroda i jazyk, obnavljati i popravljati. Kao je pjevao u sv. satoru, pjevao mu Bog što je namis učinio. Eliju radi prevelike njegove popravljivosti napram lakomim i versamnim sinovima i svemu Izraelu (3) Nasta rat. Eli stoji zarobljen kovič ranjetni u tabor donesen, 34000 Izraelaca sa dva sina Helijua paginu, i sam Eli poginuo za nj. nesreću, pađe mrtav. Na mjesto njegovo brade uođen i sudac naroda. On Samuel, vjerni prorok Gospodnji (4) On pomogne Izraelu i Gospodinu, govora ih, da povergu sve idole i da ih utvori jedna skupština u Masfath i čisti ih žrtvom. Kada su svi stigli. Pošli, kako su Izraelci se ujedinili u Masfathu, ustanovili nam, nu pomoću Božjom potučeni ne usudilo se više za svega naroda Samuelova dolaziti na znanje Izraelove (gl. 4) Ali i jidno. Dok nije bilo velikoga svećenika nu svetinje Samuel obavljao u službu svećeničku, za to je sagradio u Ramathi ištvenik u Galgalu, Bethelu i Masfathu primao žrtve, Bogu se malio za

narod i mnoge mu blagodatí molitvom svojim umohlo, pa se
moć molitve njegove snagda mnogo slavila (Ex 17, 9, 10, Jer.
15, 1; Hebr. 11, 32). — Kad je Samuel ostario, postavi dva svoja sina
Jela i Abner za sudce u Izraelu, ali ovi ne hođjahu putem njeg.
vini, nego primahu mita i zavtahu pravdu i tako dāvahu
Izraelu, istim theokratskoga vladanja, priliku tražiti kra.
lja, koji će im suditi, kao što je u svih narodah. Ovaj zahtjev
naroda meti prvoran Samuelu, zato se pomoli Gospodinu, koji mu
riče neka čini kako narod hoće, ali neka mu prije kaže pravo kra.
jevsko t. j. način, kojim običavaju kraljevi na narodu kraljevati.
Kad uza sve to nije narod odustao od zahtjeva, Samuel ~~po~~ malo
gu Božjom pomoću za kralja Saula, sina Kisova iz plemena Be.
njaminovu iz mjesta Gaba, kojega narod sakupljen u Masfi
potvrdi (gl 8, 9, 10). Kad je Saul saklāvao Amonece, koji se Sa.
muel tom sretnom sgodom poslužiti na korist kraljevu, sazva
skupštinu, nu prije što će se odreći službe sam, prigovori Bogu i
narodu za svijetla nevinosti svoje, ukori još i jednom Izraelu,
što su tražili kralja, što sam Bog čudom potvrdio, spustivši o žetvi
pšeničnog na molitvu Samuelovu grmova i taj. Uplašen narod
utješavaše i nagonaraše na potpornost Gospodinu Bogu i običa
napokon, da neko prestati moliti se za njih. Tako Samuel obnovi
mjauu hebrejsku i položi temelj idućoj senci kraljevstva (gl 12)

Saul je bozo zaboravio na svoju theokratsku dužnost: u ratu
s Filistej. prvorag u pravo žetve prunesti Gospodu (li ne čeka, ka.
ko mu liješe Gospodin zapovijedi, dok dodje Samuel, zato ga Sa.
muel zrekov i kaza mu, da se kraljevstvo predati drugomu (gl 13).
Prvo je Saul pobra na zapadu Filisteje i na istoku Amonece (gl 14)
po zapovijedi Božjoj, koji mu kaza Samuel, prije na Amalekijance
i pobiti ih; nu kako se proti volji Božjoj, oštedio Agaga, kralja
Amalekijana i najbolji plien sebi pridržao, te tako povriedo the.
kratiju, Samuel mu naviešti odluku Boga razg ne ljenu ga,
Agaga je odbacio i kraljevstvo Izraela od njega (u njegove po.
rošice) ostao i kao drugomu boljemu čovjeku, Saul igovarao

ukoni ga Samuel, veliki, pa je poslušao bolja (jotura) od zlotura i, o
 slušati bolje da je, nego prinaciti prethodne osnovske i raspajne
 revnošću teokratskom irajici Agaga; po tom otide u Ramu
 i ne vidje više Paula. Do smrti svoje, nego plakaše za njim, što
 ga je Gospodin odbacio (gl. 15) Medjutim reabna u Gospodinu Gjeia.
 ka (od 20 po prihić godina) pastira Davida iz Betlehema, a sina
 Trajewa iz plemena Judina (po obećanju 1 Mojs 49, 8-10) i poma
 ga ga preko Samuela za kralja; ali mu ne dade žale kraljev.
 stva, nego ga odpravi natrag na pašu. Od sada se David na
 punjaše duha Božjega, a od Paula otide duh Gospodnji i uzne.
 muvaše ga kao duh, pa da mu olakša, dovan bi u kraljevske
 dvore David, budući umno dobro udarati silharu (harfu) (gl. 16)
 Kad je opet nastao rat s Filistejci, David da uveče uveče
 Izraelcem učingenu, metnute u gladih kamena u pastirski
 košul, da uganjati praci svoju s pouzdanjem u Boga (, ga i sam
 na to u ime Gospodina nad vojsci Ramu Boga vojske Izraelove,
 koga si ružio ") podje na Filistejina Goliatha i nadolaba ga
 Ali radi ove pobjede Davidove zamjeri namy' Saul, a duja Jo.
 nathana prionu za dušu Davidovu i Jonathana (sine Saulov)
 ga zapazi kao svoju dušu. Dobivši Micholu kćer Saulovu za
 ženu, bude David cet kraljev, sa svim tim Saul mu radio o
 glavi, pa po savjetu žene svoje polječe David u Ramathu
 k Samuelu, kamo Saul do triputa lude svoje pošla, da uhva
 te Davida, a napokon dođe sam, ali u na njega sidje duh
 Božji i prorokovao (gl. 17, 18, 19) Dornavši David sve u Jonathana
 na, da se ukloni kraljevom Saulovim, podje u Nobu k svećeni.
 ku Abimelehu; dobi od njega izloženoga hljeba i mač Goli.
 athov i šavile otidje k Achiseu, kralju filistejskomu u Gethi
 čijoj okrutnosti umnoče, gracki se ludim. Po tom polječe u
 pećinu Adullamovu, a Paula k Moabcem. Po razgovoru
 proroka Gada vnati se u Judiju, Dornavši Saul od Idumejca
 Boga, što je svećenik Abimelech učinio Davidu, ubi njega
 i sve svećenike u Nobu (85) samo Abimelehov sin Abiahar

gledajući s ophelkom k Davidu (gl. 20, 21, 22). Davidu doglasač, Filistini obično su grad Ceili, u plemenu Judinu; putje varke leiloke. U Ceili se zatim kratko vrijeme bavi; jer ga Ceili, je sakrio u pustinji Zifer, Ziffani ga htjede irdati i pošio se je bio u Maonu, samo ga navaha Filistijeska izbavi iz ruknu Gerukovih (gl. 23) Svladavim Saul Filistij, ove opet za Davidom u pravu nju Engadijsku (gl. 24) pa tu kao i kasnije u Liju (gl. 26) mona. prigovori velikodušnosti Davidove: praviji si i mene, jer si vna. Dobre za to, koje sam ja tebi učinio (v. 28). Dok je ovako Saul gonio Davida, umro je Samuel na velikom žalostivoga naroda. Dav. 6. hten ovako Duhovnoga svoga oca polje po Drugi put k Shusu i dobi grad Sicelek za stanovanje (gl. 27). Idući Shu na Israe's poverio se slobod Davidu, ali ga natrag odpravi po nagovoru svojih slugarnika. Medju bjehu Amalekicani zapalili grad Sicelek i zarobili sve stvari Davidove; ovaj putje za njim u pustinji, koji i otme im sav plien. U to Saul, prisustv. od Filistina u ravnu, ni Israelskoj, on koji bješe iztrichio iz zemlje gatare i vračare, bio se Endor, k je u s duhom vračarskim i javi mu se duh pokojnoga Samuela i naricati njemu i snovom njegovom smrt: Sutracij ti i sinovi tvoji bit kod mene. Tako se i pogodi. "Vojska Israelska bi potučena i sinovi Saulovi ubijeni, a Saul se sam baci na svoj mač i umrie na brdu Gelbon (gl. 28-31) g 1055 pr. Kr. kraljevavi 40 godina (2. ap. 13, 21. Josip. Ant. 11 14a) -

U 2. poglavi Amalekicani, koji mu javi, da je poginuo Saul i hvastao se, da ga je sam pogubio u upiva snu, Davidu i Jo. Nathanovu prekrasnom dujalu konu (u Sam. gl. 1)

Pravka I. P. Sirotski bi je sam Bog Jehova kralj narodu Israelskoga, ipak k nije tim bila izključena vlast kralja u obće i kraljevska napose. Pa to je Abrahamu (Gen. 17, 2; 22, 16) i Jakovu (Gen. 35, 11) obćno Bog, da se iz bedara njihovih mu. k kraljev i Mojsije je sam duhom proročkim irdao propise za
Foj. 2. p.

induce kraljeva (Deut 17 14-20), po kojih se imao kralj, svako od zakona teokratskomu, pa kad bi se taj uvjet bio važio, i bito bi mnogo Dobra Kraljevstvo Donet: veći slogan i roještina mnogu pojedinom plemenu, veći spon neprijateljstvu i laguna pona na Golopoklonetva. U tomu, budući da dostojanstvo kraljevsko spada među dostojanstva messijanska (Ps 144, 13; Luka 1, 32), trebalo je, da se kao i Dostojanstvo svećeničko i proročko razvije u budi tip messijanskoj kraljevskoj časti. Da svim tim kao da se narodu Izraelitima, da Dobru Kralja nije bio Bogu po volji, jer što je Kralja bio prije vremena Bogu određena, a Drugo što je taj kraljev imao pravi svoj naslov u nepovijesnosti u teokraciji, kao da Bog Jehova ne bi bio jak, stajati se za Dobra naroda, mene odacise, da ne Kraljevstvo nad njima. Tako u Samuel kraljev narodu, a ne samo Kraljevstvo (I Samuel 12 14; 13, 11). —

Kralj Hebrejski nije bio autokratski, nego teokratski, jer bio samo namjestnik Boga Jehova (I Diev. 17, 14) u čije je ime pravdu krojio i bio vezan na zakone Bogu dane. Tako su kraljevi Hebrejski kao namjestnici Jehovinu biti uljem svetim. up 3, 36; ps 118, 1; mesijani (valj ne samo pravi, nego i ostali), koje pomaže bi oće simbol Božjega izbora i posvećenja i naročito izlika Boga Božjega, kojim oboružani magahu kraljevi pravdu, dostojno i briepko vladati narodu.

Ali da se Kraljevstvo hebrejsko ne izongne u despotizmu, nijedno bi s Kraljevstvom uvedeno proročstvo.

Do onda pojavljivali su se proroči u Izraelu samo u obliku u pojedinim slučajima; ali sada je pak proročstvo imalo biti stalno, kao Kraljevstvo Izraela, jer se svećenstvo iradalo. Samuel je glava stalnih proroča (Dj. 13, 24) jer u Samuelu škole proročke, u kojim su se mladići podučavali i kamo pripravljali za službu proročku. Iako budući izbor za tu službu ne ovisi o znanju ili umijeću, nego je samo o pozivu i milosti Božjoj, škole one bijahu javni, u kojim su se gojenci podučavali u zakonu i znanju svetih stvari, te se napunjavali novim teokratskom i sluhom bogoljubivim, da budu

- 187. -

kako sposobni osjećati i vanjske pomuke sluha Božjega i Gospodnju primatu obave Božju ili da se barem priprave na valjano Duhovno glavarstvo i učitelje narodne škole one bilo s druge strane sjemenista za muziku, sveto pjevanstvo i historijografiju i cvale su osobito u Ramu, Bethelu, Galgalu i Jerihonu. Učenicima ovakvih škola stanovale su zajedno i imale hranu skupa i pošiljane bi bile od svojih učitelja među narod kao poslanici prorocki. Sv. P. konim poredi takove škole s sedomickim kadunarni, a neki učinjaci s učenom akademijama, a možemo s otim školama porediti zadužbu učenika (apostola) Hristovih.

U ostalom nisu svi proroci izšli iz onih prorokih škola, jer su gdjekoji bili neposredno od Boga izabran i pozvani u službu prorocku. Škole prorocke su najviše cvale u Ramu, Elijahu i Elizeja.

§. 40. Kralj David.

Po smrti Saulovoj plemu Judino izabra si kraljem Davida i promaknu u Hebronu, dok su se ostala plemena na njegovom Abneru, vojvodu Saulova izabrala kraljem Izabsetha, sina Saulova. Davidu bijaše tada 30 godina, i kraljeva u Hebronu $7\frac{1}{2}$ god; pošto se je Abner odmetnuo od Izabsetha i ovaj kasnije bio ubijen, sav narod izabra si u pomaga kraljem Davidu. Tada sav njegov rat čet. Desetgodisnjega kraljevanja (od 1055-1015) može se razdijeliti na vanjski i unutarnji. Spoljšni rat kralja Davida sastojao se u tom, što je nastojao neprijatelje kraljevstva svojega pokoriti, te ratu mis povratiti i utvrditi. Prvo protiv Jebuseja iz kule Sionke, preuze onamo prijestol svoj, nazna ju drugim Davidovim, procvati u novokolo, i prenesav onamo novog razjetni, učinu srećinom svoje kraljevine. Stare neprijatelje Filistejske dvaputa potuče, dugput baš harnelom; Moabcem nametne danak, na Arnon. se radi uvriede poslanikom njegovim nanesene, udari voj. skom, a kad mu Sirci dođoše u pomoć, pobije ih drugi i treći

... i posue satane. I Syro, koji su Dvili Ammonom...
... i razbije i pokloni sebi njihove pokrajine. I Sobu
צוֹבָה אֵרֶם Wulg Soba, sjever od Damaska, Maibis? i
Damaskansku, Rohob, Sobu, (X 15), Morahu i ...
... i njihove pokrajine bijahu na jug od Damaska, a na istoku ...
... i Napokon Saulata i Edummeje kako, da se je za Davidu
... i Jeruzalema najdalje razprostirala: od potoka Misrethug
... i Eufrata i od zaljeva Arapskoga do Libana. Tada
(15), kralj Ematski (Epifania) i Hinam, kralj Tyrski iskani
... prijateljstvo Davidovo. I u ovim ratovima vodio je Bogov...
... i kralj... i žele, da sebi kraljevstvo sačinu i stace slavu, nego u
... i vjernosti tih kraljevske i vjernosti.

... i uanga u njihova rata (krajnjega prvih 26 g kralj-
... i Davidova) a uobito prošle toga reida nastupao on u
... i sjet uistitu Drzavu hebrejsku umetio i to na polju vjerskom
... i politickom Izabranici Jeruzalem, svaki grad, na stolici u svog
... i najvecu svetcanost i radost svoga naroda prenese kćer
... i iz kuće Abinadabove najprije u kuću Ubededoma
... i Geogina, a poslije 3 mjeseca u grad Davidov. I svećenike naredi
... i u 24 reda sa levitima u

a) služenike u domu Gospodnjem, b) upravitelje i sudce, c)
... i vratare i d) pjevače i opet one a), b) c) i d) u 24 reda sa
... i nepraticim službu Božju.

Uredi i pjevanje u domu Gospodnjem i kćerke ugrađiti
... i veličanstven hram, nu kako je mnogo krvi prolio i velike
... i ratove vodio (I. Kn. 22, 8) dobi poruku od Boga, preko proroka
... i Nithana, da neće on, nego njegov mironi sin (Salomon) da
... i graditi kuću imenu Gospodnjemu, pa komu s godom obća
... i mu Bog, da to kraljevstvo njegovo bit će vječno, ipak stupa za
... i gradnje hrama neizmjerne zablade i pripravi gradnju Upru
... i u kraljevino svoje mudro ustroji i za upravitelje (njegove)
... i postavi ljude razborite, kao što je dolikovalo kraljevstvu
... i u pametnomu vladaru.

Šešćina Dama Davidova, a tim i svo Džave hebrejske u, tj. ona
ponajprije počiva, iz koje se porodi dvojaki zločin: preljuba sa
Bethsabom i ubijstvo njezina muža Urije (u Sam gl 11.) P. ov. k
Nathan Karavsi priciem kralju o ovčici sinomahova, u činu, da
je on sam o sebi izrekao oštru osudu. A kad mu prorok reče:
"Ti si onaj čovjek!" karavsi skrušeno: "Sagruših Gospodinu!"
i zbriše greške pokorom, koja se jasno očitova u psalmu 51 (typu
pokore za sve ljude i za sva vremena); ali život kraljev zamie u
Bog životom, čija je iz preljube rođenoga, čija je smrt bila vjetno
znak povraćene mu milosti Božje. Na spomen po nvoljena s Džeto.
vom mura noćice drugomu sinu s Bethsabom, Salamon (gl 12)
Nu skoprem je Gospodin Bog oprosto Davidu krovju, imao je
još kameni grijehi, da se sablaćan ukloni. Za ubijstvo Urijino tr.
pio je ubijstva u svojoj porodici (Amnon, Absalon, Adonija), za
preljubu s Urijinom bile su mu jame ostvarene (u Absalomu)
Amnon, prvenac Davidov od žene Ahisvame ostvare svoju polnu
sestru Tamaru, zato ga Absalon, rođeni brat Tamarin ubi na
gostbi Bratov Krovnik govijje Krvicu svojemu, kralju Gedusalomu
(gl 13) odakle se smjere na molbu Šabovu povući za tri godine,
a za druge 2 god. pomiri se s ocem (gl 14) Potom Absalom Džje
bunni protiv oca, koji bija da spasi glavu. Na bijegu Davida
psova i Karne. jem se nanj' baka Šenci od roba Saulova, a kralj
izbježuje se gricima svojim, strplivo to podnosi govoreći: "Čakavite
maka prije, jer mu je Gospodin zapovjedio" "Mrtvutim Absalomu u
ljezavju u Jeruzalem javno ostvare inače oca svoga (gl 15-16)

U bitku, koja našta mrtvi oca i sinom u sinu Š.
frainstoj, čete Absalomove bjehu potučene, a on zaprevi ko,
som za velik granat brach, bude strielom iz ruke Šabova ubijen.
La sinom, koji ne mogao više pokore činiti glatka bogodani Da.
vid (gl 14) P. ovaj plač, koji se Kosu i nanjda, skloni upit. to da
naroda Šnaelstoga Kcau. Postavivši Amnon (sina vltigaili mu)
na mjesto Šabva najvodom i oprostivši uviestu Šencju, bi kralj
svetlano noćag u Jeruzalem Davidu od plamena Šencina (gl. 18)

Šbura, koga zove Šebur, od plemena Benjaminova bi uzeo...
 tom zgorom ubi Izak Arnesu (gl 20). Po tom nastaje, vrn kraljevstvu:
 kraljevstvo: glas sa Šaula i sa Dima njegova krovničkoga, i...
 gubi Šaburjane; kad bi krovni Šaulov osvećen smiču svaj in
 sinova i Šbura njegova, u milostivi se Gospodin opet je...
 Kad su ovako svi neprijatelji nanjati u metaraji bili protok...
 zdesavanja i osvećen bile krovni Davidove i Šaulove, moglo bi kraljevstvo
 izvesti u žnati blazenu mit; ali David od krovine se protok...
 Božji naloži popus svega naroda i tiem narodu Gospodina
 Pokazavši se kralj stono za ovo djelo od 3 zla, koja mu Gospodin pro...
 ko proroka Gata na izbor predloži (3 (4) godine glad ili 3 mjeseca
 biega od neprijatelja, ili 3 dana pomor) izabra 3 dana pomor, volio
 si zapasti u ruke Gospodinu, čija je milost velika, nego li u ruke
 ljudem. Kad je već 40000 ljudi pomorlo, zapazi kralj anag...
 krovna, gdje bi je narod i pomoli se Gospodinu, da pošle navi
 ne ovce; po tom opomenut po Gatu sagradi na gurnu Abene...
 (krovna, krovni) Brana, Šburejina na hurnu Šoriji, gdje je
 stajao anđjel, žrtvnik i prinese na njemu žrtve praljenice i
 žrtve krovne. I Gospodin se u milostivi zemlji i presta pomor
 Dno gurnu kupa David od Šburejine za 50 sikala u sieti...
 bu za 600 sikala, da se onđe sagradi hram. - Kad je Šbura
 Šabom i Abatharon pomagao, mislio uzeti kraljevstvo, Dav...
 nić star Bethabom i Kitharon o taj stvaru obaviešten, čine
 Šabomna po svećeniku Šadoku pomagati za kralja. Pri e...
 ti Šabom David ješte s abot, naloži Šabomnu, da sagradi...
 Gospodinu i osveti krovine Šabovo (ubijestva Abnere i Arnesu
 i uvišću veličanstva kraljevstvom Šmejern narodu, i...
 se i njemu ovako što ne dogodi, što se samom Davidu...
 godilo s bog Šaburjana i opomena Šabomna i narod na
 vieno i, anje zapoviedih Božjih. Pokazavši još reči proroka
 (II. Sam. 13, 1-4) u mre David sin Šabjev, čovjek, koji bi post...
 uljen i, anje pomagao Šaba Šabomna i Šabomna i...
 Šabom Šabomna i blago u 40. god. vika svojega i

bi pogreben u grobu svojem.

Opazka. Kise mnogi, da je Jeruzalem od Davidovih vremena na prestolini grad kraljevstva (Israelova) hebrejskoga i poznije Judejskoga istovjetan sa Sajemom, u kom je Melkisedek kralje-
vao (Gen 14, 18); i zbilja u psalmu 137. Dolazi Jeruzalem pod
tim starim imenom [Vulg. ps. 137, 3 Et factus est in pace
(וְשָׁלוֹם) locus eius (Dei) et habitatio eius in Sion], a za cieto
je istovjetan s kojim Hebrejskom (na brdu Sionu) odakle
nije moglo plemne Judino objerati Hebreja, pošto pak, kad su
Israelci diel grada Jerusalima uzeli, pripade plemenu Benja-
minovu u nasljedstvo. Pošto je David posve protjerao Hebreje
s brdja, preneso je kamo prietol svoj i grad (brdo Sionaj)
opasa zidom; na nasipu Mellonu מלון, koji je brdo Sionaj
s brdom Morijom spajao, sagradio i Salomon kulu s palačom,
odakle se sablazilo po skalinah u bradu Gradu Davidovu naj-
obširnije je ime u st. zavjetu Jeruzalem! מְלִיכָה תְּהֵי הָעִיר
fundatio pacis, Hierosolyma, sad El-kuds - sveti grad.

Grad leži na gorah Eudjistik na usaku mjestu ali niže od okol-
nih brda, od kojih ga odvajaju doline: istočna, Torašatova i p. o.
točnom Cedronom, zapadna Gihonska i južna sinova Hinn-
novih (ge l'ne Hinnora = gehenna), koja se na n. jeku To-
jetu s prijašnje dvie doline stiče. Dolina Torašatova ili
ti Cedronka dieli Jeruzalem od gore Mastinove (mons Olive-
ti), koja je 2550' visoka, 416' nad Cedronom i 145' nad Sio-
nom i od gore od spranke ili ti sablarnu, gdje je Salomon
dolan sagradio žrtvenike; gora Gihonska je na zapad,
a na jug gora od gla savjeta (gnali consilii, Martb. 26, 34. E-
vijelovao se, kako bi Isusa uvatili. Na sjeverozapad je br-
do, na kojem leži Jeruzalem, spojeno sa gorama Judejskim
akidju svirni vrhunui, na kojih je bio grad, najviše je Sion
(na južnom zapadu) od Morije (na sjeveroistok, i Akre do-
lindni sisarskom (רֶוֶק וְדֹוּר) razdijeljen; na Sionu bijaše
gornji grad, na Akriji pozniji dolnji grad (odakle dual:

Jerusalaim 1) Južna strana Morije zvala se Ofel (Heb. *tsaf*) i
ima plaho vode i studenaca; nješto su se spominjali i stud-
ci: Siloe s istoimenim ribnjakom, na jugu izvan grada,
Rogel i ti studenac Nehemijin, gdje se stiču doline Hinn-
fatova i Gehenna, sada Bir-eyub i Gihon na zapadu, i on-
kle su se dva ribnjaka istoimena: gornji i donji napunju-
vula vode. U samu grad bio je ribnjak Ezechijev, koji
je bio spojen s Gihonskim gornjim ribnjakom

§. 41 Kralj Salomon.

Upevši se Salomon po smrti oca na prijestol, da-
de pogubiti Adonijju, što je tračiv Abisagu koja čemu posvećen
za krunom i drugove mu medju njima Soaba, a Abia.
thara liši svećeničke časti, postavivši mjesto njega Sado-
ka od plemena Eleazarova; napokon pogubi i Terneja, što
se nije držao načina življenja od Kralja mu propisana (2. K-
nj. 12. 17.) i nado stanovati u Jeruzalemu i nikamo ići, a on
posle 3 god. ode u Get, kamo mu pobjegnuše sluge.) Salomon
(2. K. 1. 1. 25) oženi se Kinyu
faraonovom i u Gabsonu prinese žrtve (kamo je bio sv-
šator najprije u Silonu, onda u Nobu, kasnije u Gabsonu,
i moli od Boga, koji mu se blizio u snu ukazao mudrost, a
Bog mu osim mudrosti dade i slavu i bogatstvo. Ljude
primjer mudrosti dade izrečaviti osudu u parnici Dujub
ina (III K. 3. 16.) Postupivši čistite ljude za poglavare nar-
da (gl. 4) poče 4. godine kraljevanja svoga (h. g. 1072.) prije Hra-
480. posle izlaska iz Misira) na gornju Breuninu, gdje
su već Abrahama i David prinoseći žrtve, graditi hram
po slici oca (I. Dn. 28. 11.), koja je u glavnom bila nai-
njena po nacrtu sv. šatora i dogradi hram za 7 god. Hiram
Kralj Tyński, prijatelj sa Salomonom, dade mu radni-
ke s Libana i poslenike iz Tyra. Radnike za građenje

lijas 30.000, od kojih su bili poahranjeni na Libanu po 10000 svakoga: mjeseca na izvješnu, 40000 na bilaca i 80.000 stonaca, a na ostalim na nadstojnika 3850 (III Kralj 5-8; Dno. 2-7)

U ovom velikom i svetom kraju Salomon i drugi kraljevi su zgrade: kraljevski dvor (dvor i sinagoga Libanaka), kraljevska palača na zidu svojih kraljevskih dvorova, popravljeni i drugi grani (Heser, Hageddo, Garot i drugi) nove grane (Baalath i plemenu Daronu i Palmiru (Tadmor) i putujući kraljevi vinograde i vrtove, načini vodozavrta, nabavi sebi prekrasno pokriće u zlatu i srebru, nabrojene konje i konjice, lovačke poslane se iz Longabesa u Liban i u Ofir u Indijanskim morima u Tarsis i u neslužbeno, srebra, slonove kosti i drugih stvari dragocjenih bez broja. Kraljevo bogatstvo umnožilo se darovima kraljeva i drugih naroda, od Izraelaca i drugih naroda, trgovina i carina od trgovaca. Kraljica Sabeka ne mogao se naći bogatstva i sjaja Salomonovu, ni je manje njegovoj mudrosti (III Kralj 10) jer je izgovorio 3000 priča i pjesama njegovih je bilo 1000 i govorio je o drveću od cedra na Libanu do šihopa, koji niče iz jida, govorno je u skoci i o pticama i o bubirah i o ribah (III Kralj 5-11; II Dno 2-8. gl.)

Ali što je bilo veća mudrost i slava Salomonova, tim je bio grdnija po njegovu iz ljubavi k ženama kurdjankam (400 žena carice i 300 moćno protiv zakonitih stani 19, 19. sagradi visokom gradu Hamosu Moabskom, na goru prema Jeruzalemu i u Hama, gradu Amoskomu, tako u čast svim ženama kurdjankam, te kurdjanku i prinacanku i svoje svojine bogatstvu, jer kralj je ostao, i ostao mu je kurdjanku bogovi na njezine žene od drugih naroda, koje je bio rekao Gospodin Izraelcem, da ne idu k njima.

Tako kada kralj s jedne strane zas prunje naroda s libanu i na, da na idolopoklonstvo, s druge strane velikim načinu pada. U zlovolji u narodu. I koga kara mu Gospodin, da se kralj. Govorio je smrti njegovoj sardeliti i podije mu protivnike: Adadai i Edurnejna i Razona, kralj i kurdjanka, poče i Jerobo. ama i Efraimca, kojemu prorok Ahijah i djelom symbolicum

obesja kraljevstva nad 10 plemenima razdijeljeni kralj, u braku s
godišar 1015-975 pr. Krista, unuci i bi pogreben u grobu
Davidovu.

§. 42. Hram Salomonov

Da bude na hramu skroziji Dvite prostora, na hramu Sal.
monov, proširio se iztoka iz Doline Cedronske sa zapadne i
Doline Sinajske i sjunga sa strmenju Orlaka, prostor. medju ovim
zidinama napunjen jeveljov i posavni ogor, da tako bi načinjen
Dovoljno velik i samostan prostor, na kojemu se se sagradio hram
Ravnina opasana zidom sa svih strana, imala je iznutra 20
zida trijumfne (prohoda) osobito sa istočne strane i Dvite se u
Dva Dvorišta u Dvorište veliko ili vanjsko otvoreno i Dvite
4, 9 na putu i u dvorište unutarnje (III. kralj. 6, 36, svećenika / Dvite
miste unutarnje oko svetinje bilo je odijeljeno od vanjskoga zidom
od 3 reda kamena i jednoga reda drva cedrova, stupa.
na, a ulazilo se iz jednoga Dvorišta u Drugo kroz vrata, što su bi-
la na istočnoj strani. U dvorištu svećeničkom bio je zlatnik
zlatnik ili zlatnik za paljenje 20 lakata dug i širok 10 la-
kata visok na koji se je ulazilo (ulazna stuba) od nekakva
kamena načinjen i mjedenim pločama obložen. Blizu oltara
jednoga bijaše posuda (more) mjedeni, umivaonica veoma vel-
ika, koja je bila u naokolo 30 lakata, u visini 5 lakata a bio je
kao čvrst, čeljanov čelokuta sa evakovostim uresi i pupama
i stajao na 12 volova mjedenih. I gledahu na sjever, 3 na ju-
g, 3 na istok, 3 na zapad; u ovom koga načinjeno je 10 mijena
mijena umivaonica, 5 na sjevernoj, a 5 na južnoj strani, u ko-
jim su se žrtve uprskale.

Hram sam u Dviti 60 lakata u širini 20 lakata i u visini
30 lakata, sagradio je bijaše od četverouglasta kamena iznutra
obložen cedrovim drvetom, koje su opet bile zlatnim pločama
obložene i iznutra (alabastrom) rezanim kamom, palmama i

nijetoni; svijetlo je. Gupinalo na prozore izratno široke, s polja uzke. Pred svetinjom namješten je bio fristor (s pored, vestibulum) 20 lakata dug (na širini svetinje) i lakata širok (i 120? ili 30? lakata visok). Kojemu na ulazu stajahu dva velika mješana stupa (18 lakata visoka) sa oglavljem 5 lakata visokim; onaj na sjeveru zove se Boor (Kriepholz) onaj na južnoj strani Bakur (Krištof) na sjmol i pravocrtano, Pa je Bog sveti Dom, ravno i kneževstvo Krištofijko ukriepiti i učiniti, ravna pak oko svetinje (izgled svjetle strane) saznašene bješe kleti na 3 sprata, u koje se je ulazilo s južne strane na stepu. U ovim kletama živjelo se je svjetlo blago, vrućje i razne sprave. —

Kući Dicho se je na svetinji i svetinji nad svetinjom; u svetinji izmjerila 40 lakata. Dugoj, 20 širokoj i 30 visokoj bio je altar Krištofij po pločama, 10 zlatnih svijećnjaka i 10 pozlaci, njih stolova po 5 na sjevernoj i po 5 na južnoj strani.

Na stolove metalo se 12 poslatjenih kijebova i 100 zlatnih šali, sa punim mirisa. U kaminu svetinje nad svetinjom (kubus 22 lakata nad njim klet 10 lakata visoka, u kojoj su se živjeli ostaci od sv. šatora) bio je Kovčeg zavjetni sa Dvema pločama zlatna (bez posude s manom i bez slova) i tronova III k. 8, 9) na koji su stajala 2 Kerubi od Drvea maslinova načinjeni i zlatom obloženi licem okrenuti prema svetinji (U Dru 3, 19); svaki njih 10 lakata visok, jedan je krilo (5 lakata visoko) razknilo nad Kovčegom, a Drugo je pružio do Druva. Dvori u svetinji nad svetinjom obloženi su bili čistim zlatom. Dvokrilna vrata nad svetinjom i fristorom od Drvea čimprezova načinjena, izkiscena su bila rezanim kerubima, palmarnim i raznim svijetlom i obložena zlatnim pločama, te su se voljela na zlatnih čepovima (stojećim). Tako su bila izkiscena i vrata na koje se je ulazilo iz svetinje u svetinju nad svetinjom, a načinjena su bila od Drvea maslinova, bila su jek maslena i pokrivena zavjesom, načinjenom od tankoga platna u razno bojama. Od Dvorišta nižnjega, svjetličkoga ili gornjega nešto niže bijaše Dvorište

nam to je prk četvenoglas (500 lak) Karne ujem putom...
opis...; manji se vrata ujedni pokrivena i to po svoj prilici...
na sjeveru i drugo s juga, a glavna s izluka; iz nju...
kuda, kojim je opasano bilo Dvoriste spoljašnje bježe...
stavov, koje sobe i kleti za stanovanje levitov, i sve...
nam Bogu posvećenim i za čuvanje raznih stvari.

Kad je hram u $4\frac{1}{2}$ god bio dograđen, sazna Salomon...
narod Izraela, da se svetčano posvećenih preneće k novom...
ujetu sa Sionu u novi hram i prinoseći nebrojene žrtve...
vi i dana proznuć prosvete i kleće na koljena pred svim...
Izraelovim i podiže ruke svoje k nebu i reče krasnu molitvu...
što se čita u III Kralj 8, 23-61 i u II Psev. 6, 14-42. —

A kad svrši molitvu Salomon, sidje u gori s nebu i spusti
žrtve spaljenice u drugu žrtvu i slava Gospodinove, napuniv se
dom u znak, da je Gospodin milostivo primio molitvu kraljevu
i da je izabrao novi hram za stan svoj; i Bog obeća, da će Sa-
lomonu pricetol ulaziti na vjek, ako uzidje pred njim, kada
je išao David s cilim i pravim srdcem, kućicu sve, što mu je zapo-
vijedio i dojeće naredbe i zakone njegove. —

§ 43 Hebrejsko pjesništvo.

Pjesništvo u Hebreja bje po svojemu izvoru i po svoj sadrži-
ni, što je sveto i božanstveno; jer je don... i autorom njega, koga je...
Hebreja bila temelj svemu kolikomu životu obiteljskomu, javni-
mu i prosvjetnomu, a sadržaja pojmove vjerske i osjećaja
pobožne, kojim se sluk k Bogu uznosi.

Quake je pjesništvo hebrejsko posve različno od pjesništva
inik naroda. Pa upravo stoga, što je sav život naroda u Hebreja
skroz proknut vjerom bo, u pjesništvo hebrejsko nije moglo
niti fiktivna proizvoditi; i kad je teokratija verna cvala,
svato je i pjesništvo. Dili se pak pjesništvo hebrejsko na li-
sko (פיוט) ponuino, didaktično (חזונו) i proročko; ali sve ove

vele pjesnično kašito su formisane, tako n.pr. kuga Tobova, koja spada k načinu vseh, ima u lyrskih mjestu, mnogijsrealnij, koje većinu dielom spadaju u lirsko pjesništvo, ima u prvih i prosočkih; pjesništvo prosočko, koje je u sredini mnogijs lyrskim i didaktičnim, kadkada se naginje više lyrski, a kadkada više u didaktični.

2. Što se tiče oblika hebrejskog a pjesništva na raznu se načinu razlikuje od proze kao u drugim narodima; a) služi se svojstvima i izborom načinom govora po načelima blaga i zloga upo. tribljana riječi nove, figure, metafore antithese i prirodozbe, umjetno slaže riječi i reče po drugi nakibi sloga pjesničkoga; b) u stavovima razmjenjivanju drugih u kratkih slova, u izgovoru i spuštanju glasa, a osobito u razmjenjivanju pjesme i slova versa ili klice u u uzajamnom njihovom odnošenju. - Kako se namne pjesništvo hebrejsko više mliji, nego li vanjskim oblikom razlikuje od proze, to se pjesnička misao, koja ne kaže naprosto, nego se kao sarčini na više dielova malo nejednakih tako da bude diel prema dielu, da bude neki paralelizam među pojednanim dielovi, u koji je misao sarčinjena. Tako velimo, da se oblik pjesništva hebrejskoga sastoji u paralelizmu dielova (parallelismus membrorum) dakle u ritmu verzije ili pravo govoreći misli, jer sav ritam stoji do misli - Paralelizam se tako po sadržini dieli na 4. sinonymni, ako se isti reč dvaputa kaže tako, da se u drugom dielu opetuje, što se kazalo u prvom, to su riječi prema riječim, stvar prema stvarim n.pr. se psal. 114, v. 1:

Kad iziđe Izrael iz Misira,
dom Jakovljevi iz naroda turskoga,
v. 3. More vidje u pobjeće,
Jordan se obrati natrag.

2. na antithetican kad se dielu suproti diel; koj paralelizam isto se nataje u Psal. 136 monoviti n.pr. u gl. 10, 1. Mudar je sin radost otcu svojem, a lud je sin žalost materi svojoj. -

3. synthetičari kad se ieraka jednog, jednog Dila u dru-
gome dielu većma razvije, utvrdi ili prilično potpun objašniti: n.p.
u ps 50.73: Nacinauak su bezakonike putovom svojim i bezbrižni,
i ti se obratiti. - Glave oblika raka paralelizam je potpun
ili nepotpun, kako su najviše pojedini dijelovi jednako ili različito
sastavljeni n.p. paralelizam nepotpun u ps. 20, 5. "Malo boga za
život i Dao si mu dužinu dana do vieka i do vieka vieka"; a malo
više navedeni verzovi sačinjavaju potpun paralelizam.

Pjesništvo Datile hebrejsko ima ritam, ako prema ne imma metra.
Kao što ga starohebrejsko pjesništvo u obće nije imalo niti imma još
novijega ritma (stoka) ali ni sam ritam nije u nekoj veći
pjesmi ili manjoj strok jednak i stalan, nego se mijenja po mu-
stak i osjećajiti, jer i samo izražanje i smišljanje glasa i izmjenju-
vanje dugih i kratkih slova ravna se po misli u osjećaj, a
još većma se po tom ravna dičenje verzova ili kitica u paral-
elne česti.

3. Gdje koje pjesme mogu se podijeliti na kitice od 2. 3. verzova
od kojih svaka sadržaje pojedine misli ili izreke, koje se nižu u pjes-
mi; a naznačuju se kadšto pojedine kitice tim, što se prvi ili po-
sljednji versas opetuje (ps. 44.6.12, ps. 42.5.) ili se umetne koja iro-
kao kao refrain (ps. 9, 12. 14. 21.) Ovakve supjesme s obito gdje koje
psalms, podijeljeni u kitice, da se uz muziku mogu pjevati.

Oma pjesama, koje su sačinjene redom alfabetičkim u 15
9 psalama (9. 10, 25, 34, 37, 111, 112, 119, 145 teksta hebr.) Ps. 30. 10 se
i Plaća Psalm. gl. 1-4 tako, da se pojediniim pjesmami alfabetički,
mi počinju pojedini versovi ili pojedini dijelovi verzova ili po 3
ili po 8 verzova istim pjesmami ili se poak tek svaki drugi ili
treći versas počinju pjesmom po redu alfabetičkom.

Ovaj oblik aliterativni nije Dan pjesmami samo radi
kakve umjetnosti i toga radi da se lakše zapamte, nego više
zato, da pjesme na taj način dobiju neku potpunost, savršenost
i okruglost.

Pjesništvo hebrejsko ima 3 perioda u svojem razvitku:

a) najprije je euale lyričko pjesništvo s kojijim se Davidov, b) onda poručno u doba Salomonovo i c) napokon proroksko počinje Salomonova doba.

Najstarije i najnoviji tragovi pjesništva lyričkoga nalaze se u riječih Adamovih izustvenih, kad je zagledao Evu (Gen. 2.23, 24) u riječih, koje je rekao Lameh svojim dvjema ženama (Gen. 4.23, 24) u prokletstvu i u blagoslovu Noemu (Gen. 9.25-27) u blagoslovu Melchisedekovu (Gen. 14.19, 20) u blagoslovu Lameh Rebeci i Izjaka (Gen. 24.60) u blagoslovu Jakovu i Jakobljevi (27.7).

Poveć starije pjesme jesu: blagoslov umirućega Jakova (Gen. gl. 49.) s zakonornasijama i napitnim paralelizmom* tri pjesme islojajene (Ex. 15, 1-21 s. Kitearni i Levit. gl. 32 i 33), bezjedi Balaa, moše (Num. gl. 23 i 24), pjesan Deborah (Jud. gl. 5) i pjesan Ance, majke Samuelove I. Sam. gl. 2.)

Ima u zagovetka (Jud. 14 14 15) kasna u prozi (Jud. 9 3. ss.) pjesma (II. Sam. 12. 1-5) i imaju odlomci iz knjigah pjesničkih i to iz knjige o ratovima Gospodnjim (Num. 21. 24) i iz knjige pravednosti (Isa. 10. 13.)

Pjesnik lyrički bijaše najslavniji i David psalter egregius Ps. mini, koji u psalmih svojih docera lyriku na visok na imao ot njega i drugi pjesma (II. Sam. 1. 18-27) plač Davidov o smrti Saulovoj i Jonathinjoj II. Sam. 3. 33, 34. plač Davidov o smrti Abnerovoj II. Sam. 22. 1 ss. pjesma, koju reče David, kad ga Bog izbavi iz ruke svih neprijatelja II. Sam. 22, 1-7 (poslije nje riječi Davidove) Za Davidom povedaše se drugi psalmisti suvremeni i pozni.

K pjesništvu lyričkomu spada i plač Jeremijin, Pjesma nad pjesmarim, pjesma Ezekijina (Jer. gl. 38) molitva Jonina (Jon. gl. 2) pjesan Habakukova (Hab. gl. 3) pjesma triju mladića (Dan. 3. 53-90) —

Pjesništvo poručno goji se u usavršeno Salomon, sastavio Priče i Popovjednika, atoprem nije on zanemaruao ni lyriku. Onamo spada Lektvenica u sklanjost i to svih poručnih sv. pjesama najsvetijija i najslavnijija knjiga Biblija.

*Juda te lau dabunt fratres tui = Slavos tebe će slaviti. (psalm)

Proročka vrsta pjesništva najljepše je cvatela na kraljev Ezekijahu
jelađavinega (727 do 698), onda je naime živio prorok Isaya,
najveći proročki pjesnik; nu uva su to u ono su doba i neke
lyrske pjesme sastavljene (psalmi 46; 48; 75; 76 itd.) — —

844. Psalmi. [מזמורי דוד, תהלים]

1. Knjiga psalama ili psaltier (שאלת השיר) je sbirka od 150
pobožnih pjesni, koje su Hebreji uz muziku pjevali na slavu božju.
2. Hebreji dijele od najstarija psaltier na 5 dijelova ili knjiga
prema razdiobi petoknjžja Mojsijeva: 1^a knjiga od 1-40 psalama;
2^a od 41-72; 3^a od 73-88; 4^a od 89-105; 5^a od 106-150 (po Vulgati,
od kojih pripisuje 4 knjige Džončajin se klasologijom; „Blagosloven
Gospodin Bog Izrael od vjeka do vjeka. Amen, amen!“ —

Brojevi psalama u LXX i po njima u Vulgati nješto se razli-
kuje od njihovog brojenja u hebrejskom tekstu, naime u LXX. i u
Vulgati jesu psalmi 9 i 10 u jedan i psalmi 114 i 115 opet u jedan
psalm spojeni, a psalmi 146 i 147 prondijeljeni su opet svaki u
dva, pa tako se izjednači broj njihov.

Po tom Džakle psalmi po tekstu hebrejskom jesu po LXX. i Vulg.

Iscr. „ 1 — 8

LXX. Vulg. „ 1 — 8

„ 9

9 i 10

„ 10-112

11-113

„ 113

114 i 115

„ 114-115

116

„ 116-145

117-146

„ 146-147

147

„ 148-150

148-150.

(Oudje čemo citovati psalme obično po Vulgati; ako li bi po
tekstu hebrejskom Dometnosti čemo: a. i b.) —

3. Glavni je pisac psalama David, kojemu sami nadpi-
su u hebrejskim psalmima pripisuje njih 73, a tomu u LXX. i Vul-
gati 15 psalama, a iz Drugih mjesta sv. pisma znamo, da su i

neki bezimeni psalmi od Davida, tako se n. pr. u Izrl Apostol
4.25 psalam Drugi pripisuje Davidu. To tako se mogu Davidu
pripisati barem 88 psalama, ostvire naime psalam 136 imenitu
mih, koji se u grickom i latinskome tekstu pripisuje Davidu, jer
onaj psalam (136) imenuje se Davida i Jeremiju; Psalmus David
Jeremias. Ali ne ovako većina psalama od Davida, nego se psalmi
pravodobno imenovati Davidovim. Salomonu pripisuje se u nar.
pisih Dva psalama (76. i 126); koji su psalm (89) Asafu dvanaest.
(49 i 72-82); sinovima Korinim Korahovim; jedanaest (44, 45, 83,
84, 85, 87); Etmann Exrahitu jedan (89); Etmann Exrahitu jedan
(88). Nekoji bezimeni psalmi jesu iz doba Davidova, gdje koji iz
vremena prije njezga, a gdje koji poslije njezga; ali psalmi
ma iz vremena kadakadješih ne ima u našem psaltiru. —

4. Naslovi i liči nadpisi na psalmih navedenijih većinom
ime pišuće, gdje koji im je u drugo što dodano, čim se naznačije rje
da, kojim je psalam spjevan (npr. psalam 9. Psalmus Davidov,
kad je bježao Bethelona, sina svojega, ili Dan, kad se je psalam
spjeval (npr. psalm 91. Psalmus Popievka za Dan subodni) ili melodi
je, po kojoj se ima psalam spjevati, tako npr. u hebr. ps 50 riječi
u nadpisu יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה יִשְׁמַח בָּנוּ terminacije se po: „galubica
niema na Daleku“; u Vulgati ima tu (ps. 55) pro populo, qui
a sanctis longe factus est) ili se napokon naznačije omuzička
sprava, uz koju se je psalam pjevao (npr. ps. 4. יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה יִשְׁמַח בָּנוּ - na
tice; u vulgati in citharis, ps. 5 יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה יִשְׁמַח בָּנוּ - uz
virah; u Vulgati pro ea, quae harmoniam consequitur).
Činade opet psalama u tekstu hebrejskom bezimenih יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה יִשְׁמַח בָּנוּ
(psalmi 1-40); a gdje koji imaju nadpise, kojim se vrata psalama
označije (cantica quatuor); propisuje se pjevanje u Altariju.
Nadalje gdje koji psalmi u LXX. u u Vulgati imaju nad
pise, a u hebrejskom ih ne imaju, pače je u Vulgati, gdje što nad
pisom hebrejskim dotano dodano istog (npr. ps. 64. Cui finem
Psalmus David dotano je: Canticum Hieremias et Exechielis
populo trans migrationis, cum impellent exire; Que Davidicis
F. 26.

samo neki su oti odbećuju; gako treba samo one nadpise držati autenticičnim, te kao Delove psalama bogoduhovni, koji se nalaze i u hebrejskom i u Vulgati i u prievodu grickom.

5. Porojini psalmom dodani iz novijega su doba, pa ne namućuju ni vremena u koje su pisani, nego ni vremena, u koje su nađeni, jer su Edna i Nehemija posle anđanjstva babilonj, stoga oim drugib sv. knjiga skupili i psalme (za roč David i Mat. 2, 13 a Nehemiji) pa su na prvo mjesto natruli psalme, koje su najprije našli, a k ovim pridali one, koje su poslije našli; Datle se razabira, kako psalmi Davitovi nisu svi u skupi, nego pomiešani s drugim.

6. Skupiam svi psalmi na to smenaju, da Duša potaknu na pobožnost, da se Duša s Bogom ujedinu i u njemu se kao narlopi, sasvim tim imade svaki psalam nešto posebna, svoju osobitu sadržinu, po kojoj možemo psalme razdijeliti:

a) na pjesme klanjalice (hymni) ili hymne, kojini se pjesnik klanja vchianstvu božjemu, da se slave i hvale savrše, moći božje, naročito Dobrota, milosrdnost, itd (npr. ps. 1).

b) pjesme molbenice, koji sadržavaju prošnje i molbe (npr. ps. 42) i pjesme trjbalice, u kojih se pjesnik tuži na biče obćenite i svoje posebne, utiče se k milosrdju božjemu. Ovaamo spadaju takvoje psalmi potkornički, od kojih se osobito sedam izlikuju: ps. 6, 31, 37, 50, 101, 129, 142. i psalmi Kletveni.

c) na pjesme pančne (npr. ps. 1).

d) pjesme historijske ili narodne, u kojih se opisuje do. broinstvo, što je Bog počam od patrijarških vremena učinio na. rod u Izraelstomu i u kojih se opoviruje narod na Džanje kako. na Božjega (npr. ps. 44).

e) pjesme za ulazak (anticea grandium) i ib ima 119-134, koje je valja narod spjevao, kad je ulazio na Jeruzalem k blagdanom.

f) prozopopet ako govore o Kristu i kraljevstvu njegovu, govore o messijanstvu, od kojih su opet jedni samo posredno, nepravice

u direkto-mesijanski, koji naima o Mesiji govore u smislu tipičnom t.j. koji govore o stvarima, što po slovu spadaju na Davida ili koji drugu osobu staroga (zakona) zavjeta, a samo posredno na Mesiju, u koliko je ona osoba bila tip Mesije ili Krista; Drugi su pak ne posredno, upravo i izključivo mesijanski, jer se po slovu zbirno na Krista i aktom njegovu odnose, a takvi su; 2° (o objavi Kralja Mesije) 21° (o muci Mesijinoj); 44° (o Kristu i crkvi njegovoj), 47° (o vječnom Kraljevstvu Mesijinu i vječnu miru) i 109° (o objavi Mesijinoj i o svećeništvu njegovu). —

7. Psalmi su za razvitak objave Božje u starom zavjetu i objektivno i subjektivno prerasnomeniti, jer se protječu na sve dielove objave Božje: na dogmatički, moralni i historijsko-biografski. U psalmih:

a) razvijaju se i objašnjaju nauči o Bogu i njegovih svojstvima, o promislu i upravi ovoga svijeta, o blagostojanju i milostima, koje su Izraelci bili prepušteni Božje theokratske, o Mesiji i Kraljevstvu njegovu.

b) Izraelci navijajući čestom porukom psalmne, iz njih su lakše rasfali nauku Božje objave i bogoljubnost tako, da su tim nauku objave Božje dogadjaju naroda i naroda budućega Mesiju postali obćeniti —

8. Psalter je napokon mnogo razvio službu Božju u starom i novom zavjetu, pače sačinjavao glavni dio javne i skromne bogoslužnosti.

a) Isto se tiče staroga (zakona) zavjeta, već je David postavio pjevače, da pjevaju, da slave i hvale Boga Gospodina Izraelova (I. Dnev. 16, 4); i za Kraljeva Ezechieja (729-598, II. Dnev. 29, 25, 30) i Sozije (644-610; 35, 13) i u vrijeme pošto robova babilonskoga (Exod. 3, 10; Neh. 12, 24, 25) pjevali su se psalmi u hramu. —

Bo predaju iz Davidovog uzrihva svagdašnjeg, pjevali su se psalmi u hramu razvijeni po dnevima.

b). Novi pak zavjet, upravo se je materijalno sa starim u porabi psalmana. Sam Krist Gospodin izgovorio pjesmu (ps.

112, 113, 115-118!) i izjave učenici na gori Maslinovoj (Matth 26, 30) i na Kižu i iskušujući posluži se riečmi psalma (212) i sp. Matth. 27, 46! Tragom učiteljevih potjoke učenici [K. Jil. ap. 16.25. "U povići Tanas i Sila moleći se hvaljahu Boga, a svinji ih slušahu" Ep. 5.19. "Govoreći međusobom u psalmih i pjesmih i propjevstak duhovnih pjevajući i pripjevajući u stihih svojih Gospodinu. Kol. 3.16: "... opominjući same sebe psalmima, pjesmih i propjevstak duhovnih u milosti pjevajući u svojih stihih Bogu" i ctkva, koja je psalne uzela u javnu i skromnu službu Božju i na časove Trave razdielila; jer se u psaltieru nalazi pravilo vjerovanja i žilovanja. Stoga svi sv. otki psalne uzvisuju nada sve.

§. 45. Priče Salomonove. 31 q

1 Priče Salomonove (Proverbia ili Parabolae Salomonis, hebr. מִשְׁלֵי סְלוֹמֹן ili מִשְׁלֵי) nisu zbirka poslovice, zagoneta, ka, dojetaka pučkih, nego one sadržavaju (do 500 njih) pjesnički sastavljene rečenice moralne, pune bogoljubnosti i stajstva.

2. Porijeklo Diel se a) na uvod gl. 1-9, gdje se nalazi nagovještavanje na nastojanje oko mudrosti, od mudrosti stvarne, pruzi pisac na mudrosti stvarne, koju obasipuje prekrasnom hvalom; b) Drugi Diel (gl. 10-24) počinje napisom: Priče Salomonove, pa sadržava raznovrsne priče (do 400) ili prijevica o mudrosti i ludu, o pravici i bezbojnu, o ubogu i bogatu, o čistoći i poživ. i, o kripotibi opacinah itd. c) U gl. 25-29 nalaze se nova zbirka pod naslovom: Govor su priče Salomonove, koje s obzirom (Tily: transtulerunt) ljudi Erekije, kralja Judejskoga, a ina u njog najviše priporodba, antithesa, zagonetaka, u obće mislih, više zamislenih. Glave 30 i 31. zbiru su kao prilog Todano; u gl. 30. priče su Aguarove (V. Congregantis); u 31, 1-9. agromena majke sinu Samuehu, a u v. 10-31. pjesan alfabetika sta. ucca naljannu kinnu.

monova (ovako se opisuje suprotnosti, kao n.pr. vanitas vanitatum).
 U toj pjesmi, sastojaju se od 8 poglavlja, a sastavljena je obliku
 distihom i pjesničkom Solomon po slavnom smislu opieva
 istu ljubav k' Sulamici a pod lupinom te ljubavi, opieva (čistu)
 mystičnu i nebesku ljubav, kao što Dječ učitelji židovski i kasniji
 svi; Dječ naime, te se u toj pjesmi pod neprekidnom alegorijom
 francijske ljubavi majke vjerenikom i vjerenicom opisuje odnosaj
 Boga prema synagogi staroga zavjeta ili prema narodu Israel.
 Stomu i po tom savjet Boga s etkom Historom, koja je ranije
 nica i ispunjena synagoga od Boga odbaceno, a opisuje se dakle u,
 jedinjenje vjerenika nebeskog Boga s dušama pravednim. Produci
 pat, Boga od svih duša bila najpravednija b. d. Marija, etka
 katolička na nju primjenjuje se službi Božjoj premmuljate besjede
 vjerenice.

2. Da je pjesma ova allegorijska, dokazuje a) predavanje nepre-
 kidno u židova, jednako u katolikab i pristajanje uz to predava-
 vanje od strane mnogih protestanata; b) što je od predavnik vreme,
 na kuziga kao bojanstvena primljena u kanon; c) i Drugi je u sv.
 pismu star (pale i nov) zavjeta opisuje se odnosaj Božji napram
 ljudem kao iznikla n.pr. u Ezech 16, 8. "Iduci mirno tebe, proglasi' dat,
 te i gle godine ti bijahu kao godine ljubljenja i razvijenih skrb svoj na
 te i poslih golotinju tvoju, i zakleli ti se i učinili vjerni s dobrom,
 govori Gospodin Bog i ti postala moja." Zato se u sv. pismu smat-
 ničtu od Boga opisuje kao preljubstvenstvo i kuzarstvo, i sam
 Bog kao revnitelj. Ezech. 34, 21: "Ter revnujem za vas
 Božjom revnošću. Ter vas razučih jednomu mužu, da djavajku čistu
 uvedem pred Krista i slika ova, kojom se odnosaj vjerenika
 napram vjerenici riše, odnosaj Božji napram ljudem, u našoj kuji
 je skroz uvedena i do najveća savršenstva voljerana; d) napokon
 teko je pojedina mjesta kumčiti u smislu slovnom; jer se vjera,
 mik i vjerenica opisuje se i kao kralj i kraljica, se i opet kao pastir
 i pastirica, onda kao volkar i volkarica i čuvor i čuvarica vinogra-
 da, onda opet kao brat i sestra. Prvi je Rector Mopovestenski

točnije, da se u Knjizi našoj (opisuje) opieva ljubav spolna, pa je za to bio otuđen u Elanignadskom skumenskom koncilu (gl. 553); za njim su se proveli istom u 16. vijeku neki protestanti i noviji nacionalisti.

3. Pisac je Knjizi Salomon, što dokazuje a/naslov (4.4), b) kontekst, u kom je više puta o Salomonu govor, narav Knjige i jeruk kao u Priči o Jevana nepraktična synagoga i eskue. Jedinstvo pak Knjige dokazuje jednaki način govora, poraba istih riječi i shka i istovjetnost govorećih osoba.

§. 49. Propovjednik ¹⁴¹²

1. Hebrejski zove se קִהְלָה (u LXX ἐκκλησιαστής, Tulg. Ecclesiastes) t. j. Propovjednik, jer Salomon kao propovjedajući o mu. Govori govori about (ecclesiae).

2. Porijeklo i svrha Knjizi. Propovjednik (u gl. 12) uči, Da je sve, što biva na svijetu lažna (šuplji), misli, nastojanja i djela ljudska samo ^{trudom i mukom} trud i muka, nastade i bogatstvo niemu, bezbojnici su kašilo sretni, a pravednici muče se i tpe, s tuga, Kaž, Da je sve lažna; ali s Druge opet: ruke njene uči, Da upravlja ovim svijetom sveti, pravedni i milostivi Bog. Sve lažkoće ne može pisac pravu Da rieči; ali misla zagonetku odgovoriti valeć, Da je napokon Bo. Ibo bili onim, koji se boje Boga, koji se boje hca njegova (gl. 12) Zato poziva ljude, Da ugraju dobra ovoga svijeta, ali kaže ujedno, Da treba spominjati se stvoritelja svoga odmah u mladosti (gl. 12, 4), i kao jerque rasprave svoje namajuje na koncu: Glavno je svemu, što si čuo: Boga se boj i zapovjedi njegove Drži, jer to je sve izvješt. Jer će svaki djelo Bog ismeti na sud i svaku tajnu, bila dobra ili zlo" (12, 13, 14). Porijeklo Duhlo Knjizi naprosto moralna; nauč objave Božje sta. razvijetne o besmrtnosti Duše i budućoj plati pravija se više nega. tihno, nego porokom, pa se ujedno izvaukuje želja za potpunijom na. ukom i objenom, koja nam je dana u novom zavjetu. Iboke suo, je glavno pisac u Knjizi ne kaže na frčko, nego kao Dialožikom

načinom istraživje istinu i postavlja sam sebi težkoće, koje se tek na koncu knjige potpuno rješavaju; zato ima u samoj raspravi ieraka, ne samo manje istinitih, nego i potpuno krivih, koje se na. vrškom spisa ispravljaju. Ovakle se ujedno vidi, kako knjiga sačinjava cjelinu, jer se tek na vrškom sujetlo baca na ciehu raspravu. Stog je pjesnički, pače govornički, ali ritam nije pot. puno izveden. Knjigu je ova u obco težko razumjeti, jer ima ne. sličnih rječnica, ierake su kadšto isprekidane, sav način govora lagan

3. Da je pisac Propovjednika Salomon, a) od vajkada Drže Lj. Tovi tvrdi, da je Salomon kao mladić napisao Pjesmu nad pjesma. mi, kao mlađ Dječ i kao starac Propovjednika; i Drže svi sv. oci i prethina većina katoličkih i nekatičkih tumačilaca; b) Doktoruju razlozi mitarji: na početku sebe nazivlje pisac sinom Davidovim, kraljem u Jerusalemu i nad Izraelom (1, 1.12), što se ne može tuma. iiti o ikojem kralju poslije smrti Salomonove; što se u 1, 16, o mlađ. Držci propovjednikovoj i u 12, 9, da je propovjednik ne samo mu. Tar bio, nego još i narod učio mudrosti i molitvi i istraživjei mnogo priča slozis, sve se to stajje s onim, što se o mudrosti Salomo. novij pripovieda u III Kralj. 3, 12; 4, 30-34; 10, 4-9; i što Propovjednik krunje o svojim građnjak, imutku, bogatstvu i radosti (2, 4-10), stane se s onim što znamo o Salomonovu iz knjigab historijskih; c) napokon ako pisac knjige ne bi bio Salomon, a ipak se pisac sam nazivlje sinom Davidovim, kraljem nad Izraelci u Jerusa. lemu, ko bi bila knjiga apokrifna, te ne bismo razumjeli, kako je Došla u kanyon.

4. Knjienje Lidovsko, Da je Salomon Propovjednika napisao u starosti već poslije pada svojega i poslije učinjenepokore, vjenniatno je, jer a) što se u gl. 2. pripovijeda o radnjah Propovjedni. kovih, do je sve mogao Salomon učiniti samo tielom mnogih godina; b) vidi se u knjige, Da je pisac skusivši svo Dobra zemal. sha, uvidio napokon njihovu lažtinu; c) čine su mu odurna (2, 26, 28), a starost općuje (12, 1-4) tako vierno, kako može samo

onaj, koji je već sam istakao nevolje starosti. —

§. 48. Knjiga Jobova. 42 gl

Kako drjmo, ja je knjiga Jobova pisana u zlatno doba sv. književnosti hebrejske, to drjmo se na hronologiju, valja sasada o njoj govorimo.

I. Sadržaj. Knjiga se sastoji od 3 Diela: od progovora, narprave i pogovora. U pragovoru (gl. 1 i 2) pripovjeda se, kako je Job V. 15, LXXI 68, njem Hiob) u zemlji Huan (28) čovjeku pravednu solona s dopuštenjem Božjim oteo sav imetak i tjecu u udario ga alim prištem od pete do djemena, kako ga je žena korila i posjetila 3 prijatelja; Elifaz, Temanac, Balada Busanin i Sofar Madmaćanin. U Drugom Dielu (gl. 3-41) nalaze se razgovori Jobovi s prijateljima i uzrok njih nevolja; tri prijatelja tvrde, da pravedni Bog nikoga ne kazni do grešnika, pa to primjenjuju na Joba, Job pak brani nevinnost svoju i oplakuje nevolje (3-34); onda ulaze četvrti prijatelj Elu, sin Parachelov, Busanin Druda Kamova, koji čini se, da je došao k Jobu prije ona 3 prijatelja, i sluša njihove razgovore, ulaze dokazivati, da će Bog plaćati čovjeku po djelim njegovih, bezbojne kazniti, a pravedne izbaniti i nevolje njihove, kojim se kusoju, jer da je sad Božji nedokazan (gl. 32-37); napokon govori sam Bog iz vrtana Jobu: dokazuje koliko je mudrost promišla Božjega i kako su čovjeku nedokazni sudovi Božji (gl. 38-41). U pogovoru (gl. 42) priznaje Job, da je nemudro govorio, Bog prijatelji njegove su kosi, a njemu povrati znanlje i pomnoži dvojnom sve, što prije imao. I počinu Job još po tom 140 god.

II. Sveta Knjiga. Pisac narpravlja vrlo znamenito pitanje, kako budu pobožni, kako nič istaknu, ne nešto kažnjeno, dok su bezbojni sretni, a nauk Bogom objavljeni nič nas protivno, da Bog dobro naplatuje, a ne kazni, pak dokazuje (pisac) da su bide ljudske utijela posljedice i karne griehom i zato da stignu bezbožnika; ali da (stoga) one snalaze i pravednika a to za njihovu

knjige i posvetu, u kojem su jake slučajne nevolje samo kućnjaja, u kojem li karani, to da znade sam Bog, pa stoga, da je to nešto, pače drvenito istračivati. Pisac je glavnu stvar ove filozofske i pjesnički izričene rasprave spojio s dogovornom historijom, pa u razgovorih Elahovih s prijateljima uzroku i svodi nevolje ljudske tako je uvidio, što je dan manje pravo kaže, to da drugo ispravi i tako bude jasna nauka cele knjige. Elah kao sudija medju Elahom i trima prijateljima, svo kći, što su pitali, nije zamislili i Elah kao bezbožnika osuditi, a Elah prekorana, što se je Elah Elah ogorčio s nevolja svojih, pa uči, da Bog elah pusti ne samo na bezbožnike, nego i na pravednike, a to da ih prokusi, od gricha odvati i u kriposti učvrsti. Ricioni Elahjevini rie. ienje se je pitanja unapredilo, ali se konačno riečava ielom riečmi Božjini.

III. Osoba Elahova. Da je Elah osoba stila historička, a ne izmišljena, dokazuju a) svjedočanstva sv. pisma: u Ex. 14, 14 na pravednike Noe i Danila, osoba historijske, spominje se Elah; u Joba 2, 12, i Elah. u 5, 11 slavi se stepljivost Elahova, b) veliki obci i veliki pisci, ter Fl. i Flavije i Rabini drže Elah osobom historijskom; c) Elah grčka svetkuga spomen Elah na 6 a latinska na 10 svibnja. d) Nava. Elahje imena, mjesta, brojeva i drugib okolnostima (!) navještaje takodje podlogu historijsku. Čini se, da je Elah živio pod kćer Elah patrijarškoga. Po dodatku LXX na knjizi Jobovoj (42. 19) bio bi Elah potomak Abrahamov u 5. koljenu i ieluječan s Elahom, kraljem Edumejskim (I. Mojs. 36, 31-33), a po drugoj kombinaciji potomak Nahora, brata Abrahamova, jer je praveac Nahorov bio Elah (I. Mojs. 22, 20. 21) pa od ovoga dobila bi bila ime zemlja, u kojoj je stanovao Elah. Bio je jake Elah, okuprem iivan theokralije, slovao jednoga Boga (31, 35): Quis mihi tribunat, auditorem. ul Desiderium meum audiat omnipotens (šaddaj) imenčan kćez nomadski, živio po. navadi patrijarškoj.

IV. Ko je pisac knjige Elahove, ne zna se. Stariji su njm. gi držali, da je knjiga izvorno bila pisana arapski ili arabski,

pa je poslije prevedena (od Mojsija) na hebrejski. Drugi smijuju, da joj je pisac Mojsije ili Eliu ili David, Salomon, Izaija itd. Ali kako se u ovoj knjizi nalazi najizvrsnija pjesnička hebrejska glaseć na vanjski oblik, a pjesništvo je hebrejsko najljepše svako u Tobi "Tobi", to možemo kazati, da joj je po svoj prilici u doba Salomonova knjiga napisana i to od pjesca nepoznatog; ali Hebrejina, koji mnogo putujući upoznao ljude tuđe zemlje i narode. Da je knjiga napisana, na prije sužanjstva, svjedoče nam Ezek. 14, 14 i izreke iz nje razasute po drugim svetih knjigah.

Pisac, naravno dogovajaje Tobove za podlogu, govore Tobu i prijatelja njegovih sastavi pjesnički, s toga se knjiga Tobova ne broji Toliko me. Dje knjige historijske, Toliko manje pjesničko-prozaine ili pravije me. Dje filozofske-govorničke, nu pjesnički satičene.

V. Matica i prijevodi. Tada govore svi toje, da je knjiga Tobova izvorno pisana hebrejski; ali imado u hebrejskoj ove knji, ge aramaisama i arabsama, koje valja ili arhaismi dožati, ili ie novravi knjiga ietumaciti. Prievod LXX u prigovoru i pogovoru imao Tobalaka, kojib me ina u matici hebrejskoj niti u Vulgati. Prievod lat. u Vulgati načini sv. Jeronim s matic hebrejske; taj je prievod u obće Tobu i razgovoran. Tie bogumib imade Ps. Tobalaka i to kardito zaslanih. Tyska Dva su prijevoda knjige Tobove, jedan po textu hebrejskom, drugi po hexaplaruom.

VI. Da je knjiga Tobova bogopuka, te kanonska, svjedoče stara synagoga, sv. otki i raskveni sabori, koji ju broje medju knjige kanonske. Knjiga naša znamenita je na razvitak objave Božje nauku o krpici pravednih ljudib, o bismartnosti, ili pravije o uprkoni. Iu ljudib (19, 25-27) Ihu, quod redemptor meus vivit et in novissimis die Deo terra resurrecturus sum et meus circumdabit palle mea et in carne mea vivit Deum meum. . . .) i prignajom nadje. Dnoga gricka (14, 4: Quis potest facere mundum de immundo con. ceptum semine? nonne tu qui solus es? 15, 14: Quid est homo, ut immaculatus sit et justus appareat natus de muliere? 25, 4. Nunguid justificari potest homo comparatus Deo, aut apparere

munus De. mukius ?)

§49. Prieled historije Kraljevstva Izraelitoga.

Do smrti Salomonovoj (975) skupi se sav Izrael (40 plemena) u Jeruzalem i sahtio se od njega njegov sin Roboam (רובאם) da olakša težki jaram, koji mu je nametnuo otac njegov. Kad je sahtio njega, ostao Roboam, postavio si kraljem Šerboam (שרבם), sina Nabatova, malivšega se iz etisira; samo dva plemena: Judino i Benjaminovo ostadoše verna domu Davidovu. Tako se je država izraeljska rastolila na dva kraljevstva: Izraeljsko ili Šerboamsko ili kraljevstvo Dvaju plemena i na kraljevstvo Izraeljsko (Efraimsko) ili Šamarijsko ili kraljevstvo Deset plemena. Prvo toj ljeci na propast, objema kraljevstvima.

God. 253. sto je obitelji kraljevstvo Izraeljsko (975-922) vladalo u njem 19 kraljeva iz 9 dinastija.

1. (I. dinastija) Šerboam (I) sin Nabatov (975-953) kraljeva. 22 godina u Jeruzalem; postavi kraljeve svoje (misirске) u Darnu i Bethel, izabrao svećenike, koji nisu bili iz plemena Levijeva. Štiti se svećeništvu si pristojao; kad je u Bethelu stajao kod oltara, da kadi, prekori ga čovjek Božji, ostavi se kraljevo i kraljevo i kraljevstvo u njem. Kad je kralj Šerboamova i čla pitati: sajeti k proroku etiji u Filon na bolikna sina etiji, ovaj proroč proroč domu Šerboamovu i kraljevo namoda Izraelitoga. II. 14. 12, 25, 14. 20.

2. Nadaba, sin Šerboamova (953-952) kraljeva. II. 14. 12, 25, 14. 20.

3. (II. dinastija) Baasa (באסא), koji je po priču 24 godina (952-920) kraljeva u Tiberi (תרבי) i bio božjan; proroč Šerboam, sin Šamarijev navise, mi kraljevo. II. 15. 33-16. 6.)

4. Elu (אלי) sin Šerboamova (920-909) kraljeva. II. 15. 33-16. 6.)

5. (III. dinastija) Zambri (זמרי) koji poče 4 dana kraljeva u Tiberi nad solom dva kraljevi, te pogibe.

6. (IV. dinastija) Omri (אמרי) kraljeva (909-886) u Tiberi kraljeva u Tiberi, sagradi Samariju; ali bio božjan.

Sin mu:

7. Ahab (878-894) oženio se s Jezebelom, kćerju kralja Sidona, koga Idhvaala. Ova bezbožnica puvde u kraljevstvo Izraela što, vanje Baala, i Asarte, idola fenikijske; proroka Elizjo, koji se je opirao idolopoklonstvu, proganjao; Nabotha, da mu otme vinograd, da bi kamenjem zasut. Tako Eliza navjesta propast svemu domu Ahabovom. Kralj u ratu, vođen u pakt sa savjetu proroka Micheja, sina Jumkina sa Benhadadom (II), kraljem Syrikin, nanjen mu strio. licom, pa umro, a krv njegovu lizahu psi po rieci, koju reče Gospo. Sin (II. Kr. 16, 29-31, 40.) Ahabu sličan bio sin

8. Chozija (חזיה) koji je dvie godine kraljevao (894-896). II. Kr. 22, 48. i. IV. Kr. gl. 1. Prat mu

9. Joram (896-883) bio je u toliko bolji, što je uklonio što, vanje Baala; ali je ostao u gricahu Jezebele, sina Nabalova. Za njega uze se Eliza na nebo, a nasljednik Elizjo, prorok Elizej pomaga ga u ratu proti Mesi, kralju Moabitom. Nerachab i So. rambi u ratu, vođen sa Hasadom, nasljednikom Benhadada, vinu nanjen i odnesen u Syrael, gdje ga ubi Jehu, nadzutom od jednoga učenika Elizejeva pomagan ga kralja, i lielo mu baci na polje Nabothovo i Jezebelu da se strugla s prozora i ratila sa Tom Ahabov.

10. (I. dinastija) Jeju (883-856) pobio svećenike Baalove, izlo, mi kipove i kuće Baalove razbora, ali se gricahu Jezebele, sina Nabalova ne oslufio; zato pobio Izraela Hasael, kralj Syriki i uze im zemlju preko Jordanu (II. Kr. gl. 9 i 10)

11. Joahaz sin Jejuje (856-840) bio je sakođer sa gricci Jezebele i Jezebele; zato ga dođe Gospodin u ruke Hasaelu i sinu nje, govnu Benhadadu III. (IV. Kr. 13. i 9)

12. Akopsen je sin Joahazov Joas (840-824) istovao boce zlatne, sažali se ipa Gospodinu na Izraelci i smilova se i pogle. Da na njih, te Joas tri puta razbi. Benhadadu i povrači grada. u Izraelu. Joas i kralja Judejskoga Amasije, pobio i njega, uhvati ga, obori zlatne Jeruzalemske i uze sve ratlade iz doma Gospo.

njega i iz rignicah Dama kraljevstva. Za Josaa umre prorok Elia, koji mu bješe prorokao, da će tri puta razbiti Syree. Diri njegov

13. Jeroboam ^{II sin Josafat} kraljeva 41 godinu (824-783). On povraća matje Jeroboam od Emata do mora na pustinjju po riječi Gospodina Bo. ga Jeroboam, koji reče preko slugu svojega Bone, sine Amalijeva, pro. roka, koji bješe iz Getha, što je u Ozeru; ali Jeroboam, sine Josafat ne odstupi sa svojim tim ni od jednoga grijeha Jeroboama, sina Nabatova; zato i življenje Jeroboama bijaše nevaljana, kao što stajmo u spisih kadanjih proroka Oseja, Amosa i drugih 11 Kr. 14, 28 Do kraja.

Po smrti Jeroboamovoj nastala anarhija na 12 po prihici godina (783-772) Zatim bude kraljem Jeroboamov sin

14. Zaharja (772) ali ga na 6 mjeseci ubi

15. (VI. dinastija) Shallum (772-771), kojega opet na mjesec dana ubi:

16. (VII. dinastija) Manahem (771-766) ovaj kraljeva 10 go. Dinu (766-760) veoma okrutno. Proti grane Asiraca, koji mu ne htjede otvoriti vrata, pozva u pomoć kralja Asyrijskoga Sula, davi mu silno blago, koje on uzme od Izraela, od svih ljudih bogatib. Sin mu

17. Tabeja (766-758) Vulg. Phaceia / bi prošle tri godine (766-758) ubijen od neprijatelja svojega, koji se zvaše

18. (VIII dinastija) Taka (758-738) Vulg. Phacee) i vladaviti 20 godina (758-738) u društvu sa Syrijskim kraljem Rasinom do. Tijavati kraljevstvu Izraela komu za kralja Joatham, osobito pa. ko na Ahasa, koji protiv ovog dvojici dozna u pomoć kralja Asy. skoga Tiglathpalsar. Ovaj razori Rasinovo kraljevstvo Dama. scansko, a stanovnike kraljevstva Izraela kuga iz Galileje i namli. pratinjastanske stunde u suzanjehus (740). Tabeja ubi Oseja (738-737) a po tom li opet anarhija od 9 po prihici godina (738-730), onda zamp priestolje kraljevstva Tabejev ubojica

19. (IX dinastija) Osea (730-722) Salmanasar, kralj Asy. ski natjera ga, da mu dade plaća, čak kad je Osea, da se oprosti

loga Danka stao ugovor sklapati sa faraonom Suom (XID),
Salmanasar gurnju Izraelu ku gangme i opluveni i zarobi kralja Osu,
nasljednik njegov Sargon poruči Samariju, a većinu podložnika
njegovih odveze u Asyriju i naseli ih u Hali i Haboru, polak
potoka Gosana i u gradovima Medijanskim. Tako bi konac kraljevstva
Izraelitkome god 722

Zalutno bijaše stanje kraljevstva Izraelitkoga sve od početka, pa
do propasti njegove. O kraljevih kralj sv. Augustin: „In Israel
reges, alios magis, alios minus, omnes tamen reprobus legimus.“
(lv. DXXII, 23. I 226.) Na ovakova kraljeva bila je naravno i u pr.
ku velika potkovanost, „qualis rex, talis grex“. Ali najveće je bilo
zlo, što se je od raskola političnoga stvorio raskol vjerski. Zarobivši
za dovesti svoje podložnike od pohodjanja krama Jerusalemtkoga
pa tim od prijateljavanja s Judejci, uvede džermu svoju, stova,
nje Iehove pod symbolom telaca zlatnih, a svećenici i levite, revni,
blij za zakon Mojsijev, pridjao u kraljevstvo Judejstko i tim u kral.
jevstvu Izraelitkom, kako nije bilo zakonitoga prijestola, ne bijaše
niti zakonitoga svećenstva. Za Ahaba uvedeno bijaše još k
lomu stovanje Baala i Astarte, s kojim je bila sružena svaka.
ko razumnaost i raskalašenost. Lako micer prestali proroci uko.
ravali ovo odmetništvo od Iehove *v. str. 216.

Od nasušnjem Izraelu čini se, da su se samo tički k Bogu obra.
bili i s Judejci u Palestini povratili, nego mnogi su se s pogani po.
mislali, a većina njih otkala na istoku, otkuda izišavši i poruže.
šavši se pojčito s Judejci, utemeljili su nove naselbine široke,
od kojih poliču, kako mnogi neki usmjaci, Lidovi u južnoj Arabiji,
Malabar, Turkestanu, Kasmiru, Afganistanu i Kurdistanu.
me. Inače nam je sudbina nasušnjem Izraelu nepoznata;
jezino knjiga Tobijina pripovjeda nam epiku iz historije nji.
nove.

U opustošenu zemlju Izraelu dovedoše kraljevi Asyrijski
Sargon i Assarhadon ljudi iz Babylona i Kette (odakle Samari.
dancem takodjer imo Kuthaci) sve, Ernatha i Sefarvaima,

Koji pomiješavši se s ostacima Izraelaca, još se klanjahu idolom i kao je Gospodin poslao na njih lavove, molise i dobiše od Kralja Asyrijskoga svećenika Izraelitoga, koji dođe u Bethel i uči ih, kako će se bo-
jati Gospodina; ali uva sve to načinise si oni novoselci svoje boga-
ne i pomiješani s ostacima Izraelitima stvorise nov grad Samari-
taniti. Pošli su anđjeli Babilonjčkoga Samaritanca i usta-
jahu od idolo poklonstva i pristajahu sve više na monoteizam.
Od svetih knjiga primili su samo petoknjžje, vjerovali bitisa-
nje anđjela dobrih i zlih, sud Božji i uskrsnuće, svetkovali blag-
dane biblijske i na Gazimnu prinacili žrtve pazmene, zabacili
su tradiciju, vjerovali u Mesiju; koji da će doći 600 god. poslije stvo-
renja svijeta, ali od Mojsije da neće biti veći. U Samarijama ima
Samaritanaca u Nisibisu, negdašnjem Nihemu, koji se je ka-
nje na čast caru Flaviju Vespasijanu prozvan. Neapolis Fla-
via); ali ima i među njima razdora u vjeri (v. str. 115) i
najvećimati propast dinastijama. Kako su kraljevi Izraeliti i na-
red bili skloni na poganstvo pramoujenje, do su spuganstvima žjave-
mi i savu sklapali i pomoć dobivati od njih; tako je Miroslav kralj
Lesak (v. str. 115) u Grah: Lesonhis), prijatelj Jeroboamov, udario na
Judeju i oplienio Jerusalem; Khab je prijetio sa Sidonitima
Kraljem; po nije bilo je kraljevstvo Izraelito u savezu sa Asyri-
napokon s Damaskom. Ali su ovakvi savezi bili proti heo-
kratiji, a po tom na propast Izraelu.

§. 50. Knjiga Tobijina.

1. Sadržina knjige. Knjiga Tobijina, sastojeca od 14
glava i zaprimajuća u Betgati mjesto medje II. Knjigom Edris.
nom i Tuditinom priporuđa ovo: Kad je kralj Asirski... (dalje
u biblijskoj povijesti na str. 109).

2. Pro je knjige pisao i kada? Stariji tumačnici
ova knjige a u 17. vijeku noviji katolički Dje. da je prvih 13 gla-
va ove knjige napisao Tobija stariji 14. 15. Tobija mlađi, a

14, 14-17. netko poanji, morda mnuk Tobije starijega, po-
vajini se na tekst grčki u kojim je od 1, 2 (ἐγὼ τῷ πατρί ὁδὸν ἄβη)
δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ etc.) do 3, 6. Tobiji starijem govor u 1. osobi,
nadalje po istom tekstu 12 20. Rafael upovijeda Tobiji ota i
sinu, neka sve, što se je dogodilo, popiše u knjizi. "Kt po-
itkom glave 13. ne kaže se: i Tobija popisa sve etc. nego samo:
i Tobija napisa molitvu na radost." U tom Vulgata iji je
tekst jednake viednosti s grčkim, u 11, 20. ima samo: Vos an-
tem benedicite Deum et narrate omnia miracula ejus, i u
13, 1: Apresiens autem Tobias senior visum, benedixit De-
minum etc. i iz početka Vulgate govori o Tobiji kao 3. osobi.
Dakle ni po samom grčkom tekstu ne možemo tvrditi, da su pi-
si knjige oba Tobije a po Vulgati gotovo na; najviše bi se mog-
lo po grčkom tekstu reći, da su Tobija ota pobijeli i agode
svoje pa te bilješke da je nepoznat pisac apotribe sastavlja,
jni knjiga. Nepoznat nam je dakle pisac knjige a potom
i doba u koje je pisana.

3. Text, kojim je knjiga izvorno pisana. Po
svjedočanstvu sv. Jeronima: Praefat in Tobiam: Exigitis, ut
librum chaldaee sermonis conscriptum ad latinum stylium
traham..... Taci satis desideris vestris knjiga je origi-
nalno napisana jezikom haldejskim; original se je izgubio
a sačuvala su se dva neposredna prijevoda LXII u u Vulgati
koji posljednji načinio je sv. Jeronim. U bitnosti slažu se oba
prevoda u manjih pak stvarih dosta se razlikuju. -

U Jeronim gotov je bio sa svojim prijevodom jedan dan;
gledao je više na smisao. Samo ondje, gdje se oba prevoda
slažu, možemo suditi, da se je izvao iavor vjerno; gdje
se pak razlikuju imamo po pravilih kritičnih razonditi; ka-
jimu od njih da dademo prednost.

4. Stara knjizi. Izkopren je knjiga historijska
ipak događaji, koji su u njoj popisani nisu popisani radi
svjje historijske, nego počinu znatnosti. Tobija stariji i
Lara knjani su od Boga patnjani i pošto su pokasani
fol. 20.

usluži S. Bog njihove molitve i pošalje anđela Rafaela, da objema porodičama pomogne na čudesni način. Neka, koja se u tom nalazi lakše se razabere, da naima, ka-ko kaže sv. Pavao Rim. 8. 28, onim koji ljube Boga sve ide na dobro. Ista je dakle knjiga ista koja i Jobovoj knji-zi kako se u svakom kaže: Job 2, 12., da je Bog stoga na Joba je pustio knoñju, da potomakom bude primjer stropljivosti kao i sv. Job. Ipak je različita medju jednom i drugom knji-gom, što je u Jobu historijski diel puno, manji, slični sam-ra okvir sjajnim onim govorom o promish Božjem, drugim u Jobu nema takvih govora, nego je sve od početka do kraja historija, vrlo zanimiva, zapletena i poučna.

Uli knjiga Jobijina, akoprem pisana na ponku opet je pnamenita i s pogleda historijskoga, jer prvo živo nam prikazuje življenje poboine izraelske obitelji, a drugo da, naima iz nje, kakvo je bilo stanje Sabaellaca u robitstvu sirokom, knjiga ima napokon i dogmatsku pnamenitost, namom naima o anđelih i demonih i o raslučnosti, do, svih djeli znatno se razvija objava Božja. -

5. Knjiga historijska. - Sve do 16. vijeka nije se ni kad sumnjalo o historijskoj sadržini knjige Jobijine, tek u novije vrijeme, pokušavši neki dokazati, da je nje-na sadržina ili posve izmišljena, uz ovo mišljenje i ka, tolika pristaje, čini se jedini Tahn ili da je historij-ska gradnja pjesnički izkišena, tako od katolika Schöta i Mövera (a za njimi čini se i naš Škarić), što većina ka, toličkih učnjaka ka drži, da je pripoviedka u Job. knjizi i to je historijska i posve dostojna vjere.

Pisac tako piše i govori, te nema ni malo sumnje, da on ka, ce i naka ma se pripoviedka smatra historijskim izjave-
jam, zato dogodjajo, što pripovieda, prepleće i spaja sa-
dogodjaji historijski od drugu pnameniti i naravi-
pačun ko okolnosti, mjesta, vremena i osoba. Iako li nje-
sve to valjina knjiga ne bi bila historijska, ne bi u

u Tob. 13. 21. 22.

b) Mnogi sveti otc i crkveni pisci izvise navode knji-
ga Tobijinu kao sveta; tako kaze sv. Ciprijan (De orat. Dom.):
Scriptura sacra instituit nos dicens: bona est oratio cum ele-
emosyna et jejunia. Ove se vici iz Tob. 12. 8. Origen (Hom. 27. in
stam.) veli, da poistnici rad itaju, kad im se stogo netam,
no ita je bojanstvenih sv. knjiga pa na primjer navodi i
knjiga Tobijinu. Klemente Aleksandrijski navodi (Strom.
i 6) navi knjiga kao 7. sv. Ambrozije (a. apion de Tobij)
kaze je liber propheticus. Sam sv. Jeronim (praef. in Tob.) veli:
Arguunt et nos Hebraeorum studia et imputant nobis con-
tra eum canonem latinis canonibus ista (Tobija) transfer-
re; sed melius esse iudicamus, Pharisaeorum displicere judi-
cis et episcoporum jussionibus servire, instituti ut potui.
sv. Augustin (doctr. christ. 2. 8.) medju kanonske knjige
broji i Tobijinu tako i sv. Inocencij I. (in epistola ad Exu-
pariam). -

c) Koncilija: Trironski (393) Klastarški III. (397) i IV. (419),
Rimski pa pape Gelasija (494), Trientški i Vatikanski,
brajaju medju kanonskim knjigami i Tobijinu.

d) I katoličkom crkvi u tom se slaže istočna, n.
sjedinjena. -

S. 56. Piegled historije kraljevstva Judejskoga

Da 307 god. isto je obstojalo kraljevstvo Judejsko (od god 975-587)
kraljevaše 20. kraljeva, svi iz plemena Davidova osim Athai-
lija.

1. Roboam (דודא) kraljeva 17. god. (975-957). Stijede
navojstiti na Israela ali ga u tom zapreči prorok Seme-
ja. I kraljevstvo Israelskoga predjose k njemu svećenici
i mnogi stovaoci Boga pravoga. Kad su se Judejsi

odmetnuli od Jehove dodje (52 godina kraljevanja Rob-
amova) na njih Misirski kralj Sesak, zemlju opustoši; te
megalom i hram oplienio. -

2. Abiam (1^a 1^a u Dvor Abija) (god 957-955) koji se
dajući se u Boga poštuje Jeroboama, ali se kasnije u ne-
povjerenje Boga i umre u grješnih stica svojega. -

3. Asa (X 1^a) kraljeva 41 godina (955-914), bolji od
otca i djada očisti sluhom božju idole i idoli, i ukora
božjom pomoćću svlada silna vojsku Kare Etiopisa i
plien unese u blagajnu hrama gospodnjega. I bješe rat
među njim i Baasom svega vrha njegova, na kapi bla-
gom se rievise doma Gospodnjega i se rievise doma kra-
ljeva od Benhadada kralja Sirokogoga a to ga ukori prorok
Hanani, ali ovaj bude bačen u tamnicu, a kralj se rieb-
li od nogu i bolost njegova bi veoma teška i u bolosti svojji
netraži Gospodina nego liječnika.

4. Josafat (914-889) veoma bogoljubljan, kraljeva 20.
god, obori visine idolske i lugove u Judiji, narod dade nai-
ti nakon Gospodnjemu, uredi sudstvo, a narod se povr-
bi; u tom jedinom bješe neovetan, što se je u bačbinu i bha-
lom sklopio prijateljstvo saamči svojemu sinu Joram i sa-
ičanu Athaliju, kćer Athaba i Izabele; u Athabom je proti-
savjetu proroka Misaja, sina zemljana ratovao na Ben-
hadada II; na što ga ukori prorok Jehu sin Hananijev.
Atim je opravio u Ofir brodove, ali mu se riebije jic se
bješe adončio, aho i ne rado s Athologijom sinom Athab-
om. Pomagao je i Joramu, kralja Izraelkogoga, u ratu na
štem kralja Moabskogoga. Za ovoga kralja visine (Jehovine)
ne bješe oborene. -

5. Joram (889-883) probi braću svoju i neke knezove, na-
čini visine i podje fratem doma Athabova, iijom se kćer-
ja Athalijom bješe ovisio. -

Idumeja i grad Lobna odorgio se, filisteji i Arapi
susjedi Etiopljanom prodivise u zemlju i odnesoše

kralja sve blage i čene i dječak njegova osim Ohozije najmlađega. Još ga Gospodin udari bolešću u kojoj umre.

6. Ohozija (u II. Kn. 21, 17 također Joahaz prozvan). — Jo ovaj hodjaše putovima doma Athalova, jer ga mati nagaćarala na čela djela. — Joahaz kralj Izraelskom bijasi drug u nesretnom ratu sa Hazaenom. Kad je ranjena Joahaz posjetio bi i on kas i Joahaz ubijen od Jechaja. Kralj čuva samo godinu dana. —

7. Athalija (888 - 874) vidjavi, da joj sin pogibe, pobi sve kraljevske djece doma Judina i stupi sama na prijestolje. Monom pokolju Jezebeth, kći kralja Joahaza a čena veli, koga svećenika Jojada, izbavi od smrti Joaza jednog, drugoga sina Ohozija. — Odgađjano bježe 6 god. u domu Gospodnjem a Athalija kraljevaše u zemlji. Sedme godine bi Joas kraljem proglašen, a Athalija ubijena.

8. Joas vladaše 40. god. (874 - 858). Čera Jehovina bi bi, gom Jojadinom napostavljena, hram popravljen i urešen. Ali po Jojadinovoj smrti stade kralj štovati idole a sina njegova Kaharija, koji ga je spominjao zašao kamenjem u dvorištu doma Gospodnjega. Da to se podiže na nj vojvoda Siroka, koji je samo velikim plienom mogao skloniti na plovatah. Bolestna kralja ubiše sluga na postelji. —

9. Amasija (797 - 792) sin Joasov (858 - 810) raabi Idu, meje i donese bogove njihove i postavi ih sebi sa bogove. Joasovai Joaza, kralja Izraelskog na rat, bi od ovoga protučen a poslije od buntovnika ubijen. —

10. Ozija a Akaziya prozvan (792 - 782) postade kraljem u 16. god. vicka svojega i vlada 52. god. (782 - 730). Izajine i na savjetnika proroka Kaharija, činjaše što je pravo pred go, i pravim. On prozvati Judi Ahalath i savlada filistinje, i iape i Amonee, popravi kraljeve Jerusolimске, utvrdi druge gradove. Štala mu bje i poljska radnja, tako da jeea u 44. dočara doma sretna a vani poštovana. On prozvata, i u 44. god. se ja kćjeda Gospodina prinesti kad na

oličar glatnom, zato Gospodin udari ga gubom. Četiri godine življaje Arijja gubav, a u to vreme uprasljaje nar, dom sin njegov Joatham. Toshije četiri godine umrije Arijja, jer k kralj bude:

11. Joatham (758-742), koji sinjaje što je pravo pred Gospodinom. On načini visoka vrata, na domu Gospodnjim, saxida gradove, u gori Judinoj i nametnu Ammoncem da, nak. i, visina ne obori i narod bijaše pokvaren; zato po, ie Gospodin u to vreme napuštati na fudu Ravna, kra, lja Sirokoga i fakeja sina Romelijina. Nasliedi Joatha, ma na valjali sin.

12. Athaa (742-727) koji sale likove Baalom i saice sina svojega na čast iholohu u dolini sinova Ennomohs, vik i prinasi žrtve i kadina visinah i po bdih; za to ga po dopuštenja boijem raeliše Rasin i Faki; još ona Rasin ote silath i povrati taj grad Idumejcem. M nerogi običu Bog Athaa preko proreka Izaije spasenja i za potvrdu toma reče mu, neka si ište kakrogod znak, pa kad bezbojni kralj to odbi, Izaija kaza glasovito prorečanstvo o Mevizina rođje nje od djevice. Athaa kupi se radje od Assyraza pomoš k, gorn iz nianice doma Gospodnjega. Teglati Talasar rari, vi kraljevstvo Ravnovo i stanovnike iz ranije frakzjordan ske ravninji. Athaa uesholivši se ste poljude, ukloni E, lamonoov mjedena žrtvenik i mjesto njega postavi drugi žrtve nek za idole i haam natvari. Atli i k njemu dodje Teglati Talasar, kralj Asyroki i ogadi ga a ne atvrdi. -

13. Exekija - (727-703) sin Atharov kraljeva 29. godine (727-703) bijaše bogogubav i svetan, satri idole, ište ni, k, pače i mjedena rinija (kojajeva) obori visine i jure, ti sluha boija; na blagdan pasche, koji se već davno na, je svetkovao, porva u Jerusalemu Judejse i Izraelce i za, povjedi doprinostiti žrtve. Iste se je za vitanje mira i rata, utvrdio stare gradove, saraola, nove i dopunio, rodu blaga i namakao življe. Iste se je i utvrdio i utvrdio. -

država, nakratki Asyrcem danak; ali Sennaherib kralj
asirski dodje s vojskom na nj. Bojaci se Erekija, da neće
moći neprijatelja odoljeti dade mu nebrojeno blago da ku-
pi od njega mir. - Suvim tim mir dugo ne potraja; Sen-
naherib kaneći pokoriti, Misir htjede prije Salustina po-
djarmiti, zato posla vođe svoje, da kanemu Jerusalemu. To
dja Rabaks, prinzi kralja i Boga traži, da se preda
grad; u toj nesolji tješi Erekiju prorok Jaija. Glad je
u to i Tharaka kralj Ethiopski spremao vojsku na Sen-
naheriba anđjel jedne noći Gospodnji probi (pomorom) u
okolo Asyrcem 185,000 ljudi, Sennaherib vrati se u Nini-
vu, gdje ga sinovi u hramu Merochova ubiše. Rakheljev se
Erekija molitvom izprosi od Boga zdravlje i još 15. god.
života, a tomu ka anak vrati se s jom na sućaniku pta-
covi deset koljenisa natrag. Na tri dana odravi i po-
vati ostali vick boljkijere i države. Babilonski kralj
Merodah - Boladan šuo da je Erekija odravio čestida
mu preko poslanika, kojim iz tustine pokaze sve svoje
blago; zato mu Jaija u ime Gospodnje naviesti, da će se
sve ono blago i djeća njegova odneti u Babiloniju. -

14. Manasse (מַנַּסֶּה), sin Erekijin vlada 55.
(643-640); pogradi visine, koje bješe raskopao Erekija,
podiže oltare Baalom, i svoj vojsci nebeskoj i oskor-
ni sam hram likovi rezanimi pače likom statasti-
nim; opomene proročke prene i k beebočnosti dode
okrutnost, zato dovede Gospodin na nj glavare od voj-
ske kralja asyrcokoga Assarhadma, koji ga uhvati-
še i odvedoše u Babylon. U sućanjstvu pokaja se ka
grichu svoje te ga gospodin povratiti u Jerusolim na ka-
čavstvo njegovo. Od to doba nastoja popraviti što bješe
od prije sgradio.

15. Amon sin Manassijin (640-639) beebočni Kralj
idolopoklonac ubijen bi već druge godine od svojih
dvorjana. ~.

Sin njegov 16. Jozija (יְחִיָּהוּ) postade kraljem kad mu je bilo osam godina i kraljeva 31. god. (641-610) On činjaše što je pravo pred gospodinom i hodjaše putovima Davida oca svojega i ne odstupao ni na desno ni na levo; jer 8. godine kraljevanja svojega počeo tražiti Boga a 12. počeo stiti Judeju i Jerusolim od visina i od idola. Osamnaeste godine pak dođe opraviti dom Gospodnji, istom agodom Helkija svećenik nadje knjigu zakona Gospodnjega, da noga preko Mojsije (antograf) i kad on kralj prietuje gospodnju iz knjige, poslučen proročicom Urdom, ukloni još svaki trag idolopoklonstva, naročito i u Bethelu, čim se je ispunilo proročanstvo II. Kr. 13, 2. i praenova pasha na ve-
liki veselje naroda. Taj bogoljubni kralj htjede naprimiti kralja skisickom Nahaona poslao preko Galutina, pi-
gibe u boju u polju Magidonskom, oplakan prorokom Je-
remijom i svim narodom.

17. Joahaz sin Jozijin (610) narodom na kralja ica-
bran, bezbožac bje, poslije 3. mjeseca od Nahaona odve-
den u skisic. Oplienivši Judeju, Faraon njemu Joaha-
na postavi kraljem starijega njegova brata Eliakima,
kojemu predjede ime.

18. Joakim יְחִיָּהוּ, koji je također bio be-
božan (609-599). Kad je Nabukodonosor kralj Baby-
lonski (נְבֻכַדְנֶצַּר) kod Ciresija bio u bjez natjerao k-
haona dođe u Jerusolim, oplieni hram i kraljevske i dru-
ge odlične mladice među njimi Daniela i drugovi; dove-
de u Babiloniju. - (Ovo je prva deportacija, god 606, ter
je od nje računaju 40. god. suzanjstva babilonskoga Je-
remijom proročnik) Joakim poslije 3. god. zakrati i ka-
bukodonosor danak, a ovaj ga uhvati i otlova. Po tom Jo-
akim umre. Na njegovo mjesto bi kraljem sin njegov.

19. Joahin ili Jehonija (יְחִיָּהוּ בֶן־יְחִיָּהוּ), koji sa-
mo tri mjeseca sjedi na prijestolu. Bezbožica odnessen
i majkom njegovom sa ženami i dvorani i s boljim dielom
Sol. 39.

stanovnika (10.000) medju kojima su bili Markoshej i bne-
kiel. Nabukodonosor odnese takodjer sve blago doma
Gospodnjega i doma kraljevskoga. Ovo je druga deporta-
cija (599). - U zemlji ostade samo siromasnici narodi, koje
su kraljem postavili Nabukodonosor Nathanija sina Jo-
azijina, predjenu mu ima;

20. Sedekija (17:18) koji se je proti svjetu pro-
ka Jeremija i Savaonovi Hofom ustati proti Nabukodo-
nosoru, pa tim navnie konacnu propast kraljevstva svojemu.
Nabukodonosor procvrao Hofu podvieda dvie godine Jer-
solim. Jeremiju, koji svjetuje, da grad predadu kace u tam-
nicu. Glad i pomor zavlada u gradu Sedekija prevalio iz gra-
da, uhvacen bi u polju Jerihonskom. Odvedu ga u Babilon
pred Nabukodonosora, gdje najprije na vjegljed njemu njega
su djeca pokolja, a onda njemu oci iskopaju, te ovako slupa
odvedu u Babilon, gdje skorim umre. Haldejai medjutim u-
mu grad, popale hram i odvuku sa sobom sve posudje iz h-
ma i sve sto je god bilo dragocjeno god 588 pr. Kr.

Obseg kraljevstva Judejskoga bje manji od Izraeliskoga;
jer je obuzimali samo plemena: Judino i Benjaminovo, k tomu
zemlje Edomaska, Amanska i Filistejska, ali su se i ove samo
teško držale u pokornosti. Edomci su se oci na Salomona bunili
(II. Kr. 11. 14) poslije pokorjeni opet su ustali na Joram (II. Kr. 8. 20)
nakon su na Ahaza zbavili Joram Judejski. Tako su i Filiste-
ji na Joram oplienili Jerusalema (II. Kr. 25. 16) a na kralja Baize
i Ahaza izvrgnili sebi slobodu (II. Kr. 26. 6; 28. 18) Suvim tim sta-
nje kraljevstva Judejskom bilo je sretnije nego li Izraelskom;
jer je imalo zakonitu nasljednu dinastiju od roda Davidova
(20. kraljeva u 587 god) djedovska vjera, svjetinju narodnju (hram)
zakonito sveštenstvo i proroke, koji su podržali kralje poma-
gali a bezbožnim navještivali sudove Božje; zato su sveste-
nici i leviti dodjoci u kraljevstva Izraeliskoga u Judejsko-
uvi oni, koji su napravili svoje svoje da trane Gospodina,
dodjoci u Jerusalema, da prinese istu gospodinu i tako

utvrditi kraljevstvo Judejsko (2. Puc. II 13-14). - Na nimen svi kra-
ljevi Judejski hodili putem Gospodnjim nego se je samo njih
i sa našle theokratijah (Aha, Josafat, Ozija, Joatham
Ezechija i Jozija), pa i od ovih samo su posljednja dvojica ob-
avili vjerske (Jehovi poverene). - A što su pobojni kraljevi do-
bravili to su porušili njihovi besbojni nasljednici. Ovim
ovih unutarnjih naroka propasti kraljevstva Judejskoga bilo
je i spoljanih: na istoku (Asirija i Babilonija) i na zap-
adu (Kisic) razvila su se moćne svjetske monarhije, medju ko-
jima bila je Judeja kao i medju dva izvora. Između njih
i porokite narod je bracknjem svojim grijeh i kanaan koji
samo počinio. - ~

~ P. 52. Knjiga Judithina

1. Sadržina. Knjiga ova, koja u Vulgati naprema dru-
go mjesto medju drugokanonskim pripovieda historiju Jud-
ith (Judith) vidroke, udove plemenite i čiste, koja smak-
nuvši Holoferna vojskovođu kralja Asyroskoga Nabu-
kodonosora kad je podajedao grad Betuliju, ubi ga pija-
na i stim junaštvom oslobodi domovinu; stečena pobjeda
slavljena bi najvećom slavom i radošću (gl. 1-16)

2. Vremena koje se dogodila historija Judithina. O tom
se ne stajm mnenja. Mnogi povodi se na Ezechijem, sv.
Augustinom i Georgijem Lynsellom (Lynsell u patristick
Glasniku pisaše Chronologiju) mnenja da se je dogodila pri-
poviedan u knjizi Judithinoj oko posljednjeg vladavstva babil-
onskoga. Ali tomu se mnenju mnogo kojista protivi. U
knjizi kaže se, da je kralj Asyroski Nabuk-
odonosor Holoferna pokorio arbi Mesopotamiju, Ciliciju, Siri-
ju, Arabiju, Mediju i samu Judeju; na sve ove pokrajine
bile su od vremena Gyrovih podložene Perzijancem. Ka-
že se također, da su se Judejci pripodajali na odpor

proti vojskovođji Nabukodonosorovu; nu poslije sušanj; strva nica se Judejci opirali, niti se mogli opirati i jednom kralju sve do Antiocha II. Nadalje u knjizi opisanje se Tura va kao grad velik, dočim je na perzijskih kraljeva ličaka u raz valinah. Nakon kralj Medijski Artaksad i kralj Asyrijski Nabukodonosor opisanje se kao vrlo slični kraljevici; ali on poslije sušanstva vladaoća onih raznih zemalja izgubili su silu i bili podložni kraljevom perzijskom. Stoga Belharmin, Savarij, Montfaucon, Calmet, Welte, Haneberg, Rensch i mnogi drugi pravije misle, da se je historija Juditina dogodila prije sušanstva, i to u ono vrijeme kralja Josij, dok je bio još mlad te je mjesto njega upravljao kraljev vinom veliki svećenik ili pak u ono vrijeme kralja Manasija, kad je bio asirijem u Babilonu; potom je Artaksad kralj Medijski = Traotes ili Artaces? a Nabukodonosor ili Asarhaddon? Artaksad je naime i po samom Niebuhr (Gephyr to Asar's u. Babel's. Berlin, 1857 str. 205.) više ime obćenito kraljeva medijskih nego li vlastito, a Asarhaddon, budući vladao u Babilonijom, mogao je imati i ime Nabukodonosor, ime obćenito kraljevom babilonskim.

3. a Kajna se ni na pisca knjizi, ni na vrijeme, kad je pisana. Sama Juditha nije je pisala, kao što su neki racabirali iz riječi sv. Jeronima (comm. in Agg. 1.6. Si quis tamen vult librum mulieris recipere; per kake ove riječi razumije isti sv. otac pokreni, vidi se iz ep. ad Princip.: Ruth et Esther et Judith tunc, tunc gloriae sunt, ut sacris voluminibus nomina indiderint. Vjerojatnije je ono mnienje, koje s Flactom (Dem. evang. II. 213) i Calmetom doži, da je knjiga pisana u sušanjstvu na utjehu rasuñenjem, ili odmah iz sušanjstva, to vjerojatnijom čini je, rik Kaldejčki, kojim je knjiga bila napisana. Da nije knjiga pisana potom poslije rođjenja Kristova, kako misliše neki protestanti, dokaz je prievod grčki, kojim se je već sv. Klimenta Rimski služio u poslanici Korinćanom (gl. 55). -

4. Tekst je izvorni, koji je po sv. Jeronimu bio kaldejčki

proprio. Iz matice potekle su neposredno grčki prijevod LXX i latinski od sv. Jeronima. Da je grčki prijevod načinjen iz teksta haldejskoga, razabira se iz aramaisama u njemu i pogrešaka, ka prevodiočevih; u ostalom taj prijevod čini se, niti je ujeran niti drugije dobar. Od njega su dvie recenzije, jedna u obi. nih izdanjima, a druga u rukopisu Sinajskom; po svojoj drugoj recenziji izradjena je Itala. Sv. Jeronim načinio je prijevod knj. ge Judithine po matici haldejskoj, obično se ipak na Italu, što više po smislu nego li po riječi: magis sensum a sensu, quam ex verbo verbum transferens. Itoma dodaje sv. otac: mult. totum codicem varietatem vitiosissimam amputavi, sola ex, quas intelligentia integra in verbus Chaldaeis invenire potui, Latinis expressi. (Praef. in Judith.) Po ovom možemo tehot ori, ginalan samo na onih mjestih porati u kojih se oba prie. voda sudaraju.

5. Koja je svrha i njena, vidi se u govoru stihiorova (5, 5. 25): pokazati, da je Bog Israelom vaxda u pomoć, dok ga ne pris. djaju gricima, ili dok na grihu čini pokoru.

6. Skoprem se ova knjiga kod otaca i sv. očenih pisaca, kad što ne broji i srikom medja kanonskim knjigami, jer se ne mala. ai u kanonu židovskom savim tim priznava boianstvenost nje. rina: sv. Klemente Rimski slavi Judithu kao sveta, Textallijan ja navodi na primjer jednobračnim, Klemente Aleksandrijski. i Enschije u plan historija Judithinu u ostala historija sveta, Origen svjedoči, da crkva Bozja prima knjiga Judithine, sv. Jeronim veli, da je sinod sticajski ova knjiga brojis medja drugimi svetimi knjigami, sv. Ambrosije, sv. Isidore i drugi kao boianstvenu (V. J. Clem. I. Cap 65.; Fest. De monagam 17. Clem. Alex. apud Migne Patrol graec. III. 1328; Ensch. apud Migne Pa. tol. graec. III. 468; Origen ep. ad Afric. 13; Hieron. Praef. in Judith; Ambros. De Viduis, 7; Phil. in Isal. 25. etc. - n

§ 53. O prorocik

1. Proroci ljudi Bogom ponuđeni i poslani bijahu a) za varu theokratije (vjere i zakona) koje Bog podizao, kad je ta država bila u pogibelji, zato imadjuhu najvišu vlast na svetu i sami kraljevi; b) glasnici Božji, koji su najviši volja Božja i posebne namjere, što je imao Bog s narodom izabranim; c) oruđa Božja, koja su prorocanstvo put priprovođenja spasenja. Prema tomu su i zove proroci נביא (נביא = od נבא = vidjeti, obilato govoriti) = oduševljeni govornici נביא ili נביא vidivci; stoga pastiri, ljudi Božji, sluge Božji, poslanici ili ti angje, i Božji; a נביא = proroci.

2. Prava proroka niti je bila najjednaka niti stalna nego izvanredna; nije bila verena ni na stališ ni na dob ni na spol. Bliski pastir od ratara prorokom, Amos od pastira; Jeremija, Ezekiel, Isaija bili su i stališ svećeničkoga; a ministri su i proroci: Marija (Is. 15, 20) Debora (Sud 4, 4) i Holda (II. Kr. 22, 14), ali su proroci inače bili većinom od plemena levit. skupa i asketi; premda nisu bili svi siromasi; tako je n. pr. Nathan imao kuću (II. Sam. 12, 15) Jeremija kupio polje (Jer. 32, 7-9).

3. Prije Samuela bili su proroci samo sparadiski: Jakov, Jakov, Jakov, i t. d. Od Samuela, koji je temeljio školu proroka, počinje neprekidna povorka proroka sve do Isaije, tati se u tom pogledu Samuel smatra prvim među prorocima. Izp. Djet. 3, 24; svi proroci od Samuela i po tom koji su porobili navijestila dane ove. Doba pak proroka od Samuela do Isaije može se razdijeliti na dvije periode: na stariju od Samuela do 8. vijeka i na noviju od 8. do 5. vijeka, što prije Krista. Karakter je perioda stariji theokratski, a reformatorski; jer su se stariji proroci, rečeno je na račun Isaije, trudili besjedom popraviti opaku i, vijenče naroda izabranoga, a besjeda su svoju potvrdili

...desi; ahoprem su napried i budućnost na to kucirali; on
 nica ništa od svojih govora i propovijesti na papiri. Ka-
 njihov sav bio je suvremenikom prosvjeten. Istarizi nekoji
 proroci pisali su do danas knjige, kao što čitamo "Dnacionih
 o Gadu, Nathannu i Ahiji, ali su bile knjige historijske pa
 su suvremenom i propale. Narocito su proroci postali smeti La-
 lamunove kad je nastao raskol, iz ovih sila nastojali odupri-
 ti se nbi, theokratiju nadriati i obraniti ju od idološkog klonstva.
 Ona burna vremena, kad se je i ono teško dočalo, što je nakon
 propisivanja nica prijala varoju prosvjetanost masijskih,
 premda im je početak nčinjen svetim pjsanstvom. Kadju su
 nci ove starije periode prvo mjesto svetom, radom i s nebi-
 nica su svojim, zaprima Elia (אליהו) Presbiteranin a svdije
 medju Mojsijom i predtecom Gospodnjim; jer je bio obnovi-
 telj theokratije, zato se je njedno s utemeljiteljem staroga
 zavjeta Mojsijom pojavio pred prosvjetanost Mojsijom, a
 kojega su obojica a svota svjedoci. Elia neva i on svojim
 koji ve! Sirahov sin mnogo slavi (48, 10: qui scriptus in in-
 diciis temporum lenire irasundiam Domini, conciliare
 cor patris ad filium et restitueret tribus Jacob), bija se
 typ predtece gospodnjega prosvjetanost dajnjega zakona. Prh
 Eljin pačinu na nčniku njegova Elizeja (אלישע). Kadju
 je bio Elia glavnik pravdnosti Boije, islikio je i Elia
 vjestnik dobrote i milosrdnosti Boije, jer bi rado bio i
 la Israelova i vorac njegov (II. Kralj 13, 14) da je narod hotio.
 Ova različnost medju Eljom a Elizejom može se protumaciti
 što iz različne njihove budi, što iz različnoga stanga koje ljvstio
 Israelkoga i naroda suvremenoga; stoga se Elja i Elizeja
 dja solom dopunjavaju, oba zajedno tvore jednu cjelinu kao
 Mojsije i Josua, David a Salomon. Razlog silnom omu i
 desima, koja su počinila ova dva izvorka, valja tražiti
 a načiji tadašnjega vremena jer kad nestaje pjare, onda
 imadu veću moć djela nego li riječi, da se, neki i izdvojeni
 navodu k izvornika njih zakonima. U suvremenom ovim prosvjetanost

mnogimi indesi, izporediti možemo vremena progona križan-
skih i pustinjaških Misirskih i vremena sv. Bernarda, sv
Franciska i drugih i t. d.

Ku budni da proroci niso mogli konjenito popraviti po-
kojena stanja dojavu hebrejske, a znali su, da se približava
sod boiji, to ~~ona poisevši na 222. veka~~, polasci iz svojega pokva-
renoga i nepopravljivoga vremena, svi svoje podižu u vrijeme
budni i to najbliže, pa živo opisuje svetu, kojom se se Bog
svetiti narodu hebrejskomu i nepopravljiva. Ali da narod od
Boga odlačen ne očaja s milosrdnosti Božjoj i s obćanjih;
koja su bila dana otem njegovim, nje proroci, da se onaj sod
boiji na nj doći samo pa karan, spisuju sudbini naroda, s
kojimi su Izrael i Juda imali posla, i napokon objavljuju
namijene Gospodnje, kako se narod podiže, nivoštiti i po-
slaviti, ostaju naima blažena vremena messijska. Ku budni
da risi proroka ove novije periode ne spadaju samo na
suvremene nego i na potonje ljude, oni su ih popisivali, da
se tako vjera u idućega messija oćuva i nivoštiti, seobai
služba messijina da se jaćuje nastala, mada i po tom n.
tycha podhrani, svi da se na dolazak njegov priprava, te
ga utjelovljena vjerom prigole. U ovoj je dakle periodi-
ki časti proročkoj prisao nov momenat: navjećivanje
stvarih budnih naroćito messijskih (proročstvo u našem
smislu), ter se može u kratko saraćiti dojima risćina:
karakter joj je evanđeljsko-praformativan.

3. Budni da je proročstvo nadah ili ti objava boija
na stalno napried karuñja stvari budni, koja se ne moza
znati iz naroka naravnih, to se proročstvo poglavito u tom
sastoji, da se objavom Božjom razumom proročkovom daje
znamenje, a drugo da prorok on, što svako dozna, drugim
ljudem kaže. Pa je u proročih Bog neposredno radio, da je
proročstvom iavor svrhunaravan t. j. da im je sâm Bog
poćetak, to dokazuju sv. pismo: Deut. 18, 18: Ponam verba
mea in ore ejus (prophetar) et loquatur omnia, quae

proceperis illi; II. Petr. 1, 21: Spiritu sancto inspirati locuti sunt sancti Dei homines, ovam spadaju česte one rečnice: Verbum Domini factum est ad dicens. Nark je to roba. Symbol Kicejski: Spiritum sanctum, qui locutus est per prophetas. Alii svjetlo one robanaravna, koje je prorok sam prosvjetljivalo, nije u njemu gorjelo neprestano (non per modum habitus) nego je samo u časove sinula (per modum actus transiuntis); niti je prorok sve znao, što se moralo znati, nego svaki njih znao je po posebnoj objavi Božjoj, samo nešto od toga, što ili ono, kako je bilo potrebno za ponku naroda i za razvoj ekonomije starozavjetne.

4. Služba. Na službi proroka nije bila potrebna ni priprava (n. pr. Amos nije bio prorok ni prorokičin, nego je bio govedar i brat dućave, a Gospodin ga nar od stada, (Am. 7. 14. 15.) ni milost posvećenja (n. pr. u Balaama, Ima) jer je služba proroka milost na badava dana (gratis gratis data); ali se je pravilno u proroka našla i naravna priprava i milost posvećenja.

5. Trećetom proroštva mogu biti svi budući događaji, kojih čovjek načinom naravnim ne može nikako znati, koji su se s slobodnoj volji izvrijij ili se shiajati, ali s toga on nar, poen natanjem s razvitkom kraljevstva Božjega, dakle kojih znanje sva se jidino iz objave Božje. Tako se proroštva staroga zavjeta razlikuju od negadjanje ili shienja naravna ga od prokacvanja djavolakoga, od ovačanja poganskoga i od gatanja lačnih proroka.

6. Bog je negda mnogopute i različnim načinom govorio strem preko proroka (Ilebr 1, 1.) a) Nisiputi je Bog objavio, što je prorokom priobćeno natanjem razvijetom, da im je razvijetio am; ili b) glasom vanjskim n. pr. kroz angela i Lamela; ili c) preko angela kao Danila; ili d) a ona, kao Jakova i Izaiju; ili napokon e) a vrdjenu, da se naravna natanjem vida i shienja preko proroka prokacše stvar buduća, kao Izaiji (6. 1.) Ezechiel (1, 1) Daniel (2, 1) Lahariji (1, 8). Kad su proroci nar javi dobili.

li od Boga objave, ili su bile posve prazne t. j. porabn jeon, njih sjetila nije im bila zapričina, ili su bili u extasi t. j. duh im je bio odhrio od sjetila invarjih. Cijm kojom su god načinom dobivali proroci od Boga objave u budućih stvarih, svagda su imali od Boga izvjestnost, da su one objave pbi, lja od njega. Uoin toga darom proročkim nije bila u proroka zapričina slobodna volja, zato kaže sv. Platonst: Tona bjiš; bckiel odgađa, Jeremija se ustriaava; zato svaki prorok ima svoje osobine. -

7. Proroci su obično besjede svoje nstrmens karivali, na rodu (iznaimajni Is. 40-66; i Ez. 40-48) pa ih onda istom, kad, što na naročita napovjeđ Božju (Is. 8, 1; Hab. 2, 2, 3; Jer. 29. 1, 36, 5) napisali ciele ili samo u jiegri. Proroštva napisana suve, činom slogom pjesničkim i ranovitim, koji većma dolikuje značaja proročkom nego li procaički; ali su ipak nekoja, kao symbolička vidjenja i djela sastavljena slogom procaičkim, na ponešto ranovitim. Gladkada su proroci po napovjeđ Božj, da veća poroznost izarova i da se proroštva i besjede njih ve što više razglase, počinili djela neobična, symbolička (da li samo kadeto u extasi?) koja su odmah ili malo kasnije istumačili.

8. Hako se proroštva staroga svijeta vanioja na okol, nostih onoga vremena, a koje su bila rečena, to se iz historij, soga doba mogu puno objasniti; sasvim tim često su ragonet, na, tamna i teška na tumačenje, a tomu su dva razloga: a) sama narav proroštva i b) slog proročki. - Budući da su proroci Bogom pončeni budućih stvari gledali kao na shi, si nastane ter su motrili događaje a ne onn nastan, na, nena kojim su medji se ractavljani, to u jednom istom pro, u oštrou nalucimo opisane i u savaer postavljene stvari, koje su se imale pbiti u vremena veoma ractavljana. Stoga pro, se prelaze često s jedna stvari na drugu pa se opet vraćaju k prvij. Cijm to ipak ne biva bez svakoga neba, nego ima u tom savaer natanjji. Važja, naime imati na umu, da je

stari nakon tip novoga i što se događalo u narodu hebrejskom, to da je napried pokazivalo messija i crkvu njegovu; a proroci su u proročtvih svojih gotovo uavda imali pred očima Krista i crkvu. Kad su dakle proricali stvari, koje će se skoro dogoditi a bile su tip Kristov, lako su proroci prolazili s tipa na antityp i to tim lakše, što su sve to gledali na shiri kao da u isto doba biva. Tako kada govore kako će Lyp Ridoze izbaviti, ti iz snijanjstva djavolova babilonskoga bca svakoga prela, pa skoče opisivati kako će Krist lydi rabaviti iz snijanjstva djavolova. Qvim toga proročstva naka, prije što je se ispuniti, ne mogu se nikako razumjeti; naročito su takva proročstva messijska. - In se i Kristu proricu stvari na prvi mah prave protuslovnice, kao n. pr. da će mu kraljevstvo biti slavno, vječno proširjeno po svem svijetu, da će jndesa tvoriti, štovati biti kao Bog i. t. d. a u druge ruke da će biti ubog, ponižen, prešen, na smrt osuđen, mučen, ubijen. Ovo se je tek onda moglo razumjeti, pošto je Krist umro na križu i slavan nastao je groba.

Puče svakre stvari njeon razumjeti ni sami proroci (kako ni sv. Toma, Summa theol. 2, 2. q. 9 123. art. 4) stoga razliku, jerne gdješto u proročih smisao subjektivan i objektivan. In, gi razlog tamnosti u proroča njihov je slog. Oni naima vole metafore, prenosi aligorijske, parabole, paronomasije, symbole i kagometke, ove pak neimaju iz naravi stvari, iz navada i običaja naroda Izraelokoga i drugih snajeđenih naroda, namameto prave nepoznatih. Odatle nastaju na tumačioce mnoge teškoće. Pbiq ove tamnosti proročanstva sv. Petar (II. Pet. 1, 19.) rici proroča porodi s vidjelom, koje svijetli u tamnome najestn, dokle dan ne osvane."

9. Od Liji kralja pa do vremena, kad je opet sagrađen hram, bvi se 16/17 takovih proroča, od kojih su nam se proročtva sačuvala na pisma. Gledai na obieg proročanstva, a ne na njihov uglednost, dielimy propke na četiri ocia: Izaija, Jeremija (17. Baruk), Ezekiel i Daniel, i 12, ma njih: Osea, Joel, Amos, Abdija, Jona. Mineja

Nahum, Habakuk, Sofonija, Aggej, Naharija i Malahija (a hebr. teksti i Vulgati); spisi ovih 12. manjih proroka veći su se od pradavnih vremena pisali u jednu knjigu, to "šestna osmorica" puvam. Gledajući na vrijeme u koje su prorokovali, mogli bismo ih ovako izbrojiti; Prije propasti kraljevstva Izraelškoga prorokovali su: Osea, Joel, Amos, Abdija, Jona, Mikeja, Iaija; Nahum i Habakuk veći poslije propasti kraljevstva Izraelškoga; Jeremija i Sofonija do samoga razaranja grada Jerusalema; Baruk i Ezekiel prvih godina snijanjstva, Daniel na snijanjstvu, a Aggej, Naharija i Malahija poslije snijanjstva.

A. Proroci do propasti kraljevstva Izraelškoga.

§ 54. Manji: Osea, Joel, Amos, Abdija, Jona, Mikeja

I. Osea 14 gl.

Osea (עֹזַיָּהוּ, "Ozi", Vulg. Osea) sin Beerijev prorokovao u kraljeva Judejskih Oseja, Joatham, Ahaz i Ezechija (koji su kraljevali od 800-680) i sa kralja Izraelškoga Jeroboama (II) sina Joasova (koji je kraljevao od 824-783) t. j. prorokovao od posljednjih godina Jeroboama kralja do prvih godina kralja Ezechija, dakle u prilici od god. 783-727. dakle bliže 60 god. Rodjen proroč prilikom kraljevstva Izraelskom poslan bi k 10. plemenima.

2. Sadržaj proročstva Oseina može se razdijeliti u 2. dijela; u 1. dielu (gl. 1-3) djeli simboličkim (očienivši se kruzom Gomerom kćerju Debelajimovom i rodivši s njom

sina יְהוֹשֻׁעַ razrijat i Bog, Vulg. Israel] kćer u nemilosrdnost, Vulgata. Abaque misericordia] i sina יְהוֹשֻׁעַ [moj puk moj, Vulg. Non populus meus]

i sčeno se spet pomeni preljubnicom) kori prorok pokvar-
nost, idolo-poklonstvo i druga s njim spojena bezakonja na-
roda Izraelškoga; ali obratnomu običaji također po-
vratak u domovinu i milost Gospodnju. Drugi, diel (gl. 4-14)
sadržava proroštva, koja su medju sobom u slabu savezu u
govore i istih gotovo stvarih, kao proroštva u s. dielu koji nai-
me spet pokvarenost i idolo-poklonstvo i prosviće propast kra-
ljevstva Izraelškoga; na to prepliću barem nepravce
atječna proroštva s presvetih vremena messijskih, s ob-
ičaja pogana i šidova u posljedna vremena k Kristu, 2, 18-24;
3, 4, 5; 11, 9-11; 14, 5-9. Po Matej 2, 15 navodi se uac 31, 1., Iz Misira
dozvaš sina svojega? Recii sv. Pavla apostola 1. Kor. 15, 55:
Pro mors tua o mors, morans tuus ero, inferna! nekte su i u Ob.
13, 14. m.

3. Slog Boeie je vrlo pibijen, kanovit maglo prelasci u
jedna stvari na drugu, stoga je dosta taman i nerazgovie-
tan. Sv. Jeronim kaže o njemu (praef. in min. proph.) comme-
tens est et quasi per sententias loquens. Ove ima mnog-
ge osobite rieci i riekoie.

II. Joel ~

1. Joel (יְחֵזְקִיָּה) sin Izraelov nenaenaije u sarnoj knji-
zi vremena, a koje je šivio; ali da nije pozniji od Amosa
koji je prorokovao na Boeie kralja Izraelškoga (810-780) i
na Jeroboama sina Ioasova kralja Izraelškoga, dokazu-
je: a) mjesto u kanonu; b) Amos pčinije svoje proroštvo
onom izrekom, kojom Joel dokanica knjiga svoja (Joel
3, 16.: Gospodin ie riknuti sa Siona i iz Jerusalema pustit
ie glas svoj, Amos, 1, 2: Gospodin ie riknuti sa Siona i
iz Jerusalema pustit ie glas svoj; c) Amos 5, 18. kori snove,
menike svoje (taiko onim, koji kele dan Gospodnji ... Sto
ie Nam dan Gospodnji? Tada je mrak a ne vidjelo) kojim
se ogali Joelov proroštvo s danu Gospodnjem u danu Jo-

spodnjem o danu, kada je mrak i tama, o danu Gospodnjem velikom i strašnom (Joel 2, 1. 2. 11); d) čistoća jezika, lepota sloga i poetički pisanje. Iako Joel proroštvo svoje namjenjuje samo Judu i Jerusolima, smislimo, da je bio odnosa u kraljevstvu Judejskoga. ~

2. Joel nam prvo svojim proročtvima o navale skakavaca, opisa i 1. diela (gl. 1-2, 17.) strašna pla, koja Palestinu topi od velike suše i od silnih skakavaca, pa nagovara narod na pokoru i post; a 2. diela (odgovor Gospodnjem) pod slikom remaljskih dobara, obilova, dobra mesijeska (2. 18. 25) naročito izliva duha gospodnjega na sve (2. 28, 29): "I biti će poslije toga, izliti će duh svoj na svako telo i prorok će sinovi Maši i kćeri vaše; starci će paći snu sanjati i mladunčad će paći odjavanja vidjati. ~ stbi i na slugu svoje i na sluškinje u one dane izliti će duh svoj"; ovo se odnosi na prvi blagdan duhova, kao što svjedoči sv. Petar, djela Ap. 2. 16. 28] i napokon (u gl. 3) proroče sad, koji će gospodin u dolini Josafatovoj imati nad narodima i narocno biti, jama napred kazuju povratku u predjašnje stanje i velika sreća i slava. ~

Opazka. Ova je knjiga u tekstu hebrejskom malo dužija razdijeljena nego li u Vulgati; u Vulgati su naime samo 3. glava, naime 2^a glava u Vulgati razdijeljena je na dvoje u hebrejskom; o. 1. 24. je 2^a glava; a od 28-32 (do kraja) je 3^a glava; po tom 3. glava u Vulgati izlazi u hebrejskom 4^a. ~

III. Amos.

1. Amos (אֲמוֹס) rodom iz Tekne (u pustinji Judinoj) pastir provokovao ga kralj Judejskoga (750-700) i zarobljenica sina Josafatova (724-703) ograbiti u Betheln, tuda, ujoj stolici idolopoklonstva, gdje nastade na nj sveštenik Amasija, trčevši ga kralju, da na nj bane diče; nato prorok istom svicniku poručio propasti (710-717).

2. Prošćenje narodu o Izraelu, kojemu propast proćić; ali govori se i o Judu i o obližnjim narodima. U gl. 1. i 2. (u uvodu) navlače i klanom se govori o Izraelu, Filistejcem, Siracem, Idumejcem, Amonecem i Moabceem; u prvom dielu (gl. 3-6.) ko, ni Izraelu s idolopoklonstvom i navješta strašna klan, koym se Bog klan oba kraljevstva klaniti; poimena da će biti u robstvo odvedeni protiv Damaska, u drugom dielu (gl. 7-9) protiv raznim symboli (5. vidjenja) proćić kapricijena klan; ali ih tješiti nadom, da će se povrnuti i kraljevstvo Davidovo, da će se upostaviti u negdašnjoj slavi (a ne na uvijek propasti kao narodi u 1. i 2. glavi spomenuti)... Rieči (9. 11.): U dan moj podignut je šator Davidov, koji spada... i opet će ga sagraditi; kao što je bio u dana stane; po apostolu Jak. 1. (dj. Ap. 15, 16.) jeon mesijske. ~

3. Prošćenje Amosova pisana su istina slogom pro, stim, ali skladnim i jezikom čistim i lijepim. Prisprodođe neima Amos često iz života pastirskoga i iz prirode, ka ko prilikuje stališ i kojega je sam bio. Knjiga Amosova ieće se navodi u sv. pisma: u Iz. 2. 6.; Iz. 7, 42. i 15, 16. ~ Prorok je valjda obavio svoj posao u Bethelu u ova knjiga sabrao jezgri svojih govora na porabu potomkom. Dvije go, dne po tom, kako je Amos pravao u službi prorockoj, bijaše silan ton, kao predtice onih klan, koja je on pro, rekao; o tom tonu govori i Habakija (14, 5.) ali se inače o njim ništa neana. ~

IV. Abdija. ~

1. Abdija (אַבְדִּיָּה) od proroka najmanji, non senon, sed visseam supputatione, kao što klan sv. Jeronim (Com. in Abdiam) andade prošćenje protiv Idumejcem, sasto je i se od 21. versa. U samom spisić, ništa se ne klan o vremenu, ka ko je taj prorok živio, ka to su i prevaćili, mnienja o tom: ka kako je prorok Jeremija iz prošćenja

Abdijina mnogo (v. 1-9) pomenas in svoji proročtvu proti Idumejcem (49. 7. 22), kjer je Abdija prije Jeremija; k tomu ak. namemo na um srodnost, koja se opira medju našim prorokom i Joelom i mjesto, koje naprema medju 12. manjih proroka, na, kemo kazati, da je on suvremenik Joelov i Amosov, ali pače starijih od njih. v.

2. Abdija proriče propast Idumejcem radi njihove neprijateljstva proti Judejcem. Ovdje prorok po svoj filistini misli na ono neprijateljstvo, koje on Idumejci prokaza, ali na kralja Jonama (889-884). Tada su najime filisteji i strapi zemlju Judejsku oplaćkali a Idumejci odmetnuv se od Judeji; pomagali su ih jamains pri plaćkanju i vesčili se nesreći naroda judejskoga. Abd. i Dodaja Abd. dija proročtvu o propasti svih naroda neprijateljskih naroda. Izjema, o napostavi naroda i sudi vremena messijskih. v.

V. Jona. v.

1. Jona, sin Amatije (יְהוֹנָתָן בֶּן-אֲמַתִּיָּה) od Boga poslan, da Ninivljanom navještinje pokora, ne htjede onamo poći; nego podje na more, da pobjegne u Tharsis. Kad je bura nastala na moru, pade idriab na Jona kao kamen; na to bide bačen u more, gdje ga velika riba proguta, ali 3. dan opet ispljava na zemlju (gl. 1. i 2). Kada podje Jona u Niniv, propovieda pokora i Ninivljani mu vjerovala, stoga se Bog smilova na njih (gl. 3). Abli to bi Jona kao a Bog on na bilini skoč; na [גִּי' בִּרְבִּי] = ricinus, palma Christi, skočac, Valg. hedera (bršljan) LXX kochkoron = tikva?

2. Da je pripoviest Jonina historijska dokazuje riječi Isusove u Mat. 12, 39-41; Rod ali i voljebatvoorni tražnja i ne će mu se dati znaka izim Jona proroka. ... jer kao što je Jona bio u kitozi tobaču 3. dana i 3. noći, tako će biti sin čovjeka u sredi zemlje tri dana i tri noći. Izdi i Ninivljani nastati će na sud sa rodom ovim i sudić će ga; jer pokora

činilo na propovedanje Jonino a gle ovdje je više od Jona?;
 opet n. Mat. 16, 4.: „Rod skrupeljivosti trazi anak, i anak
 ne ce mu se dati izim anaka Jone proroka.“ i n. Luk. 11. 29, 30, 32.
 Rad je ovaj rod nas, anak trazi i anak ne ce mu se dati osim
 anaka Jone proroka. Jer kas sto Jona bio anak Miniofjanom, to
 ho ce i sin izvrsiji biti roda svom..... Lyudi Miniofjani
 natat ce na end, rodem ovim, i vendit ce ga; jer pakom činilo
 na propovedanje Jonino; a gle ovdje je više od Jona! - Histori-
 som ja drži i Josip Flavij (antiq. 9. 10-12) drže svi sv. stci vobro-
 ni pisci i tumačnici katolički i (in samim jehna), kas i por-
 mnogi protestantski. - Uim toga, stogod se n. knjizi s Minio-
 pripovjeda, sve dolikuje vremenom onom, kad je taj grad naj-
 ljepše bio; potanko pripovjeda o okolnosti s brodarni i
 s ladji koja je Jona plovio n. Pharos i t. d.; reče, kojom se knji-
 ga posima, (17 1/2) pokazuje, da je pisac ovf knjige hotio pi-
 sati historija, a ne san / kako su mislili Abarnel (+ 1500) Grim-
 ili vidjenja i parabola (Jahn Parnan) ili pak allegorije
 budi historijska, budi pionicna (tako mnogi rationalisti). -
 Prigovori sonivaju se većinom na hipotezi, da su indese ne-
 moguća; na na to n. kratko odgovarano sa sv. Augustinom:
 quodant omnia divina miracula credenda non sunt. aut
 sur hoc non credatur causa nulla sit. Basne ili bajke
 ne bi bili sabirali prionili n. sbisku se knjige. St. se naps.
 se tice veličine Minive, kako se opisuje n. knjizi Joninoj
 to potvrdjuje moćija iskapanja n. Hijaandika, Mininda i
 Khorsabada. Izkovarsost grada svjedoči i proroči n. Jahn
 (3. 1. Teško grada knoničkoma (Minivi) naj je pna laži i sti.
 mašine, ne izbiva iz te grabeži“) i Sofonija (2, 13-15). St. se
 Miniofjani i stori dali postaviti i obakli je n. kalobna odise,
 to je bio slinaj asijaki; tako pripovjeda Herodot IX. 24. da
 se Perzijanci, kalai vojskova svoga Masistija i Velika su
 nabapaloga n. bitoi kod Plateja, konjem svojim ostrigli
 dlaku, te prinjećuje: „Tako su barbari na svoj način stori-
 li mrtvoza Masistija.“ Velika ona riba, koja je progutala
 Sol. 91.

Jona, bila je po svoj prilici kuniak (egipćanski carinik) Harfuch.

3. Jona živio je za Jeroboama I. kralja Izraelškoga 824-783) jer u II. Kr. 14, 26. čitamo, da je Jeroboam postavio nadje Izraelove po riječi Gna Boga Izraelova, koji reče preko sluge svojega Jona, sina Amatijeva, proroka, koji bijaše iz Getha, što je u Ofera (Gath-Bahafar u plemenu Habalonova) Knjiga je prorok valjda napisao kad se je iz Ninive kuni pratio; pošto tomu, da je koji ni sam Jona pisao ništa ne dokazuje tobožnji haldaismi, (ko, je se sada protumačiti sa pavičaja Jonina i njegova bratstva, nja u Ninivi), niti allusije na psalme u njegovoj molitvi (2, 3-10) jer su svi oni psalmi stariji od Jone, niti prava 3. osoba: ako, pritom pako ova knjiga ima vanjsko obliježe skroz historijsko, ipak se moraju medju proroke, a to radi svoje tipičke-proroke sadržine.

4. Jona je poganom pod imenom Ninivljana propovjedać spasenje, koje im Hrist u istinu donio. Ninivljani su, najprije bili prorokom i pokorn čineći dadeše primjer besbožnim Izraelcem, ka kojim su bili poslani mnogi proroci, pa zato da po svjedočanstvu Hristovu nastati na on s rodom bezvjernim i odrediti ga. Prorok je djeli svojimi i sudbinom simbolički nastao djela i sudbinu naroda svojega i Hrista svjedočanstvo da, tipički prikazuje smrt i uskrsnuće njegovo i tako je tip Hristov, kao što sam Hrist potvrđuje u Mat. 12. 39-41; 16, 4; Luka 11. 29 30. 32. Jona nam tam scemone, quam tua passio prophetavit, profecto apertius quam si essem mortem et resurrectionem voce clamaret. Sv. Augustin (Civit. d. 17. 30.). ~

II. Miheja

1. Osoba proroka Miheja מִיכָה je pokriveni oblik מִיכָהּ (kao što se ovaj prorok zove u Jer. 26. 18) a ovaj oblik je opet pokriven od מִיכָהּ, što je kao Jahova? U grickom pise se: Michias u Vulg. Michaeas po tom u nas

Mihaja. Ovaj prorok razlikuje se epitetom: Valg.
 Morasthes, Marciianin od starijega proroka Mihaja, sina
 Jamlina (3 kr. 22. 8 ss.) kao i od drugih istoimenih ljudi, kojih
 ima u starom zavjetu još 10. Kao dakle, Mihaja rođen bijaše
 Judejac, iz Moreset - Gatha mjesta u ravlini Judejskoj i prorok
 koga po napisu knjige (1. 7.) za Joathoma, Ahaba i Ezechie kra-
 ljeva Judejskih (758 696.) dakle u isto vrijeme s Isaijom i to u
 Samariji i Jerusalemu glavnih gradova oba kraljevstva, dakle
 s svim narodom hebrejskom, bijaše dakle dakako sudbina vi-
 sila o sudbini glavnih gradova. Inače nećemo ništa osten
 obitelji i smrti Mihajinoj, samo čitamo gdje u Jer. 26. 18 s.
 njem. Mihaja iz Morasthia bijaše prorok u dane Ezechie kralja
 Judejskoga i kao svemu narodu govoreći: Ovo kaže Gospodin
 nad vojskom: Lion će se kao njiva prevratiti i grad Jerusalem bi-
 ti će gomila kamenja i gora domaća, visoka i čvrsta. Zar ga je zato u
 smrt odendis Ezechie, kralj Judejski i sva Judea? Ktome se po-
 bojali Edna i molili se Lion Gospodnjemu i sačali se Gospodinu
 radi kta, koji bijaše usred nas na njih. ~

Sadržina i jezik. ~ Doba u koje je Mihaja živio bi-
 je za vjerojatelno i politički nevoljano. Njega kao i svre-
 menika Isaija boli ovo žalostno stanje naroda, a vidi vrlo
 nesreći narodnoj: idolopoklonstvo i pokvarenost. Stoga
 govori (8 glave a u 3. govoru: gl. 1-2; gl. 3-5; gl. 6-7) suproti ova-
 dva kta i nagovana, na vjerno obdržavanje zakona Božjega,
 trudi se potaknuti narod na unutarnje i vanjske stvaranje
 pravoga Boga, i napućuje imenito onde, velikaša, bogata-
 še, da budu pravedni, velikodušni i milosrdni napram sv.
 somakom i nevoljnikom. Mjedno pak navješćuje grozne pedep-
 se Božje ali tjče nepastavom kraljevstva Davidova i upire
 svi na idućega Messija (s kojim prorče 5, 2: da će se naroviti
 u Betlehemu iup. Mat. 2, 6. Iv. 7, 42.), na obraćenje neknaboica
 i na blagodat vremena Messijskoga. ~
 Jezik je Mihajin čist i sličan jeziku velikog proroka.

suvremenika njegova Isaija od kojega čini se, da je gdjevita i poprimio (isp. n. p. Mikh. 4, 1-4 i Is. 2, 1-4) način pisanja on je sličan i ranosit. n. obič. dosta jasan i aovan, te sa n. tam odh. koje medju manjimi prore. Da shiaoca i itaoca izvotno pr. doma, rad upetrichjara paronomasija (1, 10-15) i bore p. celare.

3. Antantija knjige shihezina dokazuju: Jer. 26, 18, 19. / go. vore navedeno / i Mat. 2, 6. 6. gdje se navode rieči našega prore. ka pa dokaz, da se messija ima roditi n. Bethlehem. Ona se je svagda brojila medju knjige kanonske, zaprimajući n. tek. sta hebrejskom i Vulgati isto mjesto i n. 6XX treis. -

§ 55. Prorok Isaija. - 6. 2. 1.

1. Isaija (יְשַׁעְיָהוּ, יְשַׁעְיָהוּ) - salus Iehove LXX Hoiias) sin Amosir (יְשַׁעְיָהוּ), rodom iz Judeje prorokovao za kralja va Isaija (740-700) Joathama Ahaza i Ezechija (727-698) i to od posljednje godine kraljevanja Isaija (700 isp. Is. 6, 1: Godine koje umre kralj Isaija, vidjeh Gdnā gdje sjedi na prijestolu i. t. d.) barem do 14. godine kralja Ezechija - dakle do god 712. jer kad se je 14. god. kraljevanja Ezechijina podigao Sennacherib kralj Asyrski na sve tvrde gradove Judine i uzeo ih, tada je Isaija jošte živio (isp. Is. 36, 1-29, 8.) Iz tom Isaija prorok. vao n. svem. najmanje 16. godina i to n. kraljevstva Judejskom i s njemu. Pivši očenjen imadjaše dva sina imenom: יְשַׁעְיָהוּ - (postatak povratiti se se; Vulg. Perelictus est Jasan, Is. 7, 3) i יְשַׁעְיָהוּ - (bra plicen, hitar grabiti; Vulg. Acc. lera spolia detrahens, festina praedari Is. 8, 3). Izvotajno je, da je Isaija živio do vremena kralja Manassija (698-643) koji ga je, kako pripovijeda tradicija p. idovska, das pilom propiliti. n. Od njega imademo knjige proroka od 66. glava. Još je pisao historija kralja Horiji (2. Dnev. 32, 32); ali su ove historije propale. Iz historije posljednje čini se, uceto je ono, što se čita n. Is. 36-39. i n. 4. kralj. 18, 13-29; 19). ~.

*; historija kralj Ezechija

2. Sadržina. Knjiga Isaijina može se u dva dijela raz-
dijeliti sadržaje proročstva iz raznih vremena, poredana bi-
di po hronologiji bud po sadržini, koja većinom govore o
griješih Judejaca, o njihovoj sudi, poratku i odhodu u vrie-
me babilonsko, napose gl. 1-12. govore o griješih i kaznjah Jude-
jaca i gdješto i Israelaca, 13-27 proročstva su o okolnih na-
rodih (decem visiones); 28-39 o propasti Judejaca, koja će se
smišti Babilonai, s umješanim gdješto utjecajima, a 40-39 na-
lazi se nešto historija kralja Babilona. M. 2. diela (40-66) proriče
Isaija najprije izbaavljenje iz sužanjstva babilonskoga po Ciri-
(40-48) onda izbaavljenje duhova po slugi Gospodnjem (49-57)
napokon blaženstvo naroda Božjega po Hristu (58-66) koje
ga u vrem, u svim estah tako toino, žiao i vidno opisanje kao
da nenasen na nebesa ne govori o budućih stvarih nego o
prošlih, i pa to po riječih sv. Jeronima: non tam propheta di-
scadens est, quam evangelista (praef. ad Paul. et Thim). ~

3. Authentičnost. Radi neovisnosti proročtva u 2. dielu
neki ne katolici ovaj diel odriču Isaiji, pa kažu, da je to na-
pisao neki neznanić prema sroćetku sužanjstva babilonsk-
ga, koga pivo Isaija ili Denton - Isaijom. Proti ovim kato-
lici i protestanti brane istinitost gl. 40-66. narodi A) vanj-
skim i B) unutarnjimi. ~

A. Kralji vanjski

a) Nahum, Sofonija i Jeremija poručavali su 2. diel knjige Isai-
jine, obično se na nj i slušali su nekajimi njegovimi kazivanj-
ima u pr. sluga Gospodnji.

b) Kahašija 7, 4-7. koji postane kidaški narodić proroče po-
roči, kad Jerusalem bježe naseljen; a lebdj Kahašiji pred oim
Is. 58. o 44.

c) Isaija drži Isaija na pisa 2. diela veli u Ps. 40, 25 24. 28
Isaias propheta magnus et fidelis in conspectu Dei..... Spiritus
quo vidit ultima et consolatus est lugentes in Sion. Magna
in sempiternum ostendit futura et abscondita antequam

concurrent. ~

d. Jos. Flavij (Ant. II 1,) kaže, da je Cyra bila pokarana knjiga Isaijina i to da ga je potaklo što je izdao dekret, kojim dopušta židovom povratu u domovinu, a tom dekretu velai: Omnia regna terrarum dedit mihi Dominus Deus cœli et ipse præcepit mihi, ut ædificarem ei domum in Jerusalem. (Ezdr. 1,2) kao da se ob. dirc na proročstvo. Is. 45, 13. ~

e) Mnogi su dokazali u nov. knjazi na autentičnost II diela. U Luk. 4, 16-21) čitamo, da je knjiga Isaijina predana Jonu a on pro. čitao 61, 1. reče: Danas se ispunio ovo pismo. Evangelisti i aposto. li često navode reči iz II diela kao reči Isaijine kao Mat. 3, 3; 8, 17; 12, 17; Iv. 12, 38; Rim. 10, 16 20.

B. Pokazi nutarnji. ~

a) II. diela slog je navise i ukićen jerik iist i klasičan, bez sjeda živa, jasna, paralelisanu proznan, kakao se samo u spitiš bezdvojbeno Isaijinih nalazi, tako da mu u knjizarnosti: hebrej, skoj nema premca. ~

b) Ime iznosi u II. diela kao i a. i. koji su Isaiji skroz posebni, ta. ko da se u ostalih knjigah st. knjaza malo kada ili nikada ne na. lase kao „svetae Isaelov“, „avat će se“ mjesto „bit će“ ~

c) Sadržina II. diela; got supponuje takvo stanje, naroda žudej. skoga, kakao je bilo u posljednjih godinah kralja babiljke i u vri. me ihanassijano (hram cisl 40, 9; 62, 6; narod idolopoklonik a inkrašen Is. 57, 1-25). k tomu rejava (41, 26-28.; 42, 9). da prije njega nije proekao hitko propast Babelu i povratu Isaelov iz snianjstva, predpolaze proeka prije snianjstva jwlgovica. ~

d) Isaija pro mjesto kaperna medju proroci st. knjaza gle. dale. mi budi na obieg budi na sadržinu budi na oblik njegovih proročstava. On je najviše od svih proroka napried kuaer s Mesii, je, ne samo u 2. nego i u prvom dielu. Proekao je s osobi, s kgo. da h i djelih Isakovih, o časti njegovoj proročkoj i svećaničkoj. i to s rođenja njegovu od djevice (7, 14) s njegovoj naravi božan. stvenoj (9, 5; 61, 1-2) s radu skisijini (42, 1-7) s kraljevstvom Mesii.

jina (54, 55, 1-5; 59, 19, 20; 60, 1-22; 62, 1-22; 63, 1-6; 65, 1-25; 66) (kako se u novom navjeto promatra Isaijina najviša navođe. Pa ako sve te promatrismo, prianati nam, da tim proroka nije bio pro, misla Božjega nadjenuto ime Isaija t. j. spas Gospodnji. -

B. ^{Compl. a Lapide; Itaque in Evangelio dicitur N.T. Isaias plus citatur et auditur, quoniam omnes, veluti prophetae omnes omnes.} Proroci o propasti kraljevstva

Israelškoga do sužanjstva babilonskoga

§ 56

a) Manji: Nahum, Habakuk, Sofonija.

Nahum. ~ ~

Nahum נחום, LXI Navon, korien נחום priel consolatus eat) u naslovu zove se נחום נאחום. Elusens. To svoj priel to mu je ime od rodnoga mjesta Telkoia, koje je bilo po nenie, nje drugih u Asyriji blizu sadanjega Mossula na istočnoj obali Tigrisa. Kad je živio na kome se izviesu u samoj knjizi, u kako sjedne strane prouče da is se grad Ninive rano, riti istom, a s druge strane rano se u knjizi, da je unosi, je Sennacheribova pa kralja Asyrije uči prošla (1, 14 15; 2, 1. 13) isto tako da je uči bio ranos grad Ninive. Na Amos (= The, bar, Valg. Alexandria) to vidimo, da je Nahum prorokovao u posljednjih godinama kralja Asyrije. ~

2. Nahum (u 3. glavi) navješćuje Ninivljanom, pošto su se vratili k provanjini opčinom, propast, te rano grada Ninive i rano kraljevstva Asyrijskoga. Pa ova propast neprijateljske sile nadom Božjom dovedjena jedna od, ni (barem negations) na spavenje i pravu kraljevstva Božje.

3. Slog je Nahum uvođen i navođ, govor živahan i paronomasijami isčin, jerik iist. ~

Habakuk.

1. Habakuk (חֲבַקּוּךְ) korjen חֲבִיב amplexus fruit
LXX Ἀμφερακοῖα) prorokovao je na danu prije invazije kal.
dejske (151..... učitit iu djelo u saše danu, kojega nu čite
ojerovati.... jer ovo ja iu podignuti Haldejea, narod ljat i
nagas) koja se dogodila god. 606, po svoj prilici na kralja Jo.
rije; jer molitva prorokova (gl. 2) skroz je liturgička i pred.
polaze u postanu itovanja iehovina i pjevanja liturgijskoga,
kao što se je sbila na Josije. Ovoj Habakuk može po tom isto
vjetan biti s Habakukom prorokom, i kojem j. govor u Dan.

14) 32 - 38. m.

2. Habakuk je prorokovao protiv Jidi i Jerusalema na,
vječnije im zbog spāina propast od Haldejaca; ali im ovim,
s pobjede objestnim prorečie pogibija i razor Babilona (gl.
1 i 2) kanasitom pjesmom (gl. 3) spominje divna djela, što učini
svemoguć i milosrdni Bog i ova naša svoja postavlja u to
ga spavitelja svoja.

Besjeda Habakukova ja (narovito u gl. 3) lyrčka, re,
vična i iehorna; takmi se s nevičenošću besjede Izaijine.
Pjesan (molitva) njegova spada među najljepše u svetoj knji.
ječnosti hebrejskoj. Glave 1. i 2. pjavane u obliku dialoga
među Bogom i prorokom.

U podpisa (3, 19: načelnika pjevničkoma ne čira moje)
i u riječi חֲבִיב koja u gl. 3. tri puta dolazi, razabira se, da
se je ova pjesma re i u starovavjetnoj liturgiji pjavala, i na,
gadjanu, da je sam Habakuk bio levit pjavac.

kurmenarica: pjevnička pjesma (j. pjevna)

Sofonija.

1. Sofonija חֲזַקְיָהּ sin Huzija, sina Godolija, sina
Amarije, sina Šekijina surotnik Habakukov prorok,
saše na Josije kralja, sina Amosova, i to po svoj prilici

godinu 12 i 18 godine kraljevanja Josijina; jer, a Jehova pakuje
 13, 4, 5/ ali prorok još govori o patke sklonjenju baala i drugih
 idola 14, 4, 5/. Proročtva njegova mogu se podijeliti na 3 vrste;
 u 1° (gl. 1 i 2) pretični je naglašavanje pravičnosti Božje, grise-
 nikom osobito idolopoklonikom u Judi grozi se svakoraznini
 navođenja i poraz navješćuje neprijateljskim narodom, naro-
 čito Amoncem, Moabcem, Etiopcem i Asircem (gl. 2); u drugu
 vrstu (gl. 3) pretični je navješćivanje milosti; prieti se još
 sudom Božjim Judaji, ali obećava također spasenje od Boga
 opisujući obilje, radost i slavu kraljevstva Kristova.
 Slog Josijina ne dohvaća nevjerojatnosti Josijine i Habakuk-
 kove u govoru, on nije ni bes cilja, ni je još
 čist. Oslanja se kadkada na proroke prethodne, ali pokazuje
 i samostalnost.

§ 57. Jeremija, veliki prorok.

Jeremija (יְרֵמְיָהוּ) sin Helijin izmedja svećenika iz
 Ananijahin u plemenu Benjaminovu blizu Jerusolima, bio je
 već u utrobi maticej posvećen i posvećen za proročanstvo.
 Proročtvo stado mladim (1, 6: on govori, eva nega
 govoriti, jer sam dječak 1, 7), u 13 god. kraljevanja Josijina
 (1, 2, 25, 3) i prorokova za nasljednika Josijinog sve do svjane-
 tva, pače još u početku svjaneštva. Iako on nije bio
 u njezinske borbe s lažnim prorocima, s bezbožnim kralje-
 vim i (prorocima) svjetovima i s pokvarenim narodom, koji su
 se uzvikovali svoje nevjerljive oslavljanje na davna obećanja
 Božja. Kako protiv Josijine, kojega je objavio, tuča.
 Lica (1. Dnev. 25, 25) nije prestajao pokoravati kraljeve i na-

rod i poricati 70 godišnjeg sužanjstva (25, 11 i ti narodi sluge
kralja babilonskome 70 god.) i propasti grada i kraljevstva,
gradili u ga, tukli, u tamnicu, bacali, i opustili u jama,
i tje bio glib, u koji se je svalio prorok. Jeremiju se jame,
osta Jeremija u tamni tamnice, Dok mi Nebukodonosor uze
Jeremiju. Kralj babilonski oslobodi ga okova, i dopusti, da
ada kamogod hoće, on osta u Judeji, u sinovćinom, narodu,
kopi mu bio odveden u Babilon. Kad je ubijao Godolija,
koga je Nebukodonosor postavio nad zemljom, Jeremija
privučen od opatke naroda, ada u Misir, gdje probavi njib.
bilo godina, korak zemljake svoji za bezakonja njihova i
njim kao i Misiracem proročanstva, što se ih stiči. Nakon
polic 50 godina prorokovanja, kako Gili židovska i. kroćena
ku tradicija, Jeremija bi kamengim zasut u Misiru, (u
Judisou) što je pokoravao židove i idolopoklonstva radi.

2. Proročtva Jeremijina.

Mogu se na dvoje razdijeliti; u 1. Knj. (gl. 1-45) nalaze se uton
historijska stvar, što spadaju na pamoga proroka ili Doba
njigovo i osobito proročtva o propasti kraljevstva Judejskoga
i razoru grada po Kaldjeji o 70 godišnjem sužanjstvu i o
poratku u sužanjstvu (29, 10) ovako uhl. gospodin, kad se naviu
u Babilonu 70 godina, pobudit će, kao i, ovi it će, Nam. Dobu
ruci pogin, Da će kao vrabiti novo mjesto, madije koje po.
ročtva naviu također proročtva o idućem Mesiji, i, lo o bla,
ženstvu vremena mesijikoga (3, 14-18, 20, 1-8, 30, 8), o novom zavetu,
kopi će gospodin učiniti u mandon, o ovi Mesijing (29, 54.
gle idu dani, y ovom gospodin, u koji će podignuti Davidu

(ΠΟΥ) pravedan, koji se kraljevati i biti pravedan i činit sve
i pravedno na zemlji, ... i ovom je ime, kojim se ga pravi i zove
Din praveda naša (אֱלֹהֵינוּ הַיָּדֵי); 30g: služiti im gospodinu, boga
svjetlosti i Davidu kralju svjetlosti, kojega im ime podignuti,
koji Mesija, kad Doga naše nastati svetjinstva (03, 13. sv. M.
svetjenikom levitom naše nastati pred narodom Egiptu, koji bi
primio žrtvu pravednu i jako Doga i klas žrtvu D. pravedni!
u svjetlosti i žene (51, 22, f: Gospodin stvori nešto nova na
zemlji; žena obkolit će mru). Drugi dio (gl. 46-57) sadrži
sa prosvetom proti tufim narodom, poimenice proti Moabcem,
filistejima, Moabim, Ammonim, Edumajima, Damascancima
Babiloncima, kojim propast se samo protiv, nego i potlači
opisuje. Napokon se u glavi 52. kao ti u govoru opisuje
zauzete grada i požar hrama, čim se ove knjige kao most
gradi na knjižicu Psal. ~

3. Besjeda je Jeremijina prosta, bez nakita i bez promena,
manje znorita i živahna, što se lahko protumači iz
njegovu Dobro naravi ukora i opomene, čisto ponavlja iste
prieči i riekov. Kao je prosta bio njegov, da navičeni
pokoru i ugovara na obdržavanje zakona, to on čini i
šasom svjetla na pravu. Džijela sadržim zakona oobi
to Pentateukom i predložiti prosta, Dokazani, da
se se protiv svjetla skom ispuniti, pa tim, da se se i
govo poslanstva božja pokazati; zato je Jeremija pisan
velika reproduktivom, nego li produktivom. I jerik mu
naginj mu Avramskim (u gl. 10 i 11) i 11 vnae pravijih i
haldejskih. U ga se po imu i u proročtvu Jeremijinu
vidjina (1, 11, 22, 1), Džilad symbolički (13, 19, 22, 32) je rubna.

4. Govori Jeremijini.

U ovom dielu ponedani su, što po chronologiji, što po prahu po nutar, njoj redosloži, njeni imadu najnovijem godinu (gl. 25, 27-35-36, za frakima 37 i 38, za Sedeckiji 39-48 poslije zauzeća grada Jerusalima). njeni navoju najnovija ovremena, kad ih je pro. roko tekao. Pratila je u tekstu knjige Jeremijine, medju Matheom i Vulgatom sjedne i medju LXX i Italij Drugi sprave, mnogi su versovi u LXX i Italij ispušteni, a mnogi dodani, u formu proročva proti naroda, što se u Matheu i Vulgati čitaju (od gl. 46-57) nalaze se redom u LXX i Italij poslije 45, 13 i po Drugim redom.

5. Da se u ovoj knjizi nalaze govori i proročva Jeremijina Dokazuje sama riječ sadržina: Riču Jeremiji ina Heleka na itk. 2, 1: J opet mi doda rič gospodnja, govoreći itk. J Ko ih nije Jeremiji sam svojim rukom pisao, nako ih je karivao u paru Darabhu, kiji 4 godine kraljevanja Joakima napisao u knjigu iz ustala Jeremijinih ova riči gospodnja, kiji mu govori (36, 1-4). Kad je Darab po zapovedi Jeremijinoj u pram Italij knjigu, Dade je paliti kralj Joakim. U form dade pro. roko opet istu knjigu, novim pristupim i proročim ponovljen napisati Darabhu (36, 27-32); ali i ovo drugo izdanje nije isto s ovim sadržinom; je prvi glave 36 (n. p. gl. 25, 27, 28, 29, 32, 34) ima proročva, kija su istom izdanu bila je Sedeckiji, pa ih je ovamo u metnuo ili Darab, ili kiji Drugi sabirao govora Jeremijinih. Darab ili Drugi sabirao Dodao je i 52 gl. Da pokaže historijom, kako su se proročva Jeremijina ispunila.

LXX valjda stoga sametniti, Da tučbalec svako puzjezi po ličnjy glavi knjige Jeremijine. - Kako svjedoci Jos. Flavi. Maliton Sardski, Origen, Epifanij i Jeronim. Tučbalec su vsi u prospera vremena, bile i puzjezi u knjigam Jeremijinom, pa su tek thalunodože odozgi, medju megiloth uvrstili i zajedno s ovimi melnuli medju hagiografa. Da je tučbalec sastavio Jeremija, dokazuje i sadožina njikova, narav jivika i sloga, te sličnost prirodo, ba u njik i u prosvetih Jeremijinih. Po tradiciji židovskoj, sastavio ih je Jeremija još u Jerusolimu. -

3. Prve 4 glave složene su akroskifički redom alfabetskimi, k tomu u 3-ij glavi svakim pismenom u alfabetu počinju po 3 versa, dakle ima u 3-ij glavi 66 versova. Posljednja (5) glava ima doduše 22 versa, al' nije složena redom alfabetskimi. - Valjda je kao što Golikuje tučbalkam usvič, nije, nego u prosvetih; propi su po sve prema valosnoj sadožini, i jivik (sa halalaismu pomislan) takav je, kakav se može očekivati od Jeremije i njegovog Doba. -

4. Oplakujut Jeremija tučbalicami nasrin puzjezi i na, kada svjega, daj zajedno u njihov uzor sve knje i pokore za sva vremena. - Ovieta kaže sv. Gregory Nazjanski, kada gov' uzmanu ovu knjigu u rukoh i itam tučbalec, osjicam, kako mi se guči glas, i sve me poliji. - Vbi puzjezi Jeremija u tučbalicah oplakuje u slovnom smislu nasrin svjega vremena, sasvim tim, bendu. Da je on, patrojami svjini bio typ Krista togajega, to je pravdu soka iisobitka, tučbalec njegovu poprekila naponu i mika go, videsve. -

§ 57 *Krige Samuelove.*

1. Njeko su ove dvie knjige sačinjavale u Hebrejsk. samo jednu knjigu Samuelovu (syndoe. s. Origen, i Jeronim); nu prevodioci Aleksandrijski i Vulgata raskidivši jednu knjigu Samuelovu u dvie i spojivši ih sa knjigom kraljevskimi, nadjinuv svim ime zajedničko, Βασιλειων (kralj. pref. Jeronim i Regum, knjige kraljevske; jer pripoviedaju događaje kraljiva Judajskih i Izraelit. od početka njihova pado sužanjstva Babilonskoga. Dvie dvie knjige kraljevske zovu se u Hebrejskom, knjige Samuelove, jer pripoviedaju pripoviedanjim o njegovom naročijem ili zato, što se djela Saulova i Davidovi mogu na njeki način preteziati na Samuela, koji je obio pomazao za kralja. A knjige, (knjige) koji se u Hebrejskom imenuju I i II Kraljevska u Vulgati sakodje zovu se III i IV Kraljev. i i LXI

2. Soedržina. Prva knjiga pripovijeda historiji Heljina i Sa-
mulov, uvođenju kraljevstva (8), historiji Saulove i po-
maga Davidova (9-16) i događajima Saulove (17-31). Druga knjiga
pripovijeda historiji kralja Davida i po-
maga njegovog (1-24).

3. Izoba je ovim knjigama pripremati pravu literaturu o
svietku Zoba sudačkoga i o svoti Davidove; kako se pi
naine narod bije oslobodio jama nezajateljškoga, i ka
ko se uzvraća nad okolnicu. Quimari je Samuela i Davida

ova dva ruda kôzja, puna dnda njigova, kôpih su život i
žila na pouku i na ugov njemikom svih vremena. —

4. Napomena je pisac ovih Dvuh knjiga; svakako je poznati od
Samuela; valjda ih je napisao koji prvotk postoji raskola
(u I. Sam. 27, 6. kaže se, Da Simeon upade kraljevom Judejskim
; u II Sam. 8.5. čitamo, Da je David 33 god. kraljivao nad svim
Jerusalem i Judom); ali prigi sužanjstva, jer se o njemu ilio
propadanju kraljevstva ništa ni natu. Pisac je upotrebu
opise događajima suvremenih p. j. životopise kralja Davida,
knjige Samuelove, Nathanove i Gadove. Da je jedan pism
stijih knjiga vidi se iz jednakoga načina pripovijedanja
i skladnosti stijih knjiga; ako ima neja raskola, valja
ju tražiti u izvorih, odakle je pisac copao. —

5. Knjige Samuelove sadržavaju također vjajna proročva
sestavljena među Nathanove (II. S. 7, 12, 14, 16, 17), kojim se proroč,
Da će Araf biti iz kuće Davidove; vjajna Amine (I. S. 2, 10)
i prosludne riječi Davidove. Jerih je i, slog čist, klasičan, kako
Biblijski vremenom, kad je književnost hebrejska najblijša sveta.

6. Da su knjige vjerođopisne vidi se iz pisčane čina pripovijedanja
proroka i isprava; jer su svaka pismotvornosti a prava stvarno
pripovijeda i fakta stvari, koji su na pravom narodu pise
njegovim napisanim ljudima. Zato i drugi svetici pisi ove knjige
bije dođopisnim upre i njimi se služe. Tako pisac I. Dnev.
isto pise od 11 glava Do 24 (od pomaganja Davidova Do propisa
manduoga i kuge) vadio je iz I Sam. 16 - II Sam. 24. —

Pisao Jeronimice slavici u 46, 16-47, 14, Samuela, Nathana i Davida, koja su tomo podatke iz naših knjig. Znamo zapiti n.p. u Mt. 12, 34, navodi se dogadjaj iz Is. 28, 6, kako je naime David bio kobilice izlozene, kojih nali ho mislo jesti. -

Treće doba

Od svjanzjstva babilonskoga
do rođenja Kristova.

Period prvi.

Od svjanzjstva do propaska jerokova. -

§ 33. Svjanzjstvo babilonsko.

1. Pošto su god. 606 mnogi kraljevi i plemeni mladici odve-
ni bili u Babilon, a medju njima i Daniel (početak
svjanzjstva babilonskoga) opet god 599 a kralju Joakimovu
iliti Jehonijom 10000 odličnijih ljudi, 11 godina kasnije
(god 588) a drugim naredom 832 starovnika jerusalimska
(opali su ih od mača, što od gladi poginuli) ostade u pulji
njisto malo svjetine, Pa kao slugu Kaldajcem obraduju
polja i vinograde. Nad tim drugim naredom propavi Nabu-
kodonosor godoliju sina Mithamova, kao upravitelja,
koji je sio do u Maorji, i imao je svjetnika Jeremiju;

tudjeh gospodara, niti su imali u hramu predjina, naka na
 gočnosti Jehovine) bio dokinut, a sam zagjit theokratski
 i služba kraljevska i svećenika zajedno višine prekinuta,
 to su proroci (osebito Ezechiel, koji je nastanio proročanstvo Jeremijem
 tim više nastajali, Da se druge naredbe zakona Mojsijeva kao n.p.
 svetkovanje subote vroe, te su propovijedajući i oglašujući (Ex.
 8, 1.; 11, 25) činili jeditelne narotno i vjersko probi, nuda vladaju-
 mmi idolo-poklonostu (isp. Ber. 1, 3, 4). -

3. Sužanjstvo babilonsko nije bilo u rukuh Džjeh, samo kama
 za grische naroda judejskoga, nego zajedno i ličt njoj; Da se poklo-
 ba i poklonska, Da se i druge obćarja zagjitom, dana, i zajedno
 Da se preko narotne naroda poganom pripravljaju put spasenja
 prietac i particularisma na universalizaciju. - U sužanjstvu i pre-
 ko sužanjstva narod, i žrascloki očišćen i iztrošćen; tim narotom
 božjim jedan siel judejski nije se nimalo popravis, nego se paze
 padao idolo-poklonostu i moljativnu oporocnu; Drugi jako
 tom nevolji uplasceni i porjetrovani naciim prorokovim, koji
 su proroki porask Babilona, zamrzjeli na idolo-poklonostu i
 pokorom i moljivom povratili se k jeditelnomu formirniku
 svojemu Bogu, te oprieviti se onim tvrdokornim priglitie
 promiducnom vjiru svojim djedovsku, tim više, što su već i proro-
 ci stali Jehovu Boga Zorasclova mnogo iianiti. Ali su
 judejski probi sužanjstva slušali Božju prieti trariti vroe u
 vanjskih obćit, nego-li u nutarnosti, u Duhu, tomu nedjatelj-
 krivi proroci, koji su na svetlo svijeta (sužanjstvo) obćarjanje zakona
 zagjitati i nutarnju svetlost, Ex. 11, 19, 18 30; Dan. 9. 4. Proroci,
 koji su žirili u sužanjstvu narotno Daniel, bili su o Boga

poslani narodu i poganom. Objava Božja, prosvjetla i naša
 prosvjetla sinak su se u Haldeji u običnu borbu upustili s
 bogatstvom poganstvom, i gatajnu slabostima, kakvom se je
 već nekoć Jehova borio protiv Moizija i brojeva s idola Misir-
 kima, Bog je holio, Da neć njegova bude svjetlo na mjestu tamnom.
 Ispuni Judijaca u svjetlosti Babilonskom, objasnjuje Knjiga Baruk-
 hova, Jeremijina i Danielova.

Poroci u svjetlosti.

§ 59. Baruk.

1. Baruk (Baruch), sin Neumij i plemena Judina bijaše pisar
 i drug Jeremijin proroka (Jer. 32, 12, 36, 4, 17) koji ga ¹⁰putna zbog nevolje
 svojih i narodnih spasi (gl. 45). Brat Barukov Saraja bijaše glavni
 postoljnik kralja Sedekijah, pa kad pobje opet u Babilon 4 godine
 kraljevanja Sedekijahina, pošla Jeremijah po njegovu povjerenju o pro-
 pasti Babilona, pisavši u knjigu za koju se Saraja kameu
 privezati i baciti u Eufrat (Jer. 51, 59-64). Iz toga se vidi, da
 je Baruk bio roda plemeništa Moizijini mnogi, da je se Sarajom u Ba-
 bylon išao i Baruk, pa od zamjenjenih Judijaca Dario poslanik
 (Bar. 1, 102, 23). Poslije razaranja grada Jerusolima, Baruk ostade u
 Jeremijin i svjion bi pivojen poći u Misir (Jer. 43, 1, 55). Po smrti
 Jeremijinoj odo u Babilon; jer kako se 7. t. s. kaže, knjigu je prepisao
 u Babiloniji 5te godine, pošto u Haldeji grad Jerusolim
 zameli i porabiti.

2. Sadržina. Baruk čita svoj spis svjetlosti, koji žalostni

izabir u Jerusolimu sabracati naroda, Da se pismo i žrtve bratu
svojem u Jeruzalemu pismu pobožnom knjigu / poslanicu, molitvu, / koju
naka izgovor, Da umilostivi Bogu, Dobru oproštenje griha i milost
Božju / 1, 10, 2, 23 / . Ovoj poslanici Dodi Paruch rasmakajao svoju
[3, 24; 4, 8] / Kyini opominje svjete, Da se slavi mudrost Božju
povratke k Bogu i zakonu njegovu, i pronic, Da će Bog po svo-
joj volji na zemlji (3, 37, 38) / (deus) / ad invicem nonnam viam
disciplinac et tradit illam facit pueri suo et Jerach. Iste
tjenu. Post haec in terris visus est, et cum hominibus conversatus
est / . Onda je narodi Jerusalemu, gdje kas udova govori, suzjave
tjenu nadom svoje slobode od idole, prici (4, 9-5-9) / . Knjiga u
5 prvih glava sadržaji ponizno priznanje naroda židovskoga, Da
je nesreću zaslužio griha, molitvu za izbavu i obećanja u
svršetku suzjavanja i o prebrijoj budućnosti. / Nakon u 6 glavi
ima poslanica Jeremiji proroka, kojim pola suzjavan u Babiloniji
sa zarobljenici / predložiti / (za vladajućeg kralja) / ova poslanica
odgovara Jeremiji suzja od idole-poklonstva i dokazuje nista,
vilo idola.

3. Peta god. piše se Jerusolimu porabjen, Paruch sastavi svoju
knjigu u sadanjim obliku (1, 2) / kojoj Doda sam, ali skoga /
Dugi / njegovim znanjem poslanicu Jeremijinu - Knjiga se
navolimo bila pisana Hebrejski; ali se je tekst Hebrejski izgubio
a ova je prapari grčki prevod; koji kuderici pun Hebraizma
izdaje svoj izvor.

4) Knjigu Paruchom predložiti uvršćuju mudrij apokrita,
a katolici mudrij Drugo - canonika knjige; jer apokritu a

na natani u zakonu židovskom, ali se k sv. knjigama pridružuje
u priručniku LXX u konstitucijah apostolovih (1-6) razbire se,
Da su židovi njikro u dan življenja uz tržbavie Jeremijine
šitali i Daruham knjigu. Mnogi stari običi (Zem. Ferrell. Orig.
Hieronim, Cyr. Alex. Athan. Ambros. Aug. Basil) knjigu
Daruhom navode pod imenom Jeremijinim, zato što je Daruh
bio pisar Jeremijin, pak se je pripi knjige njegova i prorokovi
Jeremijinim pisala u jednom fraktu. Znak gđjehuzi je običi
kao Athan. Cyr. Alex. navode svu knjigu također pod imenom
samoga Daruha i običi nisejoki vele: Sicut scriptum est
in libro Daruch se ore Jeremiae prophetae

§ 60. Ezechiel.

1. Ezechiel (עֶזְקִיָּאל), (Hulg. Ezechiel) Jeremijin surovenik,
ovn od njega njikro mladji, sin Buzija suženjaka, bješe 18 god.
prije paza grada Jerusolima skrajin Jahovinom odvođen u
sužanjstvo, gdje na poluk Hober boravio ožanjem, imajiv svoju
knjigu (Ez 1, 3, 1, 15, 8, 1; 24, 18). God. 5te svoga sužanjstva
pozvan bi k knjizi prorokov, koju je obavio najmanje 27 god.
sužnjavanja svoga, dakle barem 22 god. (29, 17) a bješe medju
sužnji veoma ugledan (po 8, 1; 14, 1, 20; Polaraču k njemu
spargivie Jersababe; po 33, 21, Dodi k njemu jidam, koji utiče
iz Jerusolima i peče, nje se grad). -- Od drugih okolovštinah
života njegova na znama ništa jamačno. -- Po tradiciji
židovskoj ubi ga jidam Židov (Kosparaš), kojega je bio
korio radi idola - poklonstva. --

Ezekiel ima risti i pečenica, koji su njegova pečena, kao
n. p. sine čovječji (2, 1, 2, 6, 8; 3, 1, 4 itd.) i oni se poznaju, da
sami su gospodini (5, 13; 6, 10) i dodje nada, ne reka gospodji
(5, 3; 3, 22) itd. Juna, rečih Chaldejčkih i sositih stihova; sv.
Jerolim o njim kaže: ne salis discurbus, nec admittunt rusticus
est, sed ea utroque medio temperatus. Da je ove knjige glava
pisac Ezekiel, držali su svi prijašnji pisci, a to pokazuje i
sama sadržina knjige, jer se sam pisac Ezekielom zove
i o sebi govori u prvj reči (svim 1, 3; 24, 24) potrođnj i
pisac Lkuenice reče (49, 10): Ezekiel, qui vidit conspectum
glorios, quam ostendit illi in sursum Cherrubim, kojim
se risti i označi prvo vidjenje, što je imao Ezekiel (1, 4. 11).

§ 61 Daniel.

1. Daniel (דניאל) ^{sv. 1. Bog} iz plemena Judina, a roda, ako ne bra,
ljenskoga (po Jer. Slav. Ant. 10, 1. od roda Sedekijina), to svaka,
ko od njega odličnoga treće godine (ili 4^e isp. Jer. 25, 1)
kralja Joakima odveden bi sa Avranjom (Sadrachom), Misachom
(Misachom) i Azarjom (Abdenagom) i s drugimi plemenićimi
mladiću u sužanjstvo u Babilon, gdje se je zadovoljio iine
Balkanat po zapoviedi Nebukadonozorovoj naučio jeziku
i znanostim Chaldejckim i bio uzvišen na čopu u dvoru,
kraljevskom (kao patriarha Jusef u Misiru). Tri Daniela
Druga radi stalna priznavanja više svoje baze u pri
oynjima, isbaršini bješe otkrivena na način čudom. Gork
je Daniel bio još mlad (13, 45, Vulg. tunc junior. L. j. od 20-
- 30 god.) izbavi Suzanu iz ruku kraljevih kraljevina.

[po svoj prilici Akaba i Federici, koji su po Jer. 29, 1-23] zarobljeni
 ljudi prisiljavali i činili gradilo u Jerusalemu čimaci
 preživjeti sa ženama bliznjih svojih]. - Sumačijem smova i vidjini
 propasti Slavon, velike časti obnašate za rasid kraljine (Nabuko,
 Konosara, Evilmersona, Menighisera, Labmassorahada, Naboneta, ^{3. 5. 7. 10. 11.}
 Daria Medijanima i Lyra). U lavsku jamu bačen (kva puta:
 1 za Daria; jer se je molio Jahovi (gl. 6), 2 za Lyra: ako se potvrdi
 veras 13^e glava spiji, a 14 glavom; jer se utis zmaja (gl. 14), isprav
 Lira bi iz nj naposredovan, i iz svih neprijatelja selatogian
 (yjirom sleb. 11, 33 i yjeran zabroide nista lavovom). Dživni
 velikom starost (najmanje 90 god.), budet još 9^e godine Lyra, kralja
 perzijskoga imao vidjinja (10, 1).

2. Knjiga Danielova Duh. se obično u 2 diela: 1. Dio historijski
 (gl. 1-6) sadržava historiju Danielovu za NabukoKonosara
 (gl. 1-6), za Baltazara sina NabukoKonosara (gl. 5) i za Daria
 (gl. 2-4), za Baltazara sina NabukoKonosara (gl. 5) i za Daria
 ja Medijanima (gl. 6) ter u glavi 13 historiju Suzaninu i u
 14^{ty} pripoviedku o belu zmaju (u Vulgati). Ali u prvih
 6 glavah nije puna historija, nego su u nju upletena i druge
 stvari. Dio (gl. 7-12) sadržava glasnita viđenja o pom, kako
 se uvek svetaka kraljevstva protagati i propadati i o
 odnosenju njihovom napram narodu Džjijem, o Dolobdu
 Maayinu roditelja 70 god. sedmice (9, 24-27) i o interesitju i o
 posljednjem sudu (12, 1-3). O svih vidjinih pravimo a
 Daniel broji medju veka proroka. - J. Josif Flavij (Ant. IX, 11)
 kaže o njem, da je jedan od najinich proroka. Suvremeni
 Ebrejski slavi ga u Noja i Zola kao pravistu (Ex. 14, 14, 15)
 i kao izvika pravistu (28, 3).

3. Knjiga je Danielova pisana što hebrejski, što kaldejski. Haldajski je pisana od 2-4. Do kraja 7 glave, Doba gl. 8-12 su opisi i propovijesti i proročstva spadajuća na monarhiju kaldejsku; a hebrejski od 1 do 2, 3 i gl. 8-12 se bježe se govori o razvitku kraljevstva Babilona. Uklonjeni Drugokanonski 3, 24-90 i gl. 13 i 14. Čitli bi nas samo u grčkom jeriku.

4. Drugi je Dio (gl. 7-12) pisao, jamače Daniel, jer Daniel govori o sebi u prvij sobi (isp. 8, 1; pokara se meni Daniel, Lu; 9, 2; Ja Daniel itd.) Ili skoro Dije, Da je on knjigu, nastao jedan pisao, po mislenju njezinih, njezini nepoznanac, po mislenju Židova Simeonij; jer on se Daniel (3, 17, 19) glavi u prvom sobito Gistlu, o njemu se govori kao o sobiti; pa je nepoznanac ili sinidriji u onu knjigu sastavio listu ke Danielove o vidjenjima, objavah i događajih Doba, ovjaga. Ali ova je pridika, Da je Daniel sam onu knjigu sastavio, jer je ova starodrevnost Džala onu knjigu Danielovom, kao ti od njega pisanom, a me posale toliko znate, koji, ko slične posale rečene o Mjiziji u petoknjžju ili o sv. Pavlu u poslanicah poslanik Korinćanom (I. Kor. 15, 10 II. Kor. 11, 5; 12, 2, ss) u trećij pak o sobi govori Daniel o sebi samo u izvještajih objektivnih (kao u 5, 11, 6, 4 itd.). -

5. Budući, Da je Knjiga Danielova veoma velika znamenitost za Doka božanstvenost njene. Proči, njemim su uglednost čisto (već u 3. vidu Parafrazu) pobijati i kušati Dokaati; Da je napisana u Doba Akabedjiko (god. 165), tim se obara sv. vjerna karaktar vidjenja u njoj i pući se autenzija njene. Gratia Dei sam et gratia Dei non est in me vasa (ugled 1007 strani prohi Korinćanom.)

historiji, pa se knjiga časa medju apokrifne.

6. Antensijin i istinitost knjige Danielove. Dokazju:

a.) predavanja Vidova, koji su uvršćeni medju pr. knjige; Jos. Flavij (Ant. XI. 8, 5) priroviča, da je proroka knjige Danielove bila uvršćena Aleksandrom Velikom, kad je ulazio u Jeru, solim, prorok Zakarija (1, 18, 2, 1-4, o četire monarhije; 6, 1, 11, 8) i pisari Ezerovice (10, 8, ief. Dan. 4, 14, 17, 5 Dan. 2, 21); knjige Jeremine (gl. 9) i Nehemijine (gl. 9 ief. Dan. 9, 3-19), knjige Mudrosti (3, 7 ief. Dan. 12, 13) i I Makabijaka (2, 59, 60 ief. Dan. 3, 50; 6, 22, 1, 57 ief. Dan. 9, 27) imade stvari i igroka uzeti iz knjige Danielove.

b.) u novom zavjetu Krist Gospodin (Mat. 24, 15 i Mark. 13, 14) prorokstvo o posljednjem času priroviči Daniela (9, 27). Juna i Drugi u evanđeljih i pismih apostolskih spomena da knjigu Danielovu vi. p. Mat. 24, 30 i ugledat da pona Evjika, gdje ide na obracih nebeskih sa silom i plavom velikom ief. Dan. 7, 13, 14 i gle kao sin čovjčki idjaće s oblaci nebeskim i dade mu se vlast i plava. - Ovo iz evjika Danielova myta uzeta je ona rečenica novoga zavjeta o veći i ov d r l g a, r o v i.

c.) što se u knjizi Danielovoj proreke o 4 monarhije i otkruci, to se je i za ispunilo; historijske visoti u knjizi i opisivaj običaja sudaraju se s dobom, u kojoj je živio Daniel; i uauk Dogmatiski i moralni što se nalazi u knjizi, prore je ukladau s Drugimi knjigami staroga zavjeta. - Što Daniel ovako jasno napre kaže o vremenih i Djetih Antioha Epifana, to se tumači iz karaktera prorokova;

za knjige nali bila u prvoto sveti podobna, Da je napisana
u doba Makabejske na utjeku (Eidovom od Antioha praga,
genimo.

d.) Daniel navodi se u knjizi govoreći o sebi u 1. osobi (Ez; 8, 2; 15, 9, 2; 10, 1) u 12, 4 i tako: A ti Danielska govori ove riječi
i zapisiati ovu knjigu Do posljednjega vremena. Pisani
na 2 jezika Chaldejski i hebrejski i tako, Da je pisan bio
u jezik obim jezikom, a pakao je Daniel rodom Hebrejin, a
namican jezikom Chaldejskom, u doba kraljevskom u Babilo-
nu.

e.) Napokon sadržaj i oblik proročstva u knjizi Danielovoj
pokriva je prikladom vremenom uzanjištra Chabilonskega, je
službi i osobi Danielovoj. Opisuju knjige naima svobu
monarhija svjetovnih, theokracijom i konačnu poljela
ove narodi nimeni. - A da Daniel. zastidi mudrosti Chaldej-
ku i pokaze uzmožnu mudrosti Jehovinu, trebalo je
Da se prikaže objava Božja Chaldejcinu u jeziku njemu
poznatom, i pymbolik i slikovnih obzida. - A budući, Da
je ta objava napokon za narod Božji bila odprazna, Da
nadalje mora biti theokraciji a svjetovnim monarhijam
suono parlojiti. - Stoga se proročstva njegova oblikom i sadrž-
nom parlojuju s drugim proročstvom. - Vidatle možemo tako,
Jes reknuti ova indusa, koje je Daniel kao zastupnik
naroda theokraciji; a da nisu bili bez uspjeha vidjeti
je iz proglašen Cyrusa I Car. 1, 1-4. -

f.) Do. Latini Duzekanoški (3, 24-90), molitva Marijina i pjevan-
je u pjesni Duzeka, gl. 30. Sugari i gl. 140 (bilo je maji) nenabli

se više u tekstu hebrejskom, nego u grčkim prevodih, ali
 Da su prevedeni s hebrejskoga ili kaldejskoga sujedini
 njihov jezični karakter, naine mnogi ardaizmi.

8. Da su i ovi Dodatci Kanonski, ^{već spino (maclik)} ^{uab prius (ger)} dokazani, oduka cans.

Trid. (sess. IV De. can. p. script.), Da se za ovih i kanonske
 knjige imaju primiti i ove knjige sp. i novog zavjeta iela
 sa svimi svjimi čestoni, kako se običavaju čitati u crkvi
 katol. i kako se nalaze u staroj lat. Vulgati.

b.) sporodavni običaji u crkvi, Da se ovi Dodatci čitaju kod
 službe božje.

c.) sv. oti, koji ih čitaju u sv. pismo, tako je Krigen naučio
 bratio historiji Suzaninu prohi Juliji i Afrikaninu.

d.) Napokon i Vidovi Helleniste spominju historiju, u
 ovih Dodacih sadržanu.

Ej Danielu i Luce koji opisuju i vukana murisonu u Katakombe uca.

9. Koji pisao ovaj Dodatak ka knjizi Danielovoj? i koji
 Doga, Da je sam Daniel, nego piličangi koji se ovo mnioje
 (Corn a Lapide, Wiederbalt, Rausch), po kojim ovi Dodatci
 ne blu u početka pripadati ka knjizi Danielovoj; nego
 ih napisao, koji suvremeni Danielov, ili potlanci pisao
 po tradiciji; a grčki prevodioci Dodali zbog sadržina ka
 knjizi Danielovoj, kao što je bila knjiga Baruchova, Dodana
 knjizi Jeremijinoj i polanisa Jeremijina knjizi Baruchovoj.
 Holikva i pjesan, što su pisci u sebi govorili; mogli
 su oni sami, izjaviti se iz sebi sastaviti ili što drugi
 pobijeliti. Zar antikenjir Danielove knjige vidi pod,
 tak u: Lenormant, Die Magie u. Kabbalekunst Der
 Chaldaeer. Jena 1878. —

863 Knjige Kraljevske (III: IV Reg.)

1. Dve Knjige Kraljevske (vskrič 10 versah) sadržavaju histo-
riju od smaranja Salomonova za kralja do propasti kraljevstva
Judejskoga, naročito historiju kralja Salomona (9. Kr. gl. 1-11)
suvremenu historiju kraljeva judejskih i izraelitih (III. Kr.
gl. 12-IV. Kr. gl. 17) i ponu propasti kraljevstva (Judejskoga)
Izraelitkoga, historiju kraljeva judejskih do rasora Jeru-
solima (IV. Kr. 18-25); još se na koncu (IV. Kr. 25, 27-30) spomi-
nje, da je Evilmerodak kralja Babilonja 57 godina njegova puni-
vanja izveo iz tamnice. Dakle ove Dve knjige pripovijedaju
historiju od 458 pr. prikl. godine t. j. od godine 1045 do 563
godine.
2. Svrha. Pisac nje bi nakan napisati historiju političnu
ob. kraljevstva, nego ispraviti osobitije stvari, koje je po-
zati, kako su se ispunila obećanja Božja učinjena Davidu
(II. S. 7, 12) o gradjenju hrama i o uspostavljanju kraljevstva
njegovim potomkom i u najbrutijem vremenu (III. Kr. 2, 12;
8, 20; 11, 36; IV. Kr. 11, 1 ss.) kako je bog nastojao preko proroka
izjačvati theokraciju i njemu u narodu, i kad je napokon
Isvetbožnost svuda zavládala, kako je bio primljen najprije
odrgnuti Izrael, a kasnije i Judo, svrha je Dvije
knjigain proročke - historijske.
3. Upoznat je pisac ovih knjiga i Doba, u koji on pisao,
ali je pisac svakako različit od pisca Dviju knjiga Samu-
elovih.

knj. i; jer su) Samuelove pripovjedne historije više poseban
 i to vrlo obilato i kraćevku ne obilato i to sumo u
 izradi b.) Samuelove ne navode iznova, niti namaju
 nijedne chronologizacije, a kraćevke imaju u jedno i
 drugo a.) Slog je u Samuelovih pripovjedi i prodom slogu
 knjige Iudačke, u kraćevskim je pravičniji, jasniji,
 i) sorta je različita jednina i Drugim knjigama. Njima
 (Huel, Chaluck) treba, Da je kraćevske knjigama pisac
 jedna, drugi (Salomonisti, Sicutus Senensis, Haneburg),
 Da je knjiga sastavljena poslije parova grada Jerusolima
 u brana, pače poslije 37 god. sučuvanja jasniji i stopran
 poslije smrti njegove; ali ipak čini se, Da je pisana prije
 konca sučuvanja babilonskoga; jer treba, Da bi bio pisac
 propustio spomenuti izbačivanje iz sučuvanja, kad bi bio
 živio poslije. Buduć, Da je u obe knjige jednaki način
 pripovijedanja i pisanja, jamačno je obije jedan pisac.

4. Karakter historijski ove knjige pokazuje se navodje-
 njem izvora / Davačka Salomonova II Kr. 11, 41 i Davačka
 kraćeva Judejstkih i Izraelovih III Kr. 14, 19, 29 i Drugi
 (često) obilježjima njihovim napram II Davačka, koja je
 i isto iznova izdala, i pripovijedanje u svojim besed.
 knj. i to su čitavi kraćevski i nam. M. novom gungit
 (u Rim. 11, 2-4) navode se ove knjige (Kr. 19, 10-15), kao
 pravo, čudno i prosvjetno, što se u njih pripovijedaju,
 kako su propovijedali i služili prosvjetu.

§ 64. Povratak u sužanjstvo.-

Židovi po bladosu medijko-persijskom.-

1. Kad je Cyr (𐎠𐎼𐎷𐎡𐏁) zavladao Babilonijom, pošto se je iskupilo 70 god. sužanjstva, podiše Gospodin duh njegov, te on 1^{ve} godine kraljevanja svojega (536 pr. Kr.) javnim proglasom Daputi Židovom, da se povrate u domovinu i sarađuju kram u Jerusolimu. Tim doputjigim pošluzi se 42, 360 Židova, većinom iz plemena Judina, Benjaminova i Levijeva, kojim se pridružiše svi oni, što su se odvojili od naroda zemaljskih k zakonu Gospodnjem (= preseliti Neh. 10, 28, 29), pa uzamoi sa sobom sudove Dama Gospodnjega, koji bijaše Nabukodonosor odnio iz Jerusolima, podiše po vodojstom Korobabela (𐎤𐎢𐎠𐎫𐎷𐎥𐎢𐏁) i S. uabzar (𐎤𐎢𐎠𐎫𐎷𐎥𐎢𐏁) polomka Jehonijina iz kuće Davidove i Joaze sina Josedekeva, a mnoga velikoga sveštenika Suroja u Židovstvu. Ali se nisu svi povratili; nego otkasni imetak i bogastvo u Babiloniji, ostali su ondje, samo su po zapovjedi kraljevoj podpomogli one, koji su se vraćali u domovinu.

2. Povrativši se Židovi zanesuše pomoćne gradove, da ih sagrađe; sedmi mjesec sagrađiše na žrtinal Jerusolimskih oltar, da prinose na njem žrtve i crnovati prasnih sjemica, po tom naređ graditi kram; kad su mu Duge godine po povratku polagali temelji, jadni su pjevali od mogle i plavili Gospodina, a Dugi, koji naine bahu

vidjeli predjašnji Dom, plakali su isa glasa.
 Kad židovi obliče Samaritanse, hoće svojim graditi
 hram; onda ih svi smekahu u gradnji i za lipaf (uzatila
 židovom) lukarom, a za Kambysa (Ahasiveros) i Smarda
 (Abdolkas) javnom silom, dok židovi za Dariga Hotes,
 fara (Duga godine njegovu kraljevanja god 520 pr. Krsta)
 ne dobiše dozvole, da nastane židova, nemarne i ml,
 tave u ridanju bratru u židovu proroči Azzeji ka,
 harija (kad. gl. 4:5) tako bi napokon god 516 hram do,
 gradjen i svetao ponovljen, a poslije toga. pramovan
 pramih. Presnih hlijeba (gl. 6.)

3. Artakserxes (I Dugomk god. 465 - 424) sedme godine
 kraljevanja svojega (gl. 4:5) posla Ardana (gl. 4:5) svjetnika
 i kraljevnika uzeti zakonu Mojizovu, velikom plašću
 u židovsku, dozvoliti priru židovom, da se sa svim svojim
 imanjim prenese u Babilon i da žim po zakonu Mojizovu
 vili, podariti jošte Darove i one, udane zlatne, kojih
 Babilonci nisu jošte. Cbte povratiti (gl. 7). Ardana pođe
 s velikim mnoštvom naroda u rika khave (gdje?)
 u Jerusalem; kave Dvčariti jošte popravljati pokvarene
 stičaji narodne, naročito tako razbijačavati žmibbe
 sinofrankami (bježi se, da se tudjinka navesti židove
 na idole - postolove) a narod ga u nem palusa (8-10).

4. Trinast godina isa toga, Quadesite naine godine
 kraljevanja Artakserxa (445). pakarnik njegov stekne,
 mija (11:1) doznavši za žubotno, slava naroda

što se bješe povratio u Palestinu i grada Jerusolima, rastući se veoma, moli se koga, i dobi od kralja dopuštenje, da ide u Palestinu. - Dobivši od kralja pismo, dođe u Jerusolim i stade zidove grada zidati (Neh. 1-3). Upravljajući grad, da i naroda smetaše Samababot namještnik perzijski, u Samariji i Samaritanci gnjeviše se, što su od bjezice bili od zidanja, nu bez uspjeha; jer je polovina momaka Nehemijinih poslovala, i druga polovina pušala i kopala i štitove i lukove i oklope, i koji su zidali zidom, pa, ki mač pripasani uz bedrim (gl. 4); po tom kad je narod glada radi založio polja i vinograde svoje, Nehemija nagovori poslodavce, da su ih povratili kućama, kom i davajući Doća kraljevskih sluhkoti narodu (gl. 5) Upokos svim spletkama neprijateljskim, upravljajući bjezicu grad, zidovi, vrata i kule za 52 dana (gl. 6 i 7). Zatim nastopi Nehemija zajedno sa (Neh. 8) Levitima, da se i židovski narodu zidovskoga udru, po zakonu Mojsijevu. - Jer kad je čudra svemu narodu, koji se je u Jerusolimu, kupio k pravdu pjenica vrane dana čitao i pumaćio zakon (gl. 8) svi klanjali se za grische ućingine odpušću žene tudjince i narediše post, za kojega su govorili ordaćinu omu molitvu (gl. 9, 6, 37), a po tom su javno obću, li vjernost i ponovili zavjet, koji bude napisan i preč, ti glavara pravdjin (gl. 9 i 10). Tim je Nehemija zaslui časno ime, oloz oblaćine i drugi sagrađitelj grada Jerusolima.

5. Nehemija, boravivši 12 god. u Jerusolimu, povratio se (Neh. 13)

u Perziju ka kralju, ali Doda natrag u Jerusalemu (Kada, prema se pravo, valjda za Darija Nohada (424-404) u II. Mkb. 12,6 kaže se: $\text{דודא} \text{דודא}$, Mulgata, in fine dicuntur) kad je Dognas, da se je nario za njegovu izbjavku opet pokvario, kaani, veljnika Eliasaiba, koji je naredio počinio (13,14 ss.) povratu Levitom Dohadke i otkrio zabranu pokornosti, što i jenići se tudjinkama (13,19 ss.). Jednoga od sinova Jojade sina Eliasaiba velikoga veljnika po Jov. Flaviju imenom Manasseja, koji se je na sablasan plemen, narodu ojerio sa klerju Sanabakatom, odtjera od sebe (13,28,29). Taj Manasse (ili njegov istoimeni potomak za Aleksandra Velikoga?) sagradi na boku Garisimur Samaritanacem hram.

Erdrā Erdra je po svjedocanstvu Flavija (Ant. XI. 5. 5.) umro u Jerusolimu, po Drugih na putu kralju Perziji, mu u 120 god. veka. Grob se njegov pokopao kod Tigra. Da. Pofre je uzrokatno, što Tidor i Erdrā kažu i prošle Eusebija i mnogi kršćani Dže, Da je naime on i po, redoviti mnoge rukopise ispravio sv. pismo o pogreškama pisarskih i sv. knjige, abrac. - Po sv. Jeronimu (Prolog.) Erdra je također, vrjeto, opatit Hebrejskih pismena, koji su do onda upotrebljavali i Tidori i Samaritanci ižna, šas nova pisma (tako zvanu ielvosno ili assyrsko) jidus ga clatit pisanje, a Drugo, što su Tidor i sv. novim pismom u Babiloniji se naučili. - O svoti Nehanijijj ne znamo ništa, u ospalom i on je je gozuga, otkao kugljajine sv. knjige, kao što vidimo u II Mkb. 12,10:

„I kako urediti knjižicu skupi iz kraljeva (grčki: okra-
jnih) knjige proroke i Davidove i poslanice kraljeva
i s darovit.“

§ 65. Palestina poslije nužanjstva.

Poslije nužanjstva počela se i zemlja Jerusalema dieliti
sve strane Jordana, u pokrajine: Judeju, Samariju, i
Galileju, a sve strane gvala se je pokrajina Pereja.

1. Judeja obizala je plemena: Judino, Benjaminovo,
Simeonovo i Danovo i dielove plemena Ephraimova i
prolezala se je po jor. Plaviju (Bell. Jud. 3.2.) na more
do Ptolomide, a medjačila je na sjeveru na Sa-
marijom, na istoku s Jordanom, na jugu s Arapskom,
na zapadu s Joppom i s morem. Za jor. Plavija
dijelila se u 4 kotara (Κότταρχαί), za Plinija u 10
toparhija. U vrijeme Kristovo pripadali su k Judeji i
prekojordanški predjeli: Gamalitis (prediel na istok od
genesaretskoga jezera, dobije diel Galanitida), Gaulani-
tis, Batanea i Trachonitis.

2. Samarija predjela i najmanja od pokrajina oko jor.
Danitih, prozvana od glavnog grada Samarije sagra,
Ginaga Amrijem (III Kr. 16, 13, 24) proteže se od mjesta
Ginagja na ravini Erelauškoj na sjeveru, do

topaniji Akraballine na jugu, budoite ali sedua; obzivala je plamena Manasijeva vyzjordanoko i dislove plamena Efraimova i Josaharova. Kad nian choželi Kidori Samaritanice piniti u društvo kod gradjinja Trama, sagradio je pami za sebe Tram (posvećen Jupiteru Gnidommu, Jov. Ant. X, 9, 7) na Garizionu; stoga ih Kidori yobioše, a odalbe nastade medju njima sprosna vojnja. Mnogi od Samaritanaca pri- grliše vjernu Krst. (Jov. 4, 39; Dj. ap. 8, 5; 9, 31).

3. Pokrajina sjeverna Galileja (već se u Jov. 20, 7 spominje {11}) obzivala je diel plamena Josaharova i plamena Kabulonova, Kerova, Neftalijevo, i medjačila na sjeveru Libanatom i Sirijom, na istok u Jordanom i jureli Me- romskim i Ghesaretskim, na jugu u Samarijom i na zapadu u morem. Flavij (Bell. Jud. III. 3, 1) dieli ju na gornju i dolnju; u gornjoj budoitey (buda Neftalijška, Ezebel Lafed) stanovahu i Fćani, Syrci, Grci (Galilea gentium), Dolnja pak okolo Tiberijade i Ghesaretha obijaše u plamenu Kabulonovu. Galileja bila je najrodnija pokrajina.

4. Perea (Περαια) u širem smislu obuhvaća celu zemlju preko Jordana od njegovih izvora Do Arnona, kamo je njekol pripadao i Galjad i Basan; u užem smislu Perea je ograničena Arnonom Do Pella, iz istoka kotom Geraškim, Raboth - Arnonom i Arabotom. Perea su, žanjivši zvala se je zemlja prekjordanoka na prostu Galjad (I Mar. 5, 9; 17, 20; 20, 26.). U vrimu Kristovo stari Basan obziva se ova okružja:

a) Thureju poznanu od Jethura, sina Jomastova (Gen. 25, 15).

na istok od Hermona...

cb) Trahonomitidu na jug od Damaska;

c.) Gaulanitidu (Erolau) od istoka prema Gemauratskoj
do isonah Jordanskog;

cd) Kurauitidide (Kamau) na istok od Gaulanitide.

Proja je divlja i bodovita, zato nije bila za velu kultu,
na, ali je prikladna za stočarstvo.

Crarka. Po smrti Herodovoj (3 god. poslije Krista) kralj
Sjevera se njegovo područje u 1 etnarhiju i 2 tetrarhije,
tako da je etnarha Arkhelaj Dobio Judeju, Samariju i
Idumeju, tetrasha Filip Trahonomitidu, a tetrasha He-
rod Antipa Galileju i Pereju. Pošto je Arkhelaj nakon 10
god. bio izagnan, njegovom su etnarhijom vladali po-
kuratori Rimski, koji su sjedili u Caesariji Paleskins,
koji - Pošto propasti Proje i Idumske Palesine, a je bio,
gleda k Siriji, i upravljali su njom prefekti Rimski.
Početkom 5. veka dičila se Palesina: u prvu Palestinu
obuhvatajući najviše dio (sjeverni) Judeje i Filistinom i
Samariju s glavnim gradom Caesarijom Palesinskom,
u drugu Palestinu t.j. Galileju s glavnim gradom
Cytopolisom, i u treću ili tu blagodatnu (salutaris)
Palestinu obuhvatajući južni dio Judeje i Pereje i Napoku,
s glavnim gradom Betrom.

U našu Doba spada Palesina s ove strane Jordana
pod pašaluk Beirutski, a s one strane pod pašaluk
Damašćanski. ~ ~

§ 66. Jerusalem poslije sv. arhijepiskopa.

1. Na razvalinama staroga Jerusolima gradili su Ćidri iznova
 puestolnicu sv. Jeronima, koju Episcopa Jos. Flavij (Bell. Jud. 7, 4.)
 Gornji grad na sjevero-istočnom obronku. Buda linija
 naprave dolini siscarskoj, raskidana je bio na sjevero-
 istok od donjega grada Akre i na istok od buda Mo.
 rije Dolinom siscarskom, koja se protezala od riječake kae,
 kija najprije na istok onda na jug do izvora Silve.
 Akre, tako na kojoj je bio sagradjen Gornji grad u obli-
 ku srpa, odidijana je bila od Morske Dolinom (Vady),
 koja polaze od vratoh Damaskuskih pa idući na jug
 i dolinom se je siscarskom rasptala kod sjevero-istočnoga
 juga Lionokoga. Na buda Akri sagradu Antioh Episcop
 Tordju Akru, po svojoj prilici na ovom kntu, gdje su se
 ove Dve Doline sticale, ovu tordju zause Simon Meka,
 kija, poruči ju i po njegovu nalogu bi i samo buda
 Akre nije načinjena, da se tram nada sve u vis Dje.
 Karbalinami od tordji i buda popravnina bi ina Dolina.
 Kad je narasao broj stanovništva u gradu, Doda mu
 kralj Herod nov pridjil, koji je bio na humu na
 sjever od Morske i od ove bio odvojien Dubokom jamom,
 taj novi pridjil zas se je od istoimenoga huma buda,
 što t. j. Karvotom, novi grad. Akri grad je bio, buda
 obkoljen s juga ovom grabom, s istoka Dolinom Ćedron,
 kom, sa sjevera stominami i sa zapada Dolinom
 (Vady). -

2. Lidina. Po evjedočanstvu prv. Flav. grad je bio obko-
 žen sa sjevera transjordanim židov, saim ovih mjesta, gdje
 su bili nepristupni tumori. Prvi najstariji zid, kojim je
 bio opasan Lion i go-nji grad, počinio je kod sjeverne
 kule Hippikove i protekao se u Hyrtus dokomias u
 kod zapadnoga triema od trama; druga strana od
 Hippikove kule počinjavajući obilasio je sa zapada, juga
 i istoka budo Lion, onda skrenuvši na jug, trama
 izvornu Siloi i opet na istok, tako da je opasao tum Ofel,
 spajao se u istočnim triemom trama. U kulu sjevera
 istočnom sagradjen je bio Hyrtus, mjesto četverokuto,
 s prekrasnim podom i triemom. mjesto prikladno sa
 saetanku, a bilo je srojeno s mostom s tramom; na jug
 od toga mosta bila su vrata skalinska, na koja se je
 otilasilo s dvorišta od trama u dolinu pirarsku, gdje
 je također bilo kuća. Drugi opet most, od kojega se
 još danas vide rasvaline, spajao je Lion sa Morijom.
 U sjevero-zapadnom kutu budo Liona bili su dvo-
 rni Herodovi opasani židov, medju kojim bila su
 petališta i ortovi. Blizu Hyta bila je palača
 Hasmojaca, kojoj Agrippa Doda, tada visoki kulu,
 da se je odavde moglo vidjeti sve, što se radilo u
 tramu; zato su židovi na zapadnoj zgradi, koja je bila
 u tramu, sagradila visoki zid. - Drugi zid počinio je kod
 Gennath (velova) što su bili u svom zidu, i opasavši
 Akru, Dofirasu i Do Antoniji, tim je budo Halwanja
 vrtala igru žida. Treći zid protekao se od kule Hippika,
 u kule Dofirine zvane (u sjevero-zapadnom kutu

grada); Sada napram spomenaku, Helena kraljica Adia,
 kraljica i kraljica kraljica i ne dadeh (moderni se,
 opasao se za starim zidom u Galini bedronski. Nivoj
 tih zid poies je graditi Heron idrija 1. go. 48 goda
 crnista, da utvrdi i Senethu, koja kraljica poies bae zida.
 Staro zid imao je 60 kula (osobite: Nippikova, Fusaalva,
 i Marigummin); Dugi 14, a traci 40 kula, u masokto cie,
 koga grada bile je 33 stadija. Koda.

3. Vrata. U Goba Nchomjina imao je Jerusalem 11 tura
 vrata, koja se izbrajuju u 1. k. gl. 3. - U istoitu bila su
 vrata ribja i ovčija ili ti vrata od stada (vrata su. Hapana
 pa su munda stada bila jerana u kima; ta je blizu bio
 ribjaki ovčiji (kicima probalica, biskito Jerain), vrata
 tamišto, vrata korigita i vrata, velika napram Afriki;
 na jugu vrata isvoraka i grojna; na zapadu, vrata Do,
 kraljica (sada Jaffa), na sjeveru vrata od ugla, Efrainska,
 stara. - "

§ 67. Dugi hram.

1. Hram, koji je poies graditi Zorobabel, kralj, razidan
 na istom mjestu na Korigi, i po istom skalu, po kojim
 i prvi hram Salomona, ali nije bio onoliko veličanstven
 i uređen (2. k. 3, 12; 1. k. 2, 1-9). Dugi hram kraljica izad
 formale ukrasien od kula, koji su zidovi plaćali suka
 godine, i od kraljica, i po hramu kraljica izad
 prošli i pogani, dok ga je napokon kralj 20 god.

prve narodnjia Kristova veličanstveno opravio i zapisno
priemori nakon 9 i 1/2 godina Dvoršta, - nu dogradjivajući
zgrada na sam hram trajaše sve Do 64 god. po Kristu,
kad je krajem cba Herod Agrippa II.

2. Mjeto, na kojim biše sagradjen hram, biše četvero-
uglato i zidom opasan, svaka strana te četvorougla
imajući stadij u dužinu. Tri su bila Dvoršta. U Dvo-
ršta prvo, pogansko, vanjsko, ulazilo se na više vrata, što
su bila sa sve četiri strane unutar vanjskoga zida
obložen Dvorštukin trianom, samo s juga Dvorštukin,
svak triam otlanjas se na stupove od bielog mramra,
pa 25 lakata visoke Dvoršte je bilo ravnostran
kamenjem pokrivena. Odakle je Jesus isagnao predavao-
se, kupce; mienjaju (Jev. 2, 14; Mat. 21, 12). U taj stobor
(dvoršta) slobodno je bilo unii i poganom i neispru
jidovom. U sred stobora, koji je na južnoj strani bio
najviši, nalazila se ograda od kamena 3 lakta vi-
soka, imajuća sa svih strana vrata, a na vrata
stupove, na kym je bila napisana zabrana, Da
poganom i neispru jidovom nije slobodno po-
stupiti kaenu Daji unii. - Od ograda usilazilo
se uz 14 stepina na zaravanu (Jev. 21, 2) 10 laka-
ta širok, odakle se opet po 5 (po Jev. 21, 12) stepa,
penjalo Do vrata Drugoga zida, koji je izvana bio 40,
a unutra 25 lakata visok, a obuhvatao je stobor mu-
turnji, u ovaj stobor vodila su sa sjeverne i južne
strane po četvera vrata, obloženima i prebunima i zlatima

plućani, a istočne zidna srazina od mjedi kirintske, (u Dyl. Mpr. 3,2 zovu se kama, speciosa). Kodje na istočnoj strani bio je ženski stobor (u Jon Flav. proukrovici), nbar u nje bio je na vrata sa sjevera i sjuga, a 4 kuta njegova bile su kleti i rivenica (paraphilacium) (Mark. 12, 41), adanku mion najile žena ite Dajje, nego se sa prvotom podl. lla, mih pri službi božjoj bivale, a muškarci ispod prvotom. Napravu zapadu 16 stuba više od ženskoga stobora bio je stobor žoracki (pravo govoreći shod s istoka na zapad 11 lakata visok), koji je s stobrom ženskim bio s istoka spojen velikim i visokim vrat, ogradom bio odvojen od stobora svećeničkoga, koji je bio neposredno okolo svetinje. U ovom stoboru spajali su žoracki, koji su kao zabavljeni bili pri službi božjoj, muzici i lenti pjevači, s mutarnja sprane zidova, koji su obkoljivali ovaj stobor, mnogo je bilo kleti, gdje su se čuvali sv. sudovi, a zidovi od kamna i od stobora izklesani su bili Darovi.

3. U doočištu svećeničkom bio je žohvenik za paljenice od kamena, 15 lakata visok, a 50 visok i dug (Jon Flav. a po Mioni 32 lakta Dacvnd!) velika umivionica i Dugo posudje. Svetinja (š' ruf, š' d'por irgór) od bijelog mramora pagnadina i za 12 stuba viša od stobora svećeničkoga, izvana je bila 100 lakata visoka i duga, a 60 lakata široka. Prtvor (pronaos) bio je 100 lakata visok i širok, a 11 lakata dug (k. j. od istoka na zapad), imajui u kutovih kleti, iznutra sav pozlatan, nbar

na nj 70 (po Mišni 40) lakata visoki i 25 (po Mišni 20) lakata široki bio je bio vrata, završen samo završenom je pritona se svetišta vodila su druga vrata (Goshila) 40 (po Mišni 20) lakata visoka i 16 (po Mišni 8) široka - velika vrata, navedena, koja kad bi se otvarala, istupalo se je od njih čuo bi Jerihona; ova vrata bila su k tomu izvereniim završenom završenom, i nad njimi prikovan glatan, tro (symbol, mada) kohl izvuk. - M svetišta 20, lakata široki, 40 dugi i 60 (po Mišni 40) visoki bio je glatki, svetištak, pozlaćeni stol i altar kadioni. Svetinja nad svetištami 20 lak. Duga, široka i visoka (Kojaj je ulaz završen bio, Goshikin završen) (Kasarićubua II. 9, 3; Mat. 27, 51) sa lakat parostavljenim, bila je prazna i tamna, samo je kamen navedenias mjesto, gdje bi imao biti Križ završeni, kojega nije bilo od vremena Jeramijinih (II. Mat. 2). Ti židovi hrana čili su popločani Goshom i glatom, hran je bio s triju strana (srim istina) obkložen zgra, dani troklatrim 60 lakata visokim, sa 38 khati i prozori, kat nad svetištem i nad svetištem nad svetištami imao je khati za imanje. Dragocijenih i slavnih stvari, upunjalo se na nj po plubak, nad tim katom bio je pavan krov, sgrađen rešetkom, kojoj su bile moške proplacune. Tako je Dm Goshidiji bio uzvisen nad svim drugimi zgradami, i s Daleka se je već vidio, gdje se je od anloga zlata i beloga mramorja. -

§ 68. Krzige Perwika.

1. Dva Krzige Perwika (sačinjavajuće njeko samo jedno)

Antiojske zavrse se דודיך 'לך (riči i događaji Dnevu - Dnevni, Gešeti i podatke iz ev. Jeronima Chronica) grčki παραπομπή (izostavljeni stvari) odabla u (Kulzati Libri Paralipomenon).

U I knjizi (glava 1-9) nalaze se rodoslozje od Ahama do Dabababala s bibličkim historijama, zemljopisnim i najstarijima onda se (2 gl. 10-29) govori prirodi, rijem o smrti Saulovoj i nastanku historije Davidove. U Druzoj knjizi kaze se historija Salomonova (gl. 1-9) i kraljeva Judajskih do sužanjstva babilonskoga (10-36), Dine samo mnogobrojne govore o kraljevima Tractophil, a popunjena mnoge stvari u knjizi Kraljevskih izvora. Gene, osobito one, koje spadaju na njem i sluzbu Džji. Na koncu napokon u kratko pripovijeda propast grada, sužanjstvo i -dopuštanje od Tyra, da se sužnji vrate u Domovinu.

2. Knjige su pisane pošto sužanjstvo, po prikladi kado Džji Thalmudiste i mnogi praci katolički od Erdrine, jer što pisac kaže na koncu Dnev, to se ponavlja na početku knjige Erdrine, stoga su Dnevni prije ove knjige bili pisani, istim togo u Dnev. i u Erdrinaj knjizi nalaze se jednake rečenice, jednako istovane zakona, opisivane pravnika i jednaka rodoslozja. Ali zato nisu Dnev, knjigom Erdrinom sučinjavali jedno Gile. Da se knjige Dnevna spisane prije vremena Makabjejskih rata i prije vremena Alexandra Mel. sujedite njere i novci parapske (I Dnev 29, 7 דודיך 'לך, Kulz. solidi), označavaju njereca knjizi

rednimi, i uvoštenji njihove u kanon, koji se po svemu
samo pouz. Jos. Flavija (Contr. Mt. 1, 8) ved puzi Aleksandra
Mel. obitajao.

3. Knjiga pisca nije bila samo ono popuniti, što je u Dm.,
rgi izostali, nego je osobito mijerao opisati stvari poudi-
ca, primenica od glavnica Judina, Benjaminova i Levijina
i poudjelbu zemlje poiji i poikia mizangiofua, Da Dm.
poudjelbu se svet svaki svoje. - Poza margiro i baje
obitelji svetjenike i svetoke, Da se zna za svatijer
sluhen i isposjedstvo i Da se sluha Gospodnja upostavi.
4. Pisce sluša se poudaniami izvori: Dnevnik kraljeva
Judejstih (I Dnev. 16, 11; 27, 7), i etopici Davidovini (I Dnev
27, 24), historijokumii opisi Samuelovini, Nathanovini
Davidovini (I Dnev. 29, 29,) Ahazovini (II Dnev. 9, 29,) Semaj-
nini Addovini (I Dnev. 12, 15) Jekubovini (II Dn. 20, 34) i
Jozabini (I Dnev. 26, 22; 32, 32) i po višne; jer je inustio
mnogo, što je na tati i plam krdovom, a poudinge, što
šta prikazuje, u knjigah Drugih izostanjenos.
5. Knjige Dnevne na mnogih se mjestih malo ne risti po
rieti Judejstih i kraljevih Samuelovini i kraljevskih,
spak se od ovih paritkih i u slovnici i u pravopisima u
tom, što mjesto nerazumljivih i neobičnih riječi maču
razumljivije, i u tom, što stvari u knjigah kraljevskih
široko i daleko pripoviedane skraćuju ili Drugim redom
pripoviedaju. - Koim ovih paralelnih mjesta Dnevni
imaju takodjer svojih i povećih Dječa, iz kojih je vi,
Djeti, Da se je pisac izvori sluša po svojoj volji i prava
svojoj sveti.

6. Škandinavski historijski ovih knjiga, od gđeljih protestantskih, Ekeham, što se u njih navedu glavna vrela, što se sagledjaju i glavna Gela u njih pripoviedana vnderaju, s his- torijom knjiga Kraljevskih, što su poznati pisci iz njih više toga pozajmili i mnogjelište rodovljuje Kristova načinita (Mat. 1. Luk. 39); otepa su židovi i kršćani ove knjige uočivali u kanon. Protuslova, što se nadju među knjigami Onomaka i Kraljevskimi, ali su samo prividne spiseke ili su pisarske pogreške; što se navođe natari kad imenal vlastitih i u knjigah.

§ 69. Knjiga Edrina i Nehemijina.

1. Knjiga Edrina (u Vulg. I liber Esdrae) pripovieda, kako su se židovi pođ vodstvom Zerobabelovim vratili u otčinu, tva i sagradili hram (gl. 1-6); kako se p. opet moglo židova vratilo, Edrinom i što je p. ovaj učinio, što obnovi hramu židovski (gl. 7-10), pripovieda historiju od 90 po pri- lici godina. — Knjiga Nehemijina (Vulg. II liber Esdrae) parlati trudbu Nehemijinom oko zidanja zidova Jerusolims- kih (1-7) uređivanja služe Božji i popravljanja maza u narodu (8-10) napokon kaza Duga Gela Nehemiji, na i razne papise (11-12). Sadržim obijih ovih knjiga iskazano obilatiji govor u § 64.

2. Govor je knjizi Edrinij pokasati, kako je bog, pošto se p. vratio, uzagospua vrijeme odredjeno, isabrami narodu običaju svojim ievao iz Babilonije, nepostuio hram i služen i ievao novu običnu od povratka židova — po,

3. Knjiga 6. Prina barana se khaldejski osim čes.
ti 4, 8-10, 15. označiti i grčevnjim barana, i 7, 12-26
napis, prema Artaxerxovu, koji su pisane khaldejski.
Ki Po običajem mnijenju pisac knjige je sam
6. dva, i to, nesume onoga čula od knjige (7, 27-9, 25)
u ovom 6. dva o sebi govori u i. knjizi, nego ule knjige
čemu ra dobar nam je napis knjige, saov medju
svom i kucnom diclom (7, 27) nam puzovudanje
i slo, koje je nast u cieto knjizi i naproton tradicija
diclomna. Od yete khaldejske po ovom mnijenju puz.
pao je 6. dva u otanjiu isova i predas sozernu spisnu

4. Knjiga Nehemijina prava je ova knjiga. Njega molimo, da ovu knjigu prava samu Nehemiju, jer oja ima rodoslopu oviem do i Levits do do Jedoo, koji je bio veliki oviem za Usantaa laka. (2, 10, 11, 24; 6). O Nehemiji govori se kao o oojaku, koji je ve oduova umro; (n. pr. 12, 26). On bija u Joacima dnevit . . . i u dnevit Nehemije oolja i Ojdu se, ievita i Knjizeonita. Nehemija je jamaeno ostario dnevit oja, koji su se vauvali do vremena Ma. Kubejstik (II. Mat. 2, 13: Imperabantur inter in deraps, timibus et commentariis Nehemiae haec eadem; i u Knji epara je ova Knjiga, pridavati prava oviem i rici Nehemijine, odavle se turuati, sto se u prvom viku (glava i. 7) Nehemija narodu govora o sebi u prvoj osobi.

Athasovu pripisuje u Euthernu 1. 1. [koji kraljeva od Indije do Etiopije nad
127 pokrajina]; niti je Kambyars, koji se tako u Euth. 4, 6. pava, jer Kam-
byars, Athasovu dodaje godine svojega kraljevanja bio u Misiru i 8. me-
godine umro, dok je Athasova knjiga Eutherna 7. megodine svojega krala-
vanja Euthern si nase na dom (2. 16) i kraljevanje najmanje 12 godina
[13. 7. godine 12. kraljevanja Athasova bio bi i sirijski prijedma-
nom] Sko po mnenju sad pri jednoplasmu u pčinjaka, Athasov
je u knjizi Eutherni Korkes I koji je kraljeva od god 485-465
jer Athasova nije ništa drugo nego prosveto promienjen oblik per-
sijanskoga imena Khosiarba, u Persa: Korkes; K tomu nam kla-
sički pisci Korkesa opisuju kao vladara koliko ragnatona i
raskalajena toliko i okrutna i hrasta, a takav nam se prikazuje
i Athasova u knjizi Eutherni. A da su istovni pisci o tom, što se
u našoj knjizi pripovijeda o Athasovu, ništa ne kazuju o Kork-
esu, ne moć se navesti kao dokaz za neistinitost naše pripo-
viedke; jer i ista pisma su istovnih ne moć se u obci smatrati
kakvim dokazom, osobito kad nam je o onih stvari vremena ostalo
veoma malo spisa i isprava. Istaknu, koja se nalazi u 2, 6 i 11, 4
gde se na ime kaže, da je Marvokj ovdje u suzajstvu s Jahori-
jani kraljem, po čem bi on, sa Korkesa I imao već do 120 godina
vještka svojega, ne bi je već Bellarmine, koji, da Marvokj nije bio
ovdje u sebi nego u savjetu svojih a imamo tomu analoga u
Gen 46. 27. i Douh. 10. 22. gdje se o Josipovih sinovi kaže, da su sli-
u Misri, dokako ne u sebi svojih nego u sav.

3. Pisac, ostavljajući se na Euth. 9, 20, 29, 31, 32, drži, da je Marvokj
pisac knjige, nego budni; da je na onih mjesti govor samo o posla-
nia Marvokjovih, već je prijetka, da je knjiga napisana drugi ko-
ji bio u kraljestvu persijskom, živući ne dugo pri samih do-
gadjaja u knjizi pripoviedanik, dok je još obitavalo kraljestvo per-
sijsko, koji je upotrebio spisi Marvokjine. [9, 20, 32] i istopisi ka-
kista persijskoga i sastavio knjigu u tu svrhu, da se pisme posta-
naki fragmenti Turim, i da se ova knjiga na taj način stala.

4. Svake glave 1-10, 3 pisan je hebrejski; dodati drugodanonski mala-

-294-

mi; prekarava dopuštenje pšene i šenitla s tašjinkami i nepravdomat u nara-
du a nagovara na nautanja provednost i obnovu, koji treba, da se učinu
prije Dana Gospodnjega. Mi to upliše, sinatna prosveta s mekong ičti, no-
voga paxjita (4, 10. 11). s prstici Gospodnjim u duhu i sili Kijung / 3, 1-6 44.
Buk. 7, 77; Matk. 4, 10 / i. p. Kiji prstici, majjimonu prije Dngoga Polu-
ka njgoon, ili pravgi s Ewanu Krestitlju.

3. Kalahija je i istina, čistom ljubavnom, nu u njoj se, opaka, trgovina, novijemu, promenu; besjeda mu je, laka i rasgovorna, ne, onako, pasci-
ta kao u starih, proroka, sadrži, tim, nji, bes, poleta, pjesničkoga. O
anthoniji i Kanonski, vječnosti, knjige, Kalahijine, nikad, se, nji, sum-
njalo.

5. 72. Stanje političko i vjersko u
Bridova poslije povratka iz sučanjstva.

4. Kad je sin Božji došao na kraka Sedekijin, kraljestvo Davidovo je ob-
stavljeno, Dok ne dođe onaj, čija je riječ, kako kaže Isakiel / Velič. 24, 25, 26.
27, / Jer. 21, 30-32 / a kojemu je Gospodin Bog dati prijesto Davida, oca
njegova / Luk. 1, 32 /, mjesto kralja, njezinas je sinovini najmanotrije strane
političke, građanske i verske / Sinovini / čuvstvo u Eolm. Pankedini
bijaše najviše sud u Eolm, kojemu je poistak po karivanju rablin-
skom valja tražiti u Num. 11, 16, 17. gdje pitamo, da je Gospodin rekao
Mojsiju: Izaberi mi 40 ljudi izmedju starijina Izraelovih... da no-
se s tobom teret naroda i da ne nosiš ti sam; nu po svoj prilici pavi-
se traž historijski sinovini nalazi u jerovoid rōr Zovdacer II. / Mark.
1, 10, 4, 44; 11, 27. / Jer. Ant. XII 3, 3; XIII 5, 8. / na Eolmida. Rabini paze je vi-
se sinagogom velikom, ali drugi paklikuju od sinovija sinagogu veli-
ku, pa Eolm, da su ovi sadnjavali proroči živući / govoru / antijevstva i
drugi poznati ljudi onoga doba, Eolm, Eolmija, itd. Eolm taj najviše
izvodi / seratus, jerovoid u Mark 15, 43. / Boon / od vremena Hasmo-
nijevih sastojao se od predsjednika וְיָדָא אֶלְיָא וְיָדָא אֶלְיָא koji je bio gotovo
svagda veliki svećenik i predsjednik, od kojih je jedan predsjedni-
ku na pravo sjede / וְיָדָא אֶלְיָא וְיָדָא אֶלְיָא / a drugi וְיָדָא אֶלְיָא / na čelo i od 30 prije-
dnika. Prijednici su da što svećenici, glavari 24 svećeničkih klapa
/ אֶלְיָא אֶלְיָא / što starijine naroda, što frale od knjižovnika / וְיָדָא אֶלְיָא /

laici, koji su ovom svećenika tumačili sv. pismo). Tri pravednici, stajali su
kako vele, talmudiste, u polukrug, tako, da je pravednik s pravednikom
bio formu polukruga u pravini. Ispisane su se pisane u Hramu Jerusale-
mskom na mjestu, gdje su smješteni stolar svećenički i stolar Jerusalemski. a po-
puji u prostorija na istočnoj strani Hrama, i to prije govore svaki. Dan ovim
javnika. Na vlast synedrija spadalo je pravo naučnja, upravljanje
smatranje stvari političkih i u pravini /n. pr. oduzeti mlade, mlađu
prestupne što i dužnja i rješavanje ptoha i smatranje pravica s pravom
smrtne, oduze /jus gladii/, što su mu istina Rimljani 40 godina prije ra-
pora Hrama Jerusalemskoga uzele; nego čini se, da mu je ostavljeno, da
raspre spajanje na vjein pidozku, Hramu, da synedrij smije posli smrt-
nu osudu, a rimski namjestnik da je ptoha, jer je synedrij Hrama odu-
dio /Ev. 11, 47/ porvas grada, se Eštra i Hrama /Dj. 6, 14, 15/. Dugera-
postole /5, 27/ ipače Stefana proti zakonu smrti Hramu /7, 56/. Ovom
velikom synedriju podložni su bili drugi manji synedriji, a drugih ma-
nijih gradova po Palestini sastojali se od 3 članova, koji su rješavali najma-
nje pravice. Od ovih su različiti bili sudovi sinagorški od 23 člana, koji
samo stvari vjerske raspravljali i sa Hramu mogli su samo 40 udaraca
manji jedan kriven odmoriti. Ostalo su bili mirorni sudovi od 3 člana,
od kojih jednog bi jednog tužilac, drugoga tuženik, a trećega, ubojica;
svake sudove mirorne ostaviše Rimljani Hramu, sa manji građan-
ske pravice

2. Hramu pidozku, vrati se, se sučuvanja babilonskoga ističu, mnogim
proroctvi, koja su se ispunila, ovičdožen, da je Eštra svemoguć, upravi-
telj ovoga svijeta, a tuđi bogovi su ništavili, samci na udaljenost
i vjeran, osta Eštra tako, da je sa vjein svoji bio gotov sve muke, ova-
ga svijeta podrijeti; ipače prešavši u drugu skrajnost, zakonu je kojiji-
vu i običom pripisivao moć, banijetnu i vjein i vjein se svake pismo-
na u zakonu, oduze se ipače Hrama i skrajna ptoha, pidozku, pidozku
rabbinizam. Ili ova skrajnost ipače po malo drugu skrajnost t. j. hel-
lizam, od kojega se je bilo bojati; da se po njom i pidozku isklapiti u ma-
glantu ubistva; ali valja priznati, da je ma Hrama palestinska, pidoz-
stvo smao i spasonosnu moć. I drugiji su se pomoću filozofiji osobito

gledi, a onaj koji je savršeno pravi, kako nam stoji. Knjige su
 gotovo iste i s istim imenom, jer se je i tim riječima govoreći primetilo što
 čuva, što je trebalo u novom prijatelju popraviti, poplošiti, ili barem po-
 vršiti. Osviđenost se je i po malo povećala, pa se je učenim, svetovnjakom
 dopustilo razlaganje sv. pisma. On se čitao, ponio i potvrdio a opet se
 spio; te tomu su mnogi popravljeni, obnovljeni, koji su se svagda gradili.
 Sve se je pravo sa političkih obnova ili te savagovan, što ovaj put
 počelo su se u dvanaestom stoljeću, jer kad su postali razore krama
 prestale i druge, sa konom propisane, dužne, da ne čine, jer svake slu-
 že Božje, sastali bi se kod proroka ili kojega drugoga bogobojna.
 [Ez. 8, 1; 14, 1; 20, 1] koji bi ih poslušao u ygori, odgovarao bi bogoboj-
 nosti i pitao on sv. Knjige. [Neh. 8, 1; 9, 1; 13, 1] gdje čini se [po II. Kr.
 4, 22] gdje su nam knjižice pita mišle, da i u E. Knjige, kad mi
 mi milost, mi subota. / da su se takovi sastanci, držali, pa i pri-
 stup. Kad su se svaki pojedini sastanci držali u odredjenih mje-
 stih, nastali su ovakvi obnove **שבתות** knjižice sastanka, oba
 obnove = obnove ili **שבתות** knjižice molitve = **שבתות** = ovak-
 ni progovori. Nego kad se **שבתות**, ovakva razlika od obnove
 je niti niti drugo nego niti što od jedne, obnove, gdje bi se di-
 stovi skupili na molitvu. [Ez. 16, 13]. Obnovom, upravo bi
 su: **שבתות** / [Luk 8, 41] i stariji / **שבתות** [Luk 7, 3].
 obnove ili **שבתות** / jer obnove te tomu bio je jedan odastank
 obnove ili te stila i jedan poslušnik / **שבתות** / [Luk 4, 20]. Povrat-
 ni se čitao, se objavljiva, podražali su, on među i budi, kad su
 kram, i nova sagradili; stoga su bile obnove sagradjenje na samo
 u tvojdomost. **שבתות** naseljena i ugradna. **שבתות**,
 nego i u samom gradu Jerusalemu. Načini, da je u Jerusalemu do-
 ba njegova, razora bilo 460-480, obnove, pa je gotovo svaka naselje-
 na i nova imala svoju obnove, tako i čitavo a [Ez. 6, 9] ob-
 nivi **שבתות**, **שבתות** i **שבתות**. — Obnove, su se obnove
 gradila na javljenim mjesti i to po kalupima krama Jerusalemskoga, tako
 da su imale dvorište i priamori; naselje dvorište je bila, svatko je podu-
 ta sa 4 stupova, pa a nji na njište niti posredno / **שבתות** / molala se Knjige

298-
 Dominas Deus misit me et servatus sum / Kas šito mendojē psaltis Salomo-
 nov / 17, 40 tō arvēna īgav / 1. thagumi / 2. 107 / 107 / Koji ovom računi-
 som kašē, ka je isti odnosaj medju Džikovom i Risiu, gredna nija gypo-
 staka Džiba i Risi onda bila još Džikovom pismata.

3) Nauka o anđelima i demonima, već na početku sveta kao u jačini ob-
jašnjen, primalo se i u Hebreja razvijalo / Gen. 16, 17.; 18, 1. 28, 12.; II. Krlj 19, 35
Job. 1, 6 / pobijan od Gaduceja / Ps. 139, 8. / potvrđen također vanjskom
utjecajem / haldajskom, persijskom i grčkom, naročito nauku platoničko-
mu i genijih i idola /; posljednji sučarjstva jasnije se razlikuju u Crkvenim
/ 39, 32 / u Platonu K. III Krlj. 9, 11. i u Knjazi Henochu / 18, 33 / u Da-
niju / 11, 44 / svaki narod imade svojega anđela čuvara. Vjerni su anđeli
čuvare pravedne: Jakov blagoslovišću sinove Izakovi / Gen. 48, 16 /; pto-
gje, koji one je isbačio od svatoga pla, blagoslovišću Israhelovu / i Knjiga
Jobijina. U Knjiga apokrifnih već se anđeli uvršćuju i redove i imena
jim se daju; i imade najviših: ^{Michael, Gabriel, Raphael, Uriel, Phanuel} Rafael, Mikael, Gabriel, Uriel, Phan-
el, ^{Samuel, Izrael, Daniel} Samuël, najviši je demon Mastema / Demagije Beli-
al, Akazel, Asmodeel, Belzebub. - Mastifat, Mastifam; slijedi božan-
stvo: mastiman = sin neba / Karmijoj demonologiji sličniji su i slič-
ita primisćamo kriva, što se čini, kao da se ispravljaju u novom pravjatu,
u II. Peta. 2, 4. i Tit. 6. -

4) Besmrtnost Duše, i uskrsnuće mrtvih mnogo jačim i jasnijim
je u Knjizi Mudrosti / 2. 3. itd / u II. Makabejskoj / 6. 26; 9, 14; 12, 13; 15, 14 /
i u Okruženju / 46, 17; 48, 5. 10 / u apokrifnoj Knjizi Henochovoj i psaltem Sa-
lomonovom, u thargumima Onkelosovom i Levit. 18, 15; Levit. 33, 6, itd / pa u
ovoj nauci o besmrtnosti Duše i uskrsnuću mrtvih bio je ututak proti
materijalizmu tada, plavajicidomus

5) Nauka o istočnom prahu jasno se vidi u IV knjizi Ezerovi. Ona je u istom prahu nauka o prahu prvih roditelja i prafedica naroda; kao i ovdje slobodno čovjeka, koji napram prafedici i prafedici, ostao slobodan, vlastit, ne-
gustom maglom.

6) Tím všem, a je působala i veji o messiji, je je; buduci a thiothoaiji; najin
savaž mudi religiojn i; dčavom, mada religiozna je messiji qpostala politicka
silaga tím je iis profanala dčavna, tím on více pčivon Palestinskí pčudeli.

messiju kao selva kralja, akaprom niasu ni oni sudjinoanu. Messij odrucah svo-
ki karakter religiozni usprot krivi mysticizmaom u Hellenista je odlicivao did-
sina i osobna messiju / tako naročito Eilon Bud / . A da je bilo Kristova, to
je sa sudinom istopajuci oškirah messiju, kako ga prorozi opisali, svidoči
Anjela Henohova u knjizi se Messija prorozi sinom Božjim / 105, 2 / koji sjedi na
pristolu veličanstva kroz Boža / 55, 4; 69, 29 / kojemu se sve kralja / 48, 5 / koji
se kraljevati nas, svini / 62, 6; 69, 29 / biti prorozi i učitel i suditi ljudi i an-
geli / 55, 4 u. itd. / ; to svidoči psalter Salomonov, koji svjesta Messiji kralja
duhovno jumači / 17, 29; 56, 41; 46, 48 u. / .

* Osobito se u „eshatologiji“ toga doba nalazi tragova utjecanja theosofi-
je grčke na evanđeljske predavatelje, tako po II Mak. 12, 43 šifre koriste
fotografskom, po II Mak. 15, 11 šifra moli se za živu / Tada Makabejac
pripravio, kako je vidio gdje se Onijaz i Jeronija, moli se narod / predavatelj;
Knjiga Henochova ima mnogo / analogno mythologiji grčkoj / o Hadesu
/ istihim od gehennae / i o mjestu gdje su nalaze pobornici pravednosti raj, sym-
bus u sv. otaci; drugo dana Gospodnjega / onda, da će doći prenamenoviti ljudi
staroga svijeta Henoh / Gen. 5, 24; Luk. 48, 16; knj. Henoh 12, 4 ps / i Elija
II Kr. 2, 11; Mal. 3, 24; / i da će biti strašni pomori na nebu i na zemlji / ps. 72,
7; II Ezer 5, 9, 13, 37; sp. Is. 43, 9 ss / onda je postati novo nebo i nova zemlja
u kojem se pojavit će sam Bog / Jer. 31, 16 sp. Is. 65, 17; 66, 22; II Ezer 7, 29;
Is. 24, 23; 30, 26 / Apokriph još se mnogo pripovijeda o Kraljevstvu pravednih
njin, koje, da će biti među prvimi i mnogim drugim uskrsnućem o gehenni
i vječnim kazna u njoj, o blaženom stanju pravednika poslije uskrsnuća isto.
Dj. Od Jidova raspravljenih svekuda naučili su pogani monoteizam i nadu u
messiju; a oni od pogana prenamovali umjetnost i fizike, osobito grčki. Tada su se
pošli i sv. Knjige skupljati da ne propadnu / Jidovi jako u Palestini govori-
le su pismu / jerako - Chaldejci / aramejski jezik, kojemu su se sili / izmislili
a prihvatali i prihvatili su također pismo Chaldejsko / asirsko, četverouglasto /
i to po svoj prilici pročamali već od Ezeke.

§. 73. Židovi pod monarhijom grčkom

2. Po smrti Aleksandrovoj (323) Kraljevstvo se njegovo raspodijeli na 4 kraljevstva (Dan. 11, 4, / po kojih su smatrali: srpsko pod Seleucidama i misli se pod Polomaj). Palestini dade vojnikova i Lamodon, ali mnogi veruju da 3 godine poto Polomaj I sin Lagoo Soter prozvan (320-284) kralj ionski, koji smatrajući Palestinu svojom, pa krenu protiv kralja Sirijackog, dođe s vojskom na Jerusalema, pa zgrabi u subotu dan ulaz u grad i pusti ga / pa vel. svećenika Onije I i njegovu sinu / pa nebrojnu mnoštinu Jidova / preko 100.000 dovede u Siriju, naročito u Aleksandriju gdje dobiše od njih prisegu vjernosti, dade im jednaka prava s Jev. i 314 morade Palestini ostoliti Antigonu Tračkomu, na koga onaj god. 301. god. Filip-ova izgubi beth-jeoru dade Polomaj i Sidorski natrag. M. ty. dob. vel. svećenik Simon I Tračoni, Onije I sin, obdijen u Eukl. gl. 50, raširi i utvrdi Jerusa i grad, piraše se protivu pa svoj narod, Jidovi i jidovski beth i volikovali bogobojnošću. Za Polomaja Klaseha (280-247) Dan. 11, 6 / 1. Ptolomaja Eueracha (247-221) Dan. 11, 7 / bijaše Jidovom u Siriju dobro; on je bio pismot. i naučio bito prevedeno na grčki; neki su i putovali sa jidovljenom na kraljevstvo doro, mnogi; savani u grčki, volikovali

5

u sibi velikom poudavanju od kralja, imao su svoji školi, škole, synodij,
u Aleksandriji, pače Cijela / val svjetovnika Cijela II sin. / god 150 prap. Na sa-
gradu u Leontopoli kram. Tako postane Cijela Cijelom druga, domovina.
3. Za kralja Polonija Polopator / 221-204 / Antioh II Veliki / 223-186 /
kralj Solaki pance Galatija, pa biješe ta zemlja kroz nekoliko godina
svojom svojom miješaju Poloniji i Galatijama. Dok nije po smrti Polopa-
torovog došla prave u pogled Seleucidam pod kraljevo vlasti, do 60 godina
a pa toga vremena imao je Cijela kraljeva vlasti. Antioh kralj je
vlasti puzanja i vade im neke pravice / Antioh II. 3. 3. Dan. 11. 11. / 11. 11. 11. 11.
11. / nego su njegov i nasljednik Seleuk II Polopator / 186-176 / koji je na
početku svojega vladanja mijenjao, darovao, dao kramu Seleucidamskom,
jošla Heliodora svoj kraljevskom pravicom, da muze blago, što se nalazi
u kramu, u čim je ipak bio sudamini načinom puzanja / 11. 11. 11. 11. 11. 11. 11. 11.
prihvaćao, ma se u kramu strahom kraljeva i dva mladića puzanja,
Dan. 11. 20 / Kao je Seleuk bio ubijen, brat njegov Antioh III Epifanes
/ 176-164 / pravo je bio smatran i pogoritelj, koji je govorio besvisti na kralje-
ve, hoteći ih seliti do njihove puzi vladati i prikriti kraljevstvo. Kao
u se tomu barbarom načinu kraljeva puzanja, Antioh kraljeva Seleucidam
gradjanstvo puzanja / 40.000 / kram i grad, oplomi, puzanje puzanja, sv. kralje-
ve puzanja, kralj Jupiterov unosi u kram, kraljeve puzi kraljevskim puz-
janstvom, na čomu sagradi kraljeva i kraljeva kraljeva, obnavljanje i puz-
janstvom kraljeva, a nepokorne strahotami kraljeva, - tako se postavio
kraljeva opustoljenja, koji puzanja Daniel / 11. 11 / kraljeva se stoga puz-
janstvom puzanja puzanja, kraljeva puzanja i kraljeva puzanja, puzanja se puz-
janstvom puzanja puzanja kraljeva II. kraljeva, koji kraljeva puzanja puzanja od
Antioha, da se kraljeva kraljeva na puzanja i kraljeva puzanja na puzanja
ke puzanja. kraljeva puzanja, koji se u kraljeva puzanja puzanja kraljeva
vladavom u kraljeva, puzanja puzanja od 90 godina i puzanja kraljeva puz-
kraljeva na puzanja kraljeva, koji se kraljeva puzanja / valja, u Antiohiji /
kraljeva puzanja kraljeva puzanja.

~ 574 Nakabeji.

1 Mono kalambos, karp. British Gifunas bismis protizyri pindov.

skoj i mnogi se židovi izmijerili pakom Muzijovu. Dogodio se slatthathij
 se glasona svicaničkoga / od Tajariba I. Dn. 24, 7/ i još njegovi sinovi i Tm-
 na, Simona, Eridu, Ekarara i Eonathana, da sabave i obnove dračavu i ce-
 km židovsku. Kad je u Rodinu, najveću Slatthathijinu, jedan židov pri-
 stupio k idolokom oltaru, da pletuži, Slatthathija, ponuživši ga pakom Piti-
 ji, kao nekog Tinecs, ubi onoga židova i prova ga reunitelja, pa pakom
 da jda, s njim, ga probječe sa sinovi u bjezbu, kamo se poče, skipljati svi
 koji su tražili pravo i pravednost a ovdje, ugnemirivati vojku, syraku,
 braniti se od nje, oltare idolske rušiti i odmetnute oštro kazniti / I Mak. 2/
 Po smeti, sčuvaj / 166/ Židovi Makabejac / valjda 180. Stariji kopija su i
 druga braća progovana Makabejci, silne je Antiohove, via pomoci nebes-
 kom nego li, pružim rask; semlju od nepodobitina, očiti i pluću Piti-
 u kramu obnovi / 165/ čemu na fionen bi od pramnik prosvetilo / sve-
 nionum ili dedicationis festum / što ima, svake godine svetkovati 8 dana
 od 25 mjesca 9^a ili Kisleva / I Mak. 5. / - Kad je nadjućeni Antioh II.
 Epifanes, umro, pa njegova sestra i mašljednika Antioha II. Eupatora / 164-162/
 Židva, upotriebiv ovu promjenu, pa naprijatelj, iscerivati, se, pscine, semli,
 se, torojava, koji su, oni, jošte, prišli, a u tom, bivaše, tako, pratan, da je, ras-
 bio, vojekovove, syrake, naprije, Timotheja, a pa, timi, Lysija, tako, da
 je, ovaj, pažljivi, bio, prišljen, sa, židovi, mu, učiniti. Ali, je, uvjete, mi-
 ru, prekršio, mašljednik, Eupator, Demetrij I. Pter / 162-150/ Vojekov-
 oja, njegov, šikanos, bissan, navalu, u, židovsku, sa, strašnom, silom, a
 nužnjom, na, Boga, pravoga. Nego, šikanos, dobi, skoro, plaću, sa, voja-
 borbožnost; vojka, mu, biva, razbita, a sam, pogin, u, bitci. I, po, Ži-
 da, posla, poklisare, u, Rim, da, sa, sve, prijateljski, učine, s, Rimljanima, kako
 pod, njihovom, moćnom, zaštitom, mogli, puzeti, sigurni, od, navala, syraki.
 Romanstvo, arctno, obavi, svoj, posao, jer, Rimljani, primivši, židove, u, svo-
 je, društvo, obznaniše, to, Demetriju, tražiti, od, njega, da, prestane, kiniti,
 židove. I, sa, svim, timi, Demetrij, doznao, sa, propast, šikanora, i, njego-
 ve, vojke, i, proceo, pomenu, Rimljana, nova, vojku, posla, u, židov-
 sku, pod, vođjom, Bacchidom, na, broj, 20.000, ljudi, i, 2000, konja-
 nika, proti, kojaj, vojini, nije, mogao, Židva, više, od, 3000, vojnika, revesti,
 pa, i, od, ovih, većina, spomir, silnu, neprijateljsku, vojku, savoraviti, voja

pružajući pomoć, raspragivši se, a na Jude ostu 800 samo junaka. I ovom
sukobom Jude bitku poduzeo, nu i Jude na borbu junake, najvoda na
vršku puzi slave priče poginu god 162. Po tom navale na Sidonsku, pa-
kojaku neroli, sva gotovo zemlja pada u ruke Demetriju, k tomu
povlada kragu gladi i pomor. Ito je preostalo sadacih ljudih moga
Jidoni, postavio na mjesto njegovu brata mu Jonathan (161-164).
Naj s braćom Ivanom i Simonom gladi, da domovu podigne,
ito pomalom ito tudom pomoi. Sve se bolikom prometre, kad pro-
te Demetrija I, natada kao takmac Aleksandar Babas (154-146) gra-
du se sinom Antioha II Epifana, pr su se obadva natrosali, kiji će
biti Jonathan više na pomoi, samo, da ga na sebi dobi i tako su
mu nehotice dikali mo i i čast. Ito takmenje Eudom chorono, bijaše
moga Aleksandrom i Demetrija I sinom Demetrijem II Nikatorom (146-
144) Ito Demetrij II poavav Jonathanu u Polomaiide kralj mu pris-
mom potvrdi čast, svienisku, knjigovodu i sve drugo. Jonathan tako-
dji, da se prava Sidonska utvodi posla poklusare, a Kim, kiji se
sava s njimi ponoviti i natrositi, sm, da se put podrave Spartane
i njimi prijateljstvo sklape (i kak gl. 12). Ito Jude promeni se, kva-
ri na gore, kad je Trifon, vijakovoga Demetrija II, po toga odmetnuo
i ploda, da dobi u svu kaku kraljstvo kao slobni Antioha II
Theos i proglasa sva Aleksandra Bala. Ito kad se Jonathan, nji
čtis i anguti Demetrija odluči ga Trifon, smaknuti, ito ne, magar
javnom silom naumi, prvesti prwarom. Itove dakle Jonathanu, va-
oma pljuvno u Polomaiide toboi, da mu je voljan prvesti gradu u pa-
stetu. Jonathan povjerovao Trifonom, obicnji nji iakom ljudih u
grad. Ito dani suak stanovni Polomaiide prava, vrata grada
Polomaiide u Jonathanu, pr raspreda ubiti a drugove ubiti.
Ito je pimo se anioa Antiohijskih Simon kojim su jednako
prvadu čast kuga i vol. svieniska, dok je Jonathan bio ubiaim. Ito-
mon prčaji Trifonu na iskup Jonathanu, 100 talonata srebra i dva
Jonathanu sva pa tava kao ito je Trifon iskao; na svj gadni po-
vijek ipak ubi Jonathanu i sinove mu (god. 144) Simon se prvadu od
Trifona i ponovisava sa Demetrijem II i iskre se ova prapuna samo.

statičnost Lidovske, koji dogadjaj naravno sve Lidove obavijestio. Tada povratak Simonov miji bio prema velikim vijelom njegovim. Car Antioh III Sidetes brat Demetrija II protjerao Trifona / koji bijaše medijete, ubio svoga starijega brata Antioha / kji se opet pokoriti Lidovsku, pa kad nije mogao, pusti jim vladati Simona odlični prisecom i ga ukloniti s puta. Bijaše u Sirihom pet Simonov Kolomej, koji je klijio sa čašću veliko-svećeničkom, mija se Antioh III saobra puzjem svoji spakih mahanje. Zet prazni se štata sa sinom na čast, pa kad same štati čuda Simon sa svoja sina Mathathymom i Lidom smaknut god 136. Ispasi se jedino sin Simonov Ivan Hirkkan, koji oca svojega nasliedi na časti Senjerskoj i veliko-svećeničkoj / 135-137. / Antioh III Sidetes poslije pobjeđiva Simonova, navali umak s vojskom u Lidovsku i opustošio je, našira Ivana Hirkkana u Jerusalem, gdje ga obijeso.

Hirkkan bijaše pravičen miš nimiti s Antiohom pod uvjeti, vsoma nepovoljni, morao na svoje štati, tacev : 500 talenata, srebra. Od koga se 300 odmah isplati. To je morao Hirkkan Antioha s formicnom vojskom pratiti u Partiju. Pobjednik Antioh štati vojsku u primorje, na lukans pramomljen u kram lovin Honej, bade onoga od svećenika sa koga se platio. Hirkkan pivo sa smrt Antioha III kaja mu bi najljepše brat Demetrij II. protiv se je suzanjstva partakoga povratio podpunu samostalnost Lidovom. Odmah se povuče vojaku ngradeve sjeverne Palestine i štati gradove u Samariji, koji su bili bez vojake, pa više gradova kao Lucinu i Faraim pilom, uae Samantancem. U Faraimu prave radovi kram Samantancem. U grad Samariji predob i poruši, obratio se na jug prevodi Idumeje i njih natjera, da su prihvatili obzavajanje pa se od onda broj se Idumejci medju Lidove. Da se jako vojakovi nje sticivine putuje i nove raduju s Rimljani preko poslanstva posebnoga ponovi paver prijateljstva. Ostalo vreme vladanja Hirkkanova, pošto je običan jaram grčko-syrsko bio u Lidovskoj podpunu mi. Nju nemoguci neprijatelja vanjskoga, podi se unutarnji pavor. Kad je na ime Hirkkan privredin od ponoga farameji presao od sluge faramejske kradavice, to su Farameji u svjetini ispraktivali miznju na njega i sinove njegove. Poslije je me malo 30 god. vladao Palestinom, umro god. 107. bio čovjek obog-

onje, čvrsta bogata, moćna i jedanaestna / ponore put na Antiohiju, ali ga
ni tada i ovi pravi na svu nego k' jemu put. M. to doba Pompej Veliki
savlada Antiohiju, jer je u vojsci u Siriji, da je puzme, a jure u Da-
mask. Bude se raspra među Hyekana i Antiohiju Donsa pred Pompeji
kao suda, koj savladao tebi i obranu s obje strane, počinje raspru odgo-
na drugo prave polu, da se sam dui u vojsci puzme i jure su poravna-
ta. nalivir, njeno astro ubijem, da potle miru. M. Antiohij se je sa-
am puti obranjavao i spremao, da si silom obrani stvar. Bato Pompej
puzma se vojsci Jerusolimu i nakon trijassinog objeđanja grad
puzme. Buda, čast, veliko - sućimien porati Hyekana, a Antiohija
svoga Donsa u Rim s vojsci njegovom, dujema na sine Herima
i Doana, sinovi, od kojih mladi Aleksander II. medjutim polječe, stari-
ji pak Antigon II. bi sa sebi samu depriaci u Rim. Pompej nakon grada
Jerusolima Donsa je jure u Jerusolimu. Tako se i Antiohija
sti se ovi drugom imogem u jure kraljevstva pogodilo j. j. da su ita sa-
rasniti i prefekti Rimljani pravniti gospodari.

U doba Aleksandra II., sin Antiohije, a kralji i sam Antiohij polje-
go se Rim, navlađali u Evidenska, a tek navlađali nje magas sućiti.
Antiohian morade Galinij prefekul sirski buntovnik vojsci rasbiti.
Tako je, naravno i podložnost Evidenska jure vlasti rimski samo poravnao.
Bijepad moć i ugled Antipatra sve je više rasao, jer je vojvode rimski
pomaga, kuznem novom i vojsci, pristavi vaju na praga, koji je bio
je i. Antiohij medjutim, otravio Pompejani, Aleksandra pak sinu
njegovu puzanu odjaci na glava. Antipater poslije bitke Tarsalope
puzma na istu Caesarovu je dobi od njega prefektura u Siriji, samo
je čast, vel sućimien ostala Hyekana. Vlast Antipatra ihyče ova-
le, u Siriji gotovo kraljevstva, te povjeri upravi grada Jerusolima
starijima svojem Donsu u upravu Italiji mladom sinu Herodu.
M. to neki kralj ugledan Rimu u Jerusolimu jure kako porodica Ant-
ipatra sve više sinu jure moć i da to i sa kraljevstvom, odluciji sagubiti;
pato na gosti, na koji Hyekana akoprem poznajam u, da potle kraljovu
ipovu Italiji Antipatra i samoga kralja, ova je pak podmićenja puzar-
stva, otvara Antipatra; na to kralj dobi vru plati sa svoji kuznem.

Antipatros prisko sin Herod stupi u svatstvo sa Kasmonejom, oženivši se sa Kasmonejom, kćerkom Herkanovom po kćeri Aleksandri. M. velika pogrebnost idi-
 -dji porodica Antipatrova, kad je Antigon II. pomagao od Pariana, pa uo-
 -stao u Jerusalemu, Herkana i Pariana bahu u tamnici pa su mu odu-
 -zali da ne bude više sročtan sa svećenika i onda ga puda Parianom,
 -koji ga odvede u Babilon a Parian dogovori, da mu je odložena smrt.
 -Prisli sa dramatu da pogubi od neprijatelja, sam si glavu o ruci raski.
 -Herod juvi sa smrti proctov i odvojivši o svojih stvari polazi u Rim, gdje
 -od Antonija i Oktavijana dobro dočekan jerko svoji nade su odlukom
 -senatskom proglašen kraljem. Jidovskim god. 48. Ona kraljevstva od Rim-
 -skana darovano trebalo je istom gospodstvu pruziti ispod vlasti. Antigonove
 -isto mu tako, sa tri godine gadije sa rukom, ali Jerusalemu osta još u pla-
 -sti Antigonovoj. Onda Parij sa četami Rimskimi od Antonija Heroda
 -a promovi poslan, pa uga puda i Antigona okrovana puda u Antiohiji
 -te Antiohiji kop mu naveden novi Herodovimi odveći glava. Kad
 -je ovako god. 36. Antigon pogubljen, kraljevstva Makedonska promieno
 -bi na Heroda, prvoga tuđinca. Kad bi se po tom Herod mu vlast,
 -da se pomati Jidovom pruzi u Babilona Herkana, kojiga sa Pariani
 -pustili na slobodu, nu kad su mu bilo još odvećane, nije mogao biti
 -vel. svećenikom, pa to Herod postavi sa vel. svećenika nekoga Stran-
 -ba poznatna, jidovska, nu kad su Jidovi pošli na to vrhote, pšeriti tra-
 -naba sa vel. svećenikom postavi Kristobula II. pa se rodu Makedonskoga
 -naba svoja kćer Mariamona, ali u svoja vić sa godinu dana kad vićje,
 -kad je mladici mis Jidovom puda u Kuparnim, kadniti. Pošto je tako
 -prijatelj svećenika sa rodu Kasmonejskoga smaknut, od onda je Herod po
 -svojoj voji vel. svećenika, skidao i imenovao, i tako je puclo vel. svećenika
 -Jidov u Jidoviji. Parian sa sa ojim i Rimfani. Po smrti Kristobulovoj
 -chde, opet vel. svećenikom Antiel, M. ostalom ako je pto, po je Herod bu-
 -gona u ratu, gradiu jidovske gradove, kula, hramove, amfiteatra i po-
 -pšeriti hram Herobabelov, slavan, jidovska sestan, nu budnici, ojegao,
 -vlastobitlan, bio je u Jidov svoji promienan. Po pšeriti svoji Salome i
 -svoja prerođenoga Antipatra podjarcivan, ali napimlju si kćer Mari-
 -amona kćer, i kraljstvom jidovsku; ali također Mariamona puda

Babasti u gradu Leontopolin / pa Hanebergu i Likopolin / u okruženju Helio-
poliskom u kram fidorski pa promajuh se na Trajzu / 19. 18. 19. / M taj se
dan bit pod gradova u penji Miraski; koga i goruči jiriskom Glana-
onakim i skakljati se Gospodinu nad vojškami; fivun je se prvati grad
sunčani X 1000 1000 / M taj se dan bit, altar gospodnji uari, kampe
široke i spomenik Gospodnji kraj murei, krasne i krasne, uarišnike
u svoja plamena i uvari, sluđu Bogji; što je se dakako. (Kilovom
Polemakom, budni agastovito bit, purno. Taj fidorski kram u štri-
ju, bješe malen, iurmatan imajuh mjesto platnoga svicinskak mureu
platnu lanpu; pa ugarčarane svicinskem pbleni Polometor pblenja
polja. Haneberg murei, da je kras bitu pblenem bješe u štri-
jom razvratu pblenem.

Kram svoj bješe srediste Lidonem šivickim, pa, budni da se je pre-
dista kugibitna jirisk Vespasianu, pa njegovu pa nalogu kras pblenem
dista u pblenem kram pblenem / gor. 10. 10. 10. / M taj se
nje je Paulu pblenem pblenem. Dista je kultura, uari pa pblenem pblenem
pala u krasu uari je Pblenem / u 10. murei je kras / nasch Dista
u Babasti, pa i Amasis / a u vicku pblenem pblenem / Dista mnogo grado-
va krasu u pblenem šivicku, naravno u pblenem, gora Polometor
pblenem murei i pblenem; pa, taj kultura i filozofu krasu murei
dista u krasu šivicki pblenem. Kras što nam pblenem pblenem, u pblenem
krasu krasu na krasu pblenem i krasu krasu.

2. Taj krasu pblenem se pblenem u druge pblenem i gradove u krasu
krasu krasu, u je pblenem Polometor krasu, uari pa pblenem pblenem
stanovništva pblenem pblenem pblenem, pblenem pa krasu krasu pblenem
u i pblenem pblenem imale su, uari, pblenem i u krasu krasu, uari.

2 10. 5. 9. -

M krasu pblenem u krasu pblenem Polometor krasu, pblenem, krasu
stanovništva krasu krasu, krasu pa imale pblenem pblenem u krasu krasu
pblenem pblenem; uari u krasu i pblenem krasu krasu murei
murei murei pblenem. Dista toga krasu pblenem naselbina u krasu pblenem
gradovi; krasu, krasu, pblenem, krasu, krasu i krasu. M
krasu krasu pblenem krasu krasu i krasu krasu 2000

čudno stihlo poročica i ograđi i in, onaj čuie i joča. Tadi trgovine naseleše se u primorskih gradovi kao Ephen i gradovič Bonahib. Pa kade krip rasini se u-
sejora na stike Cypr, Kreta, Kos, Euboi, Melos itd. Pa kraljica Sto-
krosa III Eriksna ili Eriksa II /128-116/ Demetrija II Arhont /144-140/
Atala II Antioha kralja Pergamskoga /167-137/. Vidovi u Samprasku,
Spartu, Delos, Sirfoni u Pamfiliji, u Liliji, na Rodu itd. Dobici od Rim-
ljana puštena pisma, stoga nije razjerenost, da su Vidovi prije cesara
Augusta dopili uci u Filipiniju.

3) Promena su prave Vidovi bili rasuti; svakuda ipak su bili su ujedinjeni
jednom te istom zakonom, koji im je i propovijedao u pismima, a osobito
jednom mjestom, gdje su se pismila prve kramom Jerusalimskim. Bismo
su bili Raskini sdrasli Vidovi svake godine o velik blagdan paktovati ili
barem poslati danak po kram 1/2 sikla; stoga poprimiti jezik i kulturnu
grčku nisu ništa promislili prije. Etnobolstvo, po pismo, zakon i ob-
čanja božja taj su narodi raskinuti među druge narode pivali cio i nepo-
hvaćan; ništa i gradjanstvo podobli, Vidovi nisu postali Grci ili Rim-
ljani nego su postali Vidovi nepristupni mnogobolstvu i poganskim obredom.

4) Disipora Jidovska imadojaše usred blagobolnu moć na pogane; po-
gani narime filozofi i drugi razboriti ljudi, sadijavši im razpadajući mno-
gobolstvo polniaku synagoga te onaj naučivši Doga Eriksna, obreda mo-
litve krišposti Raski nepoznate i nauku u spasenje buduću, kao što svjedoči
Plavij /Iv. Ap. II. 39/, "Kad taj naučevati kade slogu nadjigobom i
valjivosti i marljivo u vjertina i, stipljivost muke, koji podnosimo ka
zakonu svoji..." "Kao što Bog obuhvata sav svijet, tako zakon obuhvata
sve smetnike". Tako su Rimin promicalom Božjim poganom otvorena
vrata ka spoznavanju vjere star. pravete, što je Raski mnogo konstiti pro-
porovavom counajila. Čak su mnogi od pogani primili vjeru Jidovsku
što je tim lakše pivalo, kad su imali Vidovi pravo rimskoga gradjanstva
takovi su se pivali /pogovijetoz - dočak/ od koga su jedni bili praveliti prav-
de ili zakona, koji je pivo i da se vjetrova obraćaju, najprije bi se obiceli
/muškarci/ onda kuskili, onda bi primali vjeru kramom; svakom praviti
t. l. je svetiti među pjenjkinjama. Drugi su bili praveliti vrata, bogobojami
pogovami, koji su samo dragi bili krami se idalopoklonstva, obdijavati papa

vješt. 1. 20. /Mt. 39/ Njave i slobodu, pa su smjeli i Jeraceli zajedno ugra,
 Sovih shanovali. Židovi hellenistički budni valako od nauka fari,
 zjaskih i zrlava, kadje su i lakše prihvatili evanđelje nego li
 židovi - Palestinski. Oni bravači među pogani upomali su se
 s filozofijom i književnošću grčkom, koje oprečno upotrijebljena
 i na frakjerana, vjeri je hrišćanskoj utisale put: žinile su, nar,
 proz gdje je filozofije grčka premahnula i upori židovskoj bili
 primješana, tu se porodi eklekticismam i lič židovsko aleksan,
 dijska theosofija /glava joj Filore židov/, koje je bila iddu,
 se čuva opreka krutomu židovstvu u Palestini, nu hrišćan,
 ston je bila od boli male koristi, kako ovi židovstva -

§ 16. Knjige Makabejske.

1. Prva knjiga Makabejska pripovijeda /u 16 glava/ probje,
 te makabejaca borivši se sa Seleucidama za vjeru i slobodu,
 od početka kraljvanja Antiocha IV. Epifana do smrti vel.
 svećenika Simona, dakle historiji 40 god, od 176-135.
 Druga knjiga makabejaca ne nastavlja historiju predjašnje
 knjige nego pripovijeda njake druge stvari spazajne na ma,
 kabejaca i objašnjenje one stvari, koje su u 1 knjizi napisane.
 Na početku najprije su dva poslanice /1. 1-2, 19/ židova Jerusa,
 lemskih pisane židovom u Ahirai, u kojih među ostalim
 objašnjenje i s frazmitu provela; po tom ima predgovor /2, 20-23/
 u kojem kaže pisac, da je historiju, što je Jason Eyranejac na
 pisao u 5 knjiga, skratio u jednu knjigu. Onda pripovijeda pi,
 sa /gl. 3-15/ progonstva i ratove, koji su židovi imali sa Antioha
 IV. Epifana, sa Antioha V. Eupatora i sa Demetrijem I. Poliora,
 do pogibije Demetrijeva vojvode Nikanora, dakle od 176-161.
 U glavah 3-5 pripovijetaju se njake stvari, koje su se dogod,
 le prije progonstva Antiochova, koje su kas priprave k ho,
 mu progonstvu, naima uprave Onije II., Heliodorov dovit
 ulac u plemen od brauna i kaena njegova, klevale Simona,
 vel. sa Seleuka III. Filopatora, smrt Onijina, kaena njegove

uloge i opaka djela Antiohijeva, u gl. 6 i 7. pripovijeta se
milionitoo stavu Eleazara i junakinje Šolajke i ostam si,
nova vjersinil, u 8 gl. pa do kraja / 15 gl. / slava i sretna
boba Jude i Makkabzija proti vojvodam syrskim uo do smrti
Antiohanarove.

2. Treća knjiga bila je pisana perikom hebrejskim, što dokaz-
uju hebrejski fraze puna hebrejsma u. Jeronim / prol. gl. /
i Makkabeorum librum primum hebraicum reperit, secundus
graece est, quod ex ipse quoque fraasi probari potest, i. O.
rigen / koe Eusebija hist. eccl. 6. 28. / kaže, da je knjizi bionu,
slov: $\Sigma\alpha\sigma\tau\eta\rho\iota$ $\Sigma\alpha\sigma\tau\eta\rho\epsilon\upsilon\sigma$ l. j. $\Sigma\alpha\sigma\tau\eta\rho\epsilon\upsilon\sigma$ $\Sigma\alpha\sigma\tau\eta\rho\epsilon\upsilon\sigma$ historija
knezeve sinove brijih. Je hebrejske matice, koji je kasnije pro-
pala, naćinjen je pravos grčki, knjiga je po svoj prilici u 2.
višku prije Hrista sastavljena i skoro prevedena na grčki.

Druge pak knjige bješe grčki izvorno pisana, kao što i dokaz-
je sam slog i nakit grčki; pa budući da je druga poslanica
pisana 188 / 11. j. ere Seleucidzke g. 123. prije Hrista /, sudimo, da
je knjiga sastavljena koncem 2. vieka pr. Hrista.

3. Tisac 1. knjige upotriebio je za izvor, kojil doduše nema,
vodi, sharije isprave iz vremena Makkabzjakih, pa je iz njih
kopio ili pisi po pici / 8. 23-32; 10. 18-20 / il. samo u inashtu / 10. 6;
15. 22; itd. / Budući da su sa Ivana Hirkana bili pisani druz-
nici o njegovu vladanju / 1. 11. 16. 23-24 /, sudimo, da su tako
vi bili pisani i za ostalih Makkabzjaca. Tisac 2. knjige oim
one 2. poslanica upotriebio je samo spis Jaronov / koji je va-
že oko g. 162. grčki bio sastavljen /, ošale se razabire histo-
rijska istinitost ovih dviju knjiga. Sadržina njihov većinom
se slaće s drugim svetimi spisima; protuslovo, ako se gdi
koji nadju il. su sama prividna il. se ne mogu piscem bli-
skim u gricel upisivati. Obe knjige brzi godine po eri Seleucidz-
skoj / godina krajevstva grčkoga 1. i Makk. 1. 11. / koji poime
u njeseu histopadu g. 312 prije Hrista, nu na razni način, jer
pisac prve knjige poime godinu po načinu Z. Iove palastin-
skil, mjeseu i kiscenom 312, a pisac druge knjige kaže se

Jasova, počinu o historijske godine.

4. U pripoviestanju, razlikuju se također obje knjige, jer dok 1 knjiga pripovijeda objektivno, slogom prostim, stihnim slogom. Dvije knjige skraćuju se, koje idu pisanu većinom rečenički, njeke stvari obilatoje također pripovijeda i pripove, da suje oparke, u sobu ponim i paracenišim.

5. Knjige ove preme Dugokanonske, jesu ipak božanstvene, jer ih LXX 313 moršite među svele knjige, Toa Flavijsi drugi Lindvi mazode il., sv. Pavla /Hebr. 1, 35. /obave se na 1. Mak. 6, 19. i skopren il. gjekeji oči ispuškaju iz kanona, ipak ih moršite kano svele; sv. Jeronim kaže: Totius orbis in Ecclesia, Macha, lei praestantur. Knjige su enamenite, ne same, što sad je vaji historiji fenoda, u razvoji objave božje verma matna, nego se također u njih nalazi razvijen nauk o besmrtnosti duše i obožstvo, među /1. Mak. 6. 26, 55; 7. 15, 55. / o molitvi i pokojniti /12, 42, 55. / o posredovanju svetaca i pokojniti /12, 42, 55. /

6. Dvije knjige apokrifne. — Treće knjige, Machabjaca pripovijeda progonoštvu, koje su Lindvi u Ekklesiji kopile u Solomaa IV. /221-204. / Kanoni apostolski /85. / i istina vjeka, boji se među kanonske; nu zapadna ne. Četvrti pripovijeda muševništvo Eleazara i sedmero braće Machabjaca obilatoje, nego L. II. 1. Mak. gl. 6. X. Ova se knjiga nalazi kao apokrifna u Dvjalke k LXX. i među spisima Josipa Flavijsi, kojemu pripisuje Eusebiji i sv. Jeronim nu krivimo. —

B. 7. Knjige Crkvenice.

1. Knjige, kojoj je u grickom prijevodu naslov: σοφία Ιεροσολύμο Σαββας il. kraće: σοφία Σαββας; koji naslov namnariji pisea i sadržinu knjige, u Latine otvorenoma sv. Eufrijana, zove se Ecclesiasticus, knjige crkvena ili Crkvenice, valja se, ga, što se je u vjeka iitala za prouku Katakumenaom.

2. To sadržini može se knjige kardialitima 2. stela, o kojih povi /gl. 1-42, 14. / propust Trica Salamonovih sadržina abirku priča, iroke, zapoviedi i opomena, koje se otvore na zapoviedi moral. Fol 40.

ne ima dužnosti u svakom stanju življenja, osobito pak slavi
 mudrost: preporuča se razmišljanje. Što se tiče Salomonovih
 himni razlikuje se od Evanjelja, što se tiče pojedinih stvari govori
 većinom u istom smislu neprekidno kroz više versova i što princip
 le i opomena svoja primenjuje većina pojedinih okolnostima u
 življenju. Evanjelja se dakle u sredini naših Dijačani i knjigom
 istudovati. U drugom Delu /42, 15- gl. 50/ najprije se pise o Dvoj-
 Bogu i hvali ga u istovrsnim rečenicama /42, 15-43/; onda glasi gl.
 svoje finis i biblije o Henoka do Simona sinu Onijinu.
 Knjigu pise o svrhu /gl. 51/ molitvom, kojim se Bogu ca,
 hvaljuje, što ga je izbavio iz svrta i poslom na sve, što ih za
 mudrošću. Ove pisme i reči pise o pismu proroka o dolasku
 Henokovu i Onijinu i obraćanju pogana; i Libana o svrhu vreme,
 na /44, 16, 48, 10/; veličanstven pak govor o mudrosti Božjoj /15,
 16, gl. 24/ put u lire novorajetnom nauku o osobnosti Dvoj-
 Božjoj.

3. Pise se knjizi Simeon, sin Sirahov, građanin Jerusolimski; i ovaj
 istovrsno bogoslužbenosti: Duboka enanija, koji se činio u višim vel.
 svećenika Simona, sinu Onijinu /50, + 26/. Što čini se da su bila
 dva svećenika vel. istoga imena: Simon I., sin Oniji I. /310-291/
 i Simon II., sin Oniji II. /219-199/, misle neki, da je pise činio
 u Simona I. Traveretoga, što je svo prilikom, jer velika ova hvala
 o Simonu pise o dolasku Simona Traveretnomu, u kojem sluša,
 ja bila bi 38. godina, o kojoj govori preovladu grčki u predgo-
 vorku, i uvek pise, 38 godina dole njegove, o kraj onaj spome,
 i u to je Ptolomej Evergetas I. /247-221/; drugi pak misle, da
 je u gl. 50. govor o Simonu II., pa u tom slučaju bila bi ona
 godina 38 godina Ptolomeja II. Evergetas II. Fiskova proavnanoga
 /170-116/. Pise se napise knjigu hebrejski, te je je još u Jeru-
 sime, vidio u matrici hebrejskoj /prief. in bibl. Lat. /Hebrejski/
 go piseka prevedena na grčki i uvek pise, u Mivim za Ptol-
 meja Evergetas /1. i 2. /; te grčkog prevedena na latinu je stari latin,
 skri u Vulgati te ima u njem grčki pise kao u per linguas eucha-
 ris /6, 5/ homo archicus /29, 21/; k tomu u gl. 30-36 u Vulgati

knjige prevedene, nego li su u grčkom prevodu. U Nulgaru folio 3. knjige Salomonove sliče knjige Eudokhi: Otkrivenje, kako, da je na okupu svih 5 knjige mudrosti: Otkrivenje nalazi se u LXX među bogobudnim knjigami i konac Trimestri preveden se vidio, uim prevedavanjem uočio je među svetke i kanonske.

§ 78. Knjiga Mudrosti.

1. Knjiga Eudokhi / 1. liber sapientiae - LXX σοφία Σαδουμωρ ili Σοφιαμωρος / može se po sadržini razdijeliti u 3. diel: a) prava / gl. 1-5 / prava ljudske naka nastoje oko mudrosti; iji mor' slavi i učenici, pa je preporuča ljudem, naročito braćem i vlastitoem. b) nadeja prava / 6-9 / u osobi Salomonovoj razlaže prilik, način, kako se voluje i koristi u prave mudrosti. c) napostkon / 10-19 / pokazuje načinak božanstvene mudrosti, primjeri urehimi u historiji Abrahama, Itoe, svetih patriarha i naroda iabránoga do Ehojije, osim toga govori o kon kreću Dila o poslanak i grčkih idoloopoblativa / 13-15 /.
2. Eudokhi koji se govori u knjigah Eudokhih dvojaka je: nestvorena i stvorena. Nestvorena opet uzima se u suštinu kao svojstvo božanstva, il. kao Piseo Božja / 13-15 / 9, 1, 10, 15, 18, 14-16. iha, doet jako stvorena, koji se ponai one nestvorene stvari u njoj izvježim, razumivati se i speculativne, kojim spornajemo i stvari Božje i stvari ljudske i praktične, koji nas na krepost potiče. Rad sadržine ove, kojim se razvija nauka o piseu / 1. angjal. Sufaj ngem / u pite-kraji / i put utire. kajni prev. Ikojstva, razliu sadzanka o besmrtnosti i plati po smrt / gl. 2-5 /. Knjiga Eho, doet uprema dole častno nješto među ot. razvjetlimi dogmatimi, mi knjigami.

3. Ehojije oslanjajući se na nastoj knjiga u grčkom tekstu ina. gl. 8 i 9. gl. 1 se Salomon narodi kao govoreci u sebi u 1. osobi, i se, ta je Salomon piseo knjige, u kon muenje protuslovitve u se. Teronij i Augustin. Kako je knjiga originalno pisana grčki, kako se u njoj obire na novija grčka filozofnata / 4, 8, 8, 7 /, kako način sloga i govor razlaga po grčkoj yčutosti, to je, sa knjige mora da je mnogo pramji od Salomona. Da je knjiga

Salomonov, jamačno bio u kanaanu nalazio pod njegovim imenom. Tisac njegov je po svoj prilici Ezirovički žid, koji je govorio grčki i grčki bio naučavačen, a nije živio prije g. 217. pa je djelo svoje / za Ptolomaja II. Filopatra 221-204 ? / tako napisao, Da svoje zemljake nagovori k mudrosti i postojanosti u vjeri, Da ih odvrne od bezvjerstva i idola, poklonstva, u nesreći ubjeđi i nadom u iskušanju podigne. 4. Njega je pisano grčki. To kaže sv. Jeronim veliki: Secundus qui Sapientia Salomonis inscribitur / apud Hebraeos nunquam reperitur, quin et ipse slytus praeclarum eloquentiam, Pseudo / praef. in lib. Sal. / Tebi je to protoknjižje umotkano rječnica židovsko grčki, rječnik sastavljenih, kao τεκτοφόρος, ὁ νομομαθής, γεγραμμένος, i δευροφόρος, itd., pojmove abstraktnih te umotkanje Dialektično, i to se sve ne može pripisati moćna prevod. Pisan grčkomu. Prevod latinski u / Kulgati / stariji je od sv. Jeronima i akoprem imade grčkijih dodataka, prevod je vjeran.

5. Uglednost kanonske knjige mudrosti, dokazuju prevodi, c. LXX, navodi u nov. zavjetu u ovi, akoprem se po imenu ne navodi, kao Rim. 1, 17-31 / sv. Mud. 13, Hebr. 1, 3 / sv. Mud. 7:26, zatim sv. otci kao sv. Athanasije / orat. str. genb. 11 / Hilarije / in ps. 127 / Augustin / De praef. Scriptor. / te koncil Tridentski.

§ 49. Zbirka sv. knjiga sv. zavjeta.

Da su Hebreji pomalo sabirali sv. knjige u jednu zbirku, o tom ne ima sumnje. Znamo da je to knjižje ili knjige zavjetne i zakon Mojsij, Da je i Mojsij predao svećenikom i levitom, neka je maliku protoknjižje zavjeta Gospodina Boga / Deut. 31, 16 / u ovu knjigu napisao Josua rječnik pronošljenoga zavjeta / Jos. 24, 25, 26 / Samuel napisao pravo kraljevska knjiga i maliku je pred Gospodinom / I. Sam. 10, 25 / Njega zakon još se je za kralja Josija nalazio u hramu / II. Kr. 22, 5, II. Tim. 34, 15 / Poput ove zbirke postojale i druge, kako zbirka pjevama / knjige o ratu Gospodnjem Num. 21, 14, knjiga praved. nička Jos. 10, 18, II. Sam. 1, 17, 18 / zbirka priča / za kralja

[illegible]

novskih i koje se nalaze u Thalimudu in su Jeronima, ne proslavili
 iz staroga onoga Doba, nego iz vremena prvih Tandrah ili barem
 iz kasnijeg vremena 2. ili posljednjega vijeka prije Hrista, to se
 vid iz ovoga: a) kanon se je židovski istina odvajkade sticao u
 3. stolu: zakon, proroke i pisma / hagiographa / što se već u
 Ertv. gl. 49; Luk. 24, 44 opaku, ali se pise u izbrajanju knjiga
 na slavu / jači broji 22, drugi 24, a treći 27. knjiga /, b) prvo
 dob: kršćansko židovski su se najčešće prepisali takodje ovi, a
 neki, uprkos protokanonskih knjiga / kao što su pisma mlađ:
 primami, Trojnojstnik, Ezekiel, Ijica i Ester /, c) neke knjige
 drugokanonske pise židovski ne samo navode, nego i poput
 sv. knjiga siliraju.

2. Osim ovoga kanona Ertvina / Talshinskoga / mnogi noviji
 učenjaci vele, koji su židovski Hellenisti drugi još kanon Helan,
 dijaki, u kojem su već protokanonskih bile i drugokanonske
 knjige i koji se je u 2. vijeku dokončale synagoga velika kaba,
 da je u pogledu obzora kanona bile doista parhla među Židovi
 Talshinskim i Hellenistima, ali to parhla da nije ni
 malo smetala jedinstvu vjerskoga, je primanjem nekih
 knjiga i nekih podataka ne proturiva i drugim knjigam,
 u kanon, nije se moglo smetati bitnom razlikom, tim manje,
 što su Hellenisti, ne pušći toga jedinstva imali svoj hram
 i služili se prievodom grčkih parhlijuin se i matice kabejake.

§ 80. Sekte židovske;

koje se u Jos. Flavija zovu sad p'ig'it'u, sad p'adogofia, prestale,
 se tek poslije sućanstva babilonskoga. To prvo je po smrti i
 lahijinjia Židova prestalo prvo što se nije bilo bogohil ku,
 maćnika zakona, to nas kažu o prepiske o smialu sv. pisma,
 a od hil prepisake lahko se formiraju sekte. K tomu su Židovi,
 pretpisati u sućanjstvu onako nešto padejan se od mećništva
 svojih od zakona, poslije sućanjstva tim čovječ primanjali se gjea
 svojih Židova i činje bile manje sile vanjska, tim im je više
 rasla unutarnja, život duhovni. Žbomice, kao prije sućanjstva

škole, protočsko, gojile su marljiv nauku zakona, nu namojie, masjednici, njihovi ložani svenc ugle dnoeti, gledali su ji na domjast, ti nenošcu, umovanjem i duh. evgenjem, i proa sve lepo i dobro, nu dokora prešavši u (međah) kevnosti svojij prosto praviti međa, zakon su ogrativali oštro umnim i sučuvimim naukami, ku, maćenji, Pa tim lakše sukljija, koji je i Otizira veći u Palestini. samu pročitao.

Do svih ljudskih nauka i kumačenja prišli su mnogo. Prišli i pošli, valjalo se askesi; otkrile se porodi sekle farizejske. I tu strojna i ovostrana načela u narodu i etici stvorili su druge strane, protivna načela. Jer kako je mnogim Židovom Poslavim u Policijskim drugim narodima, koji su se odlikovali umanjem, umienjem i bogovinom, i samim omiljela strana kultura, pa su one narode nastojali, dovali u načinu mišljenja, osjećanja i življenja, Pakako protiv Puhu theokralije, a farizeji nastojali ovo prijanjanje sa kugom strogostranim zakoni ratni, ho su acniji farizeji, stoikom i idioskom, opili oni, kojim je omiljela sloboda i helenizam, a dovali krute farizejske orthodoxije, saduceji naimo i esseni, i kojih su se oni podali slobodi vještijoj, sensualnoj kao Epi, kuceji, a ovo/esseni/slobodi umnoj i žiboti namni žajničemu, kontemplationomu, mysticismu poput Pythagorejaca, u ovoj, u meji farizeji i saduceji, nastojeli spojiti židovstvo i helenstvo.

I. Fariseji / וְהַפָּרִישִׁים וְהַסֵּדֻקִּים, a וְהַסֵּדֻקִּים shchik, shojik, shoga. Tindas dobro prevodi i shogic, ueraj, bili su od svih sektaraca medju Jidovim najmagnicniji i najpornotiji, tako prosvocni, i su se nankami, ostrijom etnikom i odicem razlikovali od jidovica, a u T. Mat. / 2. 47, 7, 13 itd. / 2000 se dordai, u / Mulgati. assidai, jamačno וְהַפָּרִישִׁים = probacni, svet, zbog klobacni svetosti, i je. hore. To se je doicanstvo Jos. Flavija / Antiq. XII 5, 9, XVIII 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 646, 647, 648, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665, 666, 667, 668, 669, 670, 671, 672, 673, 674, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 682, 683, 684, 685, 686, 687, 688, 689, 690, 691, 692, 693, 694, 695, 696, 697, 698, 699, 700, 701, 702, 703, 704, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 718, 719, 720, 721, 722, 723, 724, 725, 726, 727, 728, 729, 730, 731, 732, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 741, 742, 743, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 750, 751, 752, 753, 754, 755, 756, 757, 758, 759, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 766, 767, 768, 769, 770, 771, 772, 773, 774, 775, 776, 777, 778, 779, 780, 781, 782, 783, 784, 785, 786, 787, 788, 789, 790, 791, 792

ženkinjama mnogo pristalica, naučili bi se samim kneževom pričati; bili su
kak kare Jos Slavj. Ant. XVIII. 24, spremni, na i gotovi otvoreno radovati
i vrijetati. U synodiji i kod Pučih oblačili imati su većinu.

Prima se pisma i pitanoga zakona, mali su :

a) pristupno predavanje, pa se lo vjgo više Štali, nego li Šopronoga zakom;
proslanek u predavanju i vol. li što Štali, što Štali šarjil piamo.
zmanace / Štali seniacum, Štali 15, 3. 18. 19.

č. 1. učit se u Školu; Za ina promena Božji; i njegovu falnu. sudbina; s kojim
vise jele ljubitelja Laka, Za kod njih sudjeluje promena Božji, a na vise je,
svema s ljubitelja ljubitelja volji;

č. niti se, Pa. se Lubi besmislene i Pa. se nalaze u. oču / mjeru padra /
izh. Pa. se kane gjenimi petopisami, a Dobri naplaćuju čovjeku gjenim i
Pa. mogu prici u drugu pjeslu, Pa. se u niti meclampoglossa, i takojis
reklamiraju moću, pa. se i Pa. meclampoglossa,

d) mihi an ha. maji angeli in. l. vici Dukovi; Dobri i zli;

e) Džali su, Pa su potomci Abrahamovi i obojama: va' kao kadon pra, vedni pra? Bogom i Pa njih po pravu ne čuvaj učeši;

Spisak en grafikon rezultata krajevne maturogke.

Te prve farijezi bili su u blizini nastojali oko logoriste i zlogovora, u
kavici i uhlapišci in Dub, triat su se samo ravnjine, in katiine, Pa il
svet slavi, skrupolomni su bili u prazni i umiravaji, nasil: široke
fimbrije, samo se Bogu moht, vakat si filakterija / kofilthron /, odvajati
se u drugi fudi, iesto / dva puta u fudu / proslit, jaona Pavat inlovitja,
a manjot kapuštali nularja svetost, na maritira angli i rle poinde,
nastojati i diti proslit, opian gledati, Pa proslit probajja zlogovora
soji, pohijjani ka blagon alikat bi ga. pravi i krivim načinom, više su
Triat do vakona obratnik, nego do naravnih, njake zapovjedi, i Hojijore
pove su Dublono fumačili, ka zapovjedi fubavi k blinjanu, o pringi
il: Koga in fporidat, pravimo kvi, Pa su lianjeri, i vana samo
provedni, pohijjani grobovi il: i ta bilo je i meji farijezi i rle fudi i
Nikodern / v. 21 / i Gamaliel / Djel. ap. 5, 34 /, bilo je takodje meji njiini
i nesloge i razpore kao u f. Samojore, djei Gamalielov i Kullebve. Tak,
mud i obraji f. v. f. farijezi.

U nov. raječa na faringe sponinji se hupkane i pismenosti. Tamo,

znani su s pravom, koji su mnoge važne praktične pokazali, znanje, di. Sionovce, koji su upravo ali školama mladim mladima, obijem je obćenito ima, ga, u pravu, scribae, književnici.

II. Saduceji. U Parleji to ime postalo nam se pravo, jedni ga zove od Saduka uimka Abuligona Soneju, prethodniku synedryatomu, p. 364, koji je slava bio postao Simona Kaveinoga, Dugo v. Pisci: **P. 73** - post, ha, pravetnost, oko koji Pa su se Saduceji kretali. Saduceji bili su, lo, gotovo samo velikaši; bogataši, čisti su bili. Dobre i opore, usto obilni puke, ali su uva sve to ejetili u synedryji i na stolica h. sveć, ničih. Treba da je bila sekla saducejska posve protiona farizejske, jerak su se obje razjednili; protiv prot. kršćanstva / Quid ap. 4, 1, 23, 24. i Saduceji su napram konu židovske škole b. i. obačeni i židovstva, pa il je tako pomalo nestalo. Saduceji L. P. i Kargi, u ž. v. ieka, koji važniji braćuju, u ničem se veim toga ne stavu sa njag Panji, nov. Saduceji.

Konk saducejski kemafi se na naišli epikurizma, materijalizma i Pizuma; apustimena su prejavani zavarili - držali se samo sv. j. i. ma, ne verujući ništa što nije u pismu; b. nijekali su dušinu i promizao Boz, ji, ničta, Pa su stoji Po slobodnih jela fildakih; a. u. i. li. su, Pa osim Boga. ma. Dugoga Duha / orodna / Pakk ni angjela; Duš. paka ljudske / pa, ž. - stvor. sićušna / Pa umre s. b. e. l. i. i. u. k. r. a. n. u. i. a. Pa nama, stoga Pa nema na drugom svietu ni plaće, ni pedepse. Treba nanku b. ja. i. i. i. u. l. e. n. j. a. Saduceji: nijecuci buduci život, pođavali su se poput E. m. i. a. reja slaski, laski i parkalašenosti grčkoj tako, Pa su se valjati u g. i. b. a. svake gr. i. b. e. i. op. a. i. n. e. Oni su još veće nego fariseji očkiva, h. m. e. i. j. u. e. m. a. h. a. k. o. g. a, koji je L. P. u. e. i. b. a. v. i. t. i. j. a. m. a. R. i. m. s. k. o. g. a.

III. Esseni i Therapeuti. Essenom su L. P. Flaviji E. s. e. p. t. o. i. u. F. i. l. o. na E. o. o. s. i. o. s. / ime je prvoj pribrici u Paramejskoga. = ličiti; Pakk Essen značilo bi isto therapeuta b. j. ličnik, ne samo zbog umiriva, nje i kupanja i ovdavljivanja h. j. e. l. e. s. n. i. t. i. k. što su Esseni čitili; nego jer Pa su i svy način čišćenja smatrali liekom protiv op. a. i. n. a. m. svieha. Esseni bili su sekla židovska, kojoj se početak braći u 2. veku prije Hrista, a o. i. e. m. e. P. e. n. s. o. v. b. i. j. a. i. e. il. P. o. 4, 000, te su čiji. bi. u. S. i. r. i. j. i. i. P. a. l. e. s. t. i. n. i. i. o. s. o. b. i. t. o. m. a. z. a. p. a. d. n. o. j. s. t. r. a. n. i. m. b. o. g. a. m. o. r. a. Fol. 41

u selih i trgovinah, bavili se i talarskom, visokim i niskim, i putoklasom.
Rudnik se su i tlocabacivati, nisu smjeli i u hram, pa su sačinjavali
proletari. Dobro usadjen, red / raj / na /.

Što je čisto biti primljen u kraj, moras je probaviti 3 god. u kući.
Poslije 1. god. dobio je novak / $\xi\eta\delta\psi\omega$ / bilo nielo, s jekom / symbol redij /
i pregaci za porabu kod kupanja. Poslije 3 god. novak je svečano za,
vjetruvati se, Pa is Boga istovak; praviti iiniti, poglavara slušati,
i stovani na red spadajuć, Pa naci ištati, bio primljen u kadru / $\phi\psi$ /
dos /.

Časni nisu ništa radili, bio maloga od skrbitelja. Inak, su svoji
sudove, sastojeci se u najmanje 100 ljudi, koji su u skupi po pravu
sudili i kaci prestupnike i bivali i ređa i li kadruge.

Gledali na vrijeme, koji su Časni sproveli u kadruge. Dili, su se u
kacura, od kojih su mlađji starijim istovak veliku čas. Čas,
nom je bilo sve zajedničko, pa su se iivot potrebiti istovak i ređa
ničke blagajne, u koji su kandidati metali baškim svoji i kojim
je uprađja o uprave / $\phi\psi$ / i to su kadruge preko skrbitelja. Dili
siromahom, i putnikom. U ovom molili su se Boga, a po kom su
išli na posao, uacinaim svakom od svojega skrbnika. U 10. mti
Dost bi svi k jeli / $\phi\psi$ / vario, onda bi opetili na jelo. Na večer bi,
jači zajednička večera, frije nji: podla nji molili su se Boga. U su,
boku slušali su u ebomii ičlanje vakona, i privatno su čitali su
ke knjige. Zbog su cabacivati, su kato i pak hramu pošiljali Parove.
Nastojeli iivoti u svetosti i neokafanosti govorili su ovari išt,
nu, nikaš ne prisicali / $\phi\psi$ / komii kaš su skupiti u red / $\phi\psi$ / cabacivati
robovstvo, ne čovik se, a ho na stopa, kao Pa bi ianikka bilo kla po seli,
nego rako, što su se čene Dila za prepuboćinica, i Pa se ne ostvora,
jestan se je ipak njihov parred čenis u stanovite obred. Za uvidi,
vampi i siveni svoja ređa, primali su knjige i oči i odgovorili po
svojih načelih. Uklanjali su se slatim i par koinostim, ljubili, red
i odricanju, kako su bili istovani u maradu. Nekoji Dili primaju,
li su sebi Par protočiva.

Časni osnivajuć nauku svoj što na iivotstvu, a što na kalcu, i
načelo pythagorejstvu, de Boga najviše su istovali ičojaja, na
kojega što bi hili, smući bi se kaenio. Tek knjige i kumaćli su

slagomčki, oslanjajući se pri tom na unutarnje svetlo, nego su prihvaćali i druge stare su knjige; po svojoj prilici je od njih poteklo i od njih se razvinulo takođe, mnogo knjiga apokrifnih. O Bogu, čijim su simbolom izdali sunce, ygerovahu, da je počelnik svemu Dobru, a ne i zlu, ygero, vali su takođe u promislao Božji ili suštinu, manje popularniju, ali, bogobojnu i čovječiju, nego li fariseji. Da Jude nisu su, da su besmrtni, stvoreni od božari elenske, u Hela, da su kao u neke catvorene, a prošle smrti Jude pravoslavne, da na otocima preko mora dobivaju plaću, a besbožničke ygeru pederpan podzemljom, nisu su takođe, da imaju anđele, a imena njihova ygerali su kajusproprivogom. Mikovali su se u elhi i askesi. Obraćali su se, čitve obćarali: na temu, lja po 30, 18, 19, jer su im umiranj i kupanj bila svetija, za grčke čimili su prećake pokore, osobito obćicanjem. Kvala u njih lja, kao k Bogu i k blanjenu (takođe, k neprijatelju), dobrotoornost, milosrdnost, radnost, marljivo, usjannu pouzdanje, nash, jangj ako mudrosti, čednost u hrani i odiehu, junačstvo u podna, ianj muke ygere radi, i mirnj na kralju, obćinacini i lač.

Postu i se su Esseni imali mnoge krepasti i slashtiski jidnake ili slinac skroćani, lahko razumijemo, što su mnogi njih ygeru krčić, ako odmah prigrlili. Toi prije kakom grada Jerusalema kargra, niti su se u pravu grane, pa kad su Domaci ratovi nastali, oni, lja, beći mir, preselili se na zapadnu obalu mrtvoga mora i pustinja, gdje su se, kako se čini, pomiješali s kršćani (Nazareci i Ebionci?), koji su onamo pobjegli.

Essenom i rođni bijahu Therapeuti, kojih kadruge sastojalo i D muškil i ženskil, čenoke i ygerovke naučake i uči vremenice i onako čio, lja su kao i muškil i evahu se u Jegerovici des. Therapeuti kadruge, li su se u Doljem Misiru, u blizini grada Aleksandrije i jicera i Thacolis, sada birket el-Mariost kod Aleksandrije, klonjahu se maslanjenit mješke pa stanovahu u pustinjah, otvori i poljili bar, lja su se razmišljajem. Svaki je imao dva stana: jedan spavaonici i jedan bogomoljnice. Imali su kao Esseni bielo obieho, jidru pućak na dan poose proci i lja lja, soli, vode, kadšto lycopaj, da su pōim, li i Doimati molili tom, a po tom. Čavili se askesom k. j. kumačjem

allegorijah ili li su u obliku suptilna. Jedna vrst terapeutu sastajala se i svake subote, gdje muči. Dva su odijeljeni sjedili sa mučici i jedna slušajući riječi starijega. Dvako sedme subote svi su se terapeuti, iz jednoga kraja došli u glavnu skupštinu, prošli molitvu, predavši se po Doku i skabinu, smišljali su mučici pitanje kakvo o stvarima, velik i odgovor manji, ispravili su i po tom skupu blagovoli i u kim sprovoditi, rielu goi, raeli i gien i dva kola, pjevajući i kolo i pjevajući, kao njekei Terapeuti predavši preko Crvenoga mora. U ovom su se razvili svaki na svoj posao. Ostale obrede imali su je, snade i Esseni, ovi su baškim ostavljali pod bini svojaj.

Isto se kaže odušaja terapeutu k Essenom, njeke misle, da su obiji sačinjavali jedan red, a drugi Doku, da je terapeutom, raeli i gien od Essena, prokhanak od Aleksandrimisma. Najvjerojatnije bit će bismis, nje, da su oba, reda iz istih načela postala i u istih okolnostima vrene, na masbale, samo što je življenje Essenom bilo veoma radino, aktivno, a terapeutom kontemplativno, da su oni bili od ovih oštrij.

Napomena: Iste spisi Filona Lida dolazi i spis: De vita contemplativa, u kojem se opisuje življenje terapeutu. Ali taj spis spominje i sam Eusebiji, pa ovaj terapeuti ići za kršćanske askete. Kritičari su pak u novije vrijeme pokazali, da spis taj nije Filonov, a him je i sama ekzistencija terapeutu. Doveena u sumnji. V. J. E. Lucius, Die Therapeuten - Straßburg 1880. Fr., ling. Quartalssch. 1880, 2. p. 319. ss.

§ 81. Ugljed na vrijeme od povratka iz sućanjstva do rođenja Krista.

Ovaj je period sa prvoj starozavjetno ekonomiji Božje veoma znamenit.

1. Židovi po svem vremenu karasuli sa ujedinjenoj verom jedne vjere i odnosa i svake idološkog klona i prvijeg Polacku Mesijinu, aija li su osobito po izboru i vjeru u jednoga Boga, stvoritelja neba i zemlje, i ideji o mesiji i njegovu zvanju mesiji pogani, koji su kopravili u hrami mnogobroja i berboštva i želja svjetlosti i istine, i pjevajući Polacku Mesijinu, i od pogane dobili su vrhu

Lišnje narvoja naravnoga, plodove namne Duševne, umierye, enanye, je, zve.

2. Izkazala su istina u ovom periodu proroka, jer je po svjedočanstvu po-
stojanja proroka Malakije /gl. 3./ blizu bilo kraljevstvo Božje i jer je
stika iduće spasičelje bile veći Dobra biskop naravnoga te su ga
mogli poznati svi, koji su bili i Dobra su Dobra Božja postala ridoša,
Da budu tim bjelodanijs Polak. Hecijom; ali u vremena isvanovna
u pr. Hecabješka, nije na skalo i Dobra.

3. Dobra Hecabješka potvrđavale se je istina pravišćim i vrtvami;
na mnogil je kamijela, što su sekte parne nastale, što je razkojnost
zavladala i što su strovi politične sve na gore selatile, jer kako se D,
čave židovska za poslužijel Hecabješka, a narviti se Hecabješka vlada,
za Herodova, sve više propadala, to je želja za Hecijom i Dobra istina
sve više ridoša, ali se je sve veime isvanovna željom za zemaljskim mocijima,
niji isvanovna na propast.

4. Iste je Dobra bile spojene sa svjetkom monarhijom rimskom, u
kjoj je u latinski jezik svjetkom prolađao jezik grčki, koji je najviše
svjetko put življenja spasenja, što je imalo Dobra Dobra.

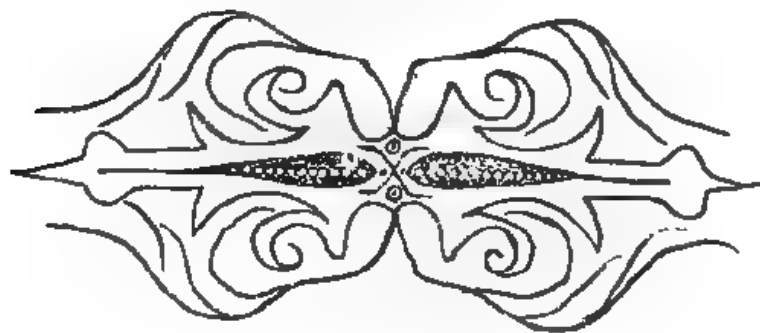
5. U onu svjetkovnu grčkojansku ratovi Dobra kod Hecije, g. 31.
prvi Hecije i narviti religiozimi, nekomečano Dobra, svagdje se je na
samo Dobra i Damaritanaca, nego i u pogane ridoša čine želja
za mirom i spasenjem.

6. Najpoku kad se je narvilo vrieme, kako kaže sv. Pavao /Galat.
4, 4; Ef. 1, 9, 10/, Dobra željeni /Mt. 45, 2; 64, 1./ Hecije, pomazanik, kralj,
na Dobra zemaljski, kako ga sviji ne primiše /Jn. 4, 11/, nego kralj Dobra,
svjetko spisanik kraljevstva nebeskoga, koji je narvilo Dobra na samo
monarhiju rimsku, nego i sasvjet, Dobra prorok, čiji namk mogli
se narvijeti monarhiji i narvijeti i čiji namk je isvanovna želja
svjetko Dobra i pogane.

7. Iste spasičelja prorokstva i svjetka obećana Dobra ubio, pa i
svjetko skro i svjetko čena za svjetko kaman: Jerusalem bude na,
ime za Tito g. 70. prvi Hecije. svjetko narviti, kao što bijaše Hecije
prorok /Mt. 24, 2/, svjetko propaljen u onaj isti Dan, u koji bijaše
prorok /Jn. 24, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 646, 647, 648, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665, 666, 667, 668, 669, 670, 671, 672, 673, 674, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 682, 683, 684, 685, 686, 687, 688, 689, 690, 691, 692, 693, 694, 695, 696, 697, 698, 699, 700, 701, 702, 703, 704, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 718, 719, 720, 721, 722, 723, 724, 725, 726, 727, 728, 729, 730, 731, 732, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 741, 742, 743, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 750, 751, 752, 753, 754, 755, 756, 757, 758, 759, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 766, 767, 768, 769, 770, 771, 772, 773, 774, 775, 776, 777, 778, 779, 780, 781, 782, 783, 784, 785, 786, 787, 788, 789, 790, 791, 792, 793, 794, 795, 796, 797, 798, 799, 800, 801, 802, 803, 804, 805, 806, 807, 808, 809, 810, 811, 812, 813, 814, 815, 816, 817, 818, 819, 820, 821, 822, 823, 824, 825, 826, 827, 828, 829, 830, 831, 832, 833, 834, 835, 836, 837, 838, 839, 840, 841, 842, 843, 844, 845, 846, 847, 848, 849, 850, 851, 852, 853, 854, 855, 856, 857, 858, 859, 860, 861, 862, 863, 864, 865, 866, 867, 868, 869, 870, 871, 872, 873, 874, 875, 876, 877, 878, 879, 880, 881, 882, 883, 884, 885, 886, 887, 888, 889, 890, 891, 892, 893, 894, 895, 896, 897, 898, 899, 900, 901, 902, 903, 904, 905, 906, 907, 908, 909, 910, 911, 912, 913, 914, 915, 916, 917, 918, 919, 920, 921, 922, 923, 924, 925, 926, 927, 928, 929, 930, 931, 932, 933, 934, 935, 936, 937, 938, 939, 940, 941, 942, 943, 944, 945, 946, 947, 948, 949, 950, 951, 952, 953, 954, 955, 956, 957, 958, 959, 960, 961, 962, 963, 964, 965, 966, 967, 968, 969, 970, 971, 972, 973, 974, 975, 976, 977, 978, 979, 980, 981, 982, 983, 984, 985, 986, 987, 988, 989, 990, 991, 992, 993, 994, 995, 996, 997, 998, 999, 1000.

kolovratu/, preko milijun Izraela poginu, preko 9000. uhvaćanih bi
provalanih u Rim uvedenih. Izrael, prezreši ponudjeno spasenje
i vjeru kršć., taj plod starozavjetne oekonomije Božje, samomu
sebi kidisa; stoga stari oblik ličan Duha/. sadašnji Lidovski/,
prečani bi propasti; što pak u nas se to narodima u Doga otkriven
i rasprošani na sve strane svieta ostaje nepomiješan, što on i bez
pomoci sine svoje naravnosti, bez službe vjeru, bez podpore na,
Du, pače naprotiv, raznog klimi i samu fiziognomiju, to biva, Da
kande vjekovit svjetlost duha Božjega i istine kršćanske, k tomu
čini se, Da je po glasu proroka, i staroga i novoga zavjeta, pričinan
milosti Božje. Jer vam, braco, kaže apostol/. Rim. 11, 25, 26/ maću
zakajati kajne ove/ da ne budeke pinošiti/. Da svijet Izraeli pada
u tuel, dokle ne dođe nannabožaca koliko treba. I tako će se spasti
Izrael, kao što je pisano: doći će od Siona iskažitelj i odvratil
i bezbožnost od Jakova. I tu hoće li Izrael s tom Duhomom
baštinom opet naslijediti zemlju obećanu/. Hanaansku/.
kao što se čini Da poruču proroci/. Izaja, Jeremija, Ezekiel, i
Zaharija/, ne mogu se znati.

S. N. V. I. B.

Kazalo.

	strana
§1. <i>Pristup.</i>	1.
§2. <i>Izvor i historija star. završetka, a) prvoga reda</i>	4.
§3. <i>Onadaku knjiga biblijskih</i>	18.
§4. <i>Knjige apokrifne i regularne</i>	21.
§5. <i>Knjige sv. pisma sačinjavale se iz</i>	25.
§6. <i>Zgode biblijskoga hebr. teksta</i>	32.
§7. <i>Prievodi sv. pisma st. završetka</i>	41.
§8. <i>Tostanak prievoda Aleksandrijskoga</i>	42.
<i>Latinski prievodi</i>	52.
<i>Prievod latinske Vulgate</i>	55.
<i>Drugi star. prievodi I. haldejski</i>	61.
<i>I. syrski</i>	63.
<i>II. samaritanaski</i>	63.
<i>II. arapski; I. perzijski; VI. misirski</i>	64.
<i>VIII. etiopski</i>	64.
<i>IX. germanski; X. gotski; XI. georgijski; XII. st. slov.</i>	65.
<i>Opelohknjigju samaritanaskom.</i>	68.
§9. <i>Biblia polyglossa.</i>	68.
§10. <i>Imena i dioba svet. knjiga.</i>	71.
§11. <i>Izvor I. reda i historija objave Ptolemeja</i>	
<i>I. dioba. Od stvarjenja sveta do Enojsija,</i>	
<i>Period prvi. Od stvarjenja sveta do itd.</i>	
§12. <i>Stvarjenje sveta</i>	74.
§13. <i>" " prvih ljudi</i>	79.
<i>Period drugi. Od gricha prvih ljudi do potopa</i>	
§14. <i>Grichi praroditeljski</i>	82.
§15. <i>Adamovo potomstvo</i>	84.
<i>Period treći. Od potopa do Abrahama</i>	
§16. <i>Israh.</i>	87.
§17. <i>Nac i sinovi njegovi.</i>	89.
§18. <i>Parusko naroda</i>	90.
<i>Period četvrti. Od Abrahama do Enojsija</i>	

	strana
88. Doba patrijarško	92.
89. Patrijarha Abraham	98.
90. " " Izak	99.
91. " " Jakob.	101.
92. Josif.	104.
93. <u>Čvrt na doba patrijarško</u> <u>I doba Od Mojiza do svāngstva barb.</u> <u>Period prvi. Od Mojiza do završća x. 86.</u>	
94. <u>Vštemiti pregled ovog perioda</u>	108.
95. <u>Čini</u>	108.
96. 1. <u>Israeliti u Misru</u>	111.
2. <u>Poravak u čini</u>	112.
97. <u>Čiji</u>	113.
98. <u>Putovanje Israelaca iz Misra do Sinaja</u>	117.
99. <u>Čakon Sinajski</u>	120.
100. <u>Čakratija</u>	121.
101. <u>Četo. mjesta</u>	126.
102. <u>Četo. osobe</u>	128.
103. <u>Četovine</u>	131.
104. <u>Četve</u>	134.
105. <u>Dogoslujja privatna</u>	139.
106. <u>Čakoni politički.</u>	141.
107. <u>Čakoni urednjivi život porodički</u>	143.
108. <u>Dogodjinaroda Israelitkog od odlaska njih,</u> <u>od Sinaja do smrti Mojizije</u>	144.
109. <u>Četovine</u>	147.
110. <u>Period drugi. Od završća zemlje Hanaanske</u> <u>do reformacije Samuelove.</u>	
111. <u>Četovine zemlje Hanaanske</u>	159.
112. <u>Josua</u>	164.
113. <u>Historiografija proroki</u>	167.
114. <u>Knjiga Josuina</u>	168.
115. <u>Čakve zakon. i Mojizem zadržane</u>	170.
116. <u>Od smrti Josuina do refor. Samuelove</u>	172.

Doba II. Suvanjstvo bab. do rodjenja Kristova

<u>Period prvi.</u>	str.
§. 58. Suvanjstvo babilonsko.	257.
Proroci u suvanjstvu	257.
§. 59. Baruk	260.
§. 60. Ezekiel	262.
§. 61. Daniel	264.
§. 63. Knjige Kraljevske	270.
§. 64. Povratka iz nū. Zidovi pod vladom med-perzijskom	272.
§. 65. Palestina posle suvanjstva.	276.
§. 66. Jerusalem " " "	279.
§. 67. Drugi hram	281.
§. 68. Knjige Dnevnika	284.
§. 69. Knjige Esdrina i Nehemijina	287.
§. 70. Knjiga Estherina	289.
§. 71. Proroci posle suvanjstva : I. Agej	291.
II. Zakarija	292.
III. Malakija	293.
§. 72. Stanje političko i vjersko u Zidova posle povratka iz suvanjstva.	294.
<u>Period drugi. Od preslanka proroka do Krista</u>	
§. 73. Zidovi pod monarhijom grčkom	300.
§. 74. Makabejci.	307.
§. 75. Naselbine židovske	308.
§. 76. Knjige Makabejske	311.
§. 77. Exkvenica.	313.
§. 78. Knjige Mudrosti	315.
§. 79. Zbirka sv. knjiga star. zavjeta	316.
§. 80. Sekta židovske.	318.
§. 81. Ugled na vrijeme od povratka iz suvanjstva do rodjenja Kristova.	324.
I. N. V. S. S.	

§. 36.	Knjiga sudaiška	175.
§. 38.	Knjiga Ruthina	177.
§. 39.	Knjiga Gospodnji u star. razjebu. Period treni. Od reformacije Samuelove do suv. bab.	178.
§. 40. a	Samuel-Paul	182.
§. 40. b	Kralj David	187.
§. 41.	Kralj Salomon	192.
§. 42.	Hram Salomonov.	194.
§. 43.	Hebrejsko pjesništvo.	196.
§. 44.	Psalmi	200.
§. 45.	Pisne Salomonove	204.
§. 46.	Pjesme nad pjesmami	205.
§. 47.	Progovjednik	207.
§. 48.	Knjiga Jobova.	209.
§. 49.	Pregled historije kralj. Izraelškoga.	212.
§. 50.	Knjiga Tobijina	216.
§. 51.	Pregled historije kralj. Judejskoga.	220.
§. 52.	Knjiga Suditiškina.	227.
§. 53.	O proroci.	230.
	A. Proroci do propasti kralj. Izraelškoga.	
§. 52.	I. Izaija	236.
	II. Joel	237.
	III. Amos	238.
	IV. Abdija	239.
	V. Jona	240.
	VI. Mikoja.	242.
§. 53.	Prorok Izaija	244.
	B. Proroci o propasti kralj. Izr. do suv. bab.	
§. 54.	Knjige: Ezechij.	247.
	Habakuk	248.
	Sofonija	248.
§. 55.	Ieremija, veliki prorok.	249.
§. 56.	Naćbalica	253.
§. 57.	Knjige Samuelove	255.

